Dublum

FRIEDEBERT TUGLAS

KOGUTUD NOVELLID

III

NOOR-EESTI·TARTUS

Duplum

FRIEDEBERT TUGLAS / KOGUTUD NOVELLID JA VÄIKEPALAD III

Hans Kruusile
ikka vanas sõpruses
Fr. Tuglas.

14. IV 1940.

A-11608 Duplum

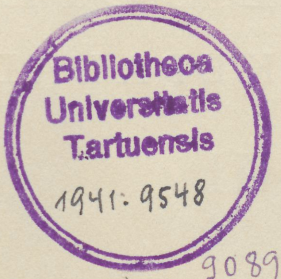
FRIEDEBERT TUGLAS

KOGUTUD NOVELLID JA VÄIKEPALAD

III

40234

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

9089
A - 11608

O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ trükikoda
Tartus 1940

RASKUSE VAIM

NOVELLE

TEINE TRÜKK

MERINEITSI.

1

Imelik kahin täitis hilissügise karget õhku, nagu oleks nägematu lind tiibu liigutanud. Kohises rahutu meri, kahises luite taga ruskunud kulu. Vaikne tuulepuhang läks Ilmamere mõõtmatust kaugusest tulles üle saare nukra liiva.

Kurdis seisis rannaluitel. Ühel pool ta ees sulas hall meri tinaste pilvedega, teisal ühines liivamägede looklev piirjoon tuhakarva taevaga. Tuuline avarus piiras maailma.

Vesivärvi silmil vaatles Kurdis loksuvat merd, mille kohal üksikud kajakad aeglaselt õhku lõikasid. Ta silmaterad laienesid ja vähenesid, otsides kaugusest taevaranna liikuvat joont. Valus kurbus tuksus ta õhukesil huulil.

See oli imelik, mitte-inimlik nägu: lõpmatu kõrge, tühi otsaesine ja pisuke, ümmar lõug. Ta suurel pealael seisid hallid harjased püsti, lõual liikusid tuules mõningad valged udemed. Ta

suu oli täis suuri hobuhambaid, mis sinna ei mahtunud, vaid hunnikus ees seisid, ta palgele linnu nägu andes.

See oli imelik värdjas, kõverate peeglite kaudu nähtud kuju, nagu ähmastes purkides sala maailmale toodud olevus, merepõhja õudne loom.

Ja ometi oli ta süda lapselikult hell ning pehme. Ta meel oli kui kõrkjas, mida painutasid tuhanded tuuled sinna ning tänna. Ja ta laskis silmil kurvalt üle maa ning mere uita.

Valaskala seljana tõusis saar Ilmamere sinkjast sügavusest. Kesk saare küüru seisis tuiskliivasse vajunud püramiidiline kirik. Kuni siia mustasid ta seinte maakivi-mürakad lubjarõngastes. Ja kesk saare selga kasvas seitse marudest murtud mändi kui kisud triitoni turjal. Nende raagunud luukered mustasid taevavõlvil. Künkad olid suvipäikese leekidest veel kollased kui telliskivi.

Siis laskis Kurdis pilgu alla.

Ta silme ees seisis küla, tormidest luitunud savimajad ja kivide all lookas katused. Nende sarikad valendasid läbi pilliroo tundmatu looma luudena. Maju piirasid väikesed tuiskliiva-lapid küüslaugu haleda haljusega, võrkmate haralised kepistikud ja tuules liikuvad võrgud.

Need olid kurvad kolded, kehvad inimpesad tühja saare rannal, kesk rannatu mere tühjust!

Õhk oli nii selge, et Kurdis nägi peagu soomuseid võrkudes ja soomuste ümber keerlevaid

sügiskärbseid. Ainult kui klaassein eraldas teda lahetagusest külast.

Kuid aeg-ajalt kandus torupilli hääl läbi tuule kahina randa. Sest täna oli suur pidu, suur pulm — täna oli Kaspar Punase pulm!

Ah, Kaspar Punane tegi enesele ja oma rahvale rõõmu: lõhkegu pulmapill, puhkegu pulmatrall taevani! Puhugu mängumehed, tõmmaku pillipoisid, rõkaku kitsemao lai muusika üle maa ning vee!

Ah, Kaspar Punane! — kes oli vägevam, kes suurem ja uhkem kui Kaspar Punane! Kes võiks olla Kaspar Punase vastu — kel oleks küllalt rikkust, kel küllalt võimu? Mis saaks saarest, kui poleks Kasparit, mis teeksid lapsed, mis naised ja raugad? Oh nälg, oh külm, oh viletsus ning surm!

Ah, Kaspar Punane! — nagu loss on ta maja külas, nagu kuningas ta tuulik tuulikute seas. Ta keldrites seisavad rautatud kirstud ja kastid, tündrid ning tõrred — täis kanget viina, konnaliha, tubakat ja soola. Tarvis tal käskida — ja mehed vinnavad raudsete kärudega välja leiba; ta viipab käega — ja nad veeretavad rummivaate. See maja on täis söömist keldrist katuseni! Ja saare ees merel seisavad Kaspar Punase kolm kaubalaeva: üks tuli soolaga, teisest olid rummiankrud paatidesse tõstetud, kolmas aga valmistus teele kuivade kaladega.

Ah, Kaspar Punane! — jumalad kirikus ja rahvas maal kummardasid ta ees. Ta võis süüa ja juua nii palju kui tahtis, ja iial ei tulnud tal

puudust. Ta sülitas mööda templiseinu, ja keegi ei võinud talle pahaks panna.

Kaspar Punane! — täna arvas ta heaks kord jälle pulmi pidada.

Torupilli kisa käis üle laidude. Ta tõusis ja laskus nagu lõõts pillimehe kaenla all. Ja temaga taktis rullus lipp kõrgel katusel ning viskus siis sirgu kui kollane madu.

Üle pulmamaja õue välkusid saajanaiste telliskivised käsivarred suuri konnasupi-kausse kandes. Inimeste rühmad seisid õues nagu värvilised põõsad, millele langes kahe pilve vahelt sügispäikese kahvatu vööt. Ja maja künnisel seisis mees ja valas välja viina ning õlut.

Maja värava ees närisid aga koerad luid. Nende nälginud hammaste ragin kostis Kurdise kõrvu. Nad lamasid kõrgeil peenil põlvil, ja kondiüdi tilkus nende lõugade vahelt.

„Mihuke pidu!“ mõtles Kurdis täis imestlust. „Misuke pulm! Kus on leiba ja liha, nii et kõik süües ei suuda ometi kõike ära süüa. Kuni koerteni ulatub tänase päeva suur priiskamine.“

Ja jälle sai nukraks Kurdis, koertele mõeldes. Ta mõistis neid, ta sai aru nende kurvast kaebusest, kui nad päikese veerengul äkki hirmunud ulungit algasid. Seda nägematut ja ometi olevat oli temagi tajunud. Oli temalegi lähedal kohutav saladus, mis kõike olevat piiras.

Koera hing, konna hing, varese hing — ta mõistis neid. Harva, harva krimpsutas koer

oma huuli naeratuseks, kuid milliseks naeratuseks! Tummalt käis konn oma rada, täis saladust ja vaikust. Ning vares, must lind sõnnikuste jalgadega, oli ta südamele armas.

Kuid inimene oli talle arusaamatu. Kus teised õnnes oma väikest laulu ümistasid, seal hiilis juurde tige inimene, pani jala looma kaelale, lõi ta nuiaga surnuks, sõi ära. Oli jõle inimene, hirmus ta kätetöö, oli läila ta hingeõhk!

Ja Kurdis tundis ahastust, et temagi pidi siin kaasas olema. Pidi olema, nagu olid kõik sel hirmsal saarel, kui tahtsid elada.

Polnud suur ta amet: istuda Kaspar Punase konnahauas ja kandlega loomi hauda meelitada. Nii mõnegi konnaloo mõistis ta. Murelikud olid need, täis sääse haledat vidinat, kauget ja peent, ning harva langes õrnalt voolava sääselaulu sekka parmu lühike bass, veel armutum ja nukram. Nagu tainapätsid langevad konnad, komberdavad ta jalge all, — tema aga mängigu!

Mis mõtles ta neil pikil öil hauas istudes? Ta rõõmustas vaeste randlaste üle, kes said konnadest peatoidust ja katet. Ning ta sulges oma mängusse loetlematute putukaparvede avatluse.

Kuid ta haletses ka õnnetuid konni, ta silitas nende külma nahka pimedas ja tõstis neid üles haua äärele, kuhu sirasid tähed ning õhkus mere fosforne kuma. Sest kaastunne kõigi vastu liitus ta südames ja tegi ta jõuetuks.

See oli õnnelik aasta: sääski oli palju ol-

nud, konnad olid rammusad. Kudemistiigid rannal kubisesid kevadel. Konnakrookse kajas savipillina üle saare. Siis vilisesid veed poegadest ja sood sulisesid suuremaist. Sügissuvel püüti ja soolati neid ääretud määrad ning laaditi laevadele. Ja see kõik oli õnnistuseks saarele!

Sügisel lendasid lõpmatud lindude parved üle saare. Õhk kirendas nende värvest ja kajas nende kisast. Nad laskusid alla, katsid katused ja kivid ning nende sõnnikust valendasid künnad. Siis pidasid saarlased lingude ja vibunooltega jahti ning tapsid ääretud hulgad linde, kelle liha ja suled samuti mannermaale saadeti.

See oli õnnelik aasta. Koerad vedasid viljasälitseid laevalt randa ja ajasid ööd-päeva veskeid ümber. Ja igas savionnis põles rasvalamp Püha Jurjani kuju ees, tänutäheks kõige hea eest.

Ning Kaspar Suur, Kaspar Ainus ja Võrratu, oli armulik. Ta andis igaühele pisut rohkemgi kui see oli teeninud. Tu lubas peagu kõik selle, mis puhkeajal püüti, püüdjail enestele pidada. Ta ei nuhelnud nii karmilt kui harilikult.

Sest ta oli mannermaa-sõitudelt hea tuju kaasa toonud. Ta poeg oli sõjakäigul kauges lõunas õnnestunud. Imperaator oli isa vastu sellepärast armulik olnud. Ja kodusaar tundus talle veelgi armsamana.

Ta pühitses oma poolesaja-aasta sünnipäeva ja tundis enese alles nüüd mehejõu tipul

olevat. Uuesti meeldisid talle naiste näod ja ta arvas heaks jälle kord pulmi pidada.

Kuid nõnda Kaspar Punasele mõeldes sai Kurdise mõte uuesti hoogu. Ta vaimustus sellest kui laps.

Ah, Kaspar Punane! — see polnud enam inimene, see oli kangelane, see oli jumal. Tal polnud enam kindlat kuju ega kohta. Ta võis ühel hoobil mitmel pool olla ja kuju muuta kui punane õhtupilv taevas.

Ja Kaspar Punane sai muinasjutuks Kurdise silmis. Ta mäletas vaevalt teda kunagi näinud olevat. Ta oli temast vist ammu kuulnud, kauges lapsepõlves.

Siis istusid võõrad laevurid vaikset ilma oodates onnis savilambi valgel, kuivatasid nahkrõivaid ja vestsid kaugete saarte jumalast Kaspar Punasest — mustava mere mürina saatel.

Kuid kõigest sellest unistades nägi Kurdis äkki üleni kollases ülikonnas meest pulmamajast välja hüppavat, igasse maailmakaarde vaatavat ja teda siis käega tõmbavat ning kisendavat.

Kurdis pani jooksu alla luitelt. Ta lehtritena mahavajunud saapasäärad kahlasid liivas, hallid juukseudemed hõljusid kui ratsutades.

2

Saajamaja madalaist ustest voolas rahvas aeglaselt välja.

Kõige ees astus Kaspar Punane mõrsjaga, nende järel saare papp ja nõid ning tema järel kolmeteistkümne küla rahvas.

Kaspar Punane oli uhke kui meriröövlite kuningas. Ta pea oli malmina tore, ta keha seedrina sale. Seda kattis kübar punaste sulgedega. Ta kael oli ruske nagu pargitud nahast. Ta punane habe oli kahte pletti palmitsetud, millesse kuldniite hulka kootud. Ja ta kollase mantli nöörilised narmad jooksid maad mööda. Nii astus ta aeglaselt punaste paelkingadega, suurte kuldrõngaste kõikudes kõrvus.

Ta kõrval astus ta mõrsja Piret-neitsi. See oli lumivalge — juuksed ja nägu, loorid ning riided. Tal polnudki nägu, ta oli üksainus kahvatus, üksainus loor, üksainus ei tea mis.

Aga nende taga tuli saare papp. Ta lilla mantel ulatus ainult põlvini ja ta põlvekeermed ning nina olid lillad. Ta pomises ühtsoodu palvesõnu, tinased silmad taeva poole pööratud.

Nende ümber aga voolas rahvas. See oli lugematuarvuline ja nägematuvärviline.

Meeste pead olid paljaks aetud ja kõrvad rõngaste all rippu, hambad tubakast mustad, nooremad põlvundrukuis, vanemad mudakarva mantleis. Naiste rinnad olid raskete sõlgedega sisse surutud ja kõhud välja venitatud. Ja oli ääretu palju vanu naisi aukulangenud silmadega nahkhiire-näos. Aga kahel pool saalisid lapsed, peagu alasti, sääred ja pead punase saviga värvitud ning vasksõõrid naba kohal.

Õu täitus äärest ääreni kirendava piduliku rahvaga.

Ja kui nad parajasti minekuvalmis olid, sündis taevas äkki ime: kaks halli pilveseina taganesid ja hele päike esines, kõike üle kullates.

Lõkendusid helekollased ja punased mantlid, kui tulekeeled lõõmasid suled Kaspari kübaral ning ta mõrsja loorid roosatasid otsekui koidupilved.

Siis muheles Kaspar Punane rahul olles ja andis minekumärgi.

Kurdis laskis käed kandlele, torupillimees puhus kitsemakku, ja rong astus üle õue. Nii algas pidulik rännak mereranda, et heita lainetesse noot noorpaari õnneks, nagu oli põline komme sel maal.

Kolm peiupoissi, Niil, Manglus ja Tahve, kõndisid kolmnurgana paari järel, kandes noota kui loori.

Ja meri naeratas äkki sinisena ning sõbralikuna tulijate ees. Ta veeres sulistades randa ja alistus nagu valitsejale. Ning Kaspar muheles talle, tundes oma võimu ulatuvat nii üle maa kui vee.

Mere rannaliiv täitus kirendava rahva paljusega. Nad lähenesid laineteni, vajudes märga liiva, ja koerad tulid ning jõid merd.

Niil ja Tahve lükkasid vene lainetele, Niil sõudis ja Tahve laskis noota ning Manglus hoidis rannal selle tiiba. Nagu pardid ujusid pullad vaikival veepinnal, lõigates laia ringina merd.

Ja olid Niil ja Tahve jälle tagasi rannal, tõstis papp käed ning õnnistas loomust:

„Sulle, mõrsja, see loomus! Nii raskeks kõht, kui raske noot. Nii palju lapsi, kui palju kalu. Kerget sigimist, Issand, veel kergemat poegimist. Püha Jurjan, sinu nimel see loomus — mõrsjale!"

Vaevalt oli ta lausunud need sõnad, kui pulmalised nooda tiivust kinni haarasid. Nad jooksid kahes reas mööda liivamäge üles, kiskudes noota. See oli nagu kaks värvilist helmepaela päikese kirenduses. Ja nende kahe paela vahel seisid rannas noorpaar, papp ning pillimehed.

Nooda pullad lähenesid ruttu ja sõõr nende vahel vähenes. Siis kiskus see kokku kui silmus ja nooda tiivad tulid lohinal liivale, sätendades pisikalade soomustest.

Tõmbajate read olid tõusnud üle luite, nende pead kadusid liiva taha, ainult nende kisa kostis eemalt. Siis jooksid mõned liivas taarudes tagasi randa ja haarasid taas nooda tiivust.

Selle pära lähenes. Ta kobrutas vahust ja rohetas vesiheinust. Temas oli järelejätmatu saalimine ja segimine. Ta oli täis nägematuid loomi.

Ning siis tuli ta kohinal rihvale ja tõmbajad jooksid randa.

Noot oli täis kalu. Hunnikus keerlesid nad koorvahus. Nende soomused sätendasid. Nad ajasid üksteist taga ning visklesid mängeldes õhku.

Kuid nende keskel välkus ja pärlendas hiigelmerikarp, täis heledaid helmeid. Kalad tiirlesid ta ümber, otsekui nägemata ähvardavat ohtu.

Vana Manglus sirutas luised käsivarred ja võttis karbi.

See pärlendas sinisena ja lillana, ta servad kummusid kui õiekarika ääred, ta põhi pöördus all keerulisse sõlme nagu küllussarv.

Polnud piiri pulmaliste imestusel!

„See sulle, noorik," lausus Manglus ja ulatas karbi mõrsjale, „see sulle söömavaagnaks ja lapsekätkiks!"

Mõrsja sirutas käed, kuid ei suutnud andi kanda, vaid laskis selle liivale. Ta vajus vaagna kõrvale põlvili. Ta sõrmitses helmeid, ta tõstis neid õhku ja laskis kui pisaraid langeda ning rõõmustas lapsena nende üle.

Aga peiupoisid korjasid kalu. Neid said täis suured korvid. Nad särasid päikeses kui soomusehunnikud. Nad kuhjusid üle korvide.

Siis sõitsid Niil ja Tahve uuesti merele ning veel laiemas kaares visati noot lainetesse. Ja papp tõstis jälle palvetades käed:

„Sulle, peig, see loomus! Et sa ei magaks, nagu ei maga kala. Püha Jurjan jäägu tukkuma voodi ees su väsimust oodates. Olgu sul seemet kui kalal marja! Sulle, peigmees, see loomus, nii väikesed kui suured kalad, eriti kõige suuremad!"

Ja vaevalt oli ta need sõnad lõpetanud, kui pulmalised jälle noodast kinni haarasid. Nad

jooksid mõne silmapilgu vastu mäge paljaste säärte välkudes. Kuid siis läks noot äkki kiviraskeks.

Nad tõmbasid, sikutasid ja kirusid. Rühk veeres nende jalgade all, nende käsivarred pingutusid, nende jalad segunesid kui maadlejail. Päike kuldas nende rabelevaid rühmi.

Siis andis noot aegamööda järele. Ta lähenes vaikselt ja raskelt. Tõmbajate silmad olid pööratud ta poole, kuni nad kadusid mäe taha. Siis jooksis üks neist tagasi, et näha seda koormavat saaki. Kuid ta kivines mäel, käed õhku tõstetud ja hääletu suu ehmatusest lahti.

Nooda aeglaselt lähenevas päras rabeles mingi olevus nöörides ja meriheintes. Ta oli lumivalges vahus kui pilvedes. Kord paistis inimese pea pikkade juustega, siis valged, peened käed.

Väike rühm rannal oli tardunud värvilisse liigutusse, täis ehmatust ning imestust.

Ja siis nägid nad kõik korraga meeleheitlikult võrkudes visklevat Merineidist.

Noot oleks tagasi merre vajunud, kuid teispool luiteid olijad ei näinud imet ja tõmbasid edasi.

Noot tuli randa, ilma kaladeta, ainult Merineidis koormaks. See oli alasti, ainult pikkade ruugete juuste peidus. Ta nägu peegeldas ääretut ahastust, ta veekarva silmad kisendasid ja ta punane suujoon valges näos oli valusalt lahti. Siis nägi ta äkki merikarpi helmestega.

Ta nägu muutus, ta tegi liigutusi selle

poole, nagu seda tagasi paludes. Ta vaatas kõigile, liigutas jälle käsi. Ja ta silmist veeresid pisarad.

Seks ajaks olid nooda tõmbajad tagasi joosnud. Nad kivistusid, mõned mereranda, mõned poolteele, mõned üles mäele, jäsemed veel jooksu hoos.

Loetlematud ajad ei olnud neil meredel enam vesineitsisid nähtud!

Üldine tarretus oli kõiki löönud. Oli silmapilk abitut vaikust. Siis kostis äkki Kaspar Punase rahulik ja käskiv hääl:

„See on minu loomus."

Ja sellest häälest ärkasid kõik. Nad jooksid randa ja piirasid nooda. Selle ümber kuhjus hunnikusse kirju inimmüür.

Kesk punaste nägude sõõri oli Merineidis. Ta tahtis end peita, kuid ei pääsenud kuhugi. Ta rabeles siia-sinna, siis kattis palge kätega ja nuttis.

Ta oli sale ja kaunis. Tal olid suured rinnad, kuid puusi peagu mitte sugugi. Ta nahk oli hele ja peen. Ainult ta nägu oli ebainimlikult valge ja huuled kisendavalt punased.

„See on minu loomus," kordas jälle Kaspar.

Ja äkki olid kõik sellega harjunud, et Merineidise noota said. Neile tundus, nagu oleksid nad iga päev merineidiste püügil käinud. Nõnda mõjus neisse Kaspar Punase hääl.

Nad mässisid Merineidise võrkudesse, asetasid mõladest raamile ja korraldusid tagasiteele.

Kaspar Punane astus ees. Ta taga kanti

Merineidist ja helmekarpi. Torupillid mängisid. Punased ja kollased mantlid kirendasid. Lipud lõid lahti ja rullusid kokku. Kahel pool rongi aga kõndisid koerad sammu ja urisesid.

Kaspar Punane läks, pea veel kõrgemal kui tulles. Ta silmis põles lõke ja ta näol punase habeme all virvendas naeratus, kadus ja ilmus. Ta tõmbas pihuga üle plettis habeme ning muigas.

Ta kõrval astus hääletult ta mõrsja lumivalgetes loorides. Ta veeretas kaht helmest käes nagu laps, veeretas — ning purskas nutma.

Päike loojenes. Ta kiired tulid madalalt üle liivamägede. Taevas hahkus. Pidurongi värvid pleekusid ja kahvatusid.

3

Oli jõudnud merituuline õhtu üle saare, tähitu, kuutu, must õhtu. Vaikisid pimedalt kõik onnid. Ainult Kaspar Punase maja kiras tuledest ning rõkkas häälte kuminast.

Kaspar Punane pidas oma pulmi.

Ta suur tuba oli ehitud pidusaaliks. Laest rippusid nelinurksed raudraamid savist rasvalampidega. Seedripuust lage, mis kerkis keskelt kummina, ehtisid lindude tiivad, nahad ning narmalised vaibad. Lambid põlesid kui metsas.

Ainult Kaspar Punase pulmas said saarlased näha ta maja sisemust. Kuid Kaspar pidas

pulmi ainult kolme, nelja aasta tagant. Ja vaheajul võisid nad ainult mäletada kõike seda, mis olid näinud, ja tuletada kahetsedes meelde, mida olid söönud ning joonud.

Nad liikusid ruumist ruumi, nad pistsid käsi igale poole, nad kobasid seinu, majariistu ja riideid. Nii palju oli siin asju kaugeilt meretaguseilt mailt! Ja nad avaldasid kõige üle mõmisevat imestust.

Imperaatori sünge raudkuju äratas neis hirmu. Nad nägid Kaspar Enese elusuurust maali mantlis ja sulgede kroonis. Ja siis ta poja pilti kaelkirjaku seljas mustade sõjaväe ees.

Ruume eraldasid tammised sammastikud. Ja võõrad saalisid sammaste vahel, kuued kaugetest tuledest mustjaspunased, narmad käiste otsas kui veretilgad. Nende sandaalide lohin täitis ruume nagu looma küünte krabin.

Nad nägid uuesti ta saali, elukambrit ja töötuba. Need olid imeväärsed.

Kuid kõige imelikum oli Kaspar Punase magamistuba. Siin olid tal seinas kraanid, kust võis juua voodist tõusmata. Seliti sängis võis ta enese kurguni täis võtta magusat viina! Ja siin oli kivinõu, kus ta suples, ja siin laud, kus ta tungla valgel sõi.

Kuid kõige suurepärasem oli Kaspar Punase säng. Selle sammasjalad olid seedripuust, ta küljed kivitammest ja põhi raudtammest. Temas oli neli sulgkotti ja seitse vähemat patja. Ta oli pehme ja kuum. Ta oli magus nagu patt. Teda peeti pühaks kui altarit.

Ja külanaised astusid ta juurde kikivarbail. Nad puudutasid patju aukartuses, katsusid riideid ning ohkasid.

Pooled neist mäletasid seda sängi ajult, mil olid ise noored ja ilusad. Ja vanemad mäletasid seda Kaspari isa päevilt ja veelgi vanemad ta vanaisa ajult. Kõik olid nad kord siin olnud, saja-aastasedki.

Ja nad õhkasid, suud lahti ja käed kõhul risti, õhkasid ja mäletasid läinud aegu. Õhkasid saja-aastasedki.

Ja nad tulid jälle tagasi saali. Siin katsid neitsikud söömalauda. Ja see alles oli laud! Ta ulatus saalist kööki, köögist eeskotta, eeskojast veskisse, veskist lauta. Seapahnas pidid sööma võõrad, kellele Kaspar selle kohase leidis.

Laual oli tubakas virnas nagu hein kartsas. Ja tubaka vahel tõusid õllekibud, konnalihakausid, karaskikuhjad, hülgesüldivaagnad, viinasarved ja äraarvamatuseni muud sööma ning jooma.

Kaspar Punase pulm — see oli midagi muud kui saarlased suutsid kujutleda. See lõi neid imestusega, kuigi seda tihti nägid. Nad kõngutasid päid ja väänasid nägusid ning sülg korjus nende keelele.

Süüdati tunglad kätena seintest ulatuvates pilakutes, lambid lõid heledalt lõkendama, ja võõrad istusid lauda.

See aga ulatus kui hiiglasõim ühest toast teise, kuni küündis nendeni, kes istusidki sõime

äärel. Kollaste ja tuhkhallide nägude read ulatusid ülevalt alla nagu maanteed mäelt.

Aga laua ühes otsas nurgas istus Kurdis koos koertega, teises aga kükkisid pimedad ning pidalkärnased õlgedel.

Vaevalt oli papp sööma ja jooma õnnistanud, kui sajad käed nende järele sirutusid. Nad tegid seda häbelikult ja tagasihoidlikult, piiludes, mis tegid naabrid üleval- ning allpool.

Kuid laua keskel juhtis söömingut Kaspar Punane.

Tema vastu istus ta ema, kelle nägu oli kui muld ja käed kui haagid. Ta silmad käisid nagu naasklid, ta suus oli ainult üks hammas, ta oli sada aastat vana.

Tema nimi oli Babiloona.

Kahel pool Kasparit istus kaks naist. Üks neist oli nagu päev, teine kui kuuvalge öö. Kuid ühteviisi mõlemad olid nad Kaspar Punase naised.

Kaspar Punase käsivarred olid sel päeval võimsamad kui iialgi varem.

Ta paremal käel istus Merineidis, oma alastuses kui rohelistes loorides. Ta veekarva silmad olid suletud. Ta tulekarva suu oli avatud.

Ja ta pahemal käel istus ta mõrsja Piret. Selle sinised silmad olid lahti. Ta nuttis. Tema pisarad jooksid ta peekrisse.

Kaspar Punase ristluis oli rohkem rammu kui iialgi ennem.

Tal oli rinnas Püha Jurjani aumärk — väljasirutatud käppadega konn. Ta tõstis käe ja

näitas kõigile oma uut Rohelise Konna ordumärki. Ja ta kõneles, täis aupakkumist enese vastu:

„Imperaator on selle mulle saatnud mu seitsmenda pulma puhul. Mina olen Imperaatorile palju head teinud. Mu poeg juhib Imperaatori sõjasalku mustade maal. Imperaator võlgneb mulle pool riiki."

Ja ta lõikas enesele kiilu inimese piimast juustu, mis oli pärit neegrite maalt. See oli must.

Kuid vaevalt olid esimesed viinakruusid tühjendatud, kui söömine õgimiseks muutus. Algas ahmimine üksteise võidu, üksteise kiuste, nägemata enam üksteist.

Topiti suhu kahe käega, ja oleks olnud kolm kätt, oleks kolme käega söödud, ja oleks olnud neli, oleks söödud nelja käega. Ühekäeline mees köögis võttis jala appi ja pimedad seapahnas sõid aplalt üksteise lõugade vahelt ning riidlesid, kui käkk ei sattunud sinna kõhtu, kuhu oli määratud. Ainult koerad närisid veel igaüks oma konti.

See oli nätsutavate ja närivate lõugade näitus, mis haukasid leivapätsidest läbi, kugistasid sea sääreluid tervena ja röhitsesid küüslauku. See oli kui söömamasin, mis ajas enesele sisse, jahvatas, neelas ning seedis nõrkemiseni.

Ja viinakarikad kerkisid. Õllekibud käisid ringi. Pimedad lõid otsi ühte, päid korraga kaljatündrisse pistes. Ja jälle rüübati, puristati hobustena ning mäletseti veistena.

Aga Kaspar Punane nautis täna haruldasi asju. Ta sõi jõehobuse käppa, mis sõnniku all küpsetatud ja millele krokodill hämena peale hinganud. Siis maitses ta pikkamööda inimesesüljest käärinud pähkliputru. See läks talle äkki pähe.

Ta suletutid värisesid, ta laskus seljatoele ja pidas iseenesele ning võõrastele lauakõne:

„Mina olen kõik. Mina olen algus ja ots. Peale minu ei ole enam midagi. — Imperaator on minu sõber.

„Teie olete sead. Teie kärsad pole väärt kõike, mis saate. Te peaksite pahnas elama. Te peaksite mollist õgima. — Imperaator on minu sõber.

„Täna on minu pulmad. Mina olen tahtnud täna oma pulmi pidada. Minu naine on see — kumb see on — ma ei tea. Teine neist on.

„Olen senised naised ära saatnud, ma ei tea, kuhu. Nad korjavad vist linnusõnnikut mere ääres. Ma ei tea. Mulle on see ükskõik. Kõik on mulle ükskõik. — Imperaator on minu sõber.

„Minu poeg — ma ei tea, mitmendast naisest — minu poeg on sõjas neegrite vastu. Tal on kolm miljonit meest. Ta tapab iga päev sada tuhat ja pühapäeval kakssada tuhat. Ta võib enesele seda lubada. Mis on see temale!

„Tal on hulk naisi. Tal on neegreid ja indiaanlasi, tal on sellelt maalt, mille nimi oli Euroopa ja mis on nüüd tühi, tal on Indiast ja tal

on Kuu pealt. Ta ei laulata end nendega. Ta peab ainult pulmi.

„Mina sain täna naise. Ta tuli vist merest. Kas ta on inimene? Ma ei tea. Aga ta on naine. Mistarvis olekski naine inimene?

„Ah jah — mis tahtsin ma öelda? Nii jah, teie olete sead. Teil on imelikud kärsad — ah ah — nii imelikud kärsad! Kuid mulle on see ükskõik. Kõik on mulle ükskõik. — Imperaator on minu sõber."

Ta vajus täiesti seljatoele ja jäi kõigi otsa vahtima klaassilmil.

Kuid papp tõusis kähku, kummardus üle laua ja lausus magusalt:

„Sul on tõsi: mis oleme meie? Ei midagi, mitte midagi. Sinu armust me elame: ei oleks sind, oleksime surnud. Sina oled saarel, Imperaator riigis ja Püha Jurjan taevas —"

„Jurjan on sõnnik!" luksatas Kaspar vahele.

„Nii, just nii, sõnnik, seda tahtsin minagi öelda. Ta on taevalik sõnnik. Ta toidab meid. Ja sellepärast elagu kõik toitjad! Elagu me valitseja Kaspar, elagu Imperaator, elagu Püha Jurjan!"

Ta sõnadest haarati kinni ja nende kaja kandus seapahnani. Sealt kostis vastu pidalkärnaste häälte kahin.

Kuid selle järel segunesid nägude kollased read, tuigerdades tõusti istmeilt, veel konte närides või hammastega kruusi äärt hoides. Jutu-

kõmin kasvas rakatavaks kisaks. Ja koerad läksid larinal purelema.

Siis pandi pillid hüürgama. Ja algas pidu saalist seapahnadeni.

Oli käimas „valge kassi tants", mida tantsiti kükakil, oli „kirju koera tants", mida tantsiti käpakil, ja oli „musta sea tants", mida tantsiti, ninad vastu maad. Pimedail, pidalkärnaseil ning koertel olid omad tantsud.

Siis tõusis Kaspar Punane saajalauast ja läks oma naistega magama.

Vanamoorid talutasid ta naisi, kellest üks oli kui elutu ja teine kui surnu. See, kes oli kui elutu, oli Piret; ja see, kes kui surnu, oli Merineidis.

Ta ei liigutanud end sest ajast, kui oli koju toodud. Ta ei avanud silmi, ta ei katsunud põgeneda, ainult ta suu oli pisut lahti, ja see avaldas hääletut kisendust, meeleheitlikku appihüüdu. Ta oli kui tardunud ahastusse.

Läks magama Kaspar Punane oma kahe naisega.

Ta ema ootas teda magamistoas. Ta oli soojendanud sulgpatju, ta hoidis vaipu kätel kui tuuliku tiib purje.

Suured tunglad heitsid sammastelt sünget valgust ja linad õhkusid naiste salavoodite sarna.

Kurdis seisis samba taga, kannel käes. Sest ta pidi Kaspar Punasele ta pulmaööl mängima. See oli olnud Kaspar Punase komme: muusikat, tulist muusikat armastas ta oma rõõmude

juurde! Kõigi viinade sekka tahtis ta veel häälte joobnustavat humalat.

Eemalt kostis pulma trall ja pilgar. Teispool põisaknaid ohkas öine meri. Tunglaleegid vabisesid.

Oli jäänud Kaspar üksi oma kahe naisega. Langes äkki Piret põlvili voodi kõrvale ja purskas nutma:

„Mis pean siis mina tegema? Misjaoks siis mina olen?"

Vastas Kaspar Punane alasti rinnaga:

„Sina? Sina mängi me jalutsis Merineidise helmestega. Sina, laps, mängi!"

Ja siis Kurdise poole:

„Hei, pillimees, hakka peale! Mina tahan peale hakata."

Sirutas Kurdis sõrmed üle keelte ja värises.

4

Kesköö l põgenes Kurdis meeletuna pulmamajast. Ta jooksis kui tuhande kiusaja aetud pimedusse ja tuulde.

Ta kõrvu kostis ikka veel Merineidise kisa, üksainus karjatus, kuid nii hirmus, kui oleks ta maid ning taevarandu piiranud!

Kurdis värises üle kogu keha. Tuul sasis ta riideid ja piirles ta pea ümber. Alt orust kostis tumedalt pulmamaja pillerkaar, saare sünge ketas viirastus vaevalt öös ja eemal liikus aimatavana mere rannatu avarus. Aga Kurdis seisis

meeletuna ja mõttetuna kesk pimedust, mõistmata enam, kus oli.

Mingi kuu või tähtede kuma valgustas ähmaselt taevast.

Pilv tõusis mere tagant — veripuna-ähmane. Lõmmetas, ähmatas, kahatas, kohatas — oli kuum. Ja Kurdis pühkis palet kahe käsivarrega kui kärbes. Teisal tinatas taevas, lillatas, süvenes, lõppes — oli külm-õudne Kurdisel.

Ei olnud tunnud ta iial neid meeleolusid, neid servi ja põiki kannatusi. Ta mõte rähmles, rihmles, ta mõte venis kui nöör sõlmiline.

Hakkas harutama oma võrkmõtet Kurdis. See oli pikk ja kirju, kui lippu mässis ta sesse oma pea, kui kollases mõtteseelikus komistas ta mööda öist põlmast. Jatkusid sõnajala ja hämmelga mõtted piki tuuliseid liivaluiteid.

Mu taevas! õhkas ta hääletult: Mu meri! Anna mulle toetust, tuul; võta kinni mu käest, öine õhk; vaata lohutades mu silma, igavene soojus. Mul on nii külm, mul on nii lõpmatu külm!

Kas on muutunud hauaks kogu maa? Kas on maailm kelder, kus vagel närib ja kärnkonn nurgas kükib? Kas on kogu maailmal silmad kaetud potikilluga ja suu lahti ning kuivad hambad pärani? Kas on maailm ainult üksainus hirmus lõust, avatud tähtipilgutava taeva poole?

Mu hele taevas, päike armas, anna sooja, anna sooja! Muidu ma suren, muidu ma suren!

Ta komistas savikupitsate keskel, mis tõusid kui termiitide pesad ta ümber. Need olid hauakääpad. Nende all teadis ta istuvat loetlematuid põlvi saarlasi, — kitsas savivõlvialuses, põlved kokku surutud, käed ümber põlvede palmitud ja lõuad põlvedele painutatud, kui igavesti mõttes.

Nende surnud mõtlejate poole pööras ta oma ahastuse:

Teie, kes magate, kas näete midagi unes? Kas ei panda teid istuli, et teie mõistus püsiks selgena? Mõtelge siis, surnud! Mõtelge, mõtelge, sest elavad surevad mõttetusse, mis valitseb ülalpool teie savikummusid!

Kas ei panda teie ette savikonn, et te näeksite alati edasihüppava kuju? Liikuge siis, surnud! On ahastuseni liikumatu maailm siin üleval! On tardunud maailm julma koledusse! On kole! On kole!

Kuid ta kuulis ainult õõnsa maa kuminat. Tundus, nagu oleks maa olnud nii õhuke, kui oleks ta kõndinud otse mööda surnute paljaid päid.

Kuid teie ei vasta! ahastas ta sinna-tänna vankudes. Teie olete surnud! Teiegi olete surnud! Ei ela enam keegi, isegi surnud mitte! Maailm on suur surnuaed.

Ja Kurdis liikus jälle kohast teise. Kõik oli ta teadvuses kadunud: siht, otstarve ja eesmärk. Kõik, millest ta oli elanud, oli täna öösel kärisenud. Oli langenud kõik, mis enne

teda püsti hoidis. Oli kummuli ta mõte ja tundmus üle tühja ning mõttetu maakera.

Mis oli elu? Mis oli inimene? Mistarvis viskles inimene elu puuris, mida piiras igalt poolt ainult mõttetu tühjus?

Olid inimeste keskel ainult inimesed-hundid ja inimesed-sead. Ühed rüvetasid oma jõus, teised jõuetuses olemasolu. Sai hirmsaks kõik, kuhu puutus inimene! Sai läilaks õhk, mida ta hingas, ja taevas, mille poole oma rähmased silmad tõstis!

Kurdis vankus pilkaspimedas ühest saare otsast teise. Tuuled ja mõtted kandsid teda. Ta eksis sinna-tänna, tuli tagasi endistele kohtadele ega tunnud neid enam. Ainult ta jalad ja mõtted ei väsinud.

Kuis oli ta sattunud sellele õudsele maale? küsis ta äkki eneselt. Ja ta ei teadnud sellest midagi.

Ta oli siia otsekui eksinud, ilma sugulasteta ja omasteta. Merelt oli ta lapsena leitud, siin oli ta üles kasvanud — loom loomade seltsis. Üksnes loomi oli ta armastanud, üksnes loomi oli ta mõistnud. Ja ta soojendas end koerte kõrval magades kui vendade keskel.

Kas oli ta üldse inimene? küsis ta niisama äkki eneselt. Ja sellegi kohta ei teadnud ta midagi.

Mitte inimene? jahmatas ta äkki sambana seisma jäädes. Mitte inimene?

Jah, ta ei mõistnud neid. Ta oli õppinud nende keele, kuid see oli võõras keel. Ta oli

õppinud nende viisi mõtlema, kuid see oli võõras mõtteviis.

Aga pidi olema teine keel, mida kõnelesid tema omaksed. Pidi olema kodumaa, kus tunti nii, nagu tundis tema sügavamas hinges. Kust leida oma kodumaad, kuis meenutada lapsena kui kaudu une kuuldud emakeelt?

Ta seisis imestades, aga ta pea kohal liikus pilvestik järelejätmata. Rullusid lahti otsekui soojad virmalised. Langesid pilvkangad roosade palistustega, tõmbusid rohelised kiired mööda musti vahevaipu. Ja siis hakkas sadama otsekui punaseid valgusliblikaid...

Kuskil kaugel maal oli ta kodu olnud, mäletas ta ses tulestatud pimeduses. Mäletas veel vee pehmet paitust, heledat päikesepaistet, mäletas vendade mängu soojel karidel, mäletas pasunapuhumist merikarpidel, laineid, mis vahtu üle peade pillutasid... Kunas ja kus oli see olnud?

Ja siis mäletas ta musti pilvi kerkivat, tuul lõõtsus üle lainete, vihmasagarad kohisesid alla, kõu kärkis ja välk rohetas laineid, nemad aga tõusid veepinnale ja süüvisid jälle alla, karjudes ning ulgudes sõnul seletamatus rõõmus. Ja nende hääl oli kui rakatav kõu, mis taevarannus piirles... Kus ja kunas oli see olnud?

Millisel rannikul oli istunud ta ema, kus kiigutanud oma last, milliseid helmeid ta naervate silmade ees õhku heitnud, mihukesel künnisel oma põue paljastanud ja sooja ning tüseda rinna ta suhu pistnud? Ja kas ei mäletanud ta

isa, suure punase habemega, sõja-soomussärgis ja kiirgava kiivriga, kui ta tundmatu maa murul kõhutas, juttu vestis, siis enese istuli ajas ja naeris, nii et laotus vastu rõkkas... Kas ei mäletanud ta kõike seda otsekui läbi tuhande öö ja udumere?

See mõte mõjus temasse nii, et ta maha liivale vajus, jõuetuna jalul püsima. Üleval kummus ähmastes valgustes helendav taevas ja ümber avanes udutsev saar. Ta meel härdus ja tulvas kui karikas humalate kihinal:

Leiaks kuskilt ainult oma ema! Surnud on inimesed, surnud on inimese jumalad, surnud on kõik, mis piirab inimest. Kui ainult oma ema leiaks!

Nõnda lapsena liival istudes kuulis ta eemalt otsekui tuule kohinat ja jalgade jooksu. See lähenes ruttu, ja silmapilgu pärast jooksis temast mööda valge kogu, juuksed lahti ning käed ette sirutatud.

Kuuldus ainult õhu liikumine ja otsekui vaikne kaebushääl ning lainete sulin. Paistis fosforina laialikanduv virvendus rannaveel.

Kurdis tõstis pea, kuid nägemus oli kadunud. Aga ta teadis: see oli Merineidis, kes jälle tagasi merre põgenes. Selle jooksutuult oli täis veel õhk.

Seda mõeldes kuulis Kurdis äkki otsekui nõrka mängukaja. Ja nüüd alles pani ta tähele, et veelgi kannelt süles hoidis. Tuul liigutas selle keeli ja pani need vaikse muusikana kumisema.

Ta puudutas ise keeli ja kuulatas. Neist tõusid kui uued hääled, mida ta polnud kunagi varem kuulnud. Ta tõmbas üle kandle, ja nüüd kerkis viis, mis oli talle imestavalt-võõras. Seda pole kuuldud ühelgi inimlikul mänguriistal.

Ta tõusis värisedes. Ta tahtis mängida, kuid ei usaldanud. Ta vaatas imestades enese ümber.

Ta ees laius meri. See hiilgas kui fosfor. Lained veeresid sätendades liivale. Kõik oli täis imelikku hiilgust.

Ta puudutas jälle kannelt ja uuesti tõusis sest saladuslik viis. Nüüd hakkas ta mängima. Ta mängis kui joobnud.

Ta mäng oli enne olnud kurb ja magus. See oli seni olnud lohutuseks kesk ümbritsevat elu. Nüüd oli see kirglik ja võimas. See oli kui looduse enese hääl.

Ja kesk mängu kuulis ta, kuis keegi merelt vastu laulis. Laul lähenes ja kaugenes, vähenes ja kõvenes. See oli kui lainete sõnuks saanud muusika.

Mängides lähenes Kurdis veele, lained puudutasid ta jalgu. Ja nüüd nägi ta vee saaduslikus hiilguses, kuis lainetest kord pead kerkisid ja pikad juuksed tuules lehvisid, kord käed talle märke tegid ning teda eneste poole kutsusid.

Ta astus esimesed sammud vette, ja kõvemaks sai kandlemäng ning kõvemaks laul merelt. Ta astus aegamööda edasi, vesi tõusis ta ümber, ja ta mäng laienes üle veepinna.

Ikka sügavamale ja sügavamale astus Kur-

dis, vesi puudutas juba ta kannelt, vesi tõusis keelteni, vesi mattis keeled, kuid ta mäng kostis läbi vee kui Ilmamere enese hääl.

Ja nõnda ta kadus inimeste maailmast ja nõnda ta leidis jälle oma õed ja vennad ning oma ema — kõige oleva Suure Ema.

1919.

KANGASTUS.

1

See osa saarestikku oli vaikne. Meri oli täis karisid, väinad saarte vahel madalad. Suured laevad eksisid siia harva.

Rahvas elas rahulikku ja töökat elu. Mehed kalastasid, kaitsesid karju ja harisid viinavälje. Naised aga istusid kedervarte taga või kõlksutasid kangaspuid.

Sügiseti saabusid kaupmehed ja tõid rauda, ehteasju ning uudiseid avarast maailmast. Saarevanema õues peeti siis laata mitu päeva. Võõrad vahetasid kauba viinaankrute ja villamärsside vastu ning purjetasid jälle mannermaale.

Esimese viina valmimise aegu pidasid saarlased igal aastal lõikuspüha.

Päeval käisid nooredmehed ja tütarlapsed majast majja, kandes viinakobaraid ja lauldes kõigi-rõõmustaja ülistuseks. Õhtul istusid me-

hed kaua väravate ees, pajatades läinud ajust, kuna oliivi-saludest kostis tants ja mäng nagu Daphnise ning Chloe päevil.

Sest saare elanikud olid veel palju paganlikke kombeid alles hoidnud. Olevik oli neil minevikuga põimitud.

Juba nende esiisad leidsid orust marmorkuju, mis esitas magavat meest ja naist tungla valgel ta üle kummardumas. Siit peale austasid nad teost jumala-emana, kes poega leinab.

See oli liiga elurõõmus rahvas, et isegi surma oleks võinud näha kurvana.

Nad olid heatahtlikud ja allaheitlikud. Kui saarevanem paremad kalaveed enesele võttis või jumalakoja rahalaekast aru ei annud, siis leppisid nad sellega. Mõni lambur või palgaline nurises enese-ette, kuid sõnadeni see ei ulatunud.

See oli juba kord rahvas, kes oli ümbritseva eluga harjunud ega osanud paremat kujutledagi.

Sel aastal oli väga vali talv. Nädalate kaupa peksis külm vihm kaljusid, meri loksus ähvardavalt ja kõle tuul pühkis üle saare.

Elanikud istusid onnides tule ääres ja tegid käsitöid. Kogu talve jooksul ei juhtunud ükski võõras nende rannikule ja neist ei pääsenud ka keegi väliskaridest kaugemale. Harva juhtus naabergi naabri juurde külla.

Kuid siis tulid äkki kevadised päevad. Päikesepaiste oli pimestavalt ere. Välissaarte

kriitrannad pleekisid paari päevaga helevalgeks. Lopsakas rohi kerkis silmanähtavalt.

Pehme tuul paitas hõbepaju oksi kui tütarlapse juukseid. Ta tuli idast, tuli läänest, pöördus edelasse, vaikis päevadeks. Laotus õhkus sinisiidina üle helendava mere.

Kui karjane Nikias väljal näo üles tõstis, nägi ta üht taevast teise järel avanevat. Noor süda pakitsemas nukrusest, vaatles ta avarusi, mis üksteisest võrsusid kui lillenupud lillenuppudest.

Ah, see oli nii sügav, nii kauge, nii ääretu! Ja Nikias tundis end olevat nii üksi ning mahajäetu.

Kuid kui ta silmad alla pööras, nägi ta maad ja merd liikumata päikese helenduses. Nägi küla orus, nägi saarevanema suurt õue ja saarevanema tütart üle õue astuvat. Käed pea peal oleva korvi ääril, rind kõrgel, säärad paljad, nõnda astus ta ranna poole, nagu kuningatütred muistsel ajal.

Ah, nüüd teadis Nikias, miks oli nii kurb!

Seal läks ja laulis vastu merele ta armastatu. Kerged linikud lehvimas siidises tuules kui tiivad, nõnda läks see, keda ta igatses, kuid iial ei lootnud saada.

Sest mis oli tema, lambur Nikias, et võis pilgugi heita ta poole. Sau ja pajupill ning pulstunud koer, kes oma hända taga ajades ta ümber tantsis, oli ta varandus.

Kui ta õhtuti karjaga läbi küla läks, saarevanema õue ees peatus ja pilgu üle kiviaia hei-

tis, pööras saarevanema tütar ülbelt selja. Ja kui ta seda teine kord tegi, tuli saarevanem ise ning kisendas ta peale, oksalist keppi keerutades.

Ah, nüüd teadis Nikias, miks oli nii kurb! Ja ta pööras palge küla poole ning vaatles maid, mis all avanesid.

Viinaväljad mustasid veel kui trepid mägede külgedel. Noored oksad ajasid idusid, idud lehti — viin hakkas maast kerkima päikese poole.

Mööda mäe külge tõusis viis inimest. Nende õlul olid suured punutud korvid mustava mullaga, mida nad kandsid saarevanema viinaväljale.

See oli õnnetu Koras naise ja lastega. Nende seljad olid küürus, käed rakkus ja jalad verised. Vaevalt vilkus mõttesäde Korase hallpaljas peas, kui ta nõnda oma perekonna ees läks.

See oli minu põld, kust tulen, mõtles ta; see oli minu põld, kuhu lähen, mõtles ta jälle; see on minu muld, mida kannan.

Nüüd ei ole mul midagi, mõtles ta mõne aja pärast.

Ja ta mäletas nooruse päevi, mil oli naise võtnud, mil oli perekond kasvanud, mil olid haigused ja õnnetused tabanud. Siis oli ta teinud võlgu, kuni saarevanem kõik võttis.

Ta pidi andma oma põllud ja jätma maja. Päevilisena pidi ta orjama oma endisil väljel. Võõra nurgas kasvatama lapsi — orjeks nagu isegi.

Ja Koras ohkas.

See näis olevat nii seatud, mõtles ta. Maailm ei püsinud muidu püsti kui nõnda. See oli kord ja õiglus helesinise taeva all. Ei ole antud õnne igaühele! õhkas ta, kergitades korvi vanul õlul.

Sest pole saanud needki paremat, kes olid seda läinud otsima muilt mailt, saarte ja merede tagant. On rikkus ja vaesus kõigil pool, kuhu ulatub inimese lühike samm.

Ja Koras nägi, kuis all saarevanema valgmal Kleon, merimees ning rändaja, venet parandas. Ta vaigused riided välkusid kui saarma nahk, ta kirves tõusis ja langes laaste lüües.

Eks olnud see mees maailma näinud, aga siia tuli ta ikka jälle tagasi.

Nüüd istus ta kaksiratsa kummuli venel, pistis tubakat põske, vaatas kord merele, kord maale ja sülitas laias kaares.

Mõnus oleks elu, ütles ta abilisele, kui ei oleks rikkaid. Maailm on hea, aga mitte meile. Meie jookseme leiva järele, teiste järele jookseb leib. Muile on kuld, meile muld. Nõndaks, nõndaks, noorukene!

Ja ta sülitas jälle.

Siis hakkas ta vestma maist, kus käinud, ja neist, millest kuulnud. Maailm on imelik! Kuid ühes asjas oli ta ühteviisi: vaene tegi tööd ja rikas vaatas pealt. Lõikas see, kes ei külvanud, ja villpadjus magas see, kes polnud lambaid niitnud.

Kõvera pöidlaga tegi ta tiiru maa ja mere poole.

Kelle päralt on põllud? küsis ta. Kas selle päralt, kes kannab mulda ja istutab viinapuid? Kelle päralt on kalad meres? Eks selle, kes nad võrku saab? Kuid see ei ole nii, vastas ta jälle. Näeme meiegi merd ja maad, kuid pole meil viinaaedu ning kalavesi. Veeretame teiste ankruid, punnime võõraid venesid, see on meie ülesanne. Nõndaks, nõndaks, noorukene!

Ja ta pilkavad silmad riivasid mäekülge mööda kummaras tõusvat Korast ning peatusid mäel, kus seisis Nikias taeva helenduses, toetudes sauale, sellal kui koer oma saba taga ajades ta ümber tantsis.

2

See oli pärastlõunane aeg ja päike pooles õhtus. Õhk oli liikumatu ning täis kui kullast tolmu.

Siis sündis Nikiase, Korase ja Kleoni silme ees taevas midagi imelikku.

Avarus mere kohal oli muutunud tähelepanemata tinahalliks. Mingi raske kuppel oli kummunud üle vete laiuse. Ja sellesse hallusse tekkisid mingid kohutavad vöödid püsti ning lüngi.

Nikias, Koras ja Kleon tundsid, nagu oleks sealt ääretusest äkki külmuselaine nende poole õõtsunud.

Ikka rohkem ja rohkem lüngi valgust ilmus taevasse. See liikus nagu lõim niite sõtkumisel, üles ja alla, risti ning rästi. Siis puhus äkki otsekui tuulehoog, ja kõik oli kadunud.

Imestavate vaatajate ees tõusid hiigelsuurte majade read lumiste katustega lumiste tänavate ääres. Lund lemmetas hilju, siis vaikis sadu. Lumest vaevalt valgenes tinane taevas.

Sellal olid juba ühed ja teised külas tänavale astunud, silmad taeva poole tõstnud, siis ehmunult hüüdnud ja kätega vehkinud. Kisa peale jooksis ikka uusi ja uusi salku välja.

Äkki paistis suur linn ääretute tänavarägastikkude, losside, kirikute, sildade ja tornidega. See tõusis üles kohutavana ja suurena, mattes taeva ja mere, — tornid olid kui külale kaela kukkumas!

Nikias, Koras ja Kleon pistsid jooksma, esimesel käes sau, teisel korv kummuli peas, kolmandal kirves õlal. Kleon valas nagu saarmas mööda laastulist randa, koer kargles haukudes Nikiase ümber. Siis tõmbas ta äkki hänna jalge vahele ning hakkas kiunuma.

Jooksjad segunesid rahvaparve küla tänaval. Siin oli mehi, naisi ja lapsi.

Pottsepa nägu oli savine, leiburil olid rusikad tainased ja sepp hoidis veel punast rauda tangide vahel. Habemeajaja uksel seisis mees, pool pead paljaks aetud, üle ta õla vaatas meister, veel loomusunnil kääre lõgistades.

Naised lõid pihkusid kokku, rinnalapsi käsivarsil hoides. Pimedad eided maigutasid ham-

butuid suid, sõgedad näod pööratud taeva poole. Lapsed, pükspundid ja lestjalad, saalisid kui laadal edasi-tagasi.

Aga ikka imelikumaks ja kohutavamaks muutus taevas. Nägemus rullus lahti nagu kangas.

Avanes hiigeltänav mõõtmatu väljavaatega. Hakkas kihisema inimesi, esiti vaevalt märgatava puruna, kuni aga selgusid piirjooned: veeresid sõidukid, kihutasid ratsanikud, ruttasid jalakäijad risti-rästi.

Üle sillakaarte liikusid vankrid nagu terved majad läikivate klaasseintega. Ratsanikkude metallriided särasid, jõhvtutid lehvisid õhus. Ja üksikute inimeste kogud said ikka selgemaks ja selgemaks, — nad otsekui tantsisid üle klaasise avaruse.

Mis see oli? Ja kus see oli?

Ikka tormisemaks muutus vaatlus. Nagu tuulepuhang oleks pühkinud üle hulkade. Rühmad valgusid ühte, sõidukid kihutasid troppi, — siis aga selgus kõik jälle.

Äkki jooksis läbi rahvahulga üksik must mees, vehkides luisi käsi, suu lahti. Sündis mingi segadus, inimeste sammud kiirenesid.

Siis äkki taganesid rahvaparved, ja mööda kumerat silda lähenes salk inimesi. Need olid enamasti räbalais naised mullakarva nägudega ja ääretu kõhnad, kandes samasuguseid lapsi käsivarsil või vedades järel.

Nad sammusid aeglaselt ja raskelt. Neid jäi maha ja neile seltsis uusi juurde. Sild näis

painduvat selle madala ja lookas salga armetute jalgade all.

Viimne inimene külas oli joosnud tänavale. Nad vaikisid hinge pidades, suud lahti, käed vabisemas kui tõves. Neid oli vallanud äkki mõistmatu hirm.

Korraga tungis läbi tänavat täitva rahva esile salk vinnas odadega ratsanikke, inimesi kui eest pühkides. Nad kihutasid täies hoos lähenevasse salka, seda jalge alla tallates, odadega pistes ning mõõkadega raiudes.

See mõjus nii ootamata saarlastesse, et naised kisendama hakkasid, peast kinni haarasid ja majadesse jooksid, et silmapilgu pärast uuesti nähtavale tulla.

See möll kestis ainult minuti, siis lõid kõik lahku, kuid lumel mustasid siin-seal vereloigud ja lamas mõni laps, armetult jäsemeid liigutades kui haavatud tsikaad. Üksik naine jooksis käsi ringutades ühelt lapse korjuselt teise juurde, oma leidmata.

Äkki tõusid silla kaare tagant üles mustavad rahvaparved, lähenedes ruttu. Nende peade kohal rabelesid hääletus tuules lipud, näod sulasid üheks-ainsaks mustaks laiguks, käed tõusid haralistena kui oksad.

Uuesti kihutasid esile ratsanikud, nende tiib lõikas rahvamurdu, kuid silmapilgu pärast oli see muristatud kui paberist lind. Ratsanikuta hobuseid jooksis üle silla, hobuseta ratsanikke langes üle käsipuude kui musti tompe.

Siis segunes kõik ühes pööritavas möllus:

plangid murdusid kui papist, sõidukid kukkusid kummuli nagu mänguasjad, inimesi langes otsekui sääski. Aga neid tuli järelejätmata, järelejätmata mööda ääretuid tänavaid!

Siis tungis esile tääkidega salk, püssid tõusid palgesse, väikesed suitsujoad kerkisid õhku, — inimeste hulk vajus laiali kui pühitud, kuna vintsklevad kehad üksi lumele jäid.

Saarlased tõstsid kõik käed üles ja karjatasid surmahirmus. Nad jooksid lambakarjana laiali, kuid leidsid endid siis jälle üheskoos taevaranda vahtivat.

Nüüd rullusid nende ees lahti pildid, üks kohutavam kui teine.

Möllul polnud enam mingit kuju ega piiri. Ei eraldanud enam üksikuid osi inimesest ega üksikut inimest hulgast. Kõik liikus mustade ja hallide laikudena, mida aeg-ajalt suitsu ning lume pilved peitsid.

Rahvahulki heideti kui räbalaid ühe tänava äärest teise, edasi ja tagasi ääretuil turgudel. See oli nagu mustavahulise mere järelejätmatu lainetus. Ning üle kõige surmavaikus!

Siis kerkisid äkki majade tagant süsimustad pilved. Paks suits tungis tänavale, laotus üle maa, surmani haavatud liigutasid käsi ja jalgu karmupilvis.

Vaatajad läkastasid selle pildi ees, päid kätega hoides ja tasakesi oiates. Ja nad otse rõõmustusid, kui ehitiste kohal näisid lainetavad tuleleegid, värvitud ning külmad.

Aga ikka kohutavamaks ja kiiremaks muu-

tus kihutamine. Need olid terved sõjaväed, mis nüüd vastamisi raksatasid. Inimsalgad murenesid kui raudrullide vahel. Mingi hiiglane purustas malmist kätega maju, inimesi ning puid.

Lumi mustas verest, korjused lamasid risti ja põiki turul, langenud hobused rabelesid, jalad õhus, — kuni mingi nägematu jõud pühkis kummulivisatud sõidukid ja laibad ning üle pildi laius ähmjas vari.

Kuid varsti hakkasid selle tagant paistma ääretud rahvaparved, mis sammusid sirgelt ja uhkelt, sadade lippude lainetades õhus. Muinasjutuline pidurong laienes ja pikenes lõpmatuseni.

Tänavad tõusid riiulitena üksteise kohale, rongkäik lookles ussina, lipud laiusid pilvina, — üle kogu laeva lainetasid kasvavad inimread, sammudes raskelt kui pronkshiiglased ning kergelt nagu udused viirastused.

Siis hakkas kõik hääbuma, mingi loor tõmbus üle avaruse, hilju lemmetas veel lund, siis aga hahkusid pilved suitsuna, kuni paistis jälle tinahall taevas mere ning saarte kohal.

Päike oli madalale vajunud.

Läbi tuhkse pilve tungis punane kuma, laiudes vee pinnal verise mõõgana. See oli külmvalus valgus, mis virvendas mustana ja verevana, segunedes veesse ja maasse, kõike endasse sulatades.

3

Inimesed seisid kui joobnud. Siis tõusis jutukõma, mis kasvas kisenduseks. Siis vaikis ta silmapilgu, et paisuda uuesti samasuguseks tormiks.

Nikias seisis liikumata, pärani silmil taeva vahtides. Ta nägi seal veel ratsanikke kihutavat ja lippusid lehvivat. Siis äigas ta varrukaga üle otsaesise, kuid viirastus hõõgus ta ümber ja sees.

Koras hõõrus silmi, tahtes ärgata, kuid ta nägi teisi enese ümber niisama põrutatuina ega mõistnud, mis oli õieti sündinud. Ikka veel nägi ta luisi käsi ning lookas ruttavaid armetuid naisi.

Üksnes Kleon muigas pilkavalt. Ta lõi sooniste kätega vastu nahkpõlle ja sülitas sõnade kinnituseks.

Kui ei paindu, siis murdub, pomises ta habemesse. Kes ei anna alla, tõuseb peale, kordas ta. Löödagu kõvemini, et tuleks isu vastu lüüa. Kõvemini, kõvemini! hüüdis ta rahva sekka.

Äkki oli ilm tuuliseks muutunud. Meri vahutas punaselt ja päike langes jumalisse kui verekarikas. Tuul rebis viletsaid katuseid ja inimeste armetuid räbalaid. Naiste näod sinendasid ja mehed seisid mõrult, rusikad taskus.

Kõigile ei jatku oma surmagi, lausus Kleon, mis siis veel elust. Taevas pole kõigi päralt, tõmbas ta läbi habeme, kõnelemata maast. Ja

kuis võiks tõusta see viimsel päeval, pilkas ta jälle, kes pole eelviimseil iial tõusnud.

Nõnda öeldes tõstis ta kirve teisele õlale ja hakkas vilistades minema. Ta läks saarevanema valgma poole.

Mehed vaatasid talle järele. Nad nägid äkki saarevanema uhket maja, kauneid kalavesi ja mustavaid põlde. Ja siis nägid nad saarevanemat ennast seisvat väraval ning mehi vihaselt vahtivat.

Koras tõmbas kähku korvi sügavamale pähe ja hakkas ruttu minema.

Kuid eemale jõudes ütles ta oma kuivanud naisele ja põduraile lapsile: On ülekohus, et peame oma põldu võõrale harima. . .

Rohkem ta ei mõtelnud seekord.

Nikias seisis veel silmapilgu, kuid siis ruttas ta laialijoosnud loomi taga ajama, meeleolu veelgi rohkem laiali. Äkki näis kõik endine kaugel olevat, isiklikku muret polnud olemaski, ainult suuri lippe nägi ta veel lehvivat.

Tuuline pimedus tuli ruttu, kuid keegi ei tahtnud külas magada.

Mehed pöörlesid ühelt küljelt teisele, siis tõusid nad ja läksid Kleoni juurde. See istus saarevanema kalakojas laterna valgel, sügas Nikiase koera ja rääkis pead tõstmata:

Nii, nii, vennas, kärnas oleme kõik ja koerad oleme kõik. Ainult meie uriseme vähem, kõnelemata puremisest. Inimene on tagurpidi koer, halvemat sorti koer. Nii, nii, vennas, sina

ei saa minust aru, kuid kas arvad, et ma inimestest aru saan.

Siis tõstis ta äkki pea ja küsis järsult:

Kas tahate maad? Kas tahate vabadust? Kas vihkate orjust?

Ja mehed vastasid kui ühest suust: Jah!

Sel ööl valvati kaua üheskoos, kõneldi sosinal. Koras õhkas pead kõngutades, Nikias vehkis kätega, palged palavikus, aga Kleon sütitas kõiki okkalise pilkega. Koju mindi hilju, varjates laternaid hõlmade all, mida maru rebis ja sasis.

Hommikul kogunesid salgad üksteise järele saarevanema õue.

Kes on ta saarevanemaks valinud? küsiti äkki. Keegi ei teadnud. Ta isa oli seda olnud, samuti vanaisa. Siis aga kadus kõik aegade hämarusse. Kuid mis tema oli teinud, selles polnud enam mingit hämarust.

Nad nõudsid saarevanemat näha, ja see tuli, veel leiba purres ja imestus näol. Mis nad tahavad? päris ta pehmelt.

Andku ta aru kiriku varandusest, öeldi talle. Andku käest leskede ja orbude rahad. Ärgu pidagu kogukonna maid enese tarvituseks.

Meil on nälg, ütles Koras teiste selja taga.

Meie tahame vabadust! hüüdis Nikias kõigi ees.

Vabadust võite saada nii palju kui tahate, ütles saarevanem habet siludes, kuid kõik õigused olen pärinud oma isalt ja isaisalt.

Meie ei tunne su isa ja isaisa! karjuti talle. Tahame kätte, mis on kõigi oma!

Kuid juba oli saarevanem kadunud, ja äkki ilmusid kõigil uksil ja aknail tulelukkudega püssirauad nähtavale.

Vanem oli ammu valmis kõige vastu! Maja oli täis sõjariistus kümnikke ja sulaseid!

Koer! kisendas Kleon, esile tormates. Ma tahan ka sind sügada!

Kuid sel silmapilgul paugatasid püssid, ja Kleoni surnukeha veeres trepilt alla. Ja samal silmapilgul kisendas keegi: põleb! põleb! ning kõik nägid küla serval suitsusammast.

Nad jooksid nii ruttu kui suutsid sinna ja leidsid ühe rendimehe onni põlevat. Kuid kõige imelikum: nad tabasid saarevanema sulase tõrvikuga ka naabri talu süütamas ning tapsid ta sinnapaika.

Siis jooksis relvastatud rahvaparv tagasi külavanema maja juurde. Kivid lendasid pilvena vastu uksi ja aknaid, kõike purustades. Kuid sealsamas paugatasid jälle püssid, maad verega kastes.

Nõnda algas verine möll, mis saare hukatusse viis.

See oli verine joobumus, mis täitis meeli. See oli vahutav viha, mis tahtis tegusid.

Mehed tormasid võitlusse kirveste ja tuuradega, ning naised kandsid kive põlles kui rinnalapsi. Haavatuid viidi redelitel eemale, terved tungisid üle surnute võitlusse.

Ja ses möllus ei pannud keegi tähele, millal

üksik vene merele sõudis. Saarevanem põgenes. Ta kuulis kaugenevat võitluskisa ja nägi taha vaadates tulesammast oma maja kohal tõusvat.

Kui võitlus vaikis, polnud ühtki neist puutumata, kes olid ta alustanud. Olid langenud Nikias, Koras ja Kleon. Küla oli täis surnuid ja varemeid. Naised nutsid palju päevi nii ühtede kui teiste kohal.

Ja keegi ei mõistnud, millest oli kõik alguse saanud. Oli see nõidus, oli see viirastus, oli see kohutav uni? Järelejäänud hõõrusid silmi, pärisid üksteiselt, kuid ei leidnud vastust.

Aga päike tõusis ja läks looja. Elu jatkus endiselt. Ja inimesedki pidid elama.

See oli raske suvi. Olid rüüstatud väljad, põletatud majad, puudusid töötegijad. Kõva maa ei kasvatanud leiba ja tuuline meri ei annud kergelt saaki.

Ning sügisel ei tulnud imelikul kombel ühtki võõrast saarele. Saarlased ei kuulnud, mis oli mujal maailmas sündinud. Teisel sügisel oli tulijail uusi uudiseid ja vanad ununud. Ning nii jäigi saarlastele kõik teadmatuks.

Ühel varasel kevadel sõudis vanem mõne mehe saatel jälle saarele. Ta hoidis esiti muist eemale, kuid vaheajal näis kõik olevat ununud. Ta palkas teenijaid, ehitas üles oma maja, hakkas jälle võtma maksusid, ja endine elu jatkus. Ainult ta kitsehabe värises rohkem kui enne.

Kui ta oma aja oli elanud, sai ta poeg saarevanemaks.

Eesti. univ. Tart.

See osa saarestikku oli vaikne ja jäigi selleks. Rahvas elas rahulikku, vaest ja töökat elu. Oli tõusnud uus põlv, kurvavõitu ja eluvaene. Ta oli endasse sulgunud, nagu midagi meelde tuletades.

Kuid esimese viina valmimise aegu pidasid saarlased nüüdki igal aastal lõikuspüha.

Päeval käisid nooredmehed ja tütarlapsed majast majja, kandes viinakobaraid ja lauldes muistseid laule. Õhtul istusid mehed kaua väravate ees, pajatades läinud ajust, kuna oliivisalust kostis nõrk mäng ning tants.

Meeste kõne katkes vahel pikiks vaikusiks. Nad tõstsid näod üles ähmaselt tuikava taeva poole. Mingi mälestus vaevas nende mõtteid, kuid mida enam nad seda arutasid, seda udusemaks ja ebausutavamaks see muutus.

Ja nad küsisid enestelt:

Kas on iial midagi säärast sündinud? Kas pole elu olnud alati niisugune nagu praegu? Kas ei ole see uni ja viirastus, õudne muinasjutt, mida meie isad jutustasid, kui olime alles väikesed lapsed ja mängisime ranna heledal liival?

1917.

INIMESE VARI.

1

Mareti uni oli nii põgus, et ta kuulis toonesepa tiksutust sängisambas.

Peaaegu kunagi ei langenud ta nii raskesse unne, et poleks tunnud oma keha. Ta kohendas liikmeid, mis väsisid, ja kuulis läbi uinaku vaikuse suminat enese ümber. Ta liigutas suud, ja sest vaevalt kuuldavast häälest pelgusid otsekui pimeduse sõjaväed, mis seisid valvel ta kohal. Siis aga süüvis ta pilguks jälle une pimedasse riiki.

Ikka sama uni, sama une vari viirastus ta ajudes neil pikil öil.

See oli peaaegu paljas mõte pojast, kes oli kaugel.

Tal polnud õiget aimust kaugusest, mis teda pojast eraldas, ja ta ei võinud kujutleda maid ning kohti, kus see liikus.

Nagu üle tühjuskuristiku kandus ta mõte.

See algas oma teekonna siitsamast onni eest, jatkusid sama jõgi ja samad künkad. Ta sammus kord üles, kord alla jõe kallast mööda — sajad ja tuhanded verstad. Ja mida kaugemale ta sai, seda ebatõelisemaks muutus maailm. Ümbrused sulasid udupilviks, puud seisid kui sinisambad, jõgi kumas kui kullajoom, taevas viirles kui udukoonaldes. Kuid üks oli tõeline kesk neid muinasjutulisi maid — ta poeg.

Ta teadis ta olevat lihtsõduri, kuid ometi paistis kõik, mis teda ümbritses, üleloomulikult suur. Ta nägi teda sõitvat sammu läbi ääretute väesalkade kui muistse sõjapealiku. Siis nägi ta teda käe sirutavat, ning leegionid liikusid ta märgi järgi kui merelained. Ja siis astus ta võitjana võõrastesse linnadesse, mis olid kui päikeses säravad kristallmetsad.

Ikka suurem ja suurem näis poeg Maretile, otsekui oleks ta kõik sõja-aastad ühtesoodu edasi kasvanud. Kuid mida suuremaks sai poeg, seda väiksemaks tundus Maret iseenesele jäävat. Ta tõmbus kokku kui koonal, tal polnud raskust rohkem kui nukul. Ta oli otsekui alandlik kääbus, maad ligi küürus, täis armastust.

Kuid hoolimata poja suurusest ja jõust ning ta enese väiksusest ja jõuetusest, hakkas Maret teda peatselt jälle haletsema. Ta oli nii kaugel ja ta ei näinud teda enam hästi. Maailm oli ta ees lahti, kuid ometi kannatas ta nälga ja janu. Ta oli rikas kui kuningas, ja siiski magas ta paljal maal. Päike kõrvetas teda, vihm kallas talle kaela ja jäised tuuled panid ta vabisema. Siis

oleks Maret tuhande versta tagant tulnud, läbi tule ja vee, et kummuli ta üle heita ja teda oma vana kehaga varjata kui lapsukest kätkis.

Oli aga veel suuremaid muresid, mis Mareti südant valul täitsid.

Ta nägi poega haavatuna, haigena ja suremas. Ta nägi teda võõraile väljele unustatuna verest tühjaks nõrguvat ja kähiseval häälel abi paluvat. Ja Maret tahtis ta poole rutata, kuid ta jalad ei pääsenud paigast, ta rabeles ja viskles, kuni karjatades ärkas.

Ja ärgates ei mõistnud ta, kelle häält oli kuulnud: poja Jakobi, iseenese või hilise teekäija oma, kes teispool jõge läbi sügistuule venet karjus.

Ta ruttas välja ja leidis jõe kaldalt kojutuleva laadalise, rändava leierkasti-juudi või hilise külamehe. Kuid ta aukunutetud silmad ei näinud seda, keda ootasid.

Ja ometi läks nüüd ikka sagedamini soldateid üle jõe, vahel mitugi päeva jooksul. Ühed tulid siit- ja teised sealtpoolt jõge. Enamasti liikusid nad üksikult, aga vahel ka mitmekesi. Nad tulid kõik sõjaväljalt, habemes ja toored. Mõned kirusid ja hooplesid, teised olid vait ning rõhutud. Kolmandad kandsid seljas pampusid või talutasid käe kõrval väsinud hobuseid, kelle märsid olid topitud täis siidriideid, nahku ja väärtasju. Aga oli ka neid, kes vaevaliselt edasi komberdasid või külamehe vankri päras istusid, kargud kõrval ning kiiver põdemisest teravale ninale põrunud.

Maret vahtis neid kõiki ahne pilguga, otsekui püüdes nende näolt lugeda mingit sõnul seletamatut saladust. Siis hakkas ta neilt pärima sõja kohta üht ja teist, sõudes neid üle tinaselt lainetava jõe.

Ometi ei kuulnud ta iial midagi, mis oleks puutunud ta pojasse. Sest sõda ulatus ühest maapiirist teiseni ja sellest osavõtjaid oli äraarvamata, nagu liiva mere ääres.

Ühed teadsid jutustada ainult vettimisest ääretuis sois ja metsis, teised jälle meeletuist marssidest metsikuis mägedes. Ainult üks oli kõigile ühine: viha, ärritus ning neede.

Ja ühteviisi olid nad kõik lõppeks sõjaliinilt lahkunud. Ühed tulid sõjariistuga, teised viskasid need sinnapaika, ühed hiilisid põgenedes, teised liikusid rüüstates ning vägivallaga.

Nad ei tahtnud aga enam sõda näha, neile oli sellest küll! Mingu need sõtta, kes seni on kodus istunud, mingu, tapelgu, nemad ei tahtnud aga enam! Ja nad sülitasid ning rääkisid õudseist kannatusist.

Maret kuulas seda kõike hirmust vabiseva südamega.

Ta ei mõistnud pooli asju, mida räägiti, ega saanud aru sõja keerdkäikudest. Kõik peitus talle julma möllu. Ainult ühte mõistis ta: aastaid kestnud sõda lähenes lõpule. Ja ta hakkas ootama, et tema poeg tuleb niisama äkki, võõrana ja kohutavana, kuid niisama armsana, nagu olid kõik need verevalajad oma emadele.

Ta luges aastaid ja kuid ning päevi: sellest

oli palju aega, kui poeg nekrutiks läks. See oli ammu enne sõda ja sõda isegi oli aastaid kestnud. Ja ta arvas uuesti ning luges sõrmil: sellest oli seitse aastat. Seitse aastat! Ta ohkas, ja pisarad tulid ta silmi; jatkuks musttuhandeile varem valatuile.

Siis sõudis Maret ühel päeval kõrbenud kätega soldati üle jõe. See needis ja manas ning küsis lõppeks jõe ja parve ning Mareti nime. Kui ta seda kuulis, tõmbas ta oma neegrikäega põuest nahkkukru, ulatas Maretile ja lausus:

„Säh, su poeg saatis!"

Mareti põlved hakkasid värisema.

„Poeg — poeg —?" pomises ta.

„Jah, ta juhatas mulle teed siitkaudu."

„Elab ta — on ta terve —?" lõõtsutas Maret lämbudes.

„Elab, mis elab, aga halvasti läks tal," sülitas sõjamees. „Mürgine pomm põletas ta näo."

Maret haaras mõlema käega võõra käisest kinni.

„Kus ta on? Kuhu ta jäi? Tuleb ta koju?" Ja küsimusi tuli hädaldades ta suust.

„Küllap ta nüüd juba teel on," rahustas võõras. „Oli mu haigemaja-naaber, aga jäi maha. Pole tal viga ühti, nägu pisut must, suitsu söödud. Pea aga sina kukkur alles, — seal on raha sees."

Ja võõras pani jala kaldale.

„Ära mine veel, oota, ütle, kuhu ta jäi!" hädaldas Maret.

„Pole mul aega. Ootavad mulgi omaksed. Ja tee on kauge."

Maret seisis rannas kui joobnud, hoidis kukrut käes ja vahtis võõra järele, kes mäerinnakut mööda tõusis ja kadus. Siis avas ta värisevail sõrmil kukru. Selles olid mõned omamaa ja mõned võõrad rahad. Omad olid paberist, võõrad kullast. Kuid Maret polnud nii üht kui teist varem näinud ega tunnud nende õiget hinda.

Ta tuli tuppa kui unes, kogu aeg kukrut käes hoides. Ta pani raha lauale ja vaatles nii kuldtükke kui kotti. Kukkur oli peen töö, seda mõistis temagi. Ta katsus seda värisevate sõrmedega ja lähendas silmile, mis nii vähe veel seletasid.

Ja siis mõistis ta äkki: ta pojal pidi palju raha olema, kui juba niisuguse varanduse esimese ettejuhtuva kojutulija kätte usaldas. Ta pidi rikas ning suur härra olema, ja seda oli ta juba ammugi arvanud!

Sest päevast peale sai rahakukkur vana Mareti imestluse ja jumalduse esemeks. Ta ei kulutanud selle sisust midagi. Ustavana tahtis ta kõik poja tulekuni alles hoida. Sest kas oli ta teda raha pärast oodanud ja kas võis mingi rahaga iial tasuda ta armastust!

Aeg-ajalt võttis ta kukru peidupaigast, vaatles seda ja silitas käega ta sametist pinda. See oli kui osa ta pojast, ta vägevuse ning rikkuse võrdkuju.

Nüüd oli ta ootus muutunud kirglikuks. See

oli kui põletav janu. Ta mõtles sellele öödpäeva, see piiras teda, see oli ta ümber ja tas eneses. Tal polnud enam muud mõtet kui poeg, ta liikus ümber veel kui haige ja teda ei huvitanud enam miski muu. Ta vahtis maa ja vee poolt ainult ühte nägu, ja see oli ta poja oma.

Ning ta uned muutusid imelikeks. Ta nägi ainult veel musti nägusid, otsekui oleks elanud neegrite riigis. Ta nägi oma poega rändavat võõrail mail kui hommikumaa kuningaid, kellest oli kuulnud. Ta nägi poja järel käivat saatkonda Neegri- ja Indiamaa meestest. Maad vaheldusid, kaamelid tuisutasid kõrveliiva ja kahistasid arude heinikuis. Siis lõi virama jõejoom ja madalad kõrkjarannad alanesid tulija ees. Tema aga kasvas kui hiiglane, mattes endaga poole taevast; ta oli kohutav ja vali, ainult silmad ta süsimustas näos loitsid pehmelt ja armsalt...

Ning Maret nuttis läbi une.

2

Sel ööl ärkas Maret kaks korda, kuuldes otsekui kauget appihüüdu. Ta võpatas ja kuulatas, kuid kõik jäi vait ning uuesti vajus ta unne. Kui ta aga kolmas kord üles jahmus, kuulis ta ärkvelgi kauget, nõrka hüüdu. See oli nii imelik, nagu polekski see olnud inimese hääl.

Kuuvööt paistis pärapajast sisse, ja nii kuu-

valgus kui see imelik hüüd olid jatkuks Mareti unele.

Selle mõtte juures hüppas Maret äkki jalule, sest väljast, jõelt kostis tõesti nõrk ja katkeline hüüd. Riietega, nagu ta nüüd alati magas, jooksis ta välja.

Kuu hele valgus kattis maastikku. Mõned hõbedased pilvekoonlad liikusid ruttu taevas, musti varje üle lagendiku kihutades. Keset päevast heledust jooksis jõgi süsimustana kui tõrvajoom. Ja oli imelikult vaikne.

Otse vastas, teispool jõge istus kaldakünkal heledas valguses inimene, põlved püsti, pea kuuvalguses läikiva kiivri all ettepoole kummaras. Ja ta suust kostis imelik hääl, mis oli kui koera ulgumine.

Maret jooksis randa ja haalas üliinimliku jõuga vene. Ta hüppas venesse ja hakkas sõudma. Aga mõne mõlatõmbe järel pööras ta vene ümber ja hakkas hoobama, et rannal-olijat näha.

See polnud asendit muutnud. Kuid ta pea oli pisut üles tõstetud, kuu loitis ta näkku, ja see paistis süsimust kui neegril. Ta vari langes kastes rohule mustana otsekui ta enese jatk.

Maret hakkas vabisema kogu kehast. Ta oli veel mõni sõud rannast eemal, kui nõrkeva häälega kisendas:

„Jakob, Jakob, kas sina oled?"

Võõras ei vastanud kohe, siis mõmises ta:

„Mi — na — aita — mind — üle —"

Vene jooksis randa, kuid võõras ei liiguta-

nud end. Maret ruttas ta juurde, haaras ta õlast ja käest kinni.

„Oi — mul on valus!“ oigas võõras äkki karjatades. Ja ta näitas peaga jalarätikutega mässitud peentele säärtele. Maret laskus sõjamehe ette põlvili ja kummardas palge ta põlvede lähedale: neist immitsesid verenired. Nende ümber oli kaks rätikut sõlme tõmmatud, otsad kui lillekimbu lindid rippu.

„Pojakene, pojakene —“ pomises Maret segasena, ilma et tal isegi pisaraid oleks silmi tulnud. „Kas sul väga valus on? Kuidas sa siia said? Kas sa liikuda võid?“

Kuid mees ei vastanud midagi, vaid ainult oigas ägades.

Maret pani käed ta kaenla alla, aitas ta aegamööda üles, kätega haige piha ümbert hoides, isegi kogu aeg oiates. Nad astusid taarudes vene poole, ja mees vajus selili selle pärasse, kolisedes kui luukere. Siis hakkas ta äkki jälle käsi liigutama ja kähistas:

„Kus mu pamp? Too mu pamp venesse!“

Maret ruttas uuesti kaldale ja leidis rohust raske sõjameheranitsa. Ta viis selle venesse, ühele poole lookas kui veeämbrit kandes. Siis hakkas ta koju sõudma.

Kogu tee üle jõe ei rääkinud ta sõnagi. Ta vahtis pead pööramata, silmadega otsekui süües poega, kuni need täitusid pisaratega ja ta ei näinud enam midagi.

Jakob lamas seliti, nagu oli langenud, põlved püsti ja pea vastu vene pära. Ta silmad olid

kinni ja must nägu otsekui surnud kuu heledas valguses. Ta näis nõnda nagu pooleks murtud hiiglane.

Kuid niipea kui Maret käed ta külge pani, et teda püsti aidata, käis jälle valuraputus läbi ta keha. See andus edasi Maretile, ja nüüd pääses tulvama vana naise hädalduste ahastav oja.

Ta rääkis kogu aeg, mil nad teineteise ümbert hoides kalda rinnakule tõusid. Ses kõnes polnud kindlat mõtet, kuid see oli algusest lõpuni üksainus hädaldav küsitlus. Haige vastas aga ainult silpide kaupa, verekaotusest nõrk ning uimane.

Kui nad onni ukseni jõudsid, tahtis Jakob edasi minna. Ta püsis vaevalt jalul, kuid sihtis visalt lagedale maanteele. Maret hoidis ta ümbert meeleheitlikult kinni ja häälitses ahastuses:

„Pojakene, pojakene, kas sa ei mäleta? Me elame ju siin. Kuhu sa lähed? Siin on meie kodu, pojakene."

Ja peaaegu kätel talutas ta tuikuva sõjamehe tuppa. See ei rabelnud enam vastu, vaid vajus hääletult voodisse, kael kahekorra vastu seina.

Siis süütas Maret lambi ja ruttas jälle haige juurde.

See lamas liikumata, nägu põsega vastu seina pööratud, silmad kinni, käed rippu kõrval. Maret hakkas rabelevail käsil ta rõivaid ja jalarätte päästma. Ta ei pannud vastu, ei liigutanud end ega vastanud küsimustele. Siis asetas Maret ta selili voodisse.

Ta lamas pool-alasti, verised põlved paljad, pea jälle imelikult taha murtud ja kõrbenud habemekonts püsti. Ta polnud meelemärkuseta ega maganud, kuid ainult oigav hingamine andis tunnistust ta elust.

Maret jooksis tuba mööda, tulise rutuga haavamähkmeid käristades. Käsivartega mööda palgeid ojavaid pisaraid pühkides sidus ta haavad kinni ja peitis haige vaibaga.

See lamas mõned silmapilgud, hingas paar korda sügavalt, vaikis. Siis käis äkiline võpatus läbi ta keha, ta avas silmad ning hüppas istuli.

„Kus mu pamp on?" hüüdis ta, hirmunult silmi pööritades.

Maret haaras ehmatades ta piha ümbert kinni.

„Pojakene, see on siin. Ära liiguta end. Ole rahul. Pamp on siin."

„Pane ta mu päitsi," vastas haige süngelt, silmi sulgedes. „Pane mu kõrvale." Ja ta vajus jälle selili.

Maret ei teadnud, mida veel teha. Ta liikus abitult siia-sinna üle toa, iga silmapilk uuesti poja juurde joostes. See aga ei liigutanud end ega vastanud küsimustele. Siis jäi ta hoopis rahulikuks, hingas mõned korrad sügavalt ning vajus unne.

Maret asetas järi voodi ette ja istus sellele.

Ta ei mõtelnud veel tükil ajal midagi järjekindlalt, kuid ta segased mõtted kogunesid juba

rühmadesse. Ning nende mõtete ainus sisu oli — ahastus.

Kõik, mis oli sündinud tänasel ööl, oli tulnud äkki kui hoop magaja pähe. Ta oleks võinud pidada seda oma ahastava une jatkuks, kui see poleks olnud ometi nii kohutavalt tõeline.

Ta ees verisel palakal lamas ta poeg, keda ta oli oodanud nii palju öid ja päevi. Nüüd oli ta viimaks tulnud. Kuid ta oli tulnud teisiti, kui ta iial oli mõtelnud.

Rikkana ja uhkena kujutles ta tema tulevat, vähemalt tervena ning elurõõmsana, nagu oli läinud. Kuid ta tuli vigasena ja vaesena, kelle ees käis õudusevabin ning taga armetu viletsus.

Maret ise oli vana, vaene ja rumal, ta polnud enam midagi. Kuid ta elu oli kandunud üle pojasse, ja selles oli veel ta ainus olemasolu mõte. Sellesse oli keskendunud kõik, siin algas ja lõppes kõik. Nähes ta õnnelikku tagasitulekut oleks ta võinud surra, ilma kahetsuseta, et oli kannatanud ja muretsenud tema pärast kogu elu.

Kuid ta tuli tagasi vaevasemana kui laps ja õnnetumana kui surnukeha.

Ja Maret vaatles oma poega.

See oli suur, ta näis veelgi olevat kasvanud sestsaadik, kui kodunt lahkus. Ta lamas raskena, kaela sooned ja käsivarte lihased pingul. Ta kõrbenud näol mustasid siin-seal veel habemelapid kui taimestiku jäänused põlenud metsa

kohal. Ta huuled olid sinised ja ripsmetud silmalaud sügavas augus.

Ta oli kohutav ning hirmus!

Ja õudsed uned ning painajad näisid teda vaevavat. Ta viskles sinna-tänna, siis avanes ta suu, pikad hambad tulid kõrbenud habeme alt nähtavale, ta ajas kaela õieli kui heideldes, ja ta rinnust kostis üksainus oie, üksainus hädaldus:

„Ooo — hhh —!" mis kustus kahinana.

Maret langes põlvili voodi ette, viskas käed üle sonija ja peitis pea ta korisevale rinnale. See kõik oli nii hirmus ning õudne. Ja pisarad voolasid ojana Mareti silmist.

Väike plekklamp hõõgus laual. Lambi huuled olid nõest mustad ja nende vahel värises punane tulekeel, värises lakkamata ja kustumata kui ema-armastus.

3

Hommik koitis, kuid Maret ei maganud. Ta valvas poja juures, ainult aeg-ajalt silmapilguks istuli tukkuma jäädes, et siis jälle üles ehmuda.

Kui valgeks läks, hakkas ta arutama, kuis mingit abi muretseda. Missugune see pidi olema, seda ei teadnud ta isegi.

Tal polnud siin luhtadel muud naabrit kui metsavaht eemal salus. Ta elas üksi, vahel hommikust õhtuni killavoore üle laia jõe parvetades, siis aga päevade kaupa kedagi nägemata. Ja metsavahi naisega oli ta riius.

Kui ta parajasti riidu ja kõike unustades

tahtis metsavahi poole rutata, nägi ta seda ennast teispool jõge tulevat, koer ja püss kaasas.

Ta sõudis metsavahi üle, kogu aeg poja õnnetut kojutulekut nuttes. Vanamees urises vihaselt:

„Eks ma öelnud: seni tapavad, kuni on kadunud viimne inimene maa pealt. Siis jäävad järele ainult hundid, rebased ja hirved. Ja siis pean mina sõda edasi!" Ning ta naeris karmilt: „Ho ho hoo!"

Ta tuli sisse, vaatas silmapilgu vaikides haiget. Märg koer lähenes sellele, nuusutas ja hakkas urisema. Siis lahkusid nad jälle mõlemad.

Nii ei saanud Maret metsavahilt mingit lohutust. Ta pidi üksi kandma oma muret.

Kui päeva jooksul inimesi üle jõe sõitis, kes vähegi kuulata tahtsid, siis kaebas ta laialt juhtumuse üle ja palus nõu. Kuid mis võisid öelda külamehed peale õhkamise või nurina valitsuse üle. Toodi muid näiteid sõjaohvreist ja mindi edasi. Kõigil olid omad hooled.

Ja päev jõudis õhtule. Taevas oli hall ja madal. Sügistuul kahistas rannakõrkjais ja üksikus nõrepajus onni akna all. Lai mudarannaline jõgi loksus tinaraskelt.

Maret oli jäänud lõplikult üksi pojaga. See vaikis valvates ja sonis magades. Ja Maret valvas ta voodi ees.

Teisel päeval ärkas Jakob juba varakult. Ta oli rahutu ja palavikus, viskles sinna-tänna ning rääkis palju. Kuid ta kõnel polnud selget sisu

ja teda oli raske mõista. Ta langes ajuti vaikusse, et seda ärevamalt ärgata.

„Kus on mu raha?" kähistas ta äkki silmi lahti lüües.

„Siin on su raha, pojakene," hädaldas Maret ja ulatas kukru, mille oli saanud teekäija kaudu.

Kuid Jakob vaatas seda tõmbilt, otsekui tundmata. Siis algas ta uuesti:

„Kus on mu riided?"

„Siin, siin, pojakene, su jalutsis."

„Anna nad siia!" kähistas haige.

„Pojakene, pojakene, mis sa teed nendega?"

„Ma tahan selga ajada. Ma tahan ära minna."

Ja ta liigutas end. Maret puhkes nutma.

„Sa oled ju haige, pojakene," vigises ta, käsi murdes. „Sa ei saa kuhugi minna. Ole rahul, pojakene. Sa ei tohi end liigutada."

Kuid Jakob nihutas ülemist kehaosa rahutult edasi-tagasi. See tegi talle äraräägimata valu. Ta kaotas silmapilguks meelemärkuse. Kuid ärgates vaatas ta hirmunult ümber.

„Kas ma ütlesin midagi?" küsis ta jahmatades.

„Mida sa pidid siis ütlema, pojakene?" ruttas Maret ta juurde.

„Ei midagi." Ta vaikis silmapilgu, mõtteid kogudes. „Ma vahest sonin. Näen nii hirmsaid asju unes. Ikka ainult sõda, nii ööd kui päeva, aina tapmised. Prrr!" Ta väristas pead.

„Sa ära kuula mind, kui juhtun neist kõnelema."

Kuid Maret ei võinud lasta ühtegi sõna kaduma. Kogu ta elu oli nüüd ainult veel poja voodi juures. Ta ei tahtnud sealt silmapilgukski lahkuda. Kui ta inimesi pidi üle parvetama, siis kiirustas ta sellega, niipalju kui jõud kandis, et aga rutemini tagasi saada. Teda ei huvitanud nüüd enam ühedki muud kõned kui ainult veel pojast.

Ja möödasõitjad lohutasid teda, et kõik sõdijad veel niigi õnnelikult koju ei jõudnud. Kes kuulist oli pääsenud, neid hukkus kui sääski teekonnal koju. Nad tulid kerjates, neid külmus lumistes mägedes, suri nälga, neid tapsid talupoegade salgad. Ja nende korjuseid olid täis võõrad teed ning metsad, kuhu ükski omane ei ulatu nende silmi sulgema.

Ja teekäijad jutustasid tundmatust sõdurist, kelle surnukeha oli alles äsja teispool jõge metsast leitud. Ta oli alasti ja ta nägu tundmatuseni purustatud. Oli näha, et ta oma elu eest oli viimseni võidelnud. Kuid iial ei saanud omaksed teada ta saatust ning ta ema ei võinud valada viimset pisarat ta mälestuseks.

Ja Mareti südant täitis kõike seda kuuldes ometi salajane rõõmutunne. Tema poeg oli kodu, ta saab terveks ja algab uut elu. Minevik on kui uni, kuhu ta enam iial ei lange!

Ning ta rõõmustas vaikselt, et poeg oli teda meeles hoidnud. Ta vaatles poja asju ja leidis nende hulgas veel neidki, mis ta lahkudes oli

kaasa annud. Poja kaelas oli rätik, mille ta oli sõtta järele saatnud. See oli otsekui meelitus talle enesele.

Kuid kui ta poja voodi juurde tuli, tungis ahastus uuesti ta südamesse. Ta nägi teda valust keras, silmad kinni, liikumatuna. Kuid ta ei maganud, Maret teadis seda. Ja ta istus poja voodi ette ning vaikis tundide kaupa, usaldamata kõnet alata.

Sest mingi õudusetunne oli poja ümber, mingi neede ta otsaesisel. Ta vaikis, ja ometi ei teadnud iial, oli see valust või mõtetest.

Kuid veel õudsem oli ta siis, kui oma unenäolisest elust tähelepanematult tõelisse unne süüvis. Siis mustas ta nägu kui haud, mille põhja ei ulatunud vaatama. Ta mustad huuled liikusid, ja läbi kaetud laugude näis tungivat aegu ning avarusi piirav pilk.

Siis kartis Maret oma poega, põlvitas ta voodi ees ja palvetas tasa.

Ta aimas, et poeg oli neil hirmsail aastail midagi läbi elanud, milleni ta emamõistus ei suutnud iial tungida.

Ja ta ei püüdnudki kõike mõista. Ta mähkis ta haavu, valades kuivamatuid pisaraid. Ta nägi, et seal kohal, kus kuues oli kuuliauk, polnud ihus haava, ja et haavade kohalt olid rõivad terved. Ta ei mõistnud seda, kuid ei pärinud ka.

Talle oli küllalt armastusest, mis võis pojale ohverdada. Kõik muu oli ükskõik. Midagi muud polnud talle vaja.

Vahel, kui Jakob arvas, et ema tähele ei pane, avas ta oma pambu. Ta võttis välja oma varanduse, luges paberrahasid ja kallas kiivri kõlinal täis kulda. See oli õudne, kui ta nii istus, õlaga vastu seina toetudes, valust vaevalt meelemärkusel, käed poolest küünarpeast kullas, silmad leegitsemas. See polnud enam inimene, see oli koletis, kes tulnud altmaailmast, murdes maakoore oma musta peaga.

Ta olemasolu loorus ikka suurema õudusega. Ta hakkas ikka enam ja enam inimesi kartma. Ta laskis akna kinni peita ja elas päevalgi vabiseva tulukese valgel.

„Kes on seal väljas?" karjus ta, istuli karates. „Kes läks akna alt mööda?"

„Kes võis see olla, pojakene?" hädaldas Maret, lävele rutates. „Mõni teekäija ehk?" Ta vaatas välja. „Ei kedagi." Ta tuli jälle Jakobi juurde. „Ei ole kedagi, pojakene, kedagi ei ole. Ja kui ka oleks, mis sellest siis? Eks inimesi ikka käi."

„Ma ei või neid näha," oigas Jakob, nägu seina vastu pöörates. „Nad ärritavad mind. Ma ei taha neid näha!"

Kuid peatselt unustas ta selle asja, et teisest sonida.

Ta oli ühtesoodu palavikus ja jampsis. Ta haavadesse oli löönud põletik. Ta kõdunes kui tõugu söödud puu.

Siis kuulis Maret möödasõitjalt, et arst oli kirikumõisa tulnud. Ja ta jooksis sinna. Ta käis maa, mida oli edasi-tagasi poolteistküm-

mend versta, kahe tunniga ära. Ta tahtis kogu aeg poja juures olla ja ometi ka arstiga kokku saada. Ta polnud enam neli ööd-päeva maganud. Kuid ta kõndis nii ruttu, et näis otsekui ettepoole kummaras jooksvat.

Ta sai tohtriga kokku ja see lubas tulla. Ning ta sõitiski õhtul sedakaudu koju.

See oli noor mees, mustis kindais. Sisse astudes pühkis ta prille ega leidnud, kuhu kübarat panna. Siis vaatles ta mõne silmapilgu haiget.

See sonis. Ta haavad lõõmasid.

Tohter vaatas Maretile otsa. Ta tahtis midagi öelda ja midagi ütlemata jätta. Vana naine vaatas ta poole üles kui palvetades. Ja noor arst ei osanud nende silmade ees midagi öelda.

„Teie poeg —" algas ta viivitades, „on väga haige." Ta viivitas ja mõtles jälle. „Te ütlesite, et ta sõjas oli?" küsis ta siis.

„Jah, härra."

„Kuid ta haavu pole ravitsetud. See on arusaamatu, kuis ta nendega suutis koju tulla." Ta peatus ja pühkis prille. Siin toas oli nii umbne! „Jah, ta on haige. Kuid hoidke teda, siis saab ta terveks," lisas ta pisut muutunud häälega ja astus ukse juurde.

Maret seisis silmapilgu liikumata. Siis ruttas ta tohtri järele, kes juba vankrile istus.

„Kas te rohtu ei kirjutagi, tohtri-härra?" küsis ta.

„Ah jaa," tuletas see meelde. „Tõsi küll."

Ta võttis taskuraamatu välja ja kirjutas tähe põlvel valmis. Siis sõitis ta minema.

Maret seisatas silmapilguks läve ees, temale järele vaadates. Oli läinud hämaraks. Kõle tuul kõhistas pujudes seina ääres ning väike paberileht lipendas vana naise käes.

4

Järgmise päeva õhtul — ja see oli neljapäeval — heitis Jakob hinge.

Ta otsekui sulas oma palavikku, muutudes üheksainsaks lõkendavaks haavaks. Ta keha lillatas ja läks mustaks. Ta mürgine veri ulatus südameni. Ja siis kummus ta elu äkki surma musta ruumi nagu hõõguv raud, mis heidetakse karastamisvette.

Öösi tuli metsavahi naine surnut pesema. See oli tige vanamoor pika harva habemega lõua otsas. Kuid nüüd tuli ta ometi naabrile appi ta õnnetuses.

Nad soojendasid vett ja asetasid surnu lauale. See lamas seliti, ulatudes nii peast kui jalust üle laua. Ta paistis kui metallteos, mida hallitus ja rooste on purnud. Ta põlved roosatasid, reied rohetasid, ta keha oli sinikollane ja nägu must. Ta oli uhke ning hirmus.

Ja metsavahi naine tundis ta pesemisest tiirast lõbu. Ta küüris ta keha sooniste kätega, silmis tuli ning huuled vabisemas. Maret aga oli uppumas pisarate paljusse.

Siis asetasid nad korjuse laudsile ja laulsid

kahekesi paar kirikulaulu, üks kõrge ja teine madala häälega. Metsavaht seisis jalutsis ja mõtles surma, hundijahi ning viina peale.

Siis läks metsavahi-paar koju ja Maret jäi üksi oma pojaga.

Ta istus madalale pingile surnukeha kõrvale, vaatas selle näkku ja jäi nõnda liikumata kauaks ajaks. Tuli põles vaevalt vabisedes ja kõik oli vait. Mareti silmad olid kui verised haavad ja neist ei tulnud enam pisaraid. Ta vahtis aina poja nägu, sellesse süvenedes, otsekui püüdes ta jooni igaveseks ajaks meelde koguda ning südamesse kätkeda. See oli ta armastuse viimne jumalateenistus, sügavam ja kohutavam kui miski seni. See ulatus üle inimliku piiri.

Nõnda valvas ta kogu öö. Kuid koidu eel sulgusid ta silmad ääretust väsimusest. Ja ta nägi und. Kuid see uni oli nii lühike ja kohutav, et ta hirmunult ärgates ainult ühte silmapilkset pilti sest mäletas.

See oli pilkeline naeratus surnu süsimustal näol —!

Ja Maret hüppas üles ning hakkas palvetama kui oma hingeõnnistuse eest. Ta palus kõiki taeva jõudusid, palus lakkamata ja kaua, värisedes kivipõrandal.

Järgmisel päeval võttis metsavaht surnust mõõdu ja tegi puusärgi. Ja veel päev hiljem — pühapäeval — sõudsid nad kõik ühes surnuga kiriku juurde, et lahkunut viimsele puhkusele sängitada.

Kui see oli tehtud ja metsavahi-paar lahkunud, langes Maret kummuli üle värske kääpa. Ta ei nutnud enam ega õhanud. Ta vanad sõrmed ainult tungisid pikkamööda kohedasse liiva ja ta nägu, ta suu ning silmad puudutasid niisket mulda. Ta hingas sisse selle lõhna, mis näis tulevat maa sügavusest. Ta muutus otsekui isegi mullaks, kivines kääpaks, lamades selle kohal põrmus oma musta suurräti all.

See oli ema mure, suurem kui kõik mured maailmas. Seda hoovas ema süda, tulisem kui miski laotuse all. Selle väljenduseks polnud enam sõnu ega pisaraidki.

Kui ta viimaks pea tõstis, nägi ta lähedal pingil meest soldatisinelis, mustad käed jõuetult süles. Ta nägu oli kollane ja rind sisse vajunud. Maret ei tunnud meest, kuid see hakkas temaga rääkima, vaikse ning kahiseva häälega:

„Ma kuulsin, et ta on surnud. Ma tulin teda veel vaatama." Rääkija peatus vähe ja köhis. „Kui lahkusime, lootsime mõlemad terveks saada. Tahtsime veel kord elu algusest alata. Kõik oli alles ees." Ta peatus jälle, ilma et oleks ometi mingit vastust oodanud. Siis jatkas: „Kuid nüüd on kõik möödas. Ta jõudis minust ette. Mind sööb tundmatu tõbi kui mürk. Aga mis viga oli temal?"

„Ta oli haavatud," vastas Maret, ja veel kord nõrgusid pisarad ta silmi.

„Haavatud?" imestas võõras. „Ta haavad olid ammu terved. Need ei võinud iial enam

kurja teha. Ainult üle pahema põse läks veel põletushaav, kuid seegi oli kerge."

Nüüd tundis Maret rääkija. See oli sama mees, kes tõi talle Jakobi rahakukru. Ta ajas enese püsti ja küsis imestades:

„Ta polnud siis haigemajas põlvist haavatud?"

„Ei, ei kunagi."

„Ja ta nägu polnud üleni must?"

„Ei, ainult ta meelekoht ja põsk oli lilla."

„Issand jumal," õhkas Maret imelikult langenud häälega. „Mis peab see siis tähendama?" sosistas ta. „Haavad põlvis ja põlenud nägu — kust sai ta need pärast? Kes haavas teda?"

Kuid võõras ei vastanud. Ta istus imelikult kössis. Ta luised käed ei liikunud. Siis ütles ta, otsekui enese-ette:

„Nüüd oleks võinud elu alata, kuid kõik on hilja. Ma tahtsin naist võtta, kuid mul pole enam elurõõmu. Ma tahtsin lapsi sünnitada, kuid mul pole enam jõudu. Kõik on juba hilja."

Ta peatus jälle. Oli läinud juba hämaraks. Raagus puud tõusid taeva poole kui vitsakimbud. Oli surmvaikne. Siis algas jälle võõras:

„Vahel näen ma surnuid, ääretud karjad. Nad ei liigu enam, nad ei mõtle enam, nad ei kannata enam. Kõik on vait, kõik on pime, kõigel on lõpp. Ja ma ei tea siis, misjaoks olen mina liikunud, kannatanud, võidelnud."

Ja silmapilgu pärast lisas ta, vaevalt kuuldavalt:

„Sest öö tuleb ikkagi, suur, rannatu, ärkamatu surmaöö. . .“

Ta hääl kustus sosinana ja vaikis.

Maret tuikus surnuaia väravast välja, nii kummaras, et teda õhtuvidevikus võis vaevalt märgata. Ta läks alla jõe randa, lükkas vene vette ja istus sisse, kuid ise sõuda ta enam ei jaksanud. Ta ramm oli korraga kadunud, ta käsivarred, mis nii kaua olid tõmmanud mõlasid, olid äkki jõuetud. Ta tundis ainult, kuis vene pärivoolu kandus, kuid ta ei suutnud käsi enam aerupäradelt tõsta, kuhu oli kummuli vajunud.

Ta mõte oli peatunud. See oli nagu kivi, raske, külm ja liikumatu. Selle vaatlusse võisid kuluda ääretud ajad kui silmapilgud. See oli tuim ning mõttetu mõte:

„Keda, keda olen ma armastanud, keda matnud, keda leinanud?“

Kuid Maret ei saanud vastust.

Ta nägi oma onni minevat mööda ja kaduvat pikkamisi, kuid ta ei liigutanud end. Vene ja vesi näisid liikumatud, ning oli, kui oleks maja oma raagus puuga pärapaja all aeglaselt mööda ujunud. Ikka ainult edasi, ainult edasi, tarretuse jäises virus. . .

Kuusirp tõusis taevasse, valades külma kuma üle udutsevate luhtade. Ta valus valgus tilkus mustale veele ja maale, kust tõusid põõsaste skeletid. Taevas rohetas ja sinas selle hõbedase küünla valgel terasheledalt.

Aga vene liikus pärivoolu peatumata. Ta

läbis kuuvalgel tõusvaid udukoonlaid, pöösaste kontuurid kandusid tast mööda, pilved vahetusid tema kohal taevas. Ja lõppeks näis, nagu oleks ainult vene seisnud ja kõik muu tast mööda voolanud. Voolasid taevas ja maa, voolasid rannad ning puud, voolasid jõe sünged lained lakkamata ning peatumata — otsekui ema armupisarate ilmlõpmatus.

1919.

TAEVASED RATSANIKUD.

1

Kõrge auvärava taga lõõmas eha. Võimsalt võlvilt juhtisid pronkshiiglased malmhobuseid õhtuste avaruste metallimerre. See oli kirglik tõus kohe helepunast ääretust, lainena lehvivate lakkadega.

Oli jõudnud hilissügise varane õhtu.

Vana türklane ahviga katsus veel õnne. Ta peatus siin-seal, vibutas keppi ja laskis looma tantsida. Külmast kange ahv, kel oli punane fess ja kirju põll, tammus väsinult ühelt jalalt teisele. Kahupäine poiss mängis külmast siniseil sõrmil vilet.

Kuid keegi ei pannud neid tähele. Inimesed ruttasid mööda, pead kaelustes. Ja peagi olid nad üksi lagedal turul.

Türklane tõmbas looma ahelatpidi püsti ja pöördus minekule. Norus päi talutas ta ahvi, kes kõndis kord kahel, kord neljal käel. Nad

jõudsid kõrgetele kivitreppidele. Et ahv pimedust kartis, tõstis türklane ta õlale. Nõnda astus ta aeglaselt alla, ahv kerana õlal, käed rüpes. Mõni üksik käija juhtus neile vastu ja kivines, nähes kahe peaga meest.

Poiss Bova oli väsinud ja näljas.

Ta oli veel nii noor, et ta luud olid nõtked kui kutsikal ja kogu keha suure pea järele nõtkus. Nälja roidumus tegi ta käigu kaks korda lõdvemaks. Ta lopsakad juuksed kõikusid käies kui puhmas.

Hääletult jõudsid nad vanasse vallikraavi. Kõrgel pea kohal mustas sakiline müür. Tänavanurgal kõikus laudkongi ees tuules käsilatern. Luuk oli lahti, ja vanamoor pööras pajast auravaid vorste.

Bova tundis sest äkilisest vaatlusest lõikavat nälga. Ta peatus kongi ees ja vahtis pärani suuga.

Vorstid tulid esile lopsakatena ja läikivatena, otsekui samal hetkel looma sisikonnast võetud. Ikka enam ja enam tuli neid, mäena tõusid nad puuliual, nende puntrast kerkisid paksud aurujoad.

Äkki märkas vanamoor Bovat ja kisendas, kahe küünarpeani verise käega ta poole vehkides: „Kõss! Kõss! Mine, mine oma teed!"

Bova tundis kibedust, pöördus aga kohe peremehe järele. Kuid vorste ei võinud ta niipea unustada. Ta vaatas paar korda taha: luugi valgustatud nelinurgast tõusis aurulint üle kongi katuse.

Tänava nurgal kadus see pilt. Kuid nüüd täitis Bova mõttekujutus õhu vorstidega. Ta kujutles neid lõpmatul arvul ning igal pool. Ja lõppeks tundis ta isegi lõhna, otsekui oleks kahel pool teed kantud ilmatu suuri vorstivaagnaid.

Kuid otse enese ees nägi ta peremehe selga. Aeg-ajalt sai selle tume kogu kõhna laterna all jälle värve. Laiad püksid muutusid ruskeist punaseks ning mantli värv vaheldus halli ja valge vahel. Verekarva fessi tutt kõikus ta pronksist kaela kohal edasi-tagasi.

Ja äkki tundis Bova viha vanamehe vastu. Miks näljutab ta neid! Miks ei lähe ta ega viska pihutäit vaske vorstiletile! Miks peab ta neid julmas vangipõlves!

Kuid vaheajal olid nad jõudnud mustava majarühmani.

Nad pöördusid pimedasse õue, tõusid kaks süsimusta treppi ja jõudsid hämarasse kongi.

Türklane süütas küünla pudelikaelas.

Ärkel oli madal, nii et pea lakke ulatus. Kahe tühja vaadi vahel oli õlgi. Ümmar aken viis kuuride rägastikku.

Nad olid kõik väsinud.

Türklane võttis leiva ja murdis igaühele tüki. Ahv haaras oma osa ja hüppas vaadi servale, Bova langes õlgedele, vanamees ise istus laua äärde.

Nende lõuad purid mõne aja kivikõva leiba. Siis jäi ahv tukkuma ja Bova sulges silmad. Vanamees istus liikumata.

Siis aga võpatas Bova metalli kõlinast: türk-

lane luges raha nagu iga õhtu. Ta ulatas laiade pükside taskust, kuhu käsi läks küünarpeani, pihuga vaske ja arvas kokku.

Siis võttis ta põuest nahkkoti ja laotas sellest kulda ning hõbedat enese ette vaadi otslauale. Ta lükkas rahahunnikuid edasi-tagasi, ta huuled pomisesid arvusid, kuid Bova ei mõistnud seda keelt.

Siis aga pani vanamees raha jälle kotti, pistis selle põue, kustutas tule ja heitis Bova kõrvale. Ta vähkres paar korda edasi-tagasi, sai siis unest kinni ja hakkas norskama.

Boval aga ei tulnud und. Ta kuulis, kuis ahv pimedas suud liigutas ja rott vaadi all kõndis. Kuid üle kõige kuuldus türklase hingamine, nagu oleks tuul ta kopsudes kõhistanud. Boval ei tulnud ega tulnud und.

Ta suus oli veel leiva maik. Ta liigutas keelt ja neelas, kuid see ainult suurendas ta näljatunnet. Seda oli kogu kehas, ta tundis nälga kätes ning jalus. Iga verelible temas kisendas toidu järele.

Ja äkki nägi ta enese ees vorste. Neid oli õhk täis, nagu köisi venis neid laest. Otsekui elavad olevused lähenesid nad, tasakesi päid nikutades.

Bova joobus sest nägemusest. Ta väsimuspalavikuline keha vabises, ta käed liikusid toidu poole, ta suu avanes. Kuid siis võpatas ta: see oli paljas uni.

Ta pöördus selili ja mõtted hakkasid selguma.

Miks oli ta siin? Miks polnud ta kuskil mujal ja keegi teine?

Nii kaugele kui ta mäletas, oli ta käinud türklase ja ahviga, maalt maale ja linnast linna. Ikka mõne kuu pärast jälle võõrad inimesed, kelle keelt ta ei mõistnud. Ja nii oskas ta ühest keelest ühe, teisest teise sõna, kuid mitte ühtki keelt täielikult. Ning nõnda oli maailm talle ainult otsatu tee kahe pimeduse müüri vahel.

Ühes ahviga oli ta kasvanud. Ühteviisi said neile osaks külm, nälg ja hoobid. Ja peagu ühteviisi võõras oli neile tõeline elu.

Mis oli kahel pool teed? Mis peitus kõige taga?

Bova mõtted ristlesid sinna-tänna, ja äkki nägi ta jälle vorsti. See oli otse ta lähedal, ta oleks võinud sest kinni võtta, seda purra. Ta sirutas käe, kuid kohkus ärkvele, — see oli türklase must kogu.

Jah, türklases olid nende kannatuste põhjused! Söök, puhkus ja soojus, — kõike oleks saanud, kui aga vanamees oleks tahtnud. Tema oli see, kes neid orjutas!

Ja Bova nägi rahahulka, mis türklane säästnud. Iial polnud Boval midagi, kuid ometi aimas ta raha väärtust. Kui selle kulla kätte saaks, mis vanamehe kaukas!

See äkiline mõte haaras ta kõige jõuga. See kasvas kui mägi. Ta pidi läkastama selle all.

Ta tõusis ja ulatas käe vanamehe põue. Kuid mees magas seliti, rusikas rinnal kauka kohal. Bova lükkas käe kõrvale, kuid kohe tuli

see tagasi. Ta viskas uuesti vanamehe rusika eemale, kuid see langes kui vasar endisele kohale!

Bova hakkas lõõtsutama nagu koorma all.

Äkki painutas ta türklase käe põrandale ja vajutas oma põlve peale. Kuid kohe hüppas teine rusikas endise asemele. Bova haaras ka sellest kinni ja painutas teise põlve alla.

Nõnda seisis ta harali sääril vanamehe kohal, kõigest kehast vabisedes.

Korraga nägi ta, kuis türklase silmad aeglaselt avanesid, väitsedena välkudes.

Bova lõi käed mehe kõrri. See sulges silmad, hingas raskelt, tõmbus kokku ja sirutus välja, avas silmad ning sulges uuesti. Siis jäi ta liikumata, pea taha käänatud, must habemekonts püsti.

See oli sündinud kergelt ja ruttu.

Bova ootas mõne hetke, võttis siis kukru ja tõusis püsti. Kuid ta jalad vabisesid nõnda, et ta pidi vaatidest kinni haarama. Ta silme ees tõusid ning langesid ähmased valguse lained.

Vaarudes astus ta akna juurde, päästis värisevail sõrmil rihma ja avas koti. Kuid kulda nähes kadus ta kartus. Ta surus käed rahadesse, tõstis neid õhku ja laskis ükshaaval langeda nagu kullavihma. See kostis kui joobnustav muusika!

Bova jooksis ukse juurde ja tormas treppidest alla.

Ahv maigutas suud, asetas lõua paremalt õlalt pahemale ja sulges silmad.

2

Kui Bova tänavale jõudis, lõi tornis kell. Külm õhk käis ta näkku, ta palavik jahtus, ja tal oli ainult üks mõte: süüa.

Peagu jooksujalu ruttas ta kongi poole, kus oli vanamoori näinud vorste keetvat. Kogu tee ta kujutles, kuis neid üleloomuliku ahnusega sööb. Kuid pärale jõudes leidis ta, et luuk oli kinni ja kõik pime.

Ta jäi nõutult seisma. Ta kujutluses oli söömine selle kongiga alanud ja lõppenud. Kaugemale ei osanud ta mõeldagi.

See üllatus mõjus nii, et ta sihitult sinnatänna hakkas hulkuma, aknaisse vahtides.

Nõnda jõudis ta sadamasse. Ühe poe räpasel aknal rippusid rasvküünlad ja seebikangid ning nende keskel ruske vorstirõngas. See oli küll palju kõhnem kui äsja nähtud, kuid Bova astus kohe sisse.

Viletsa leti taga seisis kongis ninaga kõhn mees, kübar peas, ja hõõrus käsi. Bova läks otsejoont vorsti kallale.

Ai vai, hädaldas kaupmees, kas poisil on ka raha?

Bova pani kuldraha lauale ja hakkas vorsti sööma. See oli kuiv ja vintske, kuid ta näris hoolega. Kaupmees seisis juures ja imestles.

Ai vai, hõõrus ta käsi, poisil on palju raha. Kust on ta saanud nii palju raha?

Kuid Bova ei osanud nõnda palju keelt. Ta raputas pead ja näris. Kaupmees katsus paari

teist keelt. Kuid Bova raputas pead ning neelas.

Siis hakkas kaupmees veel enam käsi hõõruma ja kähku leti taga edasi-tagasi käima.

Kas poiss ei taha osta paari pükse? küsis ta. Ühe vesti? Ühe kuue? Ühe ilusa ja pisut peetud kuue?

Ning ta võttis seinalt pika musta kuue. Sel oli sametine kaelus ja pikk händ. See meeldis Bovale; ta nikutas pead ja tõmbas kuue selga. Riie oli raske ja ulatus põlvini, kuid ta oli ostuga kohe nõus.

Kui ta nõnda oma ülikonda eest ja tagant vaatles, osutas kaupmees, et ta oli ilma kübarata. Tõsi, selle oli ta koju unustanud. Kuid kaupmehe kübarad olid ta suurele peale kõik väikesed. Oli olemas ainult üks, mis pähe sündis: kõrge kitsaste äärtega torukübar.

Bova ei tunnud kuldraha, võttis aga kukrust veel mõne, pani letile ja astus välja. Kaupmees jäi talle järele vahtima, kahe käega meelekohti hõõrudes.

Bova oli raske suurest kuuest ja söömisest. Käik poes oli talle ootamatuid asju näidanud. Äkki avanes hulk uusi võimalusi. Mis teha? Kuid ta ei teadnud ometi muud, kui uuesti süüa.

Ta hulkus läbi mitme tänava ja jõudis valgustatud linnajakku. Suurte akende taga, teispool pesematuid eesriideid nägi ta inimese varju söövat. Ta astus sisse.

See oli suur saal. Väikeste lauakeste taga istusid inimesed salkade kaupa, süües, juues,

häälekalt rääkides. Leti nurgal kisendas noodipill. Teises toas askeldasid vestiväel noored-mehed rohelise laua ümber.

Bova istus leti juurde. Siin oli klaaskuplite all kõige imelikumaid toite. Ta näitas sõrmega siia ja sinna ning lausus kõige kohta: „seda ja seda". Valge põllega naine jäi ta söömist imestlema.

Toidud aga olid kuivad ja soolased. Kas ta ei tahaks juua? küsis tüdruk.

Bova nikutas peaga. Kohe toodi talle kannuga õlut; ta jõi selle, ja see tundus temale mõnus. Kuid siis nägi ta, kuis nahkses riides mees sisse astus ja leti ees seistes viina hakkas jooma. Kohe nõudis ka tema enesele mitu klaasi järgemööda. Hing jäi tal kinni, ta läkastas, nii et tüdruk naerma purskas, kuid ta jõi.

Siis aga väsis ta söömisest. Ta tuju oli muutunud. Ta toetas pea kätele ja istus nii mõne silmapilgu. Siis andis ta naisele kuldraha ja astus välja.

Tänavale jõudes olid ta jalad imekerged ja meeleolu hea. Ta arvas kõiki inimesi ainult oma pikka kuube ja kõrget kübarat vaatlevat. Ja sellepärast käis ta kesk tänavat, rind püsti ning nägu naerul.

Kui kaunis oli nüüd linn! Kõigil pool oli inimesi, tulesid ja helendavaid aknaid. Mida kaugemale ta läks, seda tihedamaks muutus rahvaparv. Ta nägi nägusid, riideid ja sõidukeid, mida võis varem vaevalt aimatagi.

Siin-seal seisid tänavanurgil salgus noored-

mehed. Kauneid naisi tuli mööda tänava ääri, hiiglakübarate ja helepunaste huultega. Hallid raugad hiilisid keppidele toetudes naiste kannul.

Bova meeleolu tõusis ühtsoodu. Ta põrkas paljudega kokku, algas mitmega juttu, ja et ta kukrut käes hoidis, küsis keegi talt raha. Ta andis kohe keelamata.

Kuid see oli hoopis isesugune tundmus.

Siitpeale sai talle suureks lõbuallikaks kellelegi raha pakkuda. Ta jäi võõra ette seisma, ulatas raha ja ütles naerdes: „Võta!"

Iga inimene tegi selle juures isesuguse näo. Ühed võtsid kähku ja kadusid silmapilk rahva sekka. Teisi pidi kõvasti sundima, sest et nad muidu tähele ei pannud. Kolmandad aga olid kahevahel, piilusid enese ümber, ulatasid mitu korda käe välja ning tõmbasid jälle tagasi.

Kõik see tegi Bovale äraarvamata lõbu.

Ainult paar korda ei võetud ta raha üldse mitte vastu.

Esimene kord oli see härrasmees läikivas mundris. Teine kord noor naine, kes pead muhvi peites naerma puhkes ja jooksujalu kadus. Aga kolmas kord ütles näruselt riides mees, et pakutud raha oli võõras ning siin maal ei käinud; siis valis Bova talle kohe parema raha.

Vahetevahel astus ta aga mõnda joogikohta sisse. Nüüd oli ta tundma õppinud pudelite saladusi. Suurtes puhvetkappides seisid need mitmes reas, paksud ja lühikesed, pikad ning pee-

ned, nagu viled pohmeluse orelis. Ta osutas aga sõrmega ja tühjendas klaase.

Kui ta nõnda jälle ühes kõrtsis jõi ja oma rahasid näitas, lõi ta seltsi salk tundmatuid inimesi. Ühed olid peenelt riides ja puuderdatud, teised kaltsudes ning haava-armidega.

Kas ta ei ostaks neile? küsis mees, kel oli oda ja süda põsele tätoveeritud.

Muidugi, selle vastu polnud Boval kõige vähematki.

Ta istus kohe nende hulka ja laskis välja kallata, nii palju kui aga juua jõuti. Nad ümbritsesid teda nagu müür, silmi pilgutades ja jalgu trampides. Nende liigutused muutusid ikka salapärasemaks, nad imestlesid ta raha paljust ja naersid otse nõrkemiseni ta naljadele.

Siis esitas üks, et nad sõitma läheksid. Nad kandsid Bova peagu kätel välja, kuna üks härra ja üks hulgus hellalt ta kaela ümber hoidsid. Nad istusid mitmesse sõidukisse ja hakkasid kihutama.

Bovale pakkus see sõnul seletamatut lõbu. Mida enam hobuseid kihutati, seda kõrgemale tõusis ta rõõm. Ta hüppas vankris püsti, laotas käsi, kisendas ja trallis. Siis vajus ta naerust vankri põhja teiste jalge vahele kokku.

Sel silmapilgul põrkas vanker vastu nurka ja Bova veeres kivistikule kui lõngakera. Ta ei saanud haiget, sest ta liikmed olid nõtked nagu kassil. Kuid see sündis nii ootamata, et ta mõneks ajaks liikumatuks jäi.

Ta lamas, nägu vastu kivistikku, torukübar

kummuli kõrval. Tänav oli tühi. Kaugelt kostis veel rattakärin ja kisa.

Siis tõusis ta, haaras kübara ja katsus sellele kisale järele jõuda. Ta jooksis tuigerdades, kuni äkki tühi voorimehe vanker risti ette juhtus. Ta tõusis vankrisse, näitas käega ja käskis sõita.

Kuid endine meeleolu ei tulnud tagasi. Voorimees kihutas küll nõnda, et Bova pidi kahe käega kõrget kübarat hoidma, kuid ta jäi külmaks.

Nad sõitsid mõne aja, Bova tukkus, vaevalt nähes, kuis tänavad vahetusid. Siis peatus voorimees äkki valgustatud maja ees.

Selle trepil kõikusid kõrgete, kaelkirjakutena sirutuvate postide otsas roosad valguspallid, varjegi enese järel liigutades. Pärani uksil seisid mehed kuldtressides.

Bova andis igale tressimehele kuldraha ja tegi liigutusi ehitise poole. Kohe kutsus üks neist ta enesega.

Nad läksid läbi eeskoja, mille seinu peitsid peeglid ja põrandaid tumepunased vaibad. Siis tõusid nad treppi mööda kitsasse käiku ja saatja avas ukse.

3

See oli imelik ruum, kus Bova enese nüüd leidis. Oli nii pime, et ta vaevalt midagi nägi. Ta vajus kohmetult toolile, käsi kartlikult enese ette sirutades.

Peagu ta vastu oli seinas neljanurgeline hiigel-avaus, mida ümbritsesid kunstlikud puud. Oksade vahelt voolas valgus, mis ei suutnud aga hiigelhoone pimedust peletada. Seal kollendas viirastuslik nägude meri, mis näis lõpmatuseni ulatuvat.

Kaugel pimeduses mängis muusika.

Äkki jooksid üle valgustatud põranda roosad olevused — muusika kosk alanes vaikseks lätteks, — ja roosad olevused hakkasid käsi ning jalgu õhku heitma. Nad tormasid salgana ette, — muusika kasvas kui metsa müha, — ja jälle keerlesid õrnad muruneitsid, vaevalt jalgu maha puudutades, käsi kui õitsvaid oksi õhku sirutades.

Kõik see näis Bovale nii imelik, et ta häälekalt naeris.

Kuid sel hetkel sündis all äkiline muutus: läbi keerlevate roosade olevuste tulid heleroheline tütarlaps ja tumeroheline noormees lauldes nähtavale.

Nad laulsid vahel kordamööda, vahel üheskoos, nende hääled tõusid, nende liigutused muutusid tormiliseks. Äkki haaras noormees mõõga ja pistis tütarlapse südamesse. See langes põrandale, kuid jatkas kurba laulu. Noormees heitis lauldes ta üle kummuli. Ja laul ikka kostis, kord üksikult, kord üheskoos, hale, kurblik laul. . .

Bova süda oli lõhkemas liigutusest. Ta peitis silmad kätega, ja pisarad jooksid ta sõrmede

vahelt. Ta juuksesalgud vabisesid kibedast nutust.

Kuid nõnda nuttes ehmus ta äkki hoobist näkku. Ta kahmas kätega ja sai sõrmede vahele pika apelsinikoore. See oli just praegu kooritud, toores ja lõhnav.

Bova vaatas imestades enese ümber ja nägi, kuis otse ta kõrval võre taga naine apelsini sõi ja hämaras lumivalgete hammastega ta poole naeris.

Bova ulatas käe, ja kohe pani võõras apelsinikillu naerdes ta pihku. See maitses Bovale hea, ning ta sirutas käe uuesti välja. Nõnda sõid nad üheskoos apelsini mõne silmapilgu jooksul lõppu.

Siis kooris võõras uue, kuid nüüd kordas ta endist kiusu: võttis hoogu ja ärgitas koortega. Bova tõmbas kaeluse üles ja kattis silmad käega.

Kuid siis haaras naine Bova teisest käest kinni ja tõmbas ta enesega ühes. Peagu jooksujalu ruttas ta treppidest alla, kogu aeg Bovat enese järel tõmmates.

Vaevalt olid nad ukseni jõudnud, kui kinnine tõld, mida hall hobupaar vedas, ette sõitis. Naine hüppas tõlda ja tõmbas Bova enese järele. Sõiduk hakkas hääletult veerema.

Tõllas oli pime. Läbi allalastud eesriiete õhkus hämar kuma. Ruumi täitis peen lõhn, mida hoovasid padjad ja lillekimp laudil.

Bova oli langenud naise najale, kes lamas

poollüngi padjul, pea taha painutatud ja käed alla vajunud. Bova pale oli ta kõrgeil rinnul.

Ta oli silmapilgu liikumata. See oli imelik tundmus. Siis kuulis ta naise naeru kui kauget kudret.

Ta tõstis pea, ilma keha liigutamata. Ta silmad olid naise kaela kohal, mis videvalt õhkus. Kuskilt kaugelt vaatas ta poole rauge silmapaar. Siis laskis ta pea jälle langeda.

Naine ulatas aeglaselt käe ja hakkas Bova juukseid sõrmitsema. Ta süüvis ta lokkidesse, laskis neid sõrmede vahel libiseda, kiskus neid tasakesi, kuid valusalt. See oli nii imelik!

Siis peatus äkki sõiduk.

Naine hüppas üles ja lükkas Bova välja. Nad olid vaikses puiestikus pimeda suvila ees. Nad jooksid väikese käsiukseni; naine avas selle pisukese võtmega ja tõmbas Bova eeskotta.

Läbi akende, mida puud varjutasid, tungis hämar kuma. Selle videvikus tõusid nad palmide ja kujude keskel keerlevat treppi mööda üles. Nad läksid läbi hämara tubade rea, üksteise käest hoides nagu lapsed. Siis peatus naine, sirutas käe — ja äkki piiras neid hele valgus.

Bova vaatas imestades ümber.

See oli kaunis tuba. Seinu peitsid peeglid laest põrandani. Aknaid varjasid valged eesvaibad lopsakais voltides. Laest rippus lühter tuhandes kristallitules.

Naine lükkas Bova lühtri alla, vaatas korra ta näkku ja taganes imestusest ning ehmatusest.

Siis lähenes ta jälle, haaras Bova õlgadest kinni, pööritas teda ringi ja hakkas rääkima. Kuid Bova raputas ainult pead.

See pani naise veel enam imestama. Ta langes madala sohva patjadele, tõmbas Bova enese kõrvale, vaatles ajuti teda ja naeris. Vahetevahel peatus ta, vaatas tõsiselt Bovat, kuni jälle käed naerukrampides üles heitis.

Selle juures puutusid ta sõrmed peeglilaual olevaisse pisukestesse pudeleisse. Ta haaras ühe, murdis selle õrna kaela nagu jääpurika ja heitis pudeli sisu Bova pähe.

Silmapilgul ümbritses Bovat joobnustav lõhn, ta nägi selle peagu roosa pilvena enese ümber tõusvat ja tundis pea uimastuvat. Ning läbi pilve nägi ta kõike uues valguses.

Ta nägi naist enese lähedal, selle juukseid, kõrvu ja nende ilustisi. Ta nägi ta peent ülikonda, mille voltides lamasid pikad käed kitsaste sõrmustega.

Ta võttis käe, et seda vaadelda, kuid sõrmed libisesid ta pihust. Naine hüppas üles ja taganes, kogu aeg kätt Bova poole hoides. See lähenes, naine hakkas jooksma.

Nad põiklesid mööda tuba siia-sinna. Bova komistas toolides ja põrkas peeglitesse, ikka enam ja enam hulludes. Naine aga liugles kui liblikas edasi-tagasi, kord üht, kord teist kätt ulatades ja kogu aeg naerdes.

Äkki kaotas ta jooksul ühe rõiva. Otsekui lennates liugles ta ümber laua ja kaotas teise.

Ta riided langesid siia ja sinna, peened ning õrnad nagu loorid. Kogu põrand oli neid täis.

Ikka kiiremini, kiiremini! Ta kaotas kingad; ta jooksis, ühes jalas üle põlve ulatuv läbipaistev sukk, teine paljas. Ikka kergemini, kergemini! Nüüd oli ta kui roosad olevused, kes olid äsja kunstlikus metsas tantsinud.

Boval oli kuum, higi tilkus ta juukseist. Joostes heitis ta kuue, kuid see ei aidanud. Niisama nagu naine, hakkas ta oma rõivaid siiasinna kaotama. Ja peatselt oli temagi peaaegu riidetu.

Liueldes puudutas naine siin-seal seinu, ja valgus hakkas vähenema. See hõõgus laes veel loojaläinud lühtrite ehana. Peeglid süvenesid otsekui järved.

Äkki tõmbas naine raske eesvaiba kõrvale ja kadus selle taha.

Bovale avanes teine ruum, mida rannatu voodi peagu täitis. Roosas videvikus kuhjusid patjade mäed ja pitsidega palistatud vaibad, hoovates pehmust ning unustust.

Naine langes padjusse, nii et ainult ta roosad sõrmed veel paistsid. Ja Bova sai viimaks kinni ta käe, vajudes ise kummuli voodisse, nii et üksnes veel juuksed kõrkjatena värisesid patjade merel.

4

Kui Bova enese jälle tänavail leidis, olid need tühjad. Tornis lõi kell. Oli külm ja pime.

Bova uitis mõne aja, mõistmata, kus oli. Mustad müürid tõusid ta ümber, pimedad tänavad järgnesid üksteisele, turud vaheldusid turgudega. Siis leidis ta enese jälle seisvat hiigelauvärava ees.

See tõusis raskena öises sünguses. Hiigelhobused tardusid, liikumata kinni kivivõlvil, pronksist mantlid laotusid kohutavalt üle mustava turu.

Bova läks loomusunnil sedasama teed, mida oli kõndinud õhtul. Ta jõudis jälle treppideni ja astus läbi pimeda kangialuse, ruttamata ning peatumata.

Ta tundis enese olevat väsinud ja tuima. Ta ei mõtelnud enam midagi. Kõik oli talle praegu ükskõik, ilmlõpmata ükskõik.

Öö oli olnud pikk nagu elu. Öö jooksul oli ta kogenud hulga võimalusi, mis enam iial ei kordu. Öö oli taga nagu tühjaks joodud klaas. Kõik, mis ees, oli ükskõik.

Oli ta veel purjus? Oli ta küllastunud kõigest? Võib olla.

Ta tuli kõigi nende tänavate kaudu, kus oli käinud õhtul. See oli keeruline ja pikaldane teekond tühjes ja pimedais linnajagudes.

Ta jõudis sadamasse ja peatus ühe akna ees. Öö viirastuslikus videvikus nägi ta siin küünlaid ja seebikangi ning nende vahel poolikut vorstirõngast. Ta vaatas seda mõne hetke mõttetult.

Kuid kui ta ümber pöördus, seisis ta ees võõras mees. Sel oli kuue kaelus üles pööra-

tud, juuksed paistsid läbi ta mütsinoti ja ta kinganina oli lõhki kui linnu nokk.

Ilma sõna lausumata haaras ta Bova kaelusest kinni ja hakkas ta kuube seljast kiskuma. Bova ei pannud vastu, vaid avas koguni ise veel nööbid. Võõras tõmbas siinsamas kuue enese selga. Siis võttis ta Bova peakatte, võrdles omaga, raksatas kähinal naerma ja surus torukübara enese pähe. Seejärel läks ta rahulikult minema, kadakase nuiaga kivistikku lüües.

Bova vaatas mõne hetke talle järele. Sellest, kuis võõras eemaldus, tundis Bova ta samaks meheks, kellele ta oli õhtul türgi raha pakkunud, kuid kes parema valis. Ainult ta hääl oli öö jooksul palju kähedamaks läinud.

Kuid siis pöördus ka Bova ise minema.

Tal polnud hirmu ega kahju. Võtku, võtku nad kõik. Kõik oli sel silmapilgul ükskõik.

Ees taevarannal lõi õhkuma koidu punane palistus.

Ta jõudis jälle vallikraavi kongi juurde. Selle luuk oli lahti ja vanamoor juba tööl. Ta tegi tuld ja segas verd ning soormaid uue päeva jaoks.

Letil lamas veel üksik hangunud vorst, mis hetkeks Bova mälestusi äratas. Ta ostis vorsti, kuid see ei maitsenud talle. Ta puri isutult mõne suutäie ja kaotas vorsti tänavale.

Nõnda oli ta jälle sünge majarühma juurde jõudnud. Talle meenus, et nad siin elasid. Ja ta hakkas treppi mööda üles tõusma.

Kesk treppi hakkas ta lõõtsutama ja tundis,

kuis kukkur rinda rõhus. Ta peatus ja võttis selle välja. Ta avas koti, leidis sellest veel kolm vaskraha ja vaatles neid nürilt akna kumas, mõistmata, et neil polnud mingit väärtust.

Nõnda seistes pääsesid rahad ta käest lahti. Nad veeresid kõlinal astmelt astmele, kord üks, kord teine ees, ja vaikisid äkki. Ta püüdis neid silmapilgu otsida, kuid leidis ainult ühe ja jatkas tõusu.

Kongis oli endiselt hämar. Bova heitis kohe pikali ja sirutus välja. Selle juures puutus ta käsi külma surnukeha.

Ahaa, see oli türklase raibe, kelle ta oli õhtul kägistanud. Bova pööras selja ta poole. Täna ei kartnud ta kedagi. Ükskõik, kõik oli ükskõik.

Ainult magada tahtis ta. Ta pea oli raske nagu tina. Magada, ainult magada...

Ta sulges silmad, ja uni tuli kohe. Uni tuli painajatega:

Bova tõusis põhjatust sügavusest lõputuid treppe mööda. Nad keerlesid läbi mustade maakihtide, nõtkuvate käsipuude ning nii kitsaste astmetega, et neile sündisid ainult varbad.

Bova ruttas surmahirmus, sest tema taga kostis sügavusest kohutav hääl, mis kähistas lõõtsutades: „Ära jäta mind! Ära jäta mind!"

Veri tilkus Bova varvastest, ta käed olid rakkudes, kuid ta ruttas.

Viimaks ometi jõudis ta maapinnale. See sündis suurel turul, hiigel-auvärava all. Oli öö, turg oli tühi.

Kuid kui ta ümber vaatas, nägi ta, kuis tema järele must karvane pea hakkas maapinnale tõusma, läilalt ulgudes: „Ära jäta mind! Ära jäta mind!“

Bova ronis surmahirmus auvärava harjale ja hüppas hiigel-hobuse selga. See tõusis võimsail kabjalöögel õhku. Ta lakk lainetas ja ratsutaja mantel kohises kui puri.

Kuid siis kuulis Bova enese taga tuule kohinat. Ta vaatas üle õla ja nägi, kuis kole elukas teise hobuse seljas ta järel kihutas, kogu aeg möirates: „Ära jäta mind! Ära jäta mind!“

Ja kuidas ka Bova jõudu pingutas, kuid vahe tema ja tagaajaja vahel vähenes silmanähtavalt. Ta hüppas püsti, ta oleks tahtnud end hobuse lakka peita, selle kõrva pugeda.

Kuid seal pani koletis karvase käpa ta õlale.

Bova viskles siia ja sinna. Ta tundis painajat otsekui ilmsi. Suuri vaevu avas ta silmad.

Kuid uni jatkuski ilmsi: keegi istus ta rinnal ja pigistas teda kõrist. Ta oleks võinud selle enesest heita, kuid ei suutnud end liigutadagi. Ta jäsemed olid otsekui põrandasse kasvanud, vaevalt juuksed värisesid ta peas. Ja vastupanemata tundis ta, kuis võõra sõrmede võte ikka kasvas ja kasvas, kuni silme ees kõik pimenes ning lõpp tuli.

Võõras pistis käe Bova põue, võttis sealt kukru, kömpis üle kahe surnukeha akna ehasse, kus hakkas vaskraha vaatlema, seda otse oma karvast nägu vastu hoides.

1917.

ARTHUR VALDES.

1

Paari nädala eest sisaldasid lahkunute loetelud teiste hulgas ka Arthur Valdese nime. Vaevalt peatus läbematu lehelugeja ta mälestusele pühendatud kaastundlikel sõnadel. Ja ometi oli kõne inimesest, kes viis lahkudes enesega kogu maailma. Maailma seda väärtuslikuma, et me seda õieti tundmagi ei saanud õppida. Jälle peame kirjutama ühe kaotuse meie vaimuelu ajaloo veergudele!

Ei tahtnud seda kaua uskuda. Lohutasin end lootusega, et siin on tegemist ainult umbkaudse kartusega. Kuid nüüd lamab mu ees laual Valdese kaaslase kiri, mis mulle näha saadetud; ja neid kaevikus kirjutatud konaraid ridu lugedes murdub viimnegi lootuse õlekõrs.

See on siis ometi tõsi!

Mäletan aega, mil esimest korda Valdesega kokku puutusin. See oli 1905. aasta algusel

või eelmise aasta lõpul. Milline kaos valitses siis meie ümber ja meis enestes! Milline närvide ja ajude palang! Nagu rahva vaimse ja ainelise jõu kulumisele sõjas hiljem kriis järgneb, nii pidi ka meiega sündima. Liiga palju põletasime ses ilutules närve, liiga heledad olid meie unistused, et hiljem pime ning raske reaktsioon oleks võinud tulemata jääda.

Noil ajul kohtusin, nagu tähendasin, esimest korda Arthur Valdesega. Mäletan seda kitsa, kahvatu näoga noormeest, õhukeste, liikumatute huultega, mille nurgas aga miski saladuslik naeratus, miski avaldamatu küsimus ning avaldamatu vastus näis tuksatavat. Mäletan ta kõhna kuju hallis, vähe tähelepanu äratavas ülikonnas. Mäletan teda Noor-Eesti ringkonna koosolekuil, kus ta tundide kaupa liikumata ja sõna lausumata istus, et siis niisama sõna lausumata lahkuda.

Kuid ühtlasi mäletan ka juba tollest ajast ta käsikirju. Näis, nagu poleks neil midagi ühist nende autoriga: tööd täis söövat tuld, varjatud paatost, tihendatud energiat, kirjutatud raske ning selge käekirjaga. Tundus selgesti Walt Whitmani mõju, keda Valdes siis näis lugevat ja austavat, olgugi et ta sest kirjanikust iial ei rääkinud. Kuid nii Whitmani kui hiljem Verhaereni mõju oli Valdesel tähelepandavalt kohaliku koloriidi omandanud. Ta oli neilt õppinud ainult erilist värskust ja siirust ümbruse vaatlusel.

Mäletan ta ilusaid varase kevade kujutusi,

sinakasrohelisi märtsiõhtuid pärast sula päeva, intiimseid maastikke sulanud ja jälle jäätunud hangede, raagus puude, roosa kuusirbi ja eksinud koeraga, kes, händ jalge vahel ning koon maas, pelglikult üle välja jookseb... Või siis pilte aprilli soojest öist, kevade marust kõrgeis puis, mehest ja naisest, kes kätest kinni hoides pimedail puiesteil jooksevad, kuna tuulepahin riideid üles heidab ning õnne aimus kui soe laine pähe lööb... Kuid neile idüllidele järgnesid äkki kohutavad pildid unede suurlinnust tornide metsa, majade rägastiku ja sipelgatena kihava inimeste merega, mis valusat ning pööritavat hirmu äratab...

Neist teostest ilmusid mõned Noor-Eesti esimestes väljaannetes ja ajalehtedes, kuid kõik eri varjunimedega, nii et nende autor mingit tähelepanu ei äratanud. Mäletan ainult, et kadunud T. Sander teda soojalt tervitas. Kuid see oli vist ka ainus tunnustus, mis Valdesele ta elu ajal osaks langes!

Igatahes aga esines juba neiski teostes Valdese kirjaniku-algkuju: haruldane tagasihoidliklikkus kõige suhtes, mis mitteoluline, ja haruldane järjekindlus olulises. Näis, nagu poleks ta ise mingit tähtsust oma tolleaegseile kirjutisile annud. Ta näis, mis haruldane, juba siis teadvat, et need on ainult noorpõlve harjutused. Kuid niisama näis tal olevat kaljukindel, sõnatu iseteadvus tuleviku ülesande kohta. Kui talle hiljem soovitasin ta varemad teosed ühises kogus välja anda, avaldas ta arvamist, et neist

saaks umbes sajaleheküljeline valimik, pealkirjaga „Vikerkaar", mis oleks kõlvanud võrdkujuks ta nooruse värskele ning värvilisele luulele.

2

Vahepeal oli aastaid kulunud, Valdesest ei kuuldunud midagi, ja olin ta peagu unustanud. Siis kohtasin teda äkki Pariisis. See oli sõja süttimise aasta kevadel. Ta oli juba mõned päevad metropolis olnud, ilma et eesti kolooniat oleks üles otsinud või kellelgi ta sealolust oleks aimu olnud. Meie esimene kohtumine oli täiesti juhuslik.

Kevad oli väga ilus. Soojade, raugete päevade järel tulid harilikult sumedad õhtud, mil õhk oli nii pehme, et seda hingates tundsid joobuvat. Istusime tihti õhtuti Closerie des Lilas' ees Montparnasse'i bulvari ja Observatoire'i avenüü nurgal kastanite all. Sel kohvikul on Strindbergi ja Edelfelti päevist saadik põhjamaalastele armsad traditsioonid. Mõni trammivagun ragistas mööda. Maa-aluse raudtee vaksalist lõi vahel suitsu- ja aurupilv üles. Muidu oli ümbrus võrdlemisi vaikne. Otse üle tänava oli Bullier' tantsusaal. Õhtu saabudes kadusid inimesed salkade kaupa selle madalast uksest sisse. Pariislased ruttasid lõbutsema, otsekui aimates, et nad seda mõne kuu pärast ei või enam teha. Mida hilisemaks aeg kulus, seda vaiksemaks jäi. Eemal solistas vaevalt kuulda-

valt purskkaev. Tähed süttisid rohekassinises taevas. Kõik hääbus õrna hämarusse. Ses õhtuses pildis oli midagi idamaiselt rahustavat ja liigutavat.

Aga eriti kaunid on mulle nende silmapilkude mälestused sellepärast, et nad on lahutamatult seotud Valdese nimega. Alles ses ümbruses õppisin tundma Valdest, heitsin pilgu sellesse väärtuslikku maailma, mis on haruldase inimese olemus.

Istusime tihti hilisööni kohviku marmorist laua ääres, kuulates aegamisi vakivaid hääli majast, kuna kohmakad skandinaavlased üksteise järel koju läksid, ja vaadeldes taeva klaasisel põhjal värisevaid kastanilehti ning ainult aegajalt mõnd lauset vahetades.

Valdes oli viimasest kohtamisest saadik kodumaal võrdlemisi vähe muutunud. Ainult ta nägu näis laiem ja pikem olevat kui enne, ja mul oli tundmus, nagu oleks ta selle otsekui kilbi taga alles oma tõelist nägu varjanud. Nagu intensiivse hingeeluga inimesel muutus ta näoilme imestamisväärt nobedalt. Ta oli vahel inetu, kuid silmapilgu pärast muutus ta mõne meeles tärganud kauni mõtte pärast ilusaks kui kangelane. Ja see imelik iseärasus mõjus niisama, nagu kord Beethoveni nägu teda ümbritsevaisse olevat mõjunud.

Kus Valdes kõik vahepealsed aastad oli olnud, see on mulle praegugi täpselt teadmata. Kuid ta oli nähtavasti peagi kodumaalt lahkunud ja Londoni sõitnud, kus ta aeg oli väliselt

igapäevase leiva teenistuses, sisemiselt aga suuri murranguid läbi elades kulunud. Nüüd oli ta oma puhkeaega kasutanud reisiks Lõuna-Prantsusmaale ja sealt tulles paariks nädalaks Pariisis peatunud. Ka varem oli ta tihti reisinud. Kuna ta üldse enese elu suhtes oli sõnaaher, rääkis ta ometi suure huviga mõnest teekonna üksikasjast. Ja nii värskendasime ühiseid mälestusi Itaalia ja Hispaania elust ning kunstist.

Alles lähemal tutvumisel märkasin, et Valdeses kirjanik polnud surnud. Veel enam, see oli täiuslikum ja ehtsam kirjanikutüüp, keda olen iial näinud või kellest lugenud. Kõik oli temas sihitud ühe otstarbe poole: olla loov. Ja seda nii diskreetsel, vähenõudlikul kujul, et mul oli piinlik meenutada kõike seda kärarikast, kuid sisemiselt tihti ometi nii vaest peost-suhu läbiajamist, mida nimetatakse kirjanduslikuks eluks.

Nende päevade varjust, mis olen ühes Valdesega veetnud, voolab mulle vastu midagi nii valitut, nii subliimset, et seda sõnusse ei või sulgeda, kuid ometi niisama olemasolevat nagu lillede lõhn. Ta mälestus ei jäta minus vist iial viljakaid tundmusi ja mõtteid sugereerimata. Osalt ta sõnu, osalt ta mõistaandmisi, aga tihti ka ainult ta paljast olemust meenutades võiksin koostada kirjelduse loovast isikust.

3

Olin harjunud eneselt ja teistelt nõudma, et kirjanik oleks kõigepealt artist ja spetsialist. Selle vastu tõendas aga Valdes, et loov isik võib olla ainult asjaarmastaja, diletant — sõna kaunis ja meeldivas tähenduses.

Kunst elukutsena on prostitutsioon, ütles ta järsult. See äratab koketeriid iseenese, oma ümbruse ja publikuga. See asetab kohustusi, mida ei või täita. See sunnib kirjutama, produtseerima, looma järelejätmata. Kuid see on just loova toimingu vastand. See sünnitab maneeri ja „literatuuri". Kirjanik peab aga olema nagu budha usu pühak, kes oma jõudusid taltsutades nende intensiivsust sajakordselt suurendab. Kõik ilus ja jõuline on sündinud juhuslikult, kogemata, vägisi esile tungides. Parimad teosed on kirjutatud siis, kui ei oldud veel spetsialist. Suurimad kirjanduslikud ideed pole artistide leitud.

Ja ometi oleks suur eksitus oletada, nagu võiks Valdese kirjanduslikku vaatekohta iseloomustada ainult labase jõudekirjanduse ideaaliga. Kaugel sellest! Ta asetas suuremad nõuded kirjanikule kui on iial asetatud. Ta nõudis kirjanikult rikkamat fantaasiat ja suuremat mõttetööd kui on talt keegi nõudnud. Kuid kirjaniku tööala kitsendamisega tahtis ta seda puhastada kõigest ebaolulisest, väärvajaduslikust, ekslikust.

On ikka loomusunnil tuntud, tõendas ta, et

kirjandus muist kunstidest oluliselt erineb, et temas on midagi, mis põhjalikult lahku läheb maalikunstist või muusikast. Kirjanduslikku tehnikat ei või nimelt õpetada, selle kunsti jaoks ei või asutada akadeemiaid või konservatooriume. Kirjandust võib õpetada ainult elu kõiges täiuses. Sellepärast ei või kirjanikke piirata miski kunstikasti, korporatsiooni, sumpti piiridega.

Kõik kunst on rajatud simultatsioonile, kuid simuleerimiseks peab olema eeldusi. Ükski kirjanik ei suuda isiklikult kõiki eluvõimalusi, kõiki ühiskondlikke vahekordi, kõiki hingeelulisi astmeid tunda, kui elaks ka Metuusala eani. Kuid ta peab olema orgaanilises ühenduses ühiskonna ja inimkonnaga, et sellele toetudes ka teisi vahekordi reaalselt mõista. Nüüdne kirjanduslik sumpt on aga väljaspool ühiskonda, ta esindab boheemi vaimu. Nagu Rooma pööbel ei võinud Rooma riigi maailmaülesandeist midagi teada, nii ei või ka boheemi kirjanik seda teada praeguse inimkonna suhtes. Ta esindab söödiku kultuuri ja söödiku kunsti.

Kirjanik olgu asjaarmastaja! Kirjandus olgu kõrvaltöö! Kirjanikul olgu kodanlik amet! Mida võõram on see paberile ja kabinetile, seda parem. Kirjanik olgu ärimees, maaharija, laevur, soldat, kütt. Ta tehku kehalist tööd, raiugu metsa, kaevaku maad, vormigu telliskive: — aine harib ja kasvatab vormitunnet. Ta nähku isiklikult palju maastikke ja elagu lihtsate ning tegevate inimeste keskel: —

see seemendab ja kõvendab mõttekujutust. Kuis võiks meil olla suurejooneline ja plastiline fantaasia, kui me eraelus midagi suurejoonelist ja plastilist ei näe ega tee! Imestleme renessansi meistrite suuri nägemusi, kuid unustame, et nad tihti sõduririiet kandsid või kaubalaeval meriröövlite ning tormidega võitlesid. Kas meie, mannetud, peaksime müüte looma!

Paber sööb mälu. Paberist eemalolek kasvatab mälu. Mälu aga on fantaasia eeldus. Alles kaua meeles kantud mõte muutub plastiliseks.

Õnnelik aeg, kui palju mõteldi ja vähe kirjutati! Kui ei tuntud trükikunsti ning pärgament oli kallis! Aga veelgi õnnelikum, kui mõtteid alles kivvi raiuti: ükski hellitatud kätega esteet ei teinud siis kirjandusega tegemist! Kuis pidi siis kokkuhoidlik olema sõnadega, kuis õpetas kitsus ökonoomiat mõtetes!

On tarvis tegevust ega mitte vegeteerimist. Meie ajude meeleheitlik Sisyphose töö ei aita meid, see on jahvatus tühjade koludega. Ikka on seda aimatud, kuigi hämaralt ja ebateadlikult. Kõik rütmilise ja energilise stiili kirjutajad on kehalist liikumist, vähemalt jalakäimist armastanud. Nietzsche kõndis kogu päeva kiiresti mägedes ja lõi „Zarathustra" värsse, et õhtul kodus neid üles märkida. Whitmani lugedes tunneme, et ta salmid on sündinud kesk tuule ning lainete pahinat.

Tootmine masinaga ja reisimine uueaegseil liiklemisvahendeil on võtnud inimeselt isikliku

vastutuse ning otsese kokkupuute ainega. Ta on saanud jõuetuks fatalistiks. Ta produtseerib masinaga ja elab oma tragöödiaid masinaga. Inimene ise pole enam midagi. Kuid on tarvis midagi *olla*, et midagi *korda saata*. Ja seda mitte ainult vaimses, moraalses mõttes. Liiatigi, et psüühiline koosseis suurel määral oleneb ainelisest, kehalisest koosseisust.

Nüüdne kirjanduslik vaim on halvas mõttes ülimuslik ja eraldatud. Mingi ideeline revolutsioon ei suuda seda muuta elavaks ja tegevaks, kuni kirjanik ise pole loobunud artistikastist, saanud aktiivseks, ainelist eksistentsi kartmatuks. Mitte kaunishingi, vaid „väikekodanlasi"; mitte boheemiliikmeid, vaid „perekonnaisi"; mitte artiste, vaid töömehi! See oleks tuleviku kunstiesteetika.

4

Mäletan, kui võõrastavad näisid mulle esialgu Valdese väited. Kuid tuletades meelde ta vaimulaadi ja ümbrust, mis teda ta arenemisaastail piiras, mõistsin ometi ta paradokse. See oli tõde, mis tuli väljastpoolt meie estetismist söödud Euroopat. Tuletasin ka meelde, et olin osalt samasuguseid vaateid leidnud Tolstoi raamatus „Mis on kunst?" — tõsi küll, hoopis teissuguste põhjendustega. Valdese kaudu rääkis anglosaksi tõu vaim, see tegev hing, mis kord ehk Ameerikast ja Austraaliast tuleb meile uut esteetikat kuulutama, — kineetilist

esteetikat meie staatilise, endasse kivinenud esteetika asemele.

Minu kirjutusel oleks aga ometi liiga isiklik ja piiratud tähtsus, kui Valdese kirjanduslikud vaated jääksid ainult teoreetilisele pinnale. Õnneks ei ole see nii. Kaugelt suurem osa ta kavatsusist läks ühes temaga hauda, kuid ometi suutis ta küpse näite oma andekusest anda. Ma räägin ta novellikogust „Astmed".

Uites Clamart'i metsis või istudes Bellevue ja St. Cloud' terrassil korraldas Valdes oma kauaaegse töö tulemusi trükivalmis. Raamat trükiti 1914. aasta suve jooksul ja pidi sügisel ilmuma. Kuid vaheajal puhkes Maailmasõda, ja tsensuuriolude muutumisel pidi raamat selles ilmunud viimase novelli pärast jääma kirjastaja lattu paremaid päevi ootama.

Imelik tundmus valdab selle raamatu korrektuureksemplari lehitsedes. Esimene mulje on äärmine kompaktsus, mis tundub otse füüsilisena. Ta mõjub minusse nagu miski metallasi, mida kätte võttes peab jõudu pingutama. Ei taha uskuda ta harilikust paberist ja papist olevat! Kardan ta all laua lohku vajuvat!

Pean tunnistama, et mul oli küllalt kahtlust Valdese teoreetilisi seletusi kuulates. Olin kartnud ta raamatus mingit hingetut positivismi ja utilitaarset idealismi. Kuid selle asemel leidsin eest suurema määra voolavat ja tormitsevat eluenergiat kui ühegi romantiku teosest. Kui palju sedasama ajajärgu kannatust, mida olin ise tunnud, oli ka see näilikult külm inimene

oma rinnas kannud! Kui palju kibedat pettumust, lõikavat tuska ja meeleheitlikku võitlust ajajärgu pessimismiga! See väheldane raamat, mis sündinud ligi kümne aast jooksul, peegeldab kõiki neid Kolgata astmeid, mida mööda on meie hinge aastate jooksul juhitud. See pole miski resultaat, vaid tee, ja vahest ainult viimses töös, novellis „Kuumad allikad", kujutas autor oma kõige hilisemaid vaateid ning tundmusi.

Loodetavasti avaneb lugejale enesele peagi võimalus tutvuda selle väärtusliku raamatuga, kuid ma ei taha õnnelikku juhust sellest esimesena rääkida ometi kasutamata jätta. Teen seda kirjastaja lahke loaga, eriti mis puutub näiteisse.

5

Raamat algab proloogiga „Öine tund", mis kirjutatud riimitud proosas. See sissejuhatus peegeldab selgemini kui järgnevad teosed kõiki neid kriise, mis autor on üle elanud, ja tema mõistmiseks on meil põhjust eriti selle teose juures peatuda.

Poeem on kirjutatud kolmes osas. Need kolm osa kujutavad kolme öist tundi või pigemini kolme ahastuslikku ööd talvise Pariisi niiskete ja pimedate müüride vahel. Neisse on surutud kõik üksinduse ääretu ahastus, kõik indiviidi meeleheitlik igatsus: saavutada realiteet, olla midagi kesk möödalibisevat aega, olla üks

silmapilkki peremees selle mikrokosmi üle, mis on ta hämar „mina".

Töö algab varjudest täidetud öise toa kirjeldusega:

„Öö vihm lööb vaikselt vastu halli klaasi ja nukrust imeb hingesse kui õrna gaasi. On minut, millal kloostrikoopas Saatanat näeb munk ning nunna rind lööb nukras igatsuses. On meeleolu, mida Edvard Munch on leidnud mõnes interjööri-unistuses."

Sel õudsel tunnil ilmub autorile Saatan. Sest autorgi on munk, kes on paastunud ja palvetanud ning kõik ohvriks toonud, et aga saavutada oma õndsust: kuju ja sihti enese „minale". See on vormituse ja sihituse Kiusaja, kes „läheneb ja kaugeneb ja jälle tuleb spiraalidena, ringidena, tõuseb, langeb, kaob — ning seintel varjud käivad kui flamingo suled".

Autor on liiga väsinud, et end Kiusaja vastu kaitseda. Ta teab, et see on tema hukatus, et see teda ümbritseb, võidab, seob, otsekui Suur Kõver Ibseni „Peer Gyntis". Kuid kõik on talle sel hetkel ükskõik.

„End andes vaikuse ja üksinduse valda ei ole jõudu mul, ei enam malda ma lahti lüüa sellest Saatanast. Ta tuleb nagu mõte, nagu üks idee, kui viimne ärapääsmine ning viimne tee, kui olen väsind kõike maist ma vaatmast."

Mõnes värsis kujutab autor siis vormituse suurt apoteoosi, sihituse bakhanaali. Tuhandeid kujusid võtab enesele Kiusaja, iga asja

taha poeb ta, ilma et ise ometi midagi oleks või miski konkreetsel kujul võiks avalduda.

„Ning Saatan piilub peitu piltidesse: ta matab enda neegrirongi kilpidesse, kui tuul ta liigutab seal õitsvaid heinu, — ja troopik-lilled peasid kiigutavad ning tuuled lõunanaba jääsid liigutavad, — must Saatan tantsib mööda seinu!"

Viimaks on Kiusaja võitnud ja autor täitsa relvata. Proloogi esimene osa lõpeb ridadega, mis kujutavad täielikku lõtvust, tuimemat ja õudsemat kui oopiumisuitsetaja uni:

„Kõik varjud lendavad, kõik uned lähenevad, kõik hääled surevad ning kumad vähenevad. Öö avab viirastuse hirmsaid ilmu, õhk täis on küsivaid ning ähvardavaid silmi. Vihm lööb, hall udu aknaid katab, Saatan keerleb ning öine tund kui tinakoorem raskelt veereb."

Teine osa kujutab autori uitmist Kiusaja jälil mööda öist Pariisi. Siin on tempo muutunud, tundub palavikulist hoogu otse alguses:

„Oh öine tund, oh hämar aja laine, mil hinge valdab hirmus viirastus, mil kustub taevalik ja kustub maine ning algab varjude hull tiirastus, oh öine tund, veel surmast mustavam, mil unigi reaalsusest on ustavam!"

Algab ahastuslik rännak läbi tänavate Suure Viirastuse, Varjude Kuninga järel. Linn on maetud uttu, majad näivad kõrged kui mäed, inimeste hulgad on õudsed. Kuskil paistavad veel tuled kui valguse pallid, on rahvapidu ja karussellid keerlevad nagu tulepesad.

Autor põikab rahva tantsupaikadesse, öise kohviku ees vilksatavad kurtisaani värvitud huuled, laterna alt jookseb mööda hobune, roosas valguses kui alasti. Kuid ta ruttab edasi, ikka ägedamaks saab autori fantaasia, ikka nobedamaks rütm.

Siis ei tunne ta enam kohti, kuhu eksib. Avanevad ääretud agulid öises saos, venivad lõputud bulvarid. Ta läheb läbi pimedate parkide, põikab linna vallidele, liigub agulite suurte aitade ja plankide taga, — kõik on surnud. Ta ei tea enam, miks, kuid ta peab ruttama, õudne ahastus südames. Uidab ta Kaini jälil, uidab Kain tema jälil, või on ta ise neetud Kain? Ta hakkab jooksma, kuid tänavail pole lõppu, hiigellinnal ei ole äärt! Mingit rajajoont ses kõrves, — ahastab ta, — mingit piiri! Ta tuigub mäest alla, kivid on vihmast libedad, ikka allapoole, allapoole läheb ta, ikka sügavamale nagu kaevandisse. Siis äkki tunneb ta külma õhu lainet palgesse löövat, ja otse ta jalge ees ähmab, kumab fosforina mingi kollane vööt. See on Seine, liikumatu ja õudne, „vist sama virve, mille kohal kord kurtis Maupassant". See on ainus piir inimesele: surm. Ja teine poeemi osa lõpeb jälle teisendiga:

„Vihm lööb, hall udu Seinet katab, Saatan keerleb, ning öine tund kui tinakoorem raskelt veereb."

Kolmandasse ossa on autor keskendanud oma viimsed pihtimused ja siin esitab ta oma viimse võitluse Varjude Kuningaga. Nagu

templi harjale juhib see tema, et näidata talle kogu maailma varandusi ja teda avatleda, — üles Montmartre'i mäe tipule, Sacré Coeur'i kiriku juurde. Poeem algab:

„Oh kuhu, kuhu Saatan mind veel viib? Ees mustab Moulin Rouge'i magav tiib. All turud põhjatud kui surnuhauad, neist jooksvad uulitsad kui giljotiinilauad, neil tornid ümber nagu surmasauad.

„Ma vaikin, Saatan vaikib lõppemata kaua."

Kõik on kaetud halli looriga, mingi ürgudu piirab teda. „Pariis on udu all, kõik Prantsusmaa on udu all," kogu maailm on muutunud üheks udupalliks, mis rändab loetlematute udukerade keskel oma sihitut rada. Kõik on muutunud viirastuseks, ei ole enam teed edasi ega tagasi. Kiusaja, kes oli enne ainult vastik, küürakas kurivaim, on kasvanud otsekui ääretuse sümboliks. Ja selle kosmilise nägemuse ees heldib inimene. Mis on tema, et ta võiks võistelda selle Suure Miskiga, kes valitseb maailma, selle muheneva, kääriva, ähmase ja uduse Absoluudiga! Ainult mõista tahaks ta veel enese ülesannet ses suures masinas, enese seisukohta ääretus avaruses. Ja heldides nagu laps meenutab ta oma elu, kõiki kannatusi, mis minevik talle pakkunud: sadu võõraid linnu, täis ahastust ja valu, tuhandeid tänavaid, mis ta eksinud hinge köitsid, ning miljoneid maju, mis ta südamele varju heitsid.

„Oi minevik: musttuhat minuteid nii valu-

said, musttuhat kahetsuse kurbi silmi, musttuhat andeksandmatuse huuli külmi, musttuhat hukkasaanud jumalaid — nii kaugele, kui iialeski vaatan!

„Oh heida armu, heida armu, Saatan!

„Oi minevik: hulk inimesi, raamatuid ja maid, hulk unistusi, helli, õrnu, magusaid, — kuid järele on jäänud sihtideta teed ja sihid teeta ning elu nagu kauge kõrbe veeta — nii kaugele, kui iialeski vaatan!

„Oh heida armu, heida armu, Saatan!"

Kuid Absoluut ei või midagi öelda piirilisele, Kõiksus mingis suhtlemises olla isikuga. Ei ole lootust üksteise mõistmiseks. „Kõik on nii üksik, kõik on nii pime! Kõik on nii sihita, kõik on nii teeta! Veel üksi mustab Mana, veel läigib Lethe." Viimse katse teeb ahastav inimene: „Ei palu ma sult miskit head, ei miskit ime: oh ütle, Saatan, ütle ainult oma nime, — ja olgugi see nagu katakombi koobas pime!"

Kuid ka sellele meeleheitlikule palvele ei tule mingit vastust! Ja poeem lõpeb veelgi uue teisendiga: „Vihm lööb, hall udu ilma katab, Saatan keerleb ning öine tund kui tinakoorem raskelt veereb."

Kuid Valdes ei lõpeta oma mõttekäiku selle lootusetu kogemusega. Otse selle vastu, ta alles algab siin. Olgu, et inimesele ükski igavene tõde müstilise intuitsiooni kaudu ei selgu, — tehku ta siis tööd enda isiku kitsal alal, — see on kõigi ta positiivsete, sihti ja kuju otsivate

mõttekombinatsioonide eelduseks. Ses ääretus pessimismi meres tahab ta oma paagi süüdata, oma tähe ses kõledas avaruste öös.

6

Raamat sisaldab üldse viis novelli, igaüks umbes 30 lehekülge. Nagu tähendatud, on teosed mitme aasta jooksul sündinud, ja sellepärast ei või neilt kindlat ühtlust nõuda. Kuid kuigi märkame teatud erinevust ainete ja stiili laadis, siis ka imeväärt ühtlast arenemisteed. Ükski teos ei korda teist, kuid iga teos viib eelmise olulisi elemente edasi. Igaüks neist on ise maailm, ja ometi kuuluvad nad kõik sama päikese süsteemi.

Mõtleva indiviidi ja vormi vahekord, — see küsimus näib ühtsoodu ikka uuel ja uuel kujul Valdese mõtteid paeluvat. Mida kõrgemale on arenenud indiviid, seda teadlikum on vahekord tema ja vormi vahel. Mida algelisem olevus, seda algelisem käsitus vormist. Bioloogilise elu kuju, mis algab vormitu limarakukesega ja lõpeb sümmeetrilise ning üleva inimesega, — see on ühtlasi ka nende eluliste olevuste intellektuaalse arenemisastme mõõdupuuks. Jumal sai jumalaks alles siis, kui tundis igatsust vormi järele ja lõi maailma; ning inimkonna koidikul tärkas ka esimene aimus vormist. Seda mõtet puudutab Valdes „Astmete" proloogis. Suurel määral sellele küsimusele on ta pühendanud raamatu esimese novelli.

Kui palju naiivseid katseid on teinud rahva mõttekujutus, et luua silda elutu ja elulise vahele! Elutu ja siiski eluline, kunstlikul, üleloomulikul teel eluline, — see mõte peitub meie krati krobeda ning toorekujulise olevuse taga. Seda taotlesid keskaegsed alkeemikud kunstlikkude inimeste, homunkulustega. Kuid kõige täielikumal kujul ilmub see juutide rohkearvulisis nn. golemi lugudes.

Golemi võib luua teadlikult, kuid ta võib ka kogemata ellu ärgata. Esimesel puhul on ta oma peremehe sulane, teisel aga kardetav inimesele, sest keegi ei tunne siis tema taltsutamise abinõu. Nii langes kord lehekene jumala salajase „äraütlematu" nimega *(schem hammphorásch)* savihunnikule ja kohe sai savist inimene. Ta läks linna tänavatele, ja kes teab, mis oleks ta võinud korda saata, kui poleks kellelgi mõttese tulnud saladuslikku tähekest ta küljest rebida: — ning inimene vajus jälle savihunnikuna laiali!

Golem on lähedalt sugulane meie kratiga, kuid ometi avaldab ta mitmeti sügavamat fantaasiat. Ta on väliselt kõigiti inimene, kuid ta on ainult toorelt-materiaalne olend, ilma hingeliste vajaduste ja elamusteta. Ta on teenija, elutu kehana puhkab ta, kuna peremees ta ainult tööajaks ellu äratab. Ta on ainult mehaaniline olend, kes väljast tulnud jõu, „jumala nime" kaudu saab lühikeseks ajaks elava sarnaseks, et siis jälle ürgosadeks harguda. Milline allegooria inimese enese elu kohta!

Tundes lähedalt idamaist mõtteilma on Valdes selle motiivi oma novelli „Golemi" luustikuks valinud. Kuid ta on selle iseenesest kuiva ja kõleda aine teinud ainult oma hingeeluliste katsete ning mõtteteaduslikkude spekulatsioonide lähtekohaks. Ja milliseid tulemusi on ta saavutanud!

Rikkal rabil on golem. Sulasena hoiab see ta viinamäge, kaitseb karja ja keerutab käsikivi. Rikkal rabil on kaheteistkümne-aastane tütar Lea. Varjatuna kogu maailma eest kasvab see kodumaja müüride vahel vana naisteenija seltsis. Kuid siis puhkevad linnas rahutud ajad, ja rabi saadab Lea ühes teenijaga oma maakohale varju.

Hommikul näeb Lea maja katusel istudes, kuis valgeis riideis noormees kitsekarja mägedele ajab. Kogu päeva kannab mees mägedelt viinamarjakorve pea peal. Õhtuti keerutab ta õues käsikivi, ja veel hilja öösel kuuleb Lea läbi oma neitsiune, kuis surutis tõrres käib ja viin sorinal astjasse jookseb. Ta küsib, kes on see väsimatu sulane, kuid kurt teenija ei vasta.

Ja Lea teeb asja, et seda imelikku sulast lähemalt näha. Mis ta näeb, on veider: noormees on näost lubivalge, ta silmad ei liigu, ta nahk ei higista, ta juuksed ei paindu lokki. Kuid ta teeb tööd, ääretud määrad tööd, ta ei näi iialgi väsivat, iialgi puhkavat, iialgi rääkivat, iialgi naeratavat. See on õudne ja hale!

Ja Lea teeb asja, et noormehele veelgi lähemale saada. Kui tulevad tuulised päevad, kui

viin on korjatud ja vili jahvatatud, siis näeb ta sulast harva. Mõne askli toimetab see päevas ja kaob. Lea hiilib ta järele, — ja mis ta näeb? Viljaaida kivilael lamab sulane liikumata, lamab tundide kaupa, tõuseb, teeb oma vähesed tööd ja lamab jälle. Lea hiilib ta juurde ja pistab vihu mehe pea alla. Teisel päeval istub ta tema juures ja nutab. Kolmanda õhtul laulab ta maja katusel tema pärast.

Algab kõige imelikum osa novellist, kus Valdes meile kogu oma hingeelulist kunsti ja stiilipeenust esitab.

Inimlik tundmus, inimlik haledus ei ole midagi, mis õhku aurab. See on oluline, see ei või kaotsi minna, see peab loovalt mõjuma. Õrn puna tärkab golemi põsil, kui Lea ta kõrval nutab; ta rind tõuseb raskelt, kui tütarlaps teda argselt puudutab. Temas leiduvad ometi kõik inimlikkude tundmuste eeldused, ainult ta looja pole talle midagi neist annud, ei rõõmu ega kurbust.

Tema pale võtab inimese palge värvi, ta tunneb silmis esimest korda värvide rõõmu, ta juuksed löövad lokki, esimest korda tunneb ta väsimust pärast askeldusi. Kuid see kõik ärkab temas ainult kui kauge aimus, mitte rohkem kui uni inimesele, ja ta langeb jälle nagu elutu kivipõrandale. Lea istub ta kõrval, ja pisarad jooksevad ta põski mööda. Siis kummardab ta mehe üle ja suudleb selle huuli. Mis oli see? Miski kauge kumin? Miski aimus? Miski mälestus? Golemi süda väriseb.

Iga päevaga ärkab ta ikka enam ja enam. On tulnud jälle kaunid ilmad. Kitsed on mägedel, uus voos küpseb viinapuuväljal, uusi teri tuleb jahvatada. Varem tundmatu hoog kannab golemi samme, ta liikmed nõtkuvad, ta viivitab minnes ja ruttab koju tulles. Ikka imelikumaks muutub elu. Nad lähevad kahekesi mägedele ja vaatlevad küpsvaid kobaraid. Nad hõõruvad teri päist ning tuulavad neid käte vahel. Ja õhtuti sammuvad nad käsikäes vaikiva karja taga, ning lammaste soojus äratab äkki golemi kui pikast, igavikke kestnud unest.

Ah niisugune on siis maailm! Ah niisugune on elu, niisugune inimene, looduse kuningas! Esimest korda näeb ta rohelisi künkaid, sinist taevast, lainetavaid vilju ja nõtkuvaid viinapuid ning Leat — Leat enda kõrval!

Kuid ühtlasi ärkab esimest korda golemis ta hirmsa saladuse t e a d v u s . Tema pole inimene! Ta pole isegi mitte loom! Need lambad on temast õnnelikumad, tuvikesed õnnelikumad, lilled vainul õnnelikumad. Need on loomulikud, tema aga ei ole. Kõik igatsused, mida võiks tunda teadvusele ärkav aine, tärkavad golemi rinnas: olla isik, olla inimene, kuigi piiratud eluea ja võimete poolest, kuigi väeti ja kannatav, kuid ometi inimene, kelle rind õnnest ja valust väriseb! Mis on kasu kullal, et ta on kallis, ja päikesel, et ta on kuum, kui nad ise oma hinda ei tea ega soojust ei tunne!

Ja golem rõõmustab iga vähema kui märgi puhul, mis teda inimesele lähendab; rõõmustab

väsimuse üle, mida pärast tööpäeva tunneb; rõõmustab sooja ning külma üle, mille all kannatab. See annab talle lootust! Ta pole enam paljas tundetu aine! Ja ta hakkab Leasse kinni kõigi oma ärkavate inimese tundmustega. See on tema elu ja ta õnne läte. Nagu lill päikese all, nii avab ta oma südame Lea poole, et selle soojuses võrsuda.

Jälle on viinamarjad küpsed. Nad põimivad ühes kobaraid, kannavad koju, suruvad tõrtesse ja maitsevad noort viina. See on nende esimene viin! Jälle on viljad valminud. Nad lähevad väljale, lõikavad kõrsi, seovad vihkudesse, panevad parmastesse. Kui päike kesktaevas on ja nad väsivad, heidavad nad parmaste varju ja magavad kui noor mees ja naine, huuled ühte surutud ning paljad käsivarred kuumade kaelte ümber heidetud.

Ühel säärasel päeval tuleb vana rabi koju. Et ta tütart kodus ei leia, läheb ta väljale, kus golem peab töötama, ja leiab Lea selle kaisus. See on vanale rabile midagi hirmsat, veel hirmsamat, kui oleks see lojus, kellega inimesel ei pea tegemist olema. See on paljas aine! Ja enne kui ehmunud noored sõna suust saavad, on vanamees oma saua golemi kohal tõstnud ja needuste rea huulilt päästnud. Golem vajub kokku, ta palged kahvatuvad jälle lubivalgeks, ja ta sureb. Ta arenemine polnud lõpule jõudnud, ta polnud veel surnud aine seadusist vaba. Kuid kui ta ei või elada inimesena, siis sureb ta

vähemalt inimesena. Lea langeb isa ette põlvili.

„Tapa mind! Tapa mind!" kisendab ta. „Ka mina ei taha enam inimene olla, kui tema ei ole!"

Nende sõnadega lõpeb novell.

7

Leida ühinemispunkti inimese ja elutu aine vahel, see oli eelmise novelli aine. Järgnevas on ainult samm edasi mindud, kuni zooloogilise maailmani. Ja jälle peamiselt psühholoogilises ning filosoofilises mõttes, vaadates läbi selle imeliku vaateprisma, mille poolest Valdesel ei leidu ühtki sugulast kogu kirjandusmaailmas.

Sündmustiku kohaks on seekord vana aristokraadi kodu Trafalgar Square'i ääres Londonis ja ainsaks tegelaseks halvatusest rabatud sir Douglas nahktoolis küdeva kamina ees. Õieti ei sünni siin midagi, novell pakub ainult sir Douglase mälestusi ammu kulunud ajast. Kuid nii tõesti, kui selline raam on sellele ainele ehk ainus võimalik, niisama on selle aine esimeseks inspireerijaks olnud, nagu ka Valdes ise tunnustas, teatud katke India „Ramajanast". See on episood, milles kujutatakse, kuis Ravana Rama naise röövis ja sellega õhku mööda Lanka saarele põgenes. Algas võitlus Ravana ja Rama vahel, kus viimast ahvide vürst Hanuman oma väehulkadega aitas. Mingit paralleeli võiks leida vahest ka veel Rosny gorillade elu

kujutavas jutustuses *Profondeurs du Kyamo*, või ka koguni Jack Londoni *Before Adam* nimelises romaanis. Kuid Valdesele on ta lähtekoht alati kaugelt vähema tähtsusega kui ta täiesti algupärane vaatlemisviis.

Mis on siis „Mäe varju" nimelise novelli aine?

Nii meelsasti kui oleksin refereerimises põhjalik, niisama tean, et selles aine täieliku erinevuse tõttu kõigest, mis harilikult kirjanduseks kutsutakse, väga vähe võin õnnestuda. See on paljas vari, paljas uni lõkendava kamina valgel, paljas leek, mis äkki pimedust võidab ning varje saali seintel kaugemale peletab, — ja ometi!

Sir Douglas on vana. Tal pole kogu minevikust õieti enam midagi järele jäänud; noorus, tervis, liikumisvõime, isegi mälu, kõik on kadunud. Nüüd soojendab ta end veel nagu sisalik tule paistel, kuni peagu niisama vana teenija tuleb ja ta magama talutab. Ainult kaks mälestist on säilinud, mis näivad ikka veel värsketena püsivat: kimp kuivanud troopika heinu ning valendav kolp kamina serval.

Ta laseb enesele heinakimbu ulatada, tõstab selle vabiseva käega näo ette, ja arvab veel lille lõhna tundvat. Siis laseb ta enesele kolba anda ja veeretab seda kaua käes, ning imelik helk süttib ta silmis. Teenija ei tea selle põhjust, keegi ei tea seda, tema isegi enam endisel kujul, — ja ometi on kõik see veel ta lähedal, ta ümber, temas eneses. Ta tunneb jälle troopi-

lise taimestiku lõhna, tunneb vesi mädanevat ja kuuleb latsutaja-madu rohus liikuvat.

Sir Douglas veeretab kolpa värisevail käsil. See on liiga suur, et olla inimese oma, selle laup on liiga kitsas, selle lõuad liiga tüsedad, selle kihvad liiga metsikud. Ja tõesti, see on Suure Hanumani pealuu, kellel oli niisugune osa sir Douglase elus. Ning rauga mõtted jooksevad tulekeeltena rahutuil tuulepuhanguil laiali ta mineviku kulumail.

Vaevalt aimatavate vaherditega tutvustab meid autor koledama draamaga, kui võime kujutellagi. Võiks öelda, tema takt ei leia kirjanduses võrdkohti. Nagu nägemuse manab ta meie ette noore naise, valkja juukse, siniste silmade ja kitsa pihaga. Siis annab ta mõne puhtfoneetilise abinõuga sõnade valikus aimata selle iseloomu teisi, õudseid omadusi, ning muudab äkki näitelava. Kõige eksootilisemad maastikud avanevad üksteise järel: küti valge telk kõrge mäestiku rinnakul, rohuväljal ürgjõgede rannul, troopilise metsa pimedikus. Telgi lähedal lamab sinisilmaline naine nöörkiiges ja kõigutab säärt üle selle ääre. Kuid kuis on ta muutunud, see naine! Kuis värisevad ta ninasõõrmed, ta silmad, ta suu! Sir Douglas — see on tema — istub mõrult telgi künnisel, püss põlvel. Ahve tuleb lehtede vahel nähtavale. Sir Douglas haarab püssi ja sihib ahve. Haavatud loomad ripuvad kisendades käsi- või händapidi lehtede vahelt alla.

Jälle vahetuvad dekoratsioonid paar korda

närvlikult, ja siis näitab autor meile oma fantaasia kõige õudsemaid õisi. See seisund, mis ta nüüd esitab, on nii haruldane, et ma seda ei usalda omapead refereerida, vaid meelsamini toon katke Voltaire'i „Candide'ist", mis annab, kuigi toore, siis ometi mingi aime Valdese ainest. Nii jutustatakse selle meistritöö kuueteistkümnendas peatükis Candide'i ja Cacambo juhtumustest:

„Päike loojenes. Mõlemad eksinud kuulsid äkki paari lühikest karjatust, mis tundusid tulevat naistelt. Nad ei teadnud, kas need hääled ahastust või rõõmu avaldasid; kuid nad hüppasid kähku üles selle rahutuse ja ohu tundega, mida äratab tundmatu maa. Neid hääli jagasid kaks täitsa alasti tüdrukut, kes kergelt rohtlaane serva mööda jooksid, kuna kaks ahvi nende järel jooksid ja neid tagapoolest purid. Candide oli tabatud kaastundest; bulgaarlaste juures oli ta õppinud püssi tarvitama, ta oleks võinud pähkli puust lasta, ilma lehti puudutamata. Ta haaras oma kaherauaga hispaania püssi ja tappis mõlemad ahvid. „Jumalale tänu, mu kallis Cacambo! nüüd olen need kaks õnnetut lapsukest suurest hädaohust päästnud; kui olengi inkvisiitori ja jesuiidi tapmisega pattu teinud, siis olen selle nüüd kahe tütarlapse elu päästmisega hästi lunastanud. Need on vahest kõrget sugu preilid, ja see juhtumus võib meile suureks teeneks tulla siin maal."

„Ta kavatses jatkata, kuid tema keel jäi kangeks, kui ta nägi neid kaht tüdrukut hellalt

ahve kaisutavat, pisaraid nende korjustele valades ja õhku kõige kaeblikumate hüüetega täites. „Ma ei oodanud neilt säärast vaimusuurust," ütles ta viimaks Cacambole; kuid see vastas: „Te olete suurepärase asjaga hakkama saanud, mu härra; te olete nende preilide armukesed tapnud." — „Nende armukesed! ons see võimalik? Te pilkate mind, Cacambo; kuis võiksin teid uskuda?" — „Auväärt härra," vastas Cacambo, „te olete alati kõigest üllatatud; miks paistab see teile nii imeväärt, et mõnel maal on ahve, kes leiavad naiste poolt suurt vastutulelikkust? neis on neljandik inimest, nagu minus on neljandik hispaanlast." — „Oh!" vastas Candide, „nüüd mäletan oma õpetaja Panglossi rääkinud olevat, et muistsel ajal on sääraseid asju tõepoolest ette tulnud ja et neist segudest on siginud aigipaanid, faunid ja saatürid, keda on paljud antiikmaailma suurmehed näinud; kuid mina pidasin neid paljasteks muinasjuttudeks!"

Kardan, et ma niihästi Voltaire'i tõlkides kui ise jutustades ometi Valdese novelli hingeelulist ja filosoofilist sügavust ei suuda isegi aimatavaks teha, saati sellest põhjalikku käsitust anda. Sellepärast tahaksin meelsamini siin lõpetada, kui neid lootusetuid katseid jatkata.

Mis mõjub meisse ses teoses kõige pööritavamalt? Kahtlemata vastukohad, kontrastid. Võiksime leppida mõne neegrinaisega, kelle ihu pole väärtuslikum ja hing kõrgem kui ahvil. Kuid meid üllatab läiluse võbinaga see kultuuri

peenim õis: sinisilmaline naine, kelle profiil on kui jumalannal ja hing kui mimoos. Kas pole siis tuhandepõlveline kultuur taltsutanud seda Wedekindi Erdgeisti, ta ürginstinkti, ta Lulut? See on hirmus!

Kuid vaheajal on lõke sir Douglase kaminas kustunud. Rauk on kummuli üle Hanumani kolba vajunud. Kaks lagipead valendab süte valgel, punane kuma väriseb tugitooli nikerdustes, neid paljastades ja peites. Puud ajavad seal oksi, oksad lehti, lehtede all liiguvad loomad. Kes istub lumivalge lagipeaga lehtede keskel, pikkade luiste käte ning sissevajunud põskedega —?

8

„Saare jumala" nimelise novelli aine on võetud usulise psühholoogia alalt. See on jutustus Vastkristuse ilmumisest liivasele kalastajasaarele, muust maailmast eraldatud väikesse ühiskonda.

Saare elatanud õpetaja sureb, ja asemele kutsutakse suurelt maalt uus. See on süsimusta juukse ja habemega, tõmmu näo ja tumedate silmadega, must ülikond on pingul ta luukõhna keha ümber, — nii sammub ta mõttes tuuliseil õhtuil mööda saare liivaseid randu. Ta on poissmees, elab ilma ühegi lähema tuttavata õpetajamaja mööblivaestes tubades, kus tuul aknaist sisse lõõtsub ja öösiti rotid seinte vahelt põrandale mütsuvad. Ta elab raamatuile

ja tööle andudes kui munk. Kuid ümbrus on liiga kõle, elu liiga hall, üksindus lämmatav! Tormiseil sügisöil askeldab õpetaja vana köögi koduses viinatehases ja istub siis saalis suure laua taga ning tühjendab endamisi ühe klaasi teise järel. Ta luised käed vabisevad, punased laigud tõusevad ta põsile ja ta sumedais silmis tõistuvad kõhnad küünlatulukesed loetlematul arvul.

Neil hetkil liiguvad ta mõtted palaviku hool, ja autor näitab meile nende valgusel selle inimese vabistust-äratavat hinge. See on hing, mis on käinud kõige kitsamaid asketismi teid, tunginud vaimu jääkülmile kõrgustikele, kuni algab õhutu ja elutu tühjus. Sellelt harjalt on ta siis enese äkki alla kukutanud nihilismi süsimusta merre. Üksteise järel avanevad talle ääretu tühjuse perspektiivid. Kõigil pool on tühjus, ei ole sihti ega otstarvet, ei algtõuget ega tagajärge. Jäises otstarbetuse sfääris keerlevad sõgedad planeedid, et aastamiljonite pärast hanguda. Jäises vaimutühjuses vangub inimene ühes planeediga läbi avaruste, et kord koos sellega kanguda.

Mees muigab läbi musta habeme. Mingi ununenud kirg liigutab end temas, ja isesuguses õnne värinas tunneb ta, kuis Kiusaja sõrm ta südant puudutab. See on sama vaim, kes enne aegade algust Jehoovaga võimu üle võistles. See on see, kes avatles inimest paradiisi ilusas aias. See on see, kes söövas ahastuses läbi ava-

ruste langeb, iialgi peatumata, veel meiegi päevil, ikka veel.

Ah, veelgi kasvavad kurjatundmise puus tarkuse punased õunad!

Õpetaja tunneb eneses Vastkristuse ärkavat.

Iga pühapäev peab ta sütitavaid jutlusi. Ta räägib jumala armastusest ja tõest haigete ning õnnetute kodus. Kui kevad tuleb, läheb ta välja murule ja kuulutab sõna lillekeste keskel, otsekui see, kes enne teda mäel oli rääkinud. Suvisel õhtul istub ta laeva lael ja õnnistab üle vaikiva vee rahvast rannal. Ja ta hakkab tegema imesid: käe pealepanemisega ajab ta välja kurivaime, tema puudutusest saavad sõgedad jälle nägemise. Ta lehvitab oma kuube vee poole, ning võrgud on katkemas saagi rohkusest.

Kuid siis hakkab ta jumalateenistus muutuma. Nagu mürk imbub kuri heasse. Ta loeb veel pühi kirju, kuid ta hääles on kui raudokkad, mis armusõnad veristeks kisuvad. Ta annab pühitsetud riistust söömaaega, kuid leivaastja kuld roostetub ja õhtuviina peeker on väljastpoolt kaetud verihigiga. Veel tarvitab ta vanu palveid ja õnnistussõnu, kuid ta pöörab nad pahupidi, ta loeb palveid tagant ettepoole, loeb ristides hauasõnu ja paari pannes tröösti tõbisele. Ning siis vahetab ta lõplikult hea kurjaga, teotab sakramenti ja õnnistab pattu, ning ta jumalateenistus on üksainus jumala mõnitus.

Aegamööda sünnib kahklus rahva hulgas.

On neid, kes juba ta imetegude puhul päid kõngutavad. Ja kõmin läheb mööda inimesi. Siinseal pistetakse päid ühte ja õhatakse. Siis tulevad kokku elatanud kogudusevanemad ja arutavad asja. Üksteise järel reas ja norus päi lähevad nad õpetaja jutule. On meisterlikult kujutatud nende õpetamata inimeste hingeelu, vana köster nende hulka loetud. Neil pole millelegi toetuda, neil pole abi kuskilt loota, vaevalt suudavad nad isegi sõnusse koguda, mis nende hallides ajudes liigub. Õpetaja käib käärkambris ruttu edasi-tagasi, ametikuub seljas, must habe turris, ja vaatab läbitungivail silmil võõraid, — kuni need hirmunult üle künnise taganevad.

Kuid ühtlasi löövad ühte need, kes on õpetaja poolt: kelle ta on nägijaks, kelle rikkaks teinud, kelle muidu võrgutanud punase keelega. Palju, väga palju on nende hulgas naisi. Riid tuleb perekonnisse, naine lööb lahku mehest ja lapsed vanemaist.

Meelesegadus võtab maad koguduses, nagu lesti on heidetud inimeste pähe mõtete asemel. Nähakse nägemisi päise päeva ajal. Naised saavad maha enneaegu, lapsed sünnivad hammaste ja pika juuksega. Üks eit langeb meeletult põrandale, kui õhtusööma võttes äkki õpetaja juukseis näeb pisukesi sarvi tasa liikuvat. Ja siis näeb terve kogudus ühel pühapäeval kantslis õpetaja kõrval olevust, kelle nägu on kui pärdikul, — oma keele otsast ulatab ta sõnu õpetaja keelele.

Ei ole piiri inimeste hirmul. Nad tormavad välja, jooksevad kiriku ümber keerdu, teadmata, mis teha. Siis haaravad nad tuurad ja püssid, piiravad kiriku ümber, sulevad selle uksed ja aknad hagudega ning süütavad põlema! Kuidas see ragiseb ja keeb! Õhtu jõuab, ilm läheb pimedaks, meri on must. Siis kuulevad nad läbi leekide ulgumist ja röhkimist, ning tulest jookseb välja punane siga hulga punaste põrsastega. Nad jooksevad määratu kiirusega ranna poole ja kaovad siis kõrgelt kaldalt mustavasse merre.

Teose julm sümboolika jääks kahtlemata hämaraks, kui autor novelli siin kohal katkestaks. Kuid ta lõpetab viirastusliku pildiga:

Kevadine tuul tormab üle vetevälja, lained rulluvad, vaht lendab, — roosast vahust tõusevad õhku peened olevused läbipaistvate tiibade ja roosade paletega. Sügisõhtu katab vete süngust, külma kuu vaskne nägu kerkib üle loksuvate lainete, — mööda laineharju lohistab kari raskeid olevusi tuhmide vaadetega, ja vajub siis röginal jälle põhja.

Sellesse sümboolsesse pilti on kirjanik sulgenud oma viimse unistuse sest õudsest võitlusest Ormuzdi ja Ahrimani vahel. Kuid kas võib seda teost üldse mõista ühe lugemise, ühe referaadi, veel vähem, ühe pildi abil? Sellesse on suletud nii palju mõtteid ja tundmusi, ta on niisama kerge ning raske kui need allegoorilised olevused novelli lõpus.

9

Ei pea kunagi Valdest vahetama eluvõõraste fantastidega, kelle õudusetundmus on õieti ainult kirjanduslik võte. Need harrastavad seda kunstina kunsti enese pärast. Nad müstifitseerivad, nad on taidurid oma fantasmagoorilise maailma valitsemises. Kuid nad on eluvõõrad, ebaühiskondlikud ja sellega õieti ka ebahingeelulised.

Valdes oli kõigeks selleks liiga ühiskonnainimene, liiga seotud ühiskonna vaimse ja ainelise õnnega. Ta oli teataval määral ka poliitikainimene. Vahest seletab see ühelt poolt ta äkilist lahkumist kodumaalt, teiselt poolt aga ka ta esteetilisi vaateid, mis on nõnda ühiskondlikest vaatekohist läbi imbunud.

Sellest annab parima tõenduse ta novell „Antoninus". Kuid ühtlasi olgu eriti alla kriipsutatud, et Valdes oli selleks liiga peen kunstnik, et ühtki oma vaadet alasti ning pealetungivalt propageerida.

„Antoninus" esitab sündmusi meie lähemast minevikust. See on vaatus põrutavast tragöödiast, otsekui näitelavale paigutatudki. Ta on sõnavaene, kuid ta sõnad langevad vihinal nagu mõõgad läbi õhu. Temas pole palju tegevust ja tegelasi, kuid ta tegelaste liikumises kostab Saatuse enese sammukaja. Ei ole Maeterlincki ega Crommelyncki vaikuse-draamades seda saatuslikkuse hingeõhku.

Üks Valdese ande erilisemaid omadusi oli ta

eksimatu instinkt vormi leidmises. Ta ideed tärkasid ta peas alati samal ajal kirjandusliku vormiga. Need on omavahel orgaaniliselt seotud, see koor on kasvanud puusse kinni, neid on võimatu eraldada. Ja novell „Antoninus" on õieti teatriteos, ühejärguline tragöödia, ainult harilikkusest rikkama näitelava ning tegelaste kirjeldusega. See aine nõudis säärast vormi.

Peaksin tsiteerima lehekülgede kaupa, kui tahaksin Valdese enese sõnadega ta sündmustikust aimu anda. Sellepärast lubatagu siin pakkuda ainult teose sisu kokkuvõte, mõningate kõrvalmärkustega.

See on mudane kodumaa linn ja veelgi mudasem sissesõidukoha interjöör, kuhu jutustuse sündmustik on paigutatud. On esimese Vene revolutsiooni aasta. Linn on sõjaseaduse all, karistussalk on sisse marssinud. Kuid kui mujal lained on kõrgelt löönud, revolutsioon vaimustust ja kirge tõstnud, siis tundub siin ainult elajalik hirm ning argus. Ei iial midagi julget ja uhket, aina orja piiluv pilk madala otsaesise alt!

Siia on peitu põgenenud üks võõras — mitte revolutsionäär ega poliitikategelane, vaid vaikne teadlane, kelle aga juhtumus on saatuslikesse vahekorrisse kiskunud. Ta polnud iial tähele pannud, mis ta raamatukogu akende taga sündis. Ta möödus massist loomusunnilise ettevaatusega nagu mudaloigust. Ta pilk oli pööratud oleviku asemel minevikku, ja mõni

kivikiri oli talle huvitavam kui terved aastakäigud tänapäeva ajakirjandust.

Kuid igatahes on ta nüüd siin, võõra linna viletsa võõrastemaja kongis, pügatud habeme ja võõra passiga. Ta kannatab nohu ja teadmatuse all, ta kannatab kõige all, mis teda piirab. Selle külmuse ja õuduse pildiga algab novell.

Küünal põleb laual. Teispool laudseina joovad lärmakad laadalised. Kui mees näo vastu akent surub, näeb ta halle kuure, rabelevaid inimesi ja üleslöövaid hobuseid. Maas on kollane lumi, mida katab taevast keerutav lobjak. Hobused hirnuvad pimeduses.

Teadlane pöörab selja aknale ja võtab uuesti Marcus Aureliuse köite, mis on imekombel ta taskusse ununenud. Ta tahaks pühkida oma mõtteist kõik selle, mis ta läbi elanud ja mis teda ümbritseb. See resignatsiooni filosoofia on ikka olnud see oaas, kuhu põgeneda, kui elu on talle liiga lähedale tunginud. Siin leidis ta hing tasakaalu, *galene,* mille järele igatses.

Kuid kõik segab teda ses ümbruses. Seal väljas, seina taga, ta enese toas — kõik, kõik kõneleb sest läilast, orjalikust elust, mille eest ta on põgenenud. Teispool seina kasvab kära, ta on sunnitud seda kuulama läbi Antoninuse elutarkade mõtluste. Ta kuuleb tingitavat hobuste kallal, ta kuuleb joomarite jorutust ja siis jälle — ikka uuesti — kähisevat sosinat teispool seina, koridoris, oma ukse taga — mässust,

põgenemisest, veriseist üksikasjust. Teda täidavad need hääled otse füüsilise valuga.

Ah, ainult unustuda, ainult ära oodata, kuni võib pääseda sest õudsest olukorrast! See on ju ainult mõistmatu vääratus ta elus, kõrvalepõige maailma, mis on talle kehaliselt võõras. See läheb mööda. Kuskil jatkub endine elu, kristallheleda mõtte valgustatud. Kuskil on säilinud maailm, milles ta enese kodus tunneb: teadus, vaikne töötuba, süvenenud õpilased, — võõrad maad, suurlinnad, kunsti ülevad saavutised. Ainult mõned päevad veel vastu pidada — ja ta on jälle iseseisev isik, väljaspool aja kohutavat painet.

Kesk neid raskeid mälestusi pistab äkki väike laps pea ukse vahelt sisse. See on võõrastemaja peremehe tütar. Tal on heledad lokkis juuksed, sinised silmad, lohud põsis ja nukk süles. Teadlane pole iial lapsi tunnud ega armastanud. See oli talle võõras ja segav maailm. Kuid nüüd mõjub laps temasse kesk ümbruse süngust kui päikesekiir. Ta teeb liigutusi ta poole kui meelitades, kuid laps võõristab ja kaob. Ukse kinnilangemisega langeb nagu sein mingi süütu ja veatu taga.

Ümbruse koledus kasvab jälle. See ümbritseb pagulast kui ämblikuvõrk, koomale kiskudes.

Siis tuleb võõrastemaja peremees teda ootamatult vaatama. Teadlane võpatab ja jahmatab. Oh ei, mehel pole eriti midagi asja. Ta on ainult vaadata tahtnud, kas toaüürnikul on

ka hea ja mõnus. Niisiis sula lahkus ja viisakus. Kuid peremees ei lähe ära; ta kaebab, et on tänaseist askeldusist surmani väsinud, ta istub käskimata toolile, sirutab mudased saapad välja, pühib higi otsaesiselt, mis on kuiv, ja vaatleb toas ringi. Oh oh, ohkab ta, niisugune aeg, niisugune ärev ja raske aeg. Ta vaikib ja piilub laual avatud raamatusse. Mis keel see olla, pärib ta, nii võõras, ja ta loetleb keeli, mida olla kuulnud. Või nii, või kreeka keel, seda polla ta kuulnud räägitavat. Kuigi niisugusel raskel ja rahutul ajal kõiksugu keeli kuuleb. Ta pühib otsaesist, mis on sile kui muna, räägib laadast — kas võõras laada asjus siin olla? — ta räägib jälle rahutuist aegadest. Milliseid keeli küll maailmas kõik ei ole! Siis tõuseb ta ja taganeb välja, kogu aeg kaval-õudne nägu pööratud võõra poole.

Kui ta on lahkunud, hüppab võõras üles ja käib toas närvlikult edasi-tagasi. Siis istub ta otsustavalt laua juurde. Ei, see polnud midagi. See oli ainult närvidest tingitud kujutlus. Ja ta vajub mõtteisse.

Marcus Aurelius kirjutas oma *Eis heautón*'i kaugel barbarite maal, sõjaleeris tooreste sõdurite keskel, markomannide metsades ja Doonau kaldail. Ta võitis ümbruse, ta oli üliinimene, ta pani enese maksma olude kiuste. Ta võis olla keiser ja filosoof.

Keiser ja filosoof —? küsib eneselt äkki võõras. Kas oli ta siiski filosoof keisrina ja keiser filosoofina? Kas on ta oma inimsuse ja sal-

livuse mõtteid paberile pannes neid elus siiski teostanud? Kas ta kvaade, sveebe, besse, bastarne, sarmaatlasi ja teisi jälgides neile humaansust tahtis õpetada? Ja kui ta oma lossi vaikuses inimsusest resigneerus, kas ei täitnud ta käsikud maailmariigi ääril niisama hirmsalt ta käskusid nagu praegu ühe teise maailmariigi valitseja omad? Kas ei naelutanud ta maavalitseja Cassius sõdureid ristile, kas ei murdnud ta väejooksikuil konte puruks, neid ellu jättes — „hoiatavaks eeskujuks teistele"? Ja teadlase silmad langevad raamatus kohale: „Me oleme kõik röövlid; nagu ämblik oma võrgus püüab kärbseid, nõnda püüab talupoeg kodujänest, kalamees sardelle, kütt karu, ja mina püüan germaanlasi või sarmaate. Ma pole neist parem."

Mis on indiviid, kui ta ei või end maksma panna? küsib teadlane pimedusse vaadates. Kui ta ei või end kaitseda, oma piire puutumata hoida rünnakute vastu? Kuid enese maksmapanek on sõda, vägivald, kallaletungimine. On hea siis filosofeerida, kui ollakse kõrgel ja kaugel. Filosoof peab võima käskida, vägivalda tarvitada, sõdida. Mis on väärt vangi, põgeneja või massi filosoofia, mida kannab ainult eluhoide tung. Jõuetu indiviid ja mass on ainult põgeneja ning vang. Nende üle valitseb ainult fataalsus. Nad ei tea, mis nendega sünnib. Kuid mis on väärt teadmatu filosoofia!

Kesk neid mõtlusi ilmub jälle laps. Nüüd usaldab ta juba sisse astuda. Ta läheneb, vaa-

tab ümber ja näitab võõrale oma nukku. Ja võõras teeb enese nukust huvitatuks. Mis on selle nimi? Margarethe. Või nii, või Margarethe. Kas ta rääkida oskab? Oskab küll, kuid teised ei kuule seda, ainult tema, laps, kuulvat. Ja teadlane võtab lapse sülle ning kõneleb temaga. Ka tema kuulvat nuku kõnet, tõepoolest. Kuid vestes neist lapselikest asjust meenub talle, et tal ju eneselgi on kuskil samasugune ja samavanune väike tütar. Ta märkas seda harva, nagu kogu oma perekonda ja isiklikku elu. See mõte teeb ta nukraks, täites südame kahetsustundega. Aga laps lobiseb oma väikesist tähelepanekuist. Täna käivat neil palju võõraid. Või nii, vastab teadlane osavõtmatult, kes need siis käivad? Palju härraseid, sõjahärraseid, politseid ja sandarmeid, neil olla ilusad kirjud riided ja mõõgad. Võõras jahmatab äkki ja kahvatab. Ta kuulab ühe kõrvaga veel lapse süütut lobisemist, teisega aga juba välishääli. Väljas sõidetakse, majas käiakse, eeskojas sosistatakse. Laps vaatab hirmunult võõra näkku, rabeleb enese lahti, laskub põlvelt põrandale ja taganeb välja, nukk jalgapidi käes. Ta silmis on pelg ja võõristus.

Kuid vaevalt on laps läinud, kui jälle peremees ilmub. Ta palub vabandust tülitamise pärast, kuid kas võõral pole igav? Ta võiks mõne silmapilgu seltsiks olla. Ta istub toolile ja vahib võõrale otsa. Oh, nii hirmsad ajad! ütleb ta. Kõiksugu inimesi liigub ringi, kellest sa ei või aimatagi, kes nad on. Nad on sõja-

riistus, nad tungivad kallale, neid aetakse taga, nad põgenevad, neid tapetakse. Ta alandab hääle kähinaks: kas võõras on kuulnud, mis linnas ja linna ümbruses sünnib? Tekib kahekõne:

„Ei, ma olen võõras, ma ei tea."

„Hirmsaid, h i r m s a i d asju." (Eeskojas kõnnitakse.)

„Ja missuguseid?"

„Tapetakse, t a p e t a k s e inimesi." (Eeskojas joostakse.)

„Kes tapab?"

„Kolm meest lasti turul maha. Ma olin seal juures. (Eeskojas sosistatakse.) Nad olid lumes. Nende silmad olid lahti. Ma pole kunagi tapetuid näinud. Nad on hirmsad. (Eeskojas sosistab mitu häält korraga.) Ja tapmise ajal haarati mitu inimest rahvahulgast kinni. Ma panin jooksma!" (Eeskojas jooksevad sosistavad hääled äkki laiali kui kari kohkunud rotte.)

Peremehe silmad on tunginud võõra näkku, kuid ta hääl on alanenud peagu kuulmatuseni. Ta ei räägi enam niipalju suu kui silmiga. See on tumma looma keel. Ta silmad on kuskil kolba sügavuses. Ta sinisoonelised käed on rippu, kui murtud. Ja äkki vilksatab teadlase peas mälestus: Marcus Aureliuse maavalitseja murdis väejooksikuil kondid puruks — hoiatavaks eeskujuks teistele... Silmapilkne hirm peegeldub ta näol.

Kuid sellal on midagi juhtunud, millest teadlane enam aru ei saa. Peremees on toast kadu-

nud. Millal see sündis, ta ei näinud. Ta ruttab kukkuvate sammudega ukse juurde ja lükkab selle riivi. Siis vaatab äkki selja taha. Tuba on tühi. Küünal põleb. Aken on must.

Ta ruttab kesk tuba. Kõik on endine. Ta kuulatab. Kuid majas on äkki surmavaikus. Mitte ühtki häält. Ainult ta süda tuksub. Siis näib talle, nagu viirastuks kellegi nägu akna taga. Ta ruttab sinna. Kuid väljas on pilkane öö. Ta süda peksab.

Mis nüüd sünnib, on väljendatud novellis kohutava lihtsuse ja sõnalühidusega.

Kuskil nagu sosistatakse, kuid võõras ei saa aru, kus — seinte taga, lae peal või põranda all. Miski piirab teda õudsena, miski piirab teda kui kindlustatud linna. Ta rabeleb sinna-tänna, ta vaatab mööbli alla, ta katsub ust. Sosin kasvab. Talle näib, nagu liiguksid seinad, paindudes selle sosina all looka, andes järele, lähenedes temale. Ta peatub kesk tuba. Ta süda peksab.

Siis lähenevad koridoris mitmelt poolt sammud vaevalt kuuldavalt ta uksele. Ta silmad on pööratud pilgutamata selle poole. Ta näeb, kuis käsiraud aeglaselt alla vajub, aimab surumist uksele, siis tõuseb käsiraud niisama aeglaselt ja hääletult jälle üles. Alles siis kostab uksele koputus. Ta ei liigu ega vasta hirmu pärast. Koputatakse uuesti. Siis kostab väljast värisev hääl: „Tehke lahti. See olen mina — peremees." Kuid samal ajal kuuleb ta ukse tagant teist häält: see on nagu raha, kannuste või ahelate kõlin. Ta vaikib. Siis klopitakse äkki

kõvasti, ja tundmatud hääled karjuvad: „Avage! Avage! Me nõuame, avage!“ Uks rappub, ragiseb, paindub sissepoole looka. Teadlane vahib liikumata. Kõik temas on tarretunud. Ta näeb, kuis ukselepragu laienedes mustama hakkab, nagu mõra jääs, ikka suuremaks ja suuremaks. Kõigist seinust hakatakse sisse murdma, need ragisevad ja nihkuvad paigult, praod ilmuvad igasse nurka. Tuba muudab kuju, lüngub, virildub paralleelepipeediks, nagu papist kast jala all. Ja kesk seda raginat ja mürinat kostab järelejätmatu kisendus paljudest kõridest: „Avage! Avage! Avage!“

Siis kuuldub ukse taga äkki lapse hele, ahastav kisa: „Ära lase, ära lase neid sisse! Nad tapavad su!“ — mis suu peale surutud käe all vaibub.

Teadlase käsi ulatub loomusunnil tasku poole, ta haarab revolvri, tõstab meelekohale ja laseb kuke langeda. Ta kustuvais ajudes kajastub veel üksainus mälestus: Avidius Cassius, Marcus Aureliuse väeülem... Kuid see katkeb.

Hobused hirnuvad pilkaspimedas öös kui tundmatud kiskelajad —!

Olen võinud siin esitada ainult selle novelli kuiva luustiku. Säärasena peegeldab ta vaevalt seda ühiselulis-filosoofilist mõtte- ja tundesügavust, mis tast lugedes hoovab. See on inimese, indiviidi traagika ühiskonnas, mida võib laiendada iga isiku, kogu inimkonna kohta. Kordamööda astutakse rautatud saabastega igale ük-

sikule, purukstallatud surevad, kuid järelejäänute vahel algab uuesti sama kohutav näitlus. Murda või olla murtud, tappa või olla tapetud — selles on kogu küsimus. See on suurim ühiskondliku pessimismi jutlustus.

Kuid Valdes ise ei kivinenud sellesse pessimismi.

10

On jäänud seletamata „Astmete" viimne novell „Kuumad allikad". Kuid just nimetatud teos on see, mille pärast meil võimalus puudub Valdese raamatut praegu täielikul kujul maitseda. Samal põhjusel olen ka mina sunnitud lähemast seletusest loobuma. Olgu ainult öeldud, et ta sügavat ja mõtteküllast tulevikutoopiat esitab. Raamat lõpeb ridadega, mis on oma võitvas hoos võrratud ja mille jõurikkusele ei või eesti kirjanduses midagi kõrvale asetada.

Pärast eelmiste novellide lugemist tunnetegi loomusunnilist tarvet õhu ja päikese järele. Siin on nii kitsas, siin on nii raske! Näib, nagu oleks Valdes isegi selle all kannatanud. Need teosed näivad olevat ta kõige raskemate aastate saavutus, ja sellepärast näis nende meeldetuletus temasse endassegi mõjuvat otsekui pilk kuristikku. „Olen liiga palju kannatanud, et veel ilus ja lüüriline olla," ütles ta kord sellest kõne tulles, kuid lisas siis kohe: „Ja ometi ei tea ma, millele elu süvenemise eest tänulikum olla: kannatusele või õnnele."

Valdese selleaegsest meeleheitlikust tungist elu ja olemise sügavustesse annavad tunnistust ta järelejäänud päeviku riismed, mille lugemine on muide kui hieroglüüfide mõistatamine. „See pole enam mõte," kordab ta seal, „vaid ääretu valu." „Need pole trepid, need on kuristikud." Ja veel kord: „Kas võib mõtte intensiteet nii kasvada, et põletab läbi inimese maise organismi nagu liiga kange vool põletab elektrilambi?" Ka Valdes kuulus inimeste hulka, kes „ei mõtelnud, et kui muudki nii järelejätmata oleksid pärinud, siis poleks maailm iial tema päevini elanud" (Walter Pater, *Imaginary portraits*).

Kahtlemata, seda elu süvenemise teed kujutavad Valdese viimased „astmed". Neis hävineb ikka enam ja enam puhtdekoratiivne pool, et hingeelulisele maad anda. Ta võõrdub fantastikast ja läheneb realistlikule kujutusviisile, — nii palju kui ta esimesest üldse võib loobuda ja viimasele lõplikult anduda. Sest fantastika on ometi ta kunsti oluline eeldus, kuigi see vahel ka ainult tema keelelises aines avaldub.

Kui eespool tähendasin, et Valdese toodangus aja jooksul muudatusi sündis, siis igatahes mitte äkilist ja ootamatut laadi. Kuid ta juurdlev mõte, mis järelejätmata riivab küsimusi indiviidist, selle vahekorrast ümbruse ja iseenesega, saab paindlikumaks. Sõna „vorm" ei kordu tal enam nii ainelises mõttes kui varasemais teostes. Aine ja hinge igavene võitlus ei esine enam nii konkreetses tähenduses.

Need teosed on realistlikud, kuigi realistlikud ainult Valdese mõttes. Kogu eluaja töötas ta ühe tehnilise küsimuse kallal: õppida tundma f a n t a a s i a s e a d u s i, valitsema irreaalse loogikat ja küllastama ka kõige fantastilisemaid aineid psühholoogilise usaldatavusega. Sellepärast saab ta mõte ja tundmus säärase raskuse. Ta tabab alati liiga õieti. Ta ei tarvitse muud kui ainult ühe sõnaga pilti või vahekorda süvendada, et meile selles ootamatud perspektiivid avanevad. Esimesel lugemisel mõjub see otsekui uim, mingi koorem, mida ei suuda kergesti kanda. Kui tahaksin kirjanduses midagi võrdluseks võtta, siis vahest ainult Flaubert'i *Salammbô* ja *La Tentation de Saint Antoine*. Kuid kuna Flaubert'i teosed on stiililised, siis Valdese omad psühholoogilised ekstraktid.

Lehitsedes ikka uuesti ja uuesti Valdese raamatut, olen katsunud leida vastust küsimusele: mis on siis lõplikult see, mis eraldab seda teost tuhandeist teistest niisama paberist kokkuõmmeldud vihkudest? Kahtlemata peitub ta eriline mõju osalt selles, et ta jälle kaua aja takka pakub puht-sisulist, mõttelist, „ainelist" kirjandust, pärast esteetilise ja vormikultusele pühendatud kirjanduse valitsusaega. Kuid pearõhk on ometi selles, et ta sisu ennast on hoopis uuest vaatepunktist mõistnud kui seda siiamaale tehtud. Ta esindab täiesti uut esteetikat.

Kirjanduse nagu iga muu kunsti piir on määratud inimese enese piiridega. Midagi üle

isiku rajade ulatuvat ei suuda keegi korda saata. Kuid kahtlemata on viimasel ajal kunstide piir olnud kitsam kui inimese piir. Teadlane on oma ala imeväärse energiaga laiendanud, kuid kunstnik pole talle järele tulnud. On sündinud lai ring, kus on liikunud inimese mõtted, kuid kus pole ala leidunud ta esteetilisele tegevusele.

Teadus on avanud ääretuid perspektiive. Ühelt poolt muutis astronoomia, geoloogia ja arenemisõpetus põhjalikult inimese käsituse ta enese ja maailma seisundist avaruses. Teiselt poolt aga näitas bioloogia ja lahutusteadus, millised ääretud võimalused peituvad kõige vähemaski ainelises avalduses. Makrokosm ja mikrokosm on meile lähemale toodud.

Kuid see edu pole kirjandust kuigi palju seemendanud. Naturalism mõistis oma ülesannet liiga kitsana ja lihtsana: ta pakkus sedasama sipelga-ühiskonna maailmavaadet, ilma et ta aatelised horisondid oleksid iial kosmilisele laiusele avardunud. Kui loodusteaduse võidud on nõrga kajana kirjandusse tunginud (Wells, Rosny), siis just teadusliku unistuse, teadusliku fantastika, bisarse utoopia näol. Kuid uut esteetikat, uut vaimu läbimurret kogu väerinna pikkuselt, seda pole suudetud.

Mingit katset sel alal pakub Valdes. Kuid ta on juba algusest peale aimanud hädaohte, mis sel alal varitsevad. Kunst, ütles ta, ei seisa ometi mitte teaduse saavutuste populariseerimises, vaid nende vaimu mõistmises ükskõik millist ainet käsitelles. Mitte mingit avaruste

paatost *à la* Flammarion või arenemisõpi romantikat Bölsche kombel! Nii filosoofilised kui Valdese teosed ka on, pole neil ometi midagi ühist filosoofiliste dialoogide ja õpetliku eesmärgiga rajatud kirjandusliku nukuteatriga. Ta on ikka kõigepealt ilukirjanik tugevalt rõhutatud psühholoogiliste kalduvustega.

Ja sellepärast pole ta ka tõeliselt fantast, kuigi see ehk alguses nii näib. Kõigest erivusest hoolimata tahaksin Valdest ometi võrrelda Wellsiga. Neil on palju fantaasiat, kuid E. T. A. Hoffmanni, Poe või Quincey fantastika on neile võõras. Nende loomismeetod on spekulatiivset laadi. Nad on mõlemad koguni realistid, kuigi realistid hoopis uues mõttes. See, mis meile näib vahest fantastiline, on seda ainult sellepärast, et meil nende teaduslikud eeldused puuduvad. Kui näiteks Hoffmanni fantaasia alles siis enesel tiibu tunneb, kui ta kõigest teaduslikust tõest ja inimliku kogemuse piirist vabastub, siis tarvitab Wellsi või Valdese fantaasia nüüdisaegse teaduse saavutusi just enese kasuks. Ei midagi üleloomulikku, kuid äärmiste lõppotsusteni loomulikus! Nii võiks nende juhtmõtet sõnastada.

II

O Lebensmittag, feierliche Zeit!
O Sommergarten!

Need Nietzsche sõnad on kirjutatud Valdese järelejäänud käsikirjavihu kaanele. Ta

oli 30-aastane, ta elu tumedad pilved lõid lahkuma, ta oli vabanenud nooruse söövast pessimismist, esimest korda tundis ta kogu olevuses loomiskirge ja loomisõnne, — ühel säärasel heledal hetkel olid ta meeles tärganud Nietzsche kaunid sõnad elu suurest keskpäevast.

Sellest ajast on pärit ta järelejäänud kirjanduslikud kavandid ja katsed. Loodetavasti võib neist osa juba ligemal ajal ilmuda, ja sellepärast oleks üleliigne neid siinkohal lähemalt selgitada. Neis näeme, millise arenemistee on Valdes pärast „Astmete" kirjutamist läbi käinud. Neis lühikestes mõtteavaldustes, aforismides ja meeleolupiltides, mis on paberile märgitud vahest väljal õitsitule ääres pärast väsitavaid päevamarsse, läheneb ta jälle oma nooruse värskele ja elurõõmsale luulele. Tõesti, siin aimab ta elu keskpäeva heledat päikest enese pea kohal.

Kuid tema, kes oli rääkinud sõjamehe kutse väärtusest, olles ise maailmavaatelt sõja ja vägivalla vaenlane, tema pidi selle elukutsega varem tutvuma kui oli aimanudki. Kogu eluaja oli ta kirjutanud vastuolust hinge ja aine, vormi ja kaose vahel, — nüüd neelas tema aine ning kaos.

Veel suuremaks tõuseb Valdes selle vastuolu valgusel mu mälestuses. Näen ta optimistliku kavandi täituvat elava eluga: inimese mõte annab ainele kuju, ta tundmus loob sellesse elu. Nagu Solvejgi laul ümbervalamisele määratud Peer Gynti „toore aine" nööbivalaja käest päästab, nii on Lea päästmas golemit. Lea ei

õnnestunud, Valdes ei õnnestunud, kuid ikka vägevamaks, suuremaks, kaunimaks kasvab vaim, ja kord algab tema kuldne valitsusaeg.

Selle kauni optimismi pärandas meile Valdes lahkudes.

12

Lõpuks veel mõned eluloolised andmed Arthur Valdesest. Ta oli sündinud 2. märtsil 1886. a. Tartumaal, õppis Hugo Treffneri eragümnaasiumis, lõpetas Londonis Davis and Harrisoni tehnilise õppeasutise ja andus ärialale. Peagu kohe pärast sõja süttimist astus ta Inglise vabatahtlikkude väkke ning langes käesoleva aasta 20. jaanuaril lahingus Yperni all. Teated Valdese viimsest elujärgust ja ühtlasi ta järelejäänud paberid olen saanud eesti meremehe Kusta Toominga kaudu, kes ühes temaga sõjaväljale läks.

1916.

HINGEDE RÄNDAMINE

NOVELLE JA MINIATUURE

TEINE TRÜKK

ANDROGÜÜNI PÄEV.

Pühendatud Elo Tuglasele.

1

Nii siis: suvine hommik, päikesetõus!

Aedades sirutusid puiesalgad õhkuvate pilvede poole. Nõtkusid maani roosipõõsad, laotades kastest, külma aroomi. Kuuldus puis ja roosides väikeste lindude vidin.

Androgüün liigatas lõo lõõritusest, mis keerles paviljoni kohal. Kord kostis linnu laul ühelt, kord teiselt poolt avatud aknaist kui vaikne äratushääl.

Kuid ei avanenud Androgüüni silmad. Oli alles ärkamatu-sündimatu, alles kui elu-aimus, olemasolu esiakord. Kuulis vaid linnu vidinat ja tundis laugeil valgusvärinat.

Imestas kaudu une, et ärkas täna siin toas, selles voodis. K e s oli ta olnud eile, k u s oli

ta olnud eile? Oli selle unustanud. Mis oli minevik? — tuulde külvatud õietolm.

Ainult lõo sillerdas.

Kellena ärgata täna? uneles mõte. Olla noor kütt rohelises kuues, hallpäine rauk või rändav mustlane kuljustega —? Olla lamburneitsi haljal niidul, must moorlane palmimetsis või sõdur kaugeis liivakõrbeis —?

Kõik võimalused on avatud alles ärkamatule-sündimatule.

Või üldse mitte olla tänasel päeval —? Viibida olematuses nagu embrüo oma magusas unes —? Näha nägemusi, millega võrreldes harilikud uned on maiselt tõelised —?

Uinuda olematuses üks päev, palju päevi, — aastasadu, ja virguda siis teisel ajajärgul, — võib olla, teisel planeedilgi —?

On ärkamatul-sündimatul rohkem võimalusi kui iial võimalik!

Tekkis ja purunes mõttevari. Ainult valgus lainetas. Ainult lõo sillerdas.

Värises roosa valgus kaudu Androgüüni laugude, laienes ovaalidena, ringidena, segunes linnulauluga. Äratas valgus-hääle aistimus olemasolu tunnetust.

Tungis ühes rooside lõhnaga sisse maa niiske lõhn. Tõusis maa-aistest oks, ajas lehti, lõi punga, avanes pung õieks. Mesilind tiirles õie kohal, laskus õiele, süüvis karikasse. Oli magus maa-mõte!

Järgnes silmapilk sügavat und, pimedat, tajutut, kui pilkane öö. Siis ärkas Androgüün

äkki ja avas silmad. Oli uues maailmas, milles ununenud kõik endine.

Kesk aprikoosivärvilist magadistuba kerkis voodi altarina. Seda ümbritsesid sakilised sirmid kui liblikatiivad. Nende vahel lamas väike printsess naeratavate silmadega, vaadates lakke.

Siis pöördus ta pilk akendele. Nende taga virvendas tuuluke tiikide vett. Veiklesid helekollased, roosad ja rohekad värvilained eesriiete siidil.

Printsessi meelespea-silmad pilgutasid vastu helkide taktis. Ta roosad kõrvad naeratasid patjade kuhjas. Kuskil vaipade meres kihistasid naeru väikesed varbad.

Siis ilmusid äkki vaiba alt peened sõrmed. Käed kerkisid ja tegid võistu vastuhelkidega sõrmjäneseid, sõrmkängurusid, sõrmkaelkirjakuid. See loomaaed jooksis ja hüples, ning printsess naeris nõrkemiseni.

Sest ta oli alles kümne-aastane.

Tema ärkamine oli nagu esimene lehekülg pildiraamatust. Ees oli päev, täis imeväärseid mängusid. Tuhandeid pilte tahtis ta läbi vaadata õhtuni.

Kuid äkki oli tal küllalt sest mängust. Ta ohkas sügavalt, veel naeratus näol. Ta sulges silmad ja plaksutas kolm korda käsi.

Samal hetkel avanes uks ja lävele ilmus madam Pimpa, üleni vabarnavärvi ülikonnas. Tema hallid juuksed olid kammitud tuhandesse keerdu, nägu seatud sajasse naeratusvolti.

Pimpale järgnes Silvia, kandes käes kulla-

tud potti. Tehes reveranssi vibutusid ta käed kõrgele. Eesriide vahelt tungiv päikesekiir välgatas astja serval.

Silvia taga seisis Dorina, pisukesel kandikul hiina tass udutseva šokolaadi ja mikroskoopiliste biskviitidega, mille vahele poetatud nelkisid.

Madam Pimpa, Silvia ja Dorina lähenesid kesktoani. Kuid printsess tegi, nagu magaks ta, käsi põse all.

„Printsess, printsess!" häälitses Pimpa armastava basshäälega ja tuli voodi ette. „Printsess!"

Androgüüni huuled ja silmanurgad värisesid. Siis ei jõudnud ta enam vastu panna, vaid purskas naerma kellukesena. Ta hüppas istuli ja plaksutas käsi. Pimpa mitmekordne lõug võbises samuti naerust ja mustad habemekarvad lõual värisesid.

Tehtud kurjusega haaras ta sipleva Androgüüni kätele. See oli kerge kui udusulekene. Tema öösärk ulatus maani nagu lumivalge luige händ.

Pimpa tõstis särgi üles ja paljastas printsessi roosavärvilise tagumiku. Siis asetas ta lapse astjale.

Printsess liigutas särgi alt roosatavaid varbaid ja vaatles ümberseisvaid naisi. Ta oli nende ringis pisitilluke, küürus astja kohal, ümber öösärgi voltide kuhi.

Sel silmapilgul, mil kuuldus tasane veesulin, kostsid kõrvalruumist viole d'amour'ide õr-

nad helid. Muusika jäljendas armuohkeid metsapaviljonis vihma ajal.

Kui muusika lõppes, hüppas printsess uuesti voodisse. Ta hakkas einestama, kogu aeg õõtsutades end patjadel. Pimpa istus voodi serval, lihavad käed vabarnavärvi kõhul, näol emalik hool.

Nad kõnelesid mõne aja tõsiselt unenägudest, milles ilmuvad väikestele lastele inglid ja vitsakimbud. Vaevalt oli aga printsess söönud, kui ta uuesti vaipade alla tõmbus. Ta siputas seal sääri ja naeris heledalt. Kogu alkoov oli täis hullamist ning vallatust.

Vaheajal oli Silvia lükanud vaiba vannituppa viivalt ukselt. Printsess peitis enese naerdes patjade alla. Madam Pimpa haaras ta sülle ja kandis vannituppa.

Selle mauri stiili ruumi tahvelseinad läikisid kuldselt, lapis-lasuulselt ja safiirselt roosakasrohekas valguses, mis voolas ümmaraist aknaist lae all.

Kesk ruumi seisva teokarbi-kujulise vanni serva piiras tantsivate puttide vanik. Lae stalaktiitide metsast kummardusid dušistiku kraanid kui tagurpidi lootosõied.

Printsessi paljastatud keha väreles peegelduva vee ees. Peites kätega niudeid ja rindu astus ta vanni. Läbi lõhnastatud vee paistsid ta puhkevad liikmed. Ta oli viieteistkümneaastane.

Ta lamas liikumata, silmad suletud, kukal toetatud Silvia ja Dorina kätele. Tema kõrva-

ehted tilisesid südame tuksumisest vastu vanni serva. Puhkevad rinnad tõistusid vee virvendusest, nii et neid näis olevat kaks ja kolmgi paari.

Oli silmapilk vaikust, mis sarnanes unega. Kui printsess uuesti silmad avas, oli saabunud esimene visitöör.

See oli tema pühadus Benedictissimus, kelle kombeks oli ilmuda audientsile, enne kui veel mingi ilmlik hool oleks puudutanud printsessi meeli.

Preester oli lillas mantlis, mis langes laiades voltides ta tüseda keha ümber. Tema paksud sõrmed olid lükitud sõrmustega. Tema silmad vestsid suurest hingelisest armastusest. Tema punane nina oli ümbritsetud glooriaga.

Preester laskus vanni kõrvale taburetile ja heitis õnnistava pilgu üle vee.

Ta kõneles vaikse häälega ööst, mis oli möödunud ja mis on igavese öö õde. Mis on selle taga, seda me ei tea. Kuuleme ainult kuma, aimame lähenevat ööd ja väriseme.

Printsessi silmad suurenesid hirmunult seda kuulates.

Siis kõneles preester ihu ja hinge võluvusest. Noored printsessid on kehastunud inglid. Taevane arm laskub neisse otsekoheselt kui karikasse. Nende hing on ilu, nende keha on müsteerium.

Printsess naeris seda kuuldes heledalt. Vann andis vastukaja kui templi kuppel palvekellukese helinal.

Kui tema pühadus lahkus, tõusis printsess vannist. Lae stalaktiitidest avanesid lõhnastatud vetenired, värvitud sinakaiks, roosadeks ja rohekaiks. Nad möödusid printsessi kehast kui udutsevad vikerkaared, andes ainult aimu oma lähedalolust.

Siis mässis Pimpa printsessi linadesse ja asetas diivanile. Kuskilt kostis vaikne muusika, mille helidel printsessi silmad hetkeks sulgusid. Kui ta need avas, oli Dorina tõstnud vaiba buduaari ukselt.

See oli ovaalne saal, mille seinu katsid kuldkollased tapetid. Seinte pikkuselt jatkusid rokokoolauakesed lõhnaõlipudelitega, milles murdusid päikesekiired kui lühtrites. Püramiididesse laotud puudrikarbikeste värvirikkusega võisid võistelda ainult keerulisimad buketid.

Akende vahel olid mõned Aubrey Beardsley joonistused Veenuse riietumisest *Under the Hill*'is, täis jumalikke anakronisme.

Printsess ilmus lävele, jalas punasest safianist tuhvlikesed ja õlul koorkollane mantel, mis ei varjanud ometi ta keha ilu.

Kahel pool peeglitooli ootasid Fantesca ja Smeraldina, kõrval mannekeenide rida ühes ennenägemata tualettidega.

Siin oli pimpinell-rooside värvi alusriideid, mille haprust näis siduvat ainult mingi võlu. Siin oli klaasikiududest imeõrnu sukki, mis lõppesid ülal nagu õiskarikad. Ja siin oli kingasid, mille tikandid väljendasid suuremat fantaasiat, kui on üldse lubatud nõuda inimvaimult.

Algas riietamine, täis sisemist kirge ja välist graatsiat.

Mõlemad riietajad otse lõkendasid vaimustusest. Inspiratsioon kandis nende väledaid sõrmi, teostades kõige imeväärsemaid ideid. Loov and ühes riietamise kontrapunkti põhjaliku tundmisega avaldus täielikumalt kui iialgi ennem.

Riietamine ise kestis kolm tundi ja selle lõpus oli printsess kahekümne-aastane, nii et mõningaid tualeti üksikasju tuli muuta ta ea järgi.

Parajasti sel ajal, kui Truffaldino esile astus, et alata keerulisimat kammingut, ilmus teisest uksest kaks võõrast: teadlane Plusquamdottore ning poeet Lelian.

Plusquamdottore kandis lainetavat parukat ja suuri mustaraamilisi prille. Parema käe esimese sõrme pika küünega osutus ta rääkides ühtsoodu enese ette.

Lelian oli lühike vanamees, kelle paljast lagipead ümbritses ring käharaid juukseid nagu loorberpärg. Käes kandis ta jämedat pahklikku keppi.

Ta meenutas osalt seda laulikut, kes hukkus tuhande aasta eest Kollases jões, osalt seda, kes kirjutas jumaliku *Sagesse*'i. Nagu arvatavasti neil, nii oli temagi nina punane.

Printsess nikutas võõrastele sõbralikult peaga, mille juuksed olid praegu kohevil nagu võilille valge nupp.

Võõrad asetusid akna alla kullatud taburettidele ja algasid vestlust.

Poeet oli kidakeelne nagu ikka. Ta ei leidnud tarvilikke sõnu, kogeles ja komistas lauseis, nagu see, kes ei oska proosat. Siis peatus ta abitult, koputades ainult rütmiliselt kepiga põrandale, lugedes otsekui värsijalgu.

Selle vastu oli Plusquamdottore kõnerikas. Ta rääkis suure kära ja laiade liigutustega kõrgest teadusest, vürtsides juttu põhjalikult surnud keeltega. Kõik astroloogia saladused olid tal peopesal ja kogu tema olevus oli imbunud täis alkeemiat. Ta oli valmis tegema horoskoope kogu inimkonnale ja valmistama tinast kulda ning soovi korral ka kullast tina.

Täna aga tegi ta printsessile palju nalja oma vaenuga doktor Spaccastrummolo vastu. Ta oli tulnud paluma, et printsess selle kelmi ja šarlatani laseks tuleriidal põletada või vähemalt maalt välja kihutada. Ta oli valmistanud Spaccastrummolo kohta isegi horoskoobi, mis näitas ilmselt tuleriita.

Printsess naeris nõrkemiseni, nii et Truffaldino oma lokitangidega pidi tema õõtsuva pea ümber otse gigue'i tantsima.

Kuid printsess ei täitnud ometi teadlase soovi. Selle vastu laskis ta aga poeedile ulatada rahakukru kõrtsivõlgade tasumiseks. Ja seda oli laulik õieti mõelnudki oma värsijalgade lugemisega.

Kamming, mis võttis ääretu aja, muutis aeg-ajalt printsessi pea otse tundmatuseni fantastiliseks. Juuksed tõusid kui leegid tuules, kiskusid kerra, hargusid sarvedeks kahel pool

pead. Kuid selle keerulise töö tulemus oli ometi äärmiselt lihtne ja maitseline.

Ta lokid laskusid õrnade spiraalidena kahel pool põski, ilustatud paari loomuliku õiega, mille aroomi täiendas diskreetne lõhnaõli.

Kui printsess tõusis, et lõplikult riietuda, oli ta alusriiete pitsidest üleni kohev nagu sirelipõõsas.

Sel puhul tegi Lelian temast ainekohase soneti, mida ei suutnud aga kõvasti väljendada. Võib olla, ei söandanudki ta seda, sest, hoolimata east, oli Lelian pisut kergemeelne, nagu kirjanikud ikka, isegi proosamehed.

Printsessi alusriiete vormituse peitis peagi ülikond, mille kaelus tõusis tagant peaaegu üle pea, kuid ees ulatus dekoltee kitsa kolmnurgana vööni. Kesk selga olev väljalõige oli südamekujuline. Truffaldino elustas seda pisitillukese amoretiga.

Tualeti lõpul oli prnitsess täiuslik. Kõige valelikumgi peegel poleks suutnud väärda seda tõde. Seda pidi möönma ka madam Pimpa, kuna Lelian jäi printsessi ilust veelgi kidakeelsemaks.

Just tualeti lõpul kuuldusid ukse tagant õuepealiku Trastullo rasked sammud ja saua kompsumine vastu põranda marmorit.

Trastullo seisis lävel, ulatudes peaga ülemise piidani, paks ja õhetav. Tema lopsakad vurrud olid üles keeratud, peas oli tal lai kübar hiigelsuurte sulgedega, käes hõbedane sau. Ta

meenutas osalt ärtu-soldatit, osalt ruutu-kuningat.

Ta teatas kõmiseval häälel, et valitsus juba ammugi ootab majesteedi saabumist. Ja madam Pimpa sulges printsessi hõbevärviliste sõrmikute kinnaverpunased nööbid.

2

Trastullo astus ees, põrutades igal sammul sauaga vastu marmorpõrandat, nii et kõmasid ruumid. Printsess jälgis igavustunud ilmega. Ardelia, Lucinda ja Amaryllis, kes olid ilmunud ilusamaina kui iialgi enne, astusid ta taga, vibutades lehvikuid.

Kohe uksel liitusid saatkonda moorlased, kelle kehad olid viksitud täna eriliselt mustaks ja küüned kullatud. Nad talutasid väikest kuldkõrvarõngastega ahvi, kes sõi kompvekke.

Loomakese nimi oli Joujou.

Üksnes sellele lemmikule saatkonnas leidus printsessil tähelepanu. Ta ähvardas teda armastavalt sõrmega ja näpistas pisukesest kõrvast, mis oli õrn nagu närbunud õieleht. Selle peale ulatas ahv printsessile pooleli söödud kompveki.

Järgnes ruumide lõpmatu anfilaad.

Avanesid heledad klaasgaleriid, kus päikesekiired murdusid värvilistes akendes, vaheldumisi süngete saalidega, mille seinad kaetud õudsete freskodega.

Teiste saalide lagedest laskusid mattvalged

lühtrid ja seinu peitsid kristallid ning teokarbid. Valgus eksles lühtreis ja kristallides nagu vangistatud liblik.

Mõnes ruumis kerkisid hiigelgloobused avastamata maailmajagude piirjoontega. Muistsete mänguriistade torustikud tõusid saali tagaseinal bambusmetsana. Mööbel vaikis salameelikult väljasirutatud faunijalul, mille sõrgu tallanud aastasajad.

Siis avanesid relvasaalid raudrõivais rüütlitega, kelle silmikud kinni löödud ja kinnastatud käed toetatud mõõkadele. Esines kogu saatkond täistopitud elevantidega, kelle silmad põlesid, ja india-meestega, kelle turbanid hõõgusid verena.

Rasked müürid, võlvid ja trepistikud ristlesid sinna-tänna, vestes sõnatut eepost. Mõni väike tuba avatud interjööriga sosistas sinna sekka peidetud irooniat.

Kuid siis avardus ruumide räga hiigla-troonisaaliks. Seda võis ulatuselt ja fantastilisuselt võrrelda ainult tema looja, jumaliku Piranesi teiste loometega. Siin aga oli tema carceri'de fantastika saavutanud ülima tipu, otsekui võrdkujutades valitsemisvanglat.

Laiad trepid hiigeltahvleist viisid terrassidena troonile. Trooni baldahhiin lõikas läbi lossi kolmest korrast. Baldahhiini purpurnöörid laskusid kui võllaköied.

Saali laest rippus kakskümmend ja kaheksa raudlühtrit. Lühtrite ketid oleksid võinud kanda kõige raskemaid tõstekraana koormaid.

Saal ise sarnanes oma sammastornide, võlvtühemeisse peidetud rõdude, sillarägastikkude ja ristlevate arkidega ürgmetsaga. Tema sammasgigandid, võlvide all küürutavad atlandid ja ammulisuised lõukoerad trooni kõrval kisendasid säärasest kivi-meeleolust, et saali võis pidada rohkem muinasjutuliseks kivimurruks kui arhitektuurteoseks.

Kuid süldadega mõõdetavat troonipatja kattis paks tolmukord. Ei iial olnud printsess istunud sel valitsusistmel!

Ta ruttas ümber vaatamata läbi saali. Ainult ahv tegi kõrvalepõike, ronides äkki mööda baldahhiini nööre lae alla. Sealt kargas ta kroonlühtrite metsa, kust hüppas esile ulatuvale arkile. Ta tervitas printsessi üleval trepi otsal, koon ja käpad ajaloo tolmus.

Seltskond tõusis treppidele, läbis paar ruumi ja peatus äkki silmipimestavas päikese helenduses.

Ümber avanes Balli di Sfessania lossi tornistik, all linna katusräga ja selle ümber maa ning meri taevarannani.

Lossipealset terrassi piiras hambuline saratseeni müür. Siin-seal tõusid üksikud ehitusosad kõrgemale, kumerdudes kupliteks või teravnedes tornideks.

Puud haljendasid, võtsid paiguti parkide ulatuse. Väätkasvud punusid kaari tornide vahel. Purskkaevud sulisesid, niisutades viljast lookas palmisid. Punased riidevarjud kirendasid tiikide rannul kui telgid päikese all.

See oli loss, mille oli rajanud monumentaalselt printsessi vanaisa, kuningas Jacopo Carvane, ja mille rafineerinud onu, asevalitseja Leandro Malaspina.

Vanaisa oli ehitanud sünge saratseeni lossi, ümbritsenud selle vallikraavidega ja varustanud tõstesildadega. Nagu kotkapesa kaljutipul, nii valitses loss üle linna ning maa.

Onu purustas süngete müüride suured jooned, luues loetlematuid kõrvalehitisi. Ta muutis vallikraavid tiikideks ja tõstesillad rippuvaiks väätkasvuvanikuiks.

Ta rajas terrassidena laskuvad aiad üle linnamüüride mereni. Ta ehitas õhulisi paviljone parkidesse, lõi uusi väljavaateid läbi tihnikute ning salapärastas puiealuse.

Ta asutas raamatukogud, maaligaleriid ja kaelkirjakute aiad. Ta pani grottidesse vastukajad, lõhnastas purskkaevud ning värvis tiikide veed.

Ta tellis mere tagant muusikamehi, silmalummajaid ja tulevärgitegijaid. Tema ajal rajas jumalik Gozzi teatri ning tegutses maalimeister Gallot.

Ernst Theodor Amadeus oli teda külastanud, ja just siin skitseeris lord Beckford oma suurepärase *Vatheki*. (On vale, kui selleks peetakse Fonthill-Abbeyd.)

Kesk neid lõbusid ja tõsiseid harrastusi oli ta muutnud oma elu fantastiliseks kui muinasjutt.

Tema järeltulija ei muutnud enam midagi.

Ta leppis ainult sellega, et oli ise muinasjutuna fantastiline.

Printsess peatus hetkeks avakatusel, et lasta pilgul liikuda üle ümbruse.

All punasid kolmel pool linna katused ja tiirlesid kitsad tänavad. Jõgi lõikas sildadest poolitatud paelana läbi majaderäga ja suubus merre.

Läänes valendas linna müüri taga mereran-nal madal liivik, et paisuda kõrgemal punaseks kõrveks. Selle taga peitsid lumiharjalised mäed taevaranna kui valge hammasrivi.

Põhjas tõusid helerohelised viinamäed nagu maastiku rinnad. Nad kadusid kaugusse, pigis-tatud lumimägede ja idas laiuvate metsade vahele.

Kuid mida rohkem lõuna poole, seda kidu-ramaks laskus mets. Algasid rannatud ma-remmad, mille kõrkjastik oli paiguti kui bam-busmets. Igavesti magavate loikude kohal pais-tis päikese all ruskav auruvine. Aurus liuglesid flamingosiluetid.

Sood lõppesid musta rannajoonega, mis tõmmatud kui tušipintsliga. Avanes meri, loo-ritud piimudusse, millest paistis veevälja safiiri-line sina magusana ja kutsuvana.

Kaugel taevarannal, pool meres, pool tae-vas, sinas saar lossikuplitega, päikese helendu-ses nagu läbipaistvatega. See oli kuninglik meriloss, imeväärsem kui muinasjutt.

Merelaht tungis kolmnurgana linna. Lahe üle oli heidetud torniline kaarsild. Siinpool

silda avanes sadam, täis laevu lippudes, kullatud galeere punaste baldahhiinidega ja kehvi kalamehepaate päras kuivavate võrkudega.

Sadamas segisid inimparved kõigist maailma äärtest: moorlased suurte turbanitega, asiaadid punaseks värvitud habemetega ja sünged, altkulmu vaatavad melanhleenid, kelle kodumaal sajab ainult jääd.

Eemal lahes kaugenes avatud purjedel kolm laeva taevaranna joone poole. Nad vähenesid ühtsoodu, et muutuda lõppeks olematuiks.

Printsess vaatas nende järele, ja ta silmist paistis, nagu oleks tal võinud olla isegi täitmatuid igatsusi.

Ah, purjetada ühes nende laevadega, kaduda taevaranda, tundmatute maailmade poole, et muutuda otsekui olematuks... Kuid, võib olla, teostab ta sellegi igatsuse juba homme...

Sel silmapilgul kuulis printsess Trastullo saualööki vastu kivitahvlit nagu halastamatut käsku. Ja ta alistus, astudes terrassi lõpul ülenevasse nõukogusaali.

See oli sünge ruum, säilinud puutumatuna veel vanaisa päevilt. Ta võlvid kaardusid mustadena pea kohal, kitsaist aknaist voolas kollast, kopitanud valgust.

Ainult Callot maalitud riigimeeste portreed elustasid seda sünget ruumi. Kuid meister oligi siin väljendanud kogu oma geniaalsuse. Ei iial ole ta olnud nii vaimurikas kui ses poliitilise commedia dell' arte tüüpide seerias!

Millised lõustad ja mihukesed poosid, mida

peitsid maskid ning purpurmantlid! Mõni lõug oli nagu terve sõjakäik ja mõned silmad nagu kogu riigipööre. Meister oli tarvitanud rohkem mürki ja verd kui värve. Mõne portree oli ta maalinud palja intriigi sapiga.

Ministrid ja väepealikud istusid printsessi saabumisel nõupidamislauas ja lasksid valitsuse üldist ninatubakatoosi ringi käia.

Saatkond lahkus, üksnes Joujou hüppas leentooli, et võtta osa nõupidamisest. See oli tema armsaim magamiskoht.

Printsess laskis pilgu üle valitsuse, mille oli pärinud suurelt osalt juba vanaisalt.

Tema paremal käel istus siseminister krahv Moncrif. See oli mõruilmeline vanamees, terava lõua otsas pikk ja kõhn kitsehabe. Tema vöö vahel oli viis püstolit. Pitskrae ta kaela ümber oli nagu sakiline linnamüür.

Printsessi pahemal käel asetses välisminister krahv Balletti, mees ebamäärase vanusega. Ta oli keha ligi liibuvas mustas ülikonnas, vööl põueoda ja mürgipudel. Ta kandis musta maski, mille tagant kostis ebamäärane hääl.

Kahel pool laua otsas istusid marssal Tabacchino, kelle nina nuusktubakas, ja admiral Bravo, kelle suletutid kübaral kõrbenud püssirohust. Nende näod olid nagu päikeselõõsas ja rajuilmus tuuldunud viinakotid.

Otse printsessi vastas üle laua nõjatus seljatoele lord Byron — sisimate asjade minister. Ta oli ainus valitsusliige, kelle oli printsess ise kutsunud ametisse. Tema must juus pöördus

kõrva juures kergemeelse lokina põsele. Ta oli riietatud väljaspool aega ja kohta kõige uuema moe järgi. Tema suurel dekolteel roosatas Püha Amori ordumärk, mis annetatud haruldaste teenete eest.

Printsess avas ühel hoobil koosoleku ja šokolaadikarbi.

„Nii siis, mu härrad," lausus ta, pistes šokolaadi ahvi suhu, „riigis on kõik rahulik, nagu ma kardan."

„Riigis o n kõik rahulik!" põrutas krahv Moncrif rusikaga lauale. „Selle eest vastutan m i n a!"

„Kas tõesti?" kihistas krahv Balletti imestades maski tagant. „Vabandage, olen siis eksinud. Ah, see informatsioon on aina puudulik!"

„Mis tahate sellega öelda, krahv Balletti?" müristas krahv Moncrif väljakutsuvalt.

„Mitte midagi, täiesti mitte midagi," libistas krahv Balletti, keereldes leentoolis. „Olen vaid kuulnud, et Mustade saarte taga on nähtud meriröövlite laevu ja Valgete mägede taga liiguvad beduiinid. Kuid ma ei taha sellega midagi öelda."

„Meriröövlid ja beduiinid?" imestas Moncrif. „Kuid need on ju välisasjad, härra krahv Balletti!"

„Seda küll, seda küll," kihistas Balletti, „kuid nad kipuvad saama siseasjadeks, härra krahv Moncrif — he he he!"

Kõnelus oli riivanud kohe alguses kõige va-

lusamat punkti. Ja sedamaid segunesid vaidlusse admiral Bravo ning marssal Tabacchino.

Nad olid vastuolus nagu maa ja vesi. Nende sõjamehelik sarkasm oli mürgine ja järsk. Ning nende teened riigi püstipüsimisel olid suuremad kui riik ise.

Marssal soovitas asuda kõrve valdamisele laevastikuga, admiral aga meriröövlite vastu minna ratsaväega. Näis, nagu oleksid nad siinsamas üle laua tahtnud alustada lahingut.

Õhus tundus juba nii palju püssirohu suitsu, et ahv leentoolis aevastas.

Printsess oli kõige lõbusamas meeleolus. Algusest peale oli koosolek muutunud huvitavamaks, kui oleks võinud arvatagi. Poliitika polnud kaugeltki nii fantaasiavaene asi! Ja printsess süvenes temasse vallatleva tõsidusega.

Eriti sellest silmapilgust peale, kui krahv Moncrif süüdistas krahv Ballettit osasaamises meriröövlite saagist ja krahv Balletti krahv Moncrifi altkäemaksuvõtmises beduiinidelt.

Printsess unistas ajaviiteks, kumma ta enne laseks puua, kas välis- või siseministri. See oleks tähtis nimelt tseremoonia mõttes. Sest esimesel puhul peaks paluma auvõõraks diplomaatilise, teisel aga sandarmite korpuse.

Muidugi, see oli ainult vallatu fantaasia. Sest temale oli ükskõik, kumb neist rohkem varastas.

Varsti oli raske enam eraldada vaidlejate nägusid. Need sulasid purskavas ägeduses ühte. Vähemalt ses mõttes oli valitsus ühtlane.

Kuuldus ainult Moncrifi ähkiv möirgamine: „Härra krahv, te unustate, et olen teist vanem!“

Mispeale vastas Balletti vingerdav sisin: „Härra krahv, te unustate, et olen teist vanem minister!“

„Mu härrad,“ segas end printsess naerdes vahele, „püsige asjast kaugemal. Teie fantastika muutub liiga tõeliseks. Ja lisaks, te ehmatate mu ahvi. — Nii, väike Joujou, poliitika on raskemeelne asi. Sina õnnelik, — sa ei valitse isegi ennast, veel vähem teisi!“

Kuid valitsusel ei paistnud enam riigi piiridki olevat selged. Näis, nagu oleks mõni minister müünud osa riiki ilma teise teadmata.

Toodi fantastilised kaardid veel fantastilisemate mandrite ja meredega. Nad olid papüürusest ja pärgamendist ning pärit veel geograaf Ptolemaiose päevilt. Kaardid rullusid krabinal lahti ja ministrid peitusid peadpidi nende alla.

Printsessile oli äkki kõik igav. Lord Byron haigutas nagu mees, kellele jatkub kõige väiksemastki riigist, et seista veel uhkelt püsti. Printsess kummardus üle laua tema poole.

„Nad oskavad teha isegi narruse igavaks!“ sosistas ta ohates. „Olen vananenud viie aasta võrra nende vaidlusest!“

Siis tõstis ta sõrme huulile, haaras lord Byroni käe ja nad ruttasid kikivarbail välja. Ahv ärkas ja jälgis hüpeldes neile.

Kaartide alt kostis ministrite lämbuv jagelemine. Kaardivirn kasvas nende pea kohal. Ja arvatavasti saidki nad selle all surma.

3

Suurel terrassil ootasid juba Lucinda, Amaryllis ja Ardelia ühes Leandro, Leilo ning Florimondiga.

Daamid kandsid hüatsindilisi mantleid ja kullatud kingi. Nende pead loorkübarate all paistsid lillenuppudena, nende juuksed laskusid kuldspiraalidena.

Meeste lokitud päid katsid punased baretid sulgedega. Nende roosad vestid olid üleni kaetud emaileeritud nööpidega. Lelio ühe sääre trikoo oli roheline, teine valge. Leandro pahem säär oli ülevalt alla mustvalgete joontega, parem aga täiesti paljas. Florimondi püksimansetid olid roosad.

Seltskond veetis oma aega, vaadeldes papagoide võitlust. Papagoid sõimlesid koledal kombel. Leandro rääkis küllaltki kahemõttelisi anekdoote Ardelia kõrva. Lelio aga vaatles Amaryllist ning õhkas.

Moorlased õrritasid papagoisid, upakil nende ümber, sõrmed maas. Nad paistsid päikeses kui mustast puust mänguasjad. Ja päike ise lõkendas klaaskuplites selle heledusega, mis omane talle ainult minevikus ning muinasjutes.

Printsess rõõmustas kõike seda nähes nõnda, et tal oli avatlus muutuda terveni poole nooremaks. Ainult lord Byroni lähedus sundis teda püsima naise huvitavas eas.

Kuid ta plaksutas käsi, naeris häälekalt ja hüüdis oma lemmikuid nimepidi, nii et ahvgi tundis armukadedust.

Täis kergemeelset kiha ja elavalt lobisedes laskus seltskond suurelt terrassilt. See alanes päratu laia trepina üle vallide, kantud võimsaist kaartest. Moorlased jälgisid seltskonda, kandes helepunaseid, kellukeste ja narmastega ilustatud päevavarje.

Kahel pool terrassi peegeldasid basseinid marmorsammaste alastust ja kuupideks ning püramiidideks pöetud küpresse. Nende taga algasid parkidesse süvenevad alleed, täis saladusi ja üllatusi nagu labürint.

Seltskond kadus sellesse roheliste saladuste ja üllatuste riiki.

Kui kergemeelne oli Avenue des ah ah ha! Kui nukrustav-magus Vallatu Mõttekese Jalgrada! Kui sügavasisulised anonüümsed alleed, mille hämarust võis võrrelda ainult alkooviga!

Puude varjust kostsid õrnad kvartetid, mis vaikisid seltskonna möödudes, et jatkuda teises kohas jälle. Purskkaevud lobisesid oma sisurikast meeletust varjamata maailmale. Ja grotid kuulatasid armuõhkeid, et kajastada neid üksteisele edasi.

Ühe groti Veenus-kuju oli ühtlasi purskkaev, otsekui elav. Must Neptunus heitis te-

masse kõõrdi pilke, nagu haududes meeles kalastamisplaane.

Tiigid mädanesid grottide ees, levitades imal-uimastavat lõhna. Kuid Leandro Malaspina pargimeistrite suurteos võlus sellepärast veel enam. Ta lisas oma unarusega elurõõmusse kaduvuse kurbust.

Nagu hele viirastus kerkis kuninglik roosiaed roosast marmorist kolonnaadiga. Sfinksid alleede ääres muigasid saladuslikult. Päikesekiir jooksis elava olevusena üle tee. Ja mõned taltsutatud faunid ning nümfid kilkasid puude varjus.

Puiemüürisse lõigatud väravaist paistsid ääretud perspektiivid veestikkude ja maastikkudega, millel uitsid kaelkirjakud.

Siis avanesid jalutajate eneste ees päikeseküllased niidud. Hõbedased ja lillad põõsad olid paisatud niitudel segamini. Magnooliate, lirio- ja rhododendronite õiemäed kuhjusid üllatavas ebasümmeetrias.

Otse ees hõbetasid kunstlikud järved veel kunstlikumate saartega. Rannal kõikusid gondlid nagu mustad luiged kullatud tiibadega.

Printsess istus gondlis, toetudes kergelt lord Byroni õlale. Lord Byroni juuksekihar ta põsel oli otse sini-must.

Leandro näpitses mandoliinil ja Lelio lautol menuetti. Punaste vöödega gondoljeerid kõikusid kõrgeil keuladel kui mustad varjud. Baldahhiinide kuldnarmad lainetasid. Nii sõudis laevastik rannalt.

Järv oli peegelvaikne, ta hõbe paistis sügavale läbi.

Ardelia, Amaryllis ja Lucinda algasid vaikse häälega laulu, millega ühinesid Lelio ning Florimond. Laul kandus ühest gondlist teise, voogates lainena. See oli kurb-magus viis:

„Õnnemaale, õnnemaale, Kütera saarele — gondoljeer, gondoljeer, vii mind ära — õnnemaale, õnnemaale, Kütera saarele. . . "

Ses laulus kostis igatsus, mis köitis südame nimetu valuga. Neile helidele vastasid rannult nümfide hääled kui vaevalt kuuldavad vastukajad.

Daamide silmad niiskusid. Isegi printsessi hääl murdus, nagu kaebuses millegi veel täiuslikuma järele, sest unistuski pole täiuslik!

Gondlite laevastik randus vaikselt.

Ile d'Amouri üksindased puiesalgad ja lillelised luhad otsekui alistusid saabuvate meeleolule. Nad olid päikese helenduses liikumata vait. Isegi paradiisilinnud lohistasid hääletult oma sabu rohus.

Paiukil olev vana Paan, saare komandant, tervitas saabuvaid rannal hambutu naeratusega. Ta kandis täna oma parimat paraad-univormi. Siis eemaldus ta, alates muistset lugu meriroost vilel.

Pitoreskne seltskond lähenes kergelt lobisedes Amori templile. Kesk niidu rohelust kirendasid kuldsed, hüatsindilised ja neegermustad

värvilaigud. Ebasümmeetriliste rühmade kohal kõikusid punased päevavarjud.

Templi fassaadi kandis rida kõige kergemeelsemaid sambaid. Nende vahel avanes uks nagu araabia gazeel. Ukse bareljeef kujutas Leda sülelust luigega, võrratu avameelsemalt kui Frivoli peakiriku uksel.

Jäägu siin kirjeldamata paviljoni sisemus! Ärgem rääkigem midagi ta intiimseist ruumest, mis kahemõtteliselt lõhnastatud, ja grotina süvenevast alkoovisaalist, mille ehitanud maur Al Gever. Ärgem lausugem ka sõnagi ta suurepärasest sirmide kollektsioonist, estampide kogust ja erootilisest biblioteegist, milles leidus kõige täielikum manuel érotique ning kõige täpsem Vatsyayana *Kamasutra* tõlge suurepäraste jaapani joonististega.

Olgu ainult tähendatud, et ses paviljonis asetses ka sisimate asjade ministri lord Byroni intiim-kantselei. Selle rokokoo-stiili sissesead oli imeväärne.

Kuid täna ei läinud printsess ei alkoovisaali ega kantseleisse. Võib olla, viirastus ta kõrvus veel hommikune lõolaul, kuid igatahes tundis ta poolehoidu loodusele.

Ta istus ootamatult murule, toonitades selle rohelust oma suurepärase kostüümiga. Ja kõigile meeldis äkki loodus. Isegi Leandrole ning Ardeliale, kes valisid paviljoni intiimsuse asemel puude varju.

Lagendik templi ees oli muutunud äkki vallatlevaks laagriks patjade, vaipade ja päevavar-

judega. Moorlased asetasid kahele poole haruldasi sirme, nagu oli piiranud prints Vathek oma idülle kauni Nuronihariga.

Otse printsessi ees laskus niit iiristest sinava rannani. Kesk muru seisis üksik skulptuur — hermafrodiidi kuju, perversselt väänatud tahapoole, nagu meeleheites, kumba oma olemust eelistada.

Mõned hiigel-amorphophallused ümbritsesid teda: punased karikad, millest kerkisid kollased keeled. Purskkaevu vesi kuju ees tõusis pisardumata, tantsides tasa õiena ja langedes siis peagu hääletult.

Ilmusid kääbused punastes kuubedes. Mõned neist serveerisid kandmikel lüürilist šokolaadi, viinakobaraid ja vahvleid. Teised aroomistasid lõhnaõlidega õhku lagendikul. Paabulinnud liikusid aeglaselt laagri ümber, laiutades sabu kui lehvikuid.

Printsess puhkas, toetudes patjadele. Tema jalge ees lamas lord Byron, kelle lokkisid liigutasid moorlased lehvikutega. Tema pikad valged sõrmed mängisid mantlitupsudega.

Printsess vestles ministriga poliitikast, nimelt sisimaist asjust. Nende unistavais silmis virvendas salatuim diplomaatia. Ja vestlus käiski enam silmade kui huulte kaudu.

Printsessi ripsmete varjud langesid põskedele. Karmiinpunased huuled tuksusid suudlustena. Nende iroonilist joont rõhutas suunurga kohal pisuke mušš.

Aeg-ajalt kummardas lord pea alla. Tema

sõrmed värisesid. Siis tõstis ta jälle palge, ja magus-irooniline pilkude kõnelus jatkus. See oli kui tuleleek, mida painutab ja tõstab tuulukene.

Edasi-tagasi heideti tundmuspalli. Heideti vastasmängija silmadesse, heideti huulile, heideti üle peagi. Ta veeres rohtu, kadus, leiti uuesti. Ta kuumenes liikumisest, nii et silmad ei jõudnud teda enam taluda. Jäi ainus tundmus — langeda ühes tema raskusega ja murduda tema koorma all!

On magus murdumisvalu!

Printsess oli kolmekümne-aastane. Tema kehavolüümid olid paisunud, tema ülemist huult kattis ihar taimeudu. Mingitud nägu tõmbles, värvitud huuled värisesid. Ta oli keskealine naine, võrratute kogemustega.

Ta kallutas pea taha ja sulges silmad. Tema lopsakas lõuaalune oli avatlevalt lahti. Siis ulatas ta pimesilmi kaks sõrme lord Byronile.

Päike oli seniidis, oli kuum, oli surmvaikne.

Äkki avas printsess silmad, nagu tajumata olukohta. Eksleva pilguga vaatas ta enese ümber.

Sinine taevas oli peadpööritav. Muru silmipimestavalt sini-roheline. Purskkaev ei sulisenud, vesi oli õhku jäänud rippu. Paabulinnud seisid liikumata nagu india portselanist.

Kõik oli rauges liikumatuses, kõik oli seniiti jõudnud.

Lucinda ja Amaryllis noppisid mäenõlval kannikesi. Nad olid alla kummardunud, seljad

murul puhkajate poole, käed linnukaeltena välja sirutatud. Nende sääred paljastusid põlvini, ja sukkade nooltikandid osutasid teed ülespoole.

Printsess ei näinud enam muud kui neid sääri. Kui nõtked, kui saledad, kui magusad olid nad! Printsessi ninasõõrmed värisesid.

Ta tundis äkilist kuuma. Neitside luigejalad lõikasid mõõkadena tema meeltesse. Nende keha seisund põletas kui tulikahi. Silmipimestav vägivallajanu tärkas temas.

Neitside jalad hakkasid äkki kõrkjatena vabisema. Nende näod õhetasid hirmust ja häbist. Nad värisesid lindudena mao tõmbesilme ees, usaldamata end liigutada.

Mingi valu läbis printsessi keha ja ta oleks tahtnud kisendada. Mantlile tikitud mesilased nõelasid läbi riide, tuues tuska kui sünnitus. Ta tundis mahlade voolamist eneses, vere pakitsust soontes ja keha metamorfeerumist.

Äkki puhkes ta teravalt naerma ja hüppas pantrina püsti. Astudes hoolimatult üle patjade, serviisi ja moorlaste läks ta paviljoni poole. Tema liigutused olid järsud ja mehelikud, näoilme terav kui kotkal. Ta kadus paviljoni hämarusse.

Lord Byron tõusis samuti. Ta vaatas hermafrodiidi kuju ja tema peente huulte ümber ringles küüniline naeratus.

Samal hetkel kostsid Amori templi sammastikust dolciani, clarino ja theorbe helid. Ning samal hetkel ilmus sammastikust Panta-

lone ühes Brighellaga, kes oli riietatud lamburneitsiks.

Pantalone tantsis ääretu avatlevalt, kuid Brighella oli järeleandmatu. Ta põgenes tantsides paquerette-roosipõõsaste vahel, näol igatsusilme tõelise armsama järele.

Samal hoobil oli tulnud elu kõigisse teistessegi.

Ilmusid tantsides Flavio, Cinthio ja Prospero ühes Narzissa, Ironetta ning Brambillaga, osalt maskides, osalt ilma. Daphnis ja Chloe tantsisid arkaadilise graatsiaga ja Lovelace ning Clarissa otse epistolaarses kauguses üksteisest. Puude vilust ilmusid Leandro ja Ardelia, tantsides raugelt omaette.

Türklaste turbanid kõikusid serpenti ja ranketi kumedal kajal. Moorlased hüplesid suurte gongide mürtsumisel, käes lehvikud ja päevavarjud. Isegi Paan ühines tantsuga, unustades oma ea ja paraad-ülikonna.

Kogu lagendik muutus tantsulavaks. Rühmad ühtusid üheks pantomiimiks Pantalone ja Brighella ümber, arendades siiski omi teemasid. Mõnes kohas väljendus majesteetlik sarabande või pidulik chaconne, teisal peenutsev musette või tormiline bourrée. Isegi muusika varieerus mitmesugustele teemadele, kostes koguni eri paigust.

Üksnes Pantalone oli sihikindel ja järeleandmatu. Tema tantsuhoog kasvas pöörasuseni. Ta pani mängu kõik oma ainelised ja mehelikud võluvused, osutades rahakukrut ning

muid kukruid. Kuid kõik asjata! See ajas ta marru ja ta tantsis otse meeletult.

Ta ahistas Brighellat ühelt muru servalt teise kõige fantastilisemate hüpetega. Brighella põgenes nobedail piruetel, teeseldes hirmu ning meeleheidet.

Ikka tungivamaks muutus Pantalone, ikka ühemõttelisemaks ta liigutused. Ja Brighella põgenes Amori templi poole — teadmata, kas alistudes või varju otsides.

Kuid sel hetkel avanesid templi väravad, ja lävele ilmus Androgüün, särades kui noor Apollo, ümbritsetud kisendavaist ja käsi plaksutavaist moorlastest.

Ta kandis lühikest purpurmantlit ja hispaania kübarat sulgedega. Tema karmiinpunasel kuuel oli kuldne vöö ja hõbedane trikoo oli õmmeldud otse imeväärselt, avaldades kandja säärte jumalikku saledust.

Brighella langes ta ette templi trepile põlvili. Kuid ta tõstis daami galantselt ja suudles teda kuklale. Selle järel hakkasid nad gratsioosselt tantsima randa.

Pantalone oli lõhkemas armukadedusest. Ta tantsis meeleheitlikult pärimäge alla, pillates oma kasuta tukateid, mida noppisid tantsivad moorlased.

Muusika, tantsu ja kilkamisega asetus seltskond gondlitesse. Pantalone tantsis, kuni viimne gondel oli lahkumas, siis tegi ta äkki hiigla-paa ja kukkus kummuli venesse, poetades maski.

Selgus, et see polnud keegi muu kui Flaminio ise.

Laevastik lahkus rannast, kuid kääbused ja moorlased jäid maha. Nad tantsisid mõne aja mahajäetuse meeleheidet, hüppasid aga siis üksteise järel järve ja hakkasid ujuma. Isegi vees liikusid nende jäsemed tantsu taktis.

Moorlased ujusid ühe käega, hoides teisega pea kohal päevavarjusid tilisevate kellukestega. Mõnel jälle olid käes lehvikud, millega nad ujumisest higistavaid palgeid jahutasid. Kääbuste kollased ja punased küürud ulpisid vees delfiiniselgadena.

Prints Androgüün oli gondlis ühes Amaryllise, Lucinda ja Brighellaga. Ta oli võrratus tujus, öeldes daamidele mitmemõttelisi komplimente.

Tema nägu oli noor ja mehine. Tema lõua suures joones oli midagi jumalikult isemeelikut ja tema süsimustad silmad vaatasid võrratu võluvusega, nii et Lucinda, kes istus ta vastas, otse värises.

Gondlistik oli kesk järve, rõkates muusikast ja naerust. Taga ujusid värvilistes rühmades moorlased, ilustades veepinda oma päevavarjude nagu hiigelvesiroosidega. Ees rohetasid pargi haljusmäed ja nende taga helendasid lossi sinised, kuldsed ning valged azulejos-kuplid.

Prints tundis äkki tarvidust laiemate liigutuste ja avaramate avantüüride järele. Kõik

temas kees ja kihas. Ta tahtis end heita raketina kohe avarusi, illumineerides maailmu ennekuulmatu toredusega.

4

Seltskond ratsutas sarve puhumisel ja koerte kilkamisel lossi väravast välja.

Prints oli mustal täkul, kelle palmitsetud lakka oli põimitud pisukesed punased roosid ja pea ilustatud suurte sulgedega. Sadulavaiba narmastes tilisesid hõbedased kellukesed.

Prints ise kandis lühikest musta, kullaga tikitud mantlit, mis heidetud selja taha. Tema sinisest siidist käised olid puhvitud nagu pilved. Ta kandis punast baretti sulgedega ja hoidis kinnastatud käel lumivalget sküütia kulli.

Võiks peaaegu öelda, et ta oli maalitud Benozzo Gozzoli poolt.

Tema taga ratsutasid Florimond, Leandro ja Lelio. Esimene oli kostümeeritud keigariks, teine paažiks.

Nendele järgnesid kütid ja koerapoisid. Vanemad jahimehed olid riietatud türklasteks, nooremad nuublasteks. Koerapoisid ratsa ja jala hoidsid jahikulle ning talutasid koeri.

Punased, valgetäpilised bretooni koerad rabelesid janust edasi tormata. Karvased grifoonkoerad urisesid nagu ahelaid ragistades. Ja vesihallid berberi hurdad vigisesid ning nuuksusid nagu niiskesilmised lapsed.

Seltskond kihutas läbi linna. Hobused lendasid galopis; koerapoisid jooksid kõigest jõust, veetud kihutavaist hagijaist; suletutid lehvisid.

Igale poole keerlesid linna muinasjutulised tänavad. Majad olid vahel kui mänguasjad, üleni maalitud fassaadidega; vahel kui sünged kivimäed, ilma akendeta-usteta. Tänavad laskusid lohkudesse ja tõusid küngastele.

Üle tänavate ulatusid rõdud ja galeriid. Suured sildid viinakobarate, kannude ja metsloomadega küündisid kesktänavani. Lahtistest ustest nähti kuldseppi, kannumeistreid ja nahaparkaleid tööl. Kõrtsides istusid mehed jorutades kruuside ümber.

Jõe sild oli piiratud kahelt poolt mitmekordsete majakestega, mis kuhjusid pääsupesadena. Neis kaubitseti relvade, kalliskivide ja karusnahkadega. Sõites mööda silda ei aimanudki all tinahalle vooge.

Kesk linna oli kaheksakandiline torn kullatud kupliga, millesse viis pime keerdtrepp. Torni uksevõlvi kandsid koorma all küürus kivigigandid.

Raekoja trepile oli ilmunud linnavanem tervitama printsi. Ta oli vana mees, ruskes mantlis. Saatkonna möödakihutamisel heljusid udemed ta paljal lagipeal.

Sammaskäikudes lamasid kerjused, sirutades vigaseid käsi väätkasvudena valgusse. Kahupäised poisikesed sõid päikesepaistel meloneid, sügades kärnaseid koeri. Tuvide parved

tõusid ärkleist ja keerlesid hirmunult õhus, aimates kullide lähedust.

Siis laskusid majad madalamaiks ja lõppesid vastu linnamüüri. See oli sünge, sakilise serva ja kitsaste laskepiludega.

Väravail seisid vahid laiade kaabude ja lehtritena laskuvate saabastega. Nad tollisid maameeste koormaid ja näpistasid nende tütreid lõua alt. Printsi möödudes kõristasid nad vaimustusest kannuseid ning hõljutasid hellebarde.

Vallikraavide taga olid veel mõned õlgkatustega majad, kuid siis algasid põllud. Kahel pool laiusid lokkavad väljad, niisutatud laisalt magavaist kanaleist. Taevas sinas, tuul painutas vilju, levitades väljade värskust.

Mõned suured kummiga vankrid tulid jahiseltskonnale vastu. Neid vedasid aeglased härjad. Peal tukkusid mehed kaamelikarvust mantlites.

Pahemal pool sinasid väljade taga viinamäed, paremal pool ja ees aga ääretud metsad. Neisse süüvis seltskond sarvepuhumisel, hobuste hirnumisel ja koerte kilkamisel.

Ikka tihedamaks muutus mets, ikka varjulisemaks puiealune. Lopsakas lehestik oli nagu katus, millest tungis vaevalt läbi mõni päikesekiir. Põlispuud olid kasvanud kägaras kokku, murdes läbi üksteise tihniku, ümbritsetud ise väätkasvude tihnikust. Hiigelsõnajalad ulatusid hobuste rinnuni. Koerad ulpisid neis kirg-

likult, ja ainult latvade liikumise järgi võis aimata loomade asukohta.

Tulid lagendikud, kõrgerohulised niidud, tammepõõsalised künkad ja siis jälle metsad ning uuesti metsad.

Lagendikel vabastati jahikullid ja nad kadusid nooltena pilvisse, et ilmuda silmapilgu pärast saagiga, mille süda veel tuksus. Õhk nende ümber oli täis lendlevaid udusulgi.

Niitudel söövad hegolehid põgenesid kisendades, kuid koerad ajasid neid ringjooksul tagasi küttide ette. Prints tappis värisevaid gaselle püstoliga. Antiloobid valasid surres kibedaid pisaraid.

Künkal luuras rebane faasanit. Kuid nad kaotasid mõlemad elu, nii rebane kui faasan.

Siis urisesid grifoon-koerad pahaendeliselt, ja tihnikust ilmus hiigelsuur metssiga, plaksutades kihvu. Koerad kargasid ta kallale, kuid ta põgenes vihaselt röhkides.

Prints kannustas hobust ja kihutas loomale järele. Ta nägi tema teed räsitud rohust ja sõnajalgadest. Ta kaotas kihutades kübara ning käristas kibuvitsapõõsas varruka.

Kõige sügavamas padrikus saavutas ta koertest ahistatud looma. See ajas enese püsti, lõuad vahus. Kuid prints lõpetas tema elu pistodaga. Tema käis kastus üleni kuldi verest.

Prints tõstis sarve huultele ja puhus. Sarvekaja tiirles üle metsade. Üksteise järel ilmusid jahilised printsi juurde.

Päike oli juba õhtukaarel. Seltskond pöör-

dus jahilossi poole. Türklased kandsid metssiga, nuublased puhusid pasunaid. Koerad rabelesid ja noolisid vigisedes vererada rohus.

Varjulise lagendiku serval oli puude all madal jahiloss. Söömasaalis oli videv ja tundus niiskust. Väljast tungis sisse ainult kõrgete puude rohekas vastukuma. Kamin põles heledalt, heites punast õhetust seintele, mis kaetud tuhmunud maalidega.

Siin olid faunid ja kentaurid mängudes ning nümfid ja sileenid armustseenides. Amatsoonid kihutasid lehvivate juustega, vibud vinnas, ees põgenevad hirved. Joobnud sileen magas viinavaadi kõrval ja kirglik kentaur ahistas nümfi.

Vaevalt olid jahilised saabunud, kui faunideks riietatud kokapoisid kandsid auravad küpsised lauale. Tumepunane vein sätendas rohelistes peekrites. Põlev lõke valas üle kõige oma õhetuse.

Sel ajal kui õukondlased sees sõid ja jõid, küpsetasid koerapoisid väljas metssiga. See pöörles tervena tule kohal, särisedes ja voolates rasva. Koerad vaatlesid teda säravail silmil.

Joomalauas käis vestlus kõige selle vabadusega, mis omane ainult meeste seltskonnale. Leandro jutustas lugusid, mille vaimukusel ja künismil polnud piire. Amatsoonid seintel otse punastasid ja nümfid peitsid kätega palgeid ning niudeid. Kentaurid hirnusid heameele pärast.

Prints naeris suure suuga, tõstes klaasi. Ta

oli läinud vanemaks, tema näojooned toorenenud, mustad juuksed rippusid pulstunult ta otsaesisel. Temas oli seda suurust ja mehisust, mida toob kaasa ainult tapmine.

Vaevalt olid nad söönud, kui prints sadulasse hüppas. Kuni teised puhkasid, ratsutas ta üksi metsadesse.

Teda kannustas imelik iha minna ikka kaugemale, et leida vahest midagi, mis oleks üle kõigi seniste kogemuste. Teda ümbritsevad inimolendid aheldasid ta tõelisusse. Kuskil pidi algama piir, kus oli kõik ilmvõimatu nagu ta isegi!

Prints kihutas huupi, hoolimata suunast ja valimata teid.

Jatkusid ümmarad künkad lopsaka lehtmetsaga. Puusalgad tõusid taevasse nagu hiigelkuhjad. Ojad voolasid küngaste vahel, paisudes järvedeks. Metsamäed heitsid varjusid üle järvede.

Sünge okasmetsa sammastikus oli kollakas hämarus. Äkki tõusis ratsaniku ees kaljusein, millel olid inimnäo jooned. Silmakoopad mustasid süngelt kaljuimaraist kulmude alt, sõnajalad rippusid vurrudena. Suust nirises roostene allik kui veri. Ratsanik vaatles teda hetke. Koletis oleks nagu silma pilgutanud, ja hobune norskas pelglikult.

Siis jõudis prints suure jõe äärde. See voolas mudaraskelt läbi metsade. Puud olid langenud õõnistatud kaldailt, nende ladvad olid voogudes, kuid püsti juured ajasid uusi võsusid.

Mõned rampenud tüved ujusid pärivett alla nagu mustad krokodillid.

Ratsanik pöördus uuesti metsadesse. Ta oli lõplikult eksinud. Kuid temale oli see ükskõik.

Looklev rada viis teda mööda päikeselist nõlvakut eksootilise taimestiku keskel. Mõned topaaskoolibrid lendlesid põõsaste ladvul nagu liblikad. Prints peatas hobuse sammu ja vaatles nende kirendust valguse ning varjude vahel.

Siis alanes maa ja harvenes mets. Soiselt pinnalt tõusid mõned kääbuspuud. Nende vahelt paistis ühelt poolt madalale laskunud päike ja teiselt poolt kitsas kuusirp. Lähenes õhtu.

Hobune astus aeglaselt, vajutades kabjad musta muredasse mulda. Sellest tõusid imalkanged lõhnad, mis täitsid rinna magusa ahistusega.

Roosakas taevas pea kohal hõbedase kuuga ja must maa jalge all raskete lõhnadega äratasid printsi hinges igatsuse varjusid.

Tundus nagu mingisugune kahetsus enese pärast. Taeva ääretu avarus avatles üles, kuid maa lõhnad meelitasid alla. Ja ta oleks tahtnud olla peagu inimene, kõigi selle ahelatega: vananemise, kannatuste ning surmaga.

Kuid see oli ainult hetkeline nõrkus. Sest silmapilgu pärast muigas prints üleolevalt nii inimlikule kui mitte-inimlikule ja kannustas hobust kiiremale käigule.

Mets lõppes ja algasid soised madalikud. Jõe mudased harud vajusid uniselt ja raskelt

mere poole. Siin-seal läikisid tinased loigud, kaetud piimase uduvinaga. Siis laiusid üle pea ulatuvad kõrkjastikud. Papüüruse päevavarjulised ladvatutid tukkusid liikumata. Nende tagant paistis taevarannal linna siluett.

Mingi vaevalt märgatav jalgrada läbis maremmade salamaailma. Seda mööda liikus prints pikkamisi, peletades kõrkjastikust õhtupäikesest punavaid iibiseid.

Siis tihenes taimestik peagu läbipääsmatuks. Hobune surus enesele selles rinnaga teed. Kuid äkki peatus ta madala savionni ees, millel kõrkjatest katus. Onni olemasolu oli nii ootamatu, et prints silmapilguks jahmatas.

Siis hüppas ta sadulast ja vilistas. Samal hetkel ulatus avatud uksest ta poole kolm püstoliotsa kui pasunat.

Prints pahvatas naerma: „Auväärt kavalerid, püssirohi on teile kallis. Olen prints Androgüün ja teie sõber, kui soovite."

Röövlid hüppasid välja, tõmbasid laiad kaabud peast ja tegid reveranssi: „Termigisto, Matamoros ja Spavento dell' Inferno on teie majesteedi teenrid!"

Röövlid kandsid musti mantleid, mille alt paistsid punased kuued. Nende vöövahed olid otsekui arsenalid ja nende kannuste läbimõõt oli meeltmasendav.

See oli suurepärane kohtamine, tundmusrikas ja vaba eelarvamustest. Siin väljendati nii palju kaunist irooniat ja üksteise mõistmist, et kohtamist võiks nimetada otse diplomaatiliseks.

Pealik Termigisto kummardas galantselt, hõljutades kaabut, mille suled ulatusid maani, ja palus printsi heaks võtta, mis pakub ausate röövlite kehv kodu.

Vastamisi kummardades ja viisakusi öeldes astusid nad madalasse onni. Kesk lauda oli kivikruus viinaga, selle kõrval praetud põrsas, põueoda püsti sisse löödud. Pidu oli olnud heal algul printsi saabumisel.

Ja pidu jatkus!

Peremehed hoolitsesid külalise eest, nagu võivad seda teha ainult röövlid. Suur karikas tumepunase viinaga käis ringi. Iga lonks sellest pani mühama pea kui tulesõõm. Ja prints kummutas seda meelsamini kui keegi teine.

Nad jõid üksteise terviseks. Nad pidasid üksteise auks kõnesid. Nende hääled paisusid. Lõppeks oli kõnelus nagu kõuemürin, täis enese ja üksteise ülistusi ning hirmsaid ähvardusi eemalolijaile.

Oleks võimatu kirjeldada selle kõneluse aineid ja arengut, — nii mitmekesine ja vaheldusrikas oli see. Ta riivas poliitikat ja naisi, kunsti ja filosoofiat, — üldse kõike, mis taeva ning maa vahel.

Ta laskus nukrustava pihtimiseni, avaldades delikaatseid südameasju. Spavento dell' Inferno nuttis kõva häälega, näidates oma paljastatud rinda, mis oli tätoveeritud täis õrnade tütarlaste nägusid. Tema hell süda oli haavatud veriselt nende poolt. Kuid sellest hoolimata oli

ta vankumatu kavaler. Ja kes selles oleks kahelnud, selle pealuu oleks ta purustanud!

Matamoros kõneles oma vägitegudest maal ja merel. Ta oli üksi kinni püüdnud sada sandarmit ja nende silma ees paljaks röövinud kolm karavani. Ta oli noppinud Seeba kuningaemanda süütuse, kuigi daami kaitsesid kolmsada ja kolm eunuhhi. Samal hoobil oli ta läbi võtnud ka kuninganna viiskümmend toaneitsit, otsekui kuulus spordimees Herkules.

Tema vahvus oli nii suur, et ta seda isegi kartis. Ta palus hardalt, et seltsimehed teda kätest kinni hoiaksid. Sest muidu ei teadnud ta, mis teeb oma vahvusega.

Termigisto võimed ja huvid olid veelgi laiemad. Ta võttis asju avaramas perspektiivis, nagu see kohane pealikule. Tal ei puudunud isegi kõrgemad interessid.

Ja sellepärast usaldas ta printsile, et krahv Moncrif oli mõistnud ta võllasse. Kuid tal oli ministri kõrgemale osutava huvi suhtes eriarvamine. Ja seda jagas ka prints täielikult. Ta oli omalt poolt päri, et Termigisto Moncrifi üles pooks, kui aga kätte saab.

See kokkulepe lähendas neid üksteisele sõnul seletamatul kombel. Nad jõid sinasõprust ja vahetasid oma kuued, ilma kummaltki poolt peale nõudmata. Nad kaelustasid üksteist ja põrutasid rusikatega lauale, vandudes igavest vendlust.

See oli nii liigutav, et kõnelus arenes laulupeoks. Tuba oli muutunud hämaraks, ainult

õhetav viin andis veel valgust. Ja ses õhetuses mürises laul, mis on ikka lähendanud isikuid ja klasse, nagu tõendab ajalugu.

Peo ülimal tipul olles kostis väljast sarve hääl. Pidulised hüppasid üles, ja silmapilgu pärast ulatus uksest välja neli püstolirauda kui pasunat.

Kõrkjastikust ilmusid Leandro ja Lelio, seirates printsi jälgi. See oli üllatav jällenägemine, mille õuelist jäikust pehmendas peagi karikas kanget viina. Ja pärast seda tahtsid nad elada — suurepäraselt ning meelipimestavalt!

5

Üks prints, kaks õukondlast ja kolm röövlit kihutasid linna poole. Kuu oli tõusnud üle udutsevate maremmade, valades hõbedast valgust. Ses valguses lehvisid ratsanikkude mantlid kui mustad tiivad.

Nad jälgisid jalgradu ja kihutasid huupi. Roog ragises, loigud lainetasid ja hobukabjad pildusid pori. Nad kihutasid üle maremmade kui öised viirastused!

Nad läbisid udude piirkonna ja tõusid kuivale maale. Jalge all tolmas tee ning ümber hingasid põllud.

Ees mustas pimeduses linn, sünge kui muumia. Kuid linna kõrval, soode ja sadama vahel punas taevas tuledest.

Siin oli kuhjunud vastu linnamüüri majade

räga. Kõik näljane, mis ei leidnud peavarju linnas, oli siin; kõik paheline, mil polnud paika kirikute kõrval, oli otsinud siin ulualust. Siin olid kõrtsid, komejandi-palaganid ja rõõmumajad. Ning siia voolas linn isegi, väsinud kirikute pühadusest.

Kõrgeil ritvadel rippusid suured laternad, valades valgust üle rahvamurru ja majaräga ning punastades isegi linnamüüri süngeid sakke. Rahvasuma, laulurõkatused, riiukisa ja pillide hüürgamine täitis õhku kõrvulukustavana. Valgused ja hääled tõusid ehana taeva poole.

Prints, õukondsed ja röövlid süüvisid sesse valgusse ning häältesse kui merre. Nad segunesid merimeeste, lõbunaiste, sumptisellide ja kerjuste kilda kui pidule. Nad hingasid massi värisevate ninasõõrmetega ja maitsesid kogu kehaga.

Sadama poolt voogasid eksootilised lõhnad: merimehed kaugeilt mailt, paljukeelsed, mitmevärvised, rajuilmust tuuldunud nägudega. Nad tulid, vahetasid kulda, ahve ja haruldasi ehteid kallistuste ning viinade vastu. Nad olid nautides aeglased kui ajalugu ja ahned kui ainus silmapilk.

Maa poolt lainetasid maised aurud: kitsekarjased kaugeilt mägedelt, talupojad valmiva vilja lõhnaga, seljas viinakotid. Nad olid aplad ja valimatud, leppides karika asemel kapaga ning voodi asemel trepiga. Nad kohtasid oma tütreid ja õdesid ning nautisid nagu elajad.

Maa ja mere vahel higistas aga linn, müües

end tuhandel kombel. Ta ahmis raha nii ühelt kui teiselt poolt, kaubeldes, kerjates ning röövides. Ja kesk seda mammonajahti lõbutses ta ise kuninga ning kerjusena.

Maskid rahvamurrus olid tuhandeilmelised, veel ilmekamad aga inimnäod. Oli võltside neegrite kõrval tõelisi, oli järeletehtud kuradite keskel õigeid. Oli pahe peitunud süütuse taha, oli pahelisem aga süütus ise.

Tõelised kuradid kandsid mungakuubi, sõrmis roosikrantsid. Sealsamas muutusid nad sarvpäisteks pisiolevusteks, kadusid rahva jalge vahele, ronisid kodanikunaise rinnale. Istusid seal rindade vahel, kõigutades sõrgu üle riideserva, soe ja mugav olla.

Palaganiuksed olid pärani kui põrguväravad. Tolad hõiskasid esilavadel, kõlistades kelli ja puhudes pasunaid. Teised saalisid rahva seas, kutsudes kundesid ja sõimeldes hirmsalt omavahel.

Miimid ja histroonid andsid etendusi. Üle tänava tõmmatud köiel kõndis akrobaat, sääred tulevalgel verekarva. Žonglöörid tantsisid odade vahel, ise vilistades kui linnud. Indiamehel raiuti pea otsast, kuid ta võttis selle kaenlasse ja läks. Tulesööjad õgisid leeki ja lasksid tagant suitsu.

Kõrval esines doktor Faust veel suuremate imedega. Ta ilmus kuradiga, nimetatud Mefistofeleseks, ja laskis sel muutuda kordamööda puudliks ning kauniks naiseks. Puudlit nimetas ta Prestigiariks, naist Ilusaks Heleneks.

Pisut eemal hooplesid kaptenid Cocodrillo, Cucururu ja Bonbardon. Nad kandsid ääretu laiu kaabusid ja nende mõõgad olid nii suured, et takistasid liikumist. Nende makaroni-stiili kõned olid ropud ja hääled kõmasid kui kõu. Kuid nad põgenesid meeletult, kui doktor Bucephalus sihtis neisse ilmatu suure klistiirpritsiga.

Rahvas hingas raskelt ja higiselt, hoides kukruid ja naerdes võimalikult odavalt. Ta parvles kongide ees, kus müüdi vorste, makarone ja õlut. Ta õgis silmade ning suudega.

Valvurid jälgisid vargaid, tehes rusikatega teed. Naised vigisesid sõdurite käte vahel, rinnad rahvamurrus taignana kokkusurutud. Kerjused röökisid võistu, kuulutades oma haigusi ja haavu kui kalleimat kaupa.

Härrad ja röövlid liikusid esialgu koos. Nad jõid viinasid, mis maitsesid kui mürgid. Nad segunesid rüselustesse, mis olid fantastilis-jäigid. Ja nad joobusid nii ühest kui teisest.

Lelio ja Spavento dell' Inferno olid üksteise leidnud. Nad istusid kaelatsi kõrtsilettide ees ja halisesid ühiseid pettumusi. Lelio kaebas röövli rinna najal neist valudest, mis tõi talle vooruslik Amaryllis. Ja Spavento needis oma Roosat, kes oli valelik kui hauakiri.

Kuid siis kohtasid nad ühes kõrtsis kaht markitanti. Nende rinnad olid nagu Paabeli tornid. Ning õnnetud armastajad lohutusid.

Leandro ja Matamoros võtsid ette hulljulgeid tormijooksusid. Nad valdasid kogu rõõ-

mumaja. Ja kui neile kallale tungiti, siis pildusid nad vaenlasi patjade, viinaankrute ning alasti naistega. Nende ümber lendlesid purustatud patjade suled kui püssirohu suits lahinguväljal. Ja sellesse uttu nad kadusidki.

Prints ja Termigisto ekslesid sadama urgastes. Pimeduse ja tulede vahelt hoovas tõrva, kaneeli ning safrani lõhn. Äkki avanes jalge ees must vesi. Pimedas välgatas nuga, keegi uppus laineis ja keegi jorutas laulu. Sadamas seisvailt laevult kostis pillihääl ja tants.

Nad pöördusid tagasi kõrtsidesse. Tõrvaste leek valgustas nende õudseid nägusid. Printsi pale oli muutunud tundmatuseni. Ta puuduvate hammaste kohad mustasid näos, kui ta täiest kõrist naeris. Ta habe oli musta tuustina segi.

Rahvamurrus muutis ta alalõpmata kostüüme ja maskisid. Ta oli mustlane, moorlane, laevur ja timukas. Ta rändas ühest salgast teise. Tema sõprusel ja vaenul polnud piire.

Ühes sadamakõrtsis kohtasid nad tuttavaid.

Seal oli paater Benedictissimus maskis, mis peitis kogu ta keha. Lord Byron oli seal oma ametikohuste täitmisel, näol kaks maski — üks silmil ja teine lõual. Aga poeet Lelian maskeeris end ainult sellega, et hoidis mustlastüdrukut põlvil.

See oli kaunis jällenägemine, kus kohtasid üksteist valitsuse ja kiriku, luule ning röövlite esindajad!

Nende kõnelus, nii palju kui selleks jäi aega

joomise, kallistuste ja kakluste vahel, oli vaimurikas ja meeltülendav. Hoides ühe käega viinakarikat ja teisega tüdrukut deklameeris nüüd Lelian oma soneti printsessi alusriietest, mis jäi hommikul esitamata.

See oli suurepärane poees! Eriti ta kaks viimast rida, mis moodustasid apoteoosi hermafrodiidi pükste kirjeldusega ja mille irdriimides peitus nii palju perversiteeti, kuid ühtlasi ka sügavaid kõlbelisi veendumusi.

Ikka imeväärsemaks muutus ümbrus ja olukord. Prints oli juba otsekui mitmes kohas korraga. Tema janune hing ahmis nägusid, tulesid ja liikumist. Naturalism puhkes tema ümber ja temas eneses.

Ühes kõrtsis sattusid nad riidu, mille põhjused on teadmata. Nad vehkisid mõõkade ja taburettidega. Punane vein ning veri voolas segamini.

Termigisto, kes oli haaranud kassina kriimustava Pierrot ja keerutas teda sääripidi nagu lingupaela, röökis hirmsa häälega:

„Olen Ter-r-rmigisto! Olen üleilmne sandikslööja, maavärisemise ja välgu poeg, surma sugulane, kõigi santlaagrite pealik! — Hoidku eest, kel elu armas!"

Madrused käärisid käiseid üles ja kiristasid läbi hammaste: „Porca Madonna!" Kuid kui Termigisto nii kaua oli keerutanud, kuni ta pihku jäid ainult Pierrot sääred, siis põgenesid vaenlased kabuhirmus.

Teise kõrtsi sisse astudes kuulutas röövlipealik:

„Olen Ter-r-rmigisto! Olen ülendatud türklaseks ja kuradiks! Ma söön iga päev kümme juuti ja muid karikatuure! Homme poon mina linna turul võlla krahv Moncrifi! — Põgenegu, kel elu armas!"

Silmapligu pärast oli ruum tühi. Prints ja Termigisto istusid ümberlükatud laudade keskel. Kõik oli vait. Oli silmapilk nukrust ja endassesüvenemist. Meeste verd täisimbunud silmad unistasid. Siis jatkasid nad teed.

Uuesti sadamasse jõudes sattusid nad kõrtsi, mis oli täis neegreid. Tunglad heitsid valgust nende higistele nägudele. Nende kõrvarõngad läikisid ja hambad välkusid.

Neegrite keskel istus naine, kelle mustad juuksed olid pealael sõlme seotud, paljastades voldilist kaela. Tema laubatu nägu oli rasvane nagu kott. Ta oli nii lihav, et taignana valgus kolmele istmele. Tema kostüümi kuulusid ainult rõngas ninas ja punane lint keha ümber.

Ta hoovas välja kohutavaid lõhnu. Neegrid tema ümber olid purjus.

Äkki tundis prints silmipimestava iha tõusu. Miski temas tõmbus kokku ja sirutus välja. Ta oli nagu Apis, kes on murdnud templi müüri ja näeb päikesepaistelisel niidul karja.

Ta tormas neegrite kallale ja Termigisto temaga. Neegrid kahvatasid vihast. Nende valged silmamunad keerlesid ja vabisevad huu-

led punetasid veel enam. Nad röökisid nagu sead tapalaval:

„Ahii! Margodami! Šambara, Korana — ahii!"

See oli silmipimestav lahing, kus vihisesid rusikad ja välkusid noad. Neegrid purid hammastega ja virutasid vaenlast oma peadega, mis olid nagu müürimurdjad.

Kuid nad löödi armuheitmata välja. Nad kadusid ulgudes hämarusse, ja Termigisto kihutas neid taga, niisama ulgudes.

Naine istus, suu laias naerus, ja vaatles lahingut. Ta jõi mõne lonksu viina. Lahingu lõppedes tõusis ta ja läks õõtsudes kõrtsi tagaukse poole.

Prints järgnes talle.

Kõik virvendas tema silmis. Negressi keha kaunidused tõistusid mitmekordselt. Tema ihaldatavus oli ülesrääkimatu. Printsi kirg purskas kui kraater.

Kesk mudast õue mustas pimedas väike maja. Toas paistis kuusirbi valgel kesk savipõrandat hiiglavoodi kui tapalava.

Ei midagi muud kogu majas, nagu kogu maailmaski!

Neegritar vajus voodisse ja prints temaga. Nad olid elajad ja elajalik nende armastus. Nad jäid sinna kauaks.

Tõustes oli printsil imelik tundmus, nagu oleks tal täna veel midagi tegemata jäänud. Midagi, milles oleks kulmineerunud kogu ta ole-

masolu mõte. Ja ta tuikus välja, jättes negressi-lihamäe liikumata lamama.

Kõik oli vait. Kõik oli pime.

Kuid vaevalt oli prints tänavale jõudnud, kui kolm ihualasti neegrit ta kallale langesid. Ta nägi neid ainult välkuvate hammaste tõttu. Ta torkas kaks kallaletungijat pistodaga surnuks, kuna üks kadus ulgudes pimedusse.

Prints taarus üksi kesk tänavat. Inimesed olid viimseni kadunud, ja kuugi looja läinud. Taevas särasid ainult mõned heledad tähed. Printsi käed tilkusid neegrite verest.

Ta kukkus pimedas kuhugi, roomas mööda mudast maad, ajas enese uuesti püsti. Tema pea kohal mustasid linnamüüri sakid.

Ta toetus seljaga vastu müüri. Tema nägu paistis pimedaski läila ja hirmus. Ta oli vana ning vastik kui poolmädanud korjus.

Kuid nõnda seistes hakkasid ta jalad pikkamööda müürist eemale libisema. Tema juuksetu kukal rabises vastu müüri kive. Ta langes istuli, paindus siis pikali kui ront.

Ja ta vajus korinal unne, et ärgata hommikul uuesti — kas kuningatütrena või söepõletajana, lamburneitsina või merimehena kaugeil ulguvetel — kas mina tean!

— Mina olen väsinud teda jälgimast.

1925.

RÄNDAJA.

1

Allan ärkas laias, pehmes voodis, mida kandsid neli jalga kui sambad. Päike paistis rue Monsieur le Prince'i poolt ja läikis kaminapeeglis ning selle ees oleva rokokoo-stiili kella klaaskuplis.

Allan sirutas ja ohkas väsinult. Rokokoostiili kell ei käinud, kuid ta arvas päikese järgi kella olevat kümne paiku.

Tänavalt kostis jalamüdin ja vankrimürin. Odéoni poolt kandus omnibuse ragin ja mingi ebamäärane kumin. Siis nägi Allan üle tänava vastaspoolse maja seinal nagu igal hommikul ärgates marmortahvlit kirjaga, et ses majas oli elanud filosoof ja sotsioloog Auguste Comte.

Allan tundis päikese soojust ja õhu kergust teispool aknaid, kuid ühtlasi üllatas teda mõistmatu meeleraskus. Ta oli end hoidnud eelmisel päeval nagu Cervantese kuulus klaaslitsent-

siaat, vaadelnud Clunys ainult vanu tapetimustreid ja istunud õhtupoolikul vaikses inglise konditoreis Luxembourgi aia ääres. Kuid tal oli tundmus, nagu oleks ta elanud läbi kõige fantastilisemaid sündmusi, mille mälestus viirastus veel ta unedeski.

Ta oli näinud mingeid rännakuid ja eksimisi kaugeil ajataguseil mail, tol pool ruumi. Kuid need sündmused sulasid ta mälestusis ainsaks ahastuse ja abituse meeleoluks, milles avatles teda ainult mingi unenäolise sülfi vari. Ta ei tabanud ühtki selle piirjoont, veel vähem nägu, kuid ta tundis eneses nägemuse silmade lohutavat rahustust. Selle olevus sulas ühte õhuliste sinilooridega, mis lehvisid läbi avaruse kui pilved pehmed ning kadusid.

Allan ohkas jälle, tõusis ja rõivastus, tundes kogu aeg siin-seal neuralgilisi valusid. Luges siis üht kodumaist lehte, mille oli toonud post, ja kirjutas ühe kirja, püüdes alles hoida veel ühendust välismaailmaga. Sulgedes kirja pikka esteetilisse ümbrikku tundis ta jälle imelikku unenäotundmust. Ta pani kirja kõrvale ja laskus seljatoe najale.

Kui vaikne ja rahulik oli siiski ta korteris! Kui palju oli esemeid, mis äratasid unistusi ning aitasid unustada välismaailma!

Madalail riiuleil olid reas raamatud, mille paljas nägemine pani kiiremini tuksuma ta südame. Ta ulatas käe, võttis oma jumaldatud Flaubert'i „Püha Antooniuse kiusatuse", Alphonse Lemerre'i gratsioosses väljaandes, ja le-

hitses seda. Üks koht paelus ta silmad, juba nii mitmes kord. Ta luges seda pikkamööda ja vaikse häälega, paar korda:

Je peux faire se mouvoir des serpents de bronze, rire des statues de marbre, parler des chiens. Je te montrerai une immense quantité d'or; j'établirai des rois; tu verras des peuples m'adorant! Je peux marcher sur les nuages et sur les flots, passer à travers les montagnes, apparaître en jeun homme, en vieillard, en tigre et en fourmi, prendre ton visage, te donner le mien, conduire le foudre. L'entends-tu?

Kuid sealsamas kukkus raamatu vahelt põrandale kitsas paberileht. Allan kummardus, tõstis paberi ja luges järgmised read, kirjutatud ta enese käekirjaga, nii mitu aastat tagasi:

Sest sündinu sureb kindlasti ja surnu sünnib kindlasti jälle. Sellepärast ära leina seda, mida ei või ükski takistada.

Kõik olevused on algseisundis nähtamatud, ilmumatud, keskseisundis nad ilmuvad, oi Bhârata! ja surmas saavad nad jälle nähtamatuiks. Mille üle oleks siin kurta!

Need olid kaks suttat *Bhagavad-Gîtâ*'st, mis olid teda kord nõnda paelunud.

Allan tundis äkki meelekohis valu. Ei, mitte seda! Ta pistis ruttu paberi raamatu vahele ja pani selle kõrvale. Mitte enam seda! See oli talle liiga kange. See oli mürk, absint, ta kartis seda. Ta sulges silmad.

Kuid kogu maailm oli seda täis, igas raama-

tus, mis ta luges, igas kunstiteoses, mida vaatles, tundis ta seda. Ja ometi oli see veel ainus, mis teda elus huvitas. Ta tundis, kuis end nagu alkoholik selle poole sirutas, hoolimata mõistuse meeleheitlikust vastupanust. Kogu ta elu oli ainult veel selles.

Ja mis ajast alates? mõtles ta. Kas võis seda üldse piirata mingi ajajärguga? Kas polnud see hiilinud ta juurde tasa ja tähelepanemata, kuni valdas lõplikult, nagu Maupassant'i tema Horla? Kunas lõppes tõeline olemasolu ja algas see, millele oli isegi une nimetus liiga selge ning mõistuslik?

Kuid ta tundis enese ometi täiesti normaalse olevat. Ta hindas ümbrust õieti objektiivselt. Miski polnud muutunud ta teadvuses, peale ta enese. Ja keegi polnud seda siiamaale aimanud!

Ta sai vahetevahel kokku vanade tuttavatega. Ta kohtas neid Bernheimi juures, kontsertidel või Luxembourgi aias. Ta käis vahel koguni nende pool kodus. Siis rääkis ta palju, vaidles kunstist, jõi veini, ja keegi ei märganud midagi.

Ning koju tulles oli ta meel kerge, nii lõpmatu kerge. Ta oli puudutanud jälle reaalelu, ta hing oli surunud enese vastu terve ja elurõõmsa hinge põske, ta tundis veel nüüdki selle magusat soojust. Ja ta vajus oma laias voodis rahulikku unne.

Kuid magades kandsid teda uned võigastesse maailmadesse, kus ei paistnud enam tae-

vased planeedid, vaid saatsid valgust viirastuslikud kuud õudsete keldrikummide all... Ja Gustave Moreau julma ilu oli nii palju... Või tõusid fragmentaarsed maastikud nagu vanul meistreil, obeliskilised künkad, mille tipus tuulikud, ja sinised taevarannad nende taga, kuid ah! nii võõra, nii võõra sinaga! Või ta ei näinud midagi meelil tabatavat, vaid tundis ainult mingit muusikalist meeleolu, mingit meloodilist pilti Florent Schmittist või Ducasse'ist: soo kääbuspalmidega, iibised õhtuehas, ja tema üksi, kehatuna, varjuna, peaaegu muusika akordina... Ja ta võpatas istuli, täis ahastust.

Kuid ta teadis: uni pole kellegi tõendus. Uni on tühi, uni on vari, mis ei kannata tuulehingust. Ta võis neid ise esile kutsuda nii palju kui tahtis. Ta tundis nende loogikat ja valitses nende üle, nagu iga mõttekujutusrikas magaja. Ja ta oli omal ajal hullanud, mässanud, katsetanud tuhandel viisil unedega. Nagu joomar oli ta priisanud ja pannud toime kõige kohutavamaid uniorgiaid. Ning nüüd oli see talle igav.

Kuid oli midagi, mis oli õudsem kui kõik uned. See oli nägemus kesk päeva, heledal tänaval, lahti silmi, otse enese ees. Ta tahtis neid oma mälus segada unedega, või, veelgi parem, loetuga. Ja nii uskus ta ikka, et oli lugenud hindust, kes tänaval vastu tulles oli tahtnud kohendada turbanit, kuid oligi võtnud maha oma pea. Ja teine kord eksis ta Bastille platsil metroo vaksalist tõustes ühe muinaslinna vare-

meisse, mille ühel serval kaevasid Schliemanni päevilised, teises aga liikusid šaakalid. Ta kõndis kaua ja otsis Pariisi, kuni leidis enese Revolutsiooni väljakul, pooleli söödud mandariinapelsin käes. Ja ühel päeval nägi ta Tuileries's ainult mustanahalisi ja kuulis õudset keelt...

Kuid harilikult olid nägemused ainult silmapilksed: mõne möödamineja ebaloomulik liigutus, äkiline valgustuse vahetus või ainult ta enese mõte, millel polnud mingit loogilist tekkimispõhjust, kuigi mõte ise oli täiesti loogiline. Ja see mõtteline viirastus viskas ta silmapilkselt ühest olemasolupiirkonnast teise, kõige kaugemasse, katkestades mõneks minutiks igasuguse kokkupuute ümbritseva tõelisusega.

Kuid nii kuis ta kartis neid nägemusi, niisama avatles teda nendega mängima. Ta peatus Seine rannal, toetus rinnuli vastu kivist käsipuud kümmekonna vaatleja kõrvale ja hakkas vahtima alla jõe šokolaadipinnale. Kuid peagi muutis ta oma vaatluseseme värvi: jõgi muutus terashalliks, siis tumeroheliseks, siis tõusid tast kiired nagu raadiumist, ta tundis neid enesest läbi tungivat ja mitte ainult enesest, vaid kõigist neist, kes olid ta kõrval. Ta nägi neid kõiki läbi! Ja kirjeldamatu rõõm valdas teda silmapilguks selle üle, et ükski ta kaaslasist ei aima tema nägemust. Seine aga veeretas oma kollaseid laineid...

Teine kord hakkasid tekkima loetava teksti vahele pikkade tükkide kaupa mingid võõrad, kuid joobnustav-kaunid katked. See võis olla

ka kõige labasem uulitsaleht, mis võimaldas talle selle naudingu. Vahel tundis ta seda võõrast teksti, vahel oli see aga üllatavalt uus. Mõnikord leidis ta katkeid „Tuti-Nameh'st" või Saadi „Viljapuuaiast", sealsamas mõnest uueaegsest romaanist või reisikirjeldusest. Siis pani ta raamatu käest ja hakkas jatkama seda, mis lugedes jäi äkki pooleli. Ümber aga kihas kohvik või kilkasid lapsed diabolot mängides ning päike paistis.

Muuseumides andus ta mõttekujutus otse orgiatele. Ta kartis neid ja igatses ometi nende järele. Ta armastas seks eriti Trocadéro muuseumi, nii selle neegrikunsti kui Mehhiko ja Indo-Hiina osakondi. Neegrite puu- ja plekkskulptuur mobiliseerus ta ees otsekui suureks sõjaväe manöövriks. Punased suled heljusid, kardkilbid põrisesid, ja Allan nägi Yucatani muumiaid liikuvat enesest mööda, avavat uksed ja ruttavat mööda kallakut alla, kus purskkaevude ning basseinide juures tukkusid metallninasarvikud. All keldris peatus ta eriti seitsmepäise ja kümnesüllase kiviussi ees, asetas käe sellele ja tundis, kuis ta lainetades tõusis ning laskus. See oli nii hirmus ja magus, et ta oleks tahtnud sest ühelegi inimesele rääkida.

Kuid ta kartis oma saladuse paljastust. Ta kartis, et lõikab sellega eneselt viimse taganemistee ja põletab viimse silla. Seni oli see kõik ainuüksi tema jaoks, kõik oli peidetud ta ajudesse, sellest ei aimanud välismaailm veel midagi.

Kui palju on selles tõelist? küsis ta eneselt. Kus lõpeb piir tõelise ja kujuteldu vahel? Kahtlemata tundis ta ise selget vahet mõlema maailma vahel, kuid ülemineku hetk oli ebamäärane, udune ning tõestamatu. Kas polnud võimalik lükata seda edasi-tagasi, kas polnud see kõikuv ja kas ei võinud mõlemad maailmad kord lõplikult seguneda? —

Allan avas võpatades silmad. Oli kulunud vahest poolteist minutit ajast, mil ta andus neile mõtteile. Ta pühkis väriseva käega üle otsaesise. Kui helevalge oli toas! Tolmuкübemed keerlesid valgusvöödis. All tänaval pakkus kärumees heleda häälega tomateid ja peterselli.

Nüüd ümbritses Allanit ainult fantastiline kurbus. See oli otsekui midagi ainelist, mingi fluiid, mis voolas nägematust maailmast, kui mitte rohkem aineline, siis vähemalt nii palju kui on seda lillelõhn. Ja ta oli äravõitmatu, sest et oli põhjusetu ning ei olenenud väliseist tingimusist. Ta tõi kehalist valu, põletades pead ja rinda nimetu tulega.

Allan surus kaabu pähe, astus välja ja laskus mööda nagisevaid treppe alla. Kojanaine tervitas teda ja keegi härra läks tast mööda. Allan peatus välisuksel, pisut üllatatud sest võõrast. See oli atleedilise välimusega, tõmbi ja toore näoga, peas silinder. Ta vaatas mööda minnes vastiku muigega Allanile otsa. Ta liigutusist ja puisest näost võis oletada, et ta polnud prantslane. Teda võis pidada segavereliseks ameeriklaseks, peaaegu rusikavõitlejaks.

Äkki võpatas Allan ja tundis kuuma hoogu kehas: kojanaine naeratas võõrale härrale nagu igale majaelanikest, küsis oma kurguhäälega: „Veel tagasi, härra —?“ ja nimetas Allani nime ning ulatas võõrale toavõtme, mille Allan äsja oli kojanaisele jätnud.

Allan tahtis silmapilk tagasi pöörduda ja eksitust selgitada, kuid miski sidus ta jalad otsekui ahelaisse. Ta mõte oli nagu tardunud. „Kas jälle?“ sosistasid ta veretud huuled, ja ta vaatas surnud pilguga enese ümber.

Oli selge ja karge septembrihommik. Ümber mühas suurlinn, ruttasid inimesed, veeresid rattad. Aga tänava otsas sirutus Eiffeli torn kui kaelkirjak üle linna.

2

Allan seisis laevaninas ja vaatas vette.

Meri sinas ja lillatas pärlmutrina. Päikeselaigud laienesid, kumerdusid ning purunesid laeva neisse lõigates. Oli sügav vaikus. Kuuldus ainult laevamasinate kauge mürtse.

Siis lähenesid jälle saared. Mõni üksik punatornidega villa tõusis puude haljusest, pärani akendega, aknais laeva järele vaatavate inimestega. Siis kadusid inimesed, kadusid villad. Jatkusid saared must-roheliste okasmetsiga, punased ja valged kaljud nagu mere hambad, mille vahel pöörles laev aeglaselt.

Allan ohkas sügavalt: milline rahu — ometi kord!

Ta oli põgenenud Seine metropolist. Siis oli jäänud selja taha Karl XII pealinn. Nüüd kandis teda laev Põhja kargesse avarusse. Ta tundis vabanemist kogu olevuses. Lõppeks ometi unustatud kohutavad kiusatused, ees ainult vabadus ning rahu!

Ja ta vaatles kui nõiutud vett, mis tõusis laevaninas ning jooksis kahe tiivana laiali. See polnud enam vesi, vaid želatiin, painduv klaas, sula hõbe. Ei mingit mulli ega vahtu, vaid kaks saledat volti, mis jooksid sel imelikul peeglil. Näis, nagu poleks laev liikunud, vaid need kaks lainet. Jooksis mööda vesi, liuglesid kaljud, kandis tuul valgeid pilvi, aga seisis laev.

Ja Allan mõtles:

Kas ei leidu hüpoteesi, et kõik materiaalsed nähtused on ainult algaine eri liikumisstaadiumi avaldused? See on kiiruse küsimus. Ta oli näinud hiiglajõulise surve abil demonstreeritavat veejuga. See oli kaotanud kõik vee tunnused — värvi, raskuse ja märguse. Ta oli kõva nagu mingi metall. Kui teda kepiga löödi, siis kargas see eemale, ilma märgumata. Ainult mõõgaga sai tast mõne killu, mis avaldasid jälle vee omadusi. Nõnda saab kõik oma tunnused ainult liikumisest, mis on kord olnud või on praegu.

Ja kas ei peitu ka inimeste erivus ainult nende hinge liikuvuse erivuses? mõtles ta. Ühed liiguvad loiult ja sihitult. Teised tormavad aga tulikiirelt kui meteoorid, ja neist saab vahest terassaabliga mõne killu. Kuid kas pole

võimalikud veel vägevama kirega hinged, millesse ei lõika isegi teemant mõra? Need oleksid üliinimeste hinged.

Ta vaatas enese taha piki laeva. Värskelt värvitud päästevened valendasid, üle kaptenisilla valge käsipuu punas tüürimehe otsaesine, kuuldus aeg-ajalt märgukella tilin otsekui suurte peekrite kokkulöök. Suits tõusis korstnaist mustade jugadena ja laius üle arhipelaagi. Laev näis oma lumivalges puhtuses nagu suur mõistuslik olevus, kes rändab rahulikult ja teadlikult oma rada.

Kuis meeldis Allanile jälle inimkonna mehaaniline ja tegelik kultuur! Nagu siin see üksik laev, nii lõikasid tuhanded keulad vett maakera ümber. Tormasid kiirrongid, metroovedurid ja autod. Tsepeliinid ajasid end avarusse nagu hiiglasigarid, lendurid tõusid õhku veelt ja maalt, et tiivustada üle Gaurisankari ning Ararati. Mis tähendaks neile veel üks veeuputus! Issanda tulv ei hävita neid, kes liiguvad merimadudena mööda ookeani põhja või tõusevad lohedena pilvisse. Mis on mere tõus ja mõõn neile teraskehalisile ja teemanthingelisile, kelle mõte liigub tuhat korda kiiremini kui Noal ta vanas lodjas!

Oli terve ja joobnustav rõõm ses mõttes. Allan äiutas seda kui last, kes kasvab silmanähtavalt. Ja ta tundis end kasvavat ühes selle mõttega.

Ah, vägevaks, terashingeliseks tahtis saada temagi! Visata enesest kõik loiud unistused,

pöörata selg neile kiusajaile, kes olid teda ümbritsenud. Tõusta neurasteeniku spleenist kui merikotkas, jõust pakatava rinnaga!

Ta võttis kerge spordikübara peast, pühkis üle otsaesise ja tundis, kuis pehme tuul vaevalt liigutab ta juukseid. Nii hea, nii hea oli õhu puudutus, milles tundus mere soola kargust ning joodi lõhna. Läbi valge ülikonna tungis see voolav õhk, puudutades liikmeid otsekui avaruse paitus...

Äkki tundis ta kellegi lähedust ja pöördus järsku.

Otse ta kõrval seisis laevaninas noor naine, heledas ülikonnas, üks küünarpea toetatud laevaservale, teine käsi rippu keha mööda alla. Ta peas oli lai inglise kübar, millest laskus pikk sinine loor, ja sellesse oli mässitud ta allarippuv käsi.

Allan tegi jahmunud liigutuse, sest naine oli talle nii lähedal. Laeval oli üldse vähe reisijaid: üks kongressilt saabuv pastor, paar vana daami sülekoeraga, mõni saksa turist, kolm kaubareisijat, kes kaarte mängisid, ning all salkkond Ameerikast tagasisõitvaid väljarändajaid. Kuid seda noort daami polnud ta kuskil näinud. Oli nii ebamugav ja ebaviisakaski nende lähedus. Kuid siis kogus ta end ja jäi paigale.

Naisel oli kitsas nägu, pooliti looriga varjatud nõtke kael ja sale keha. Ta näonahk oli läbipaistvuseni klaar ja haiglaselt hingestatud. Allan oli näinud neid tüübilisi inglise noori tüd-

rukuid Dieppe'is ja Ostendes, kus nad melanhoolselt unistasid ning kirglikult ratsutasid. Kuid mis siin tema tähelepanu üllatavalt paelusid, need olid naise silmad.

Need olid pikad ja kitsad, varjatud pikkade ripsmetega, mille alt paistsid otsekui lillakashallid kalliskivi-ovaalid. Naine seisis kolmveerandpöörangus Allani vastu, ja see nägi mõlemat ta silma peagu ühteviisi. Oli nii sügav süvenemisilme neil silmil, et see ulatus peaaegu tarretuseni. Ja nüüd märkas Allan ka seda imelikku ninalõiget ja otsaesist, mida ei arvanud varem iialgi olevat näinud ühelgi elulisel olevusel.

Naine seisis Allanile nii lähedal, et oleks pidanud kuulma isegi mehe lõõtsutavat hingamist, kuid ta ei näinud teda tähelegi panevat. Ja Allan kaotas igasuguse tagasihoidlikkuse. Ta nihkus haiglasest uudishimust aetuna naisele veelgi lähemale. Ta silmad imesid kinni selle silmisse.

Ja siis nägi ta äkki vastuhelki naise violetseis silmis: pärlmutrine meri, saar paari palmiga, palmi all istus atleedi välimusega mees, punane turban peas, aga saare taha kadus laev kolmenurgelise purpurpunase purjega ja laeva keulas seisis naine sinises looris.

Allan vaatas ehmatades üles. Kuid ta ees oli lage meri, kaugel taevarannal mustasid mõned kaljused saared. Päike oli vajunud madalasse ja meri tumenes.

Ja jälle nägi ta pilti naise silmis: turbaniga

mees hüppas üles, sirutas atleedilised käed laeva poole, jooksis selle järel, ahastusilme näol, ta ringutas käsi, avas suu, võis aimata ta meeleheitlikku kisendust, nii et paar sinist lindu palmidest õhku tõusis... Aga ümber oli saare kollane liiv ning silmipimestav meri kui konnakarp.

Allan tundis teravat tuiget ajus, nagu raske peavalu eelkajastust. Ta põlved lõid värisema, käed higistusid, ta lõõtsutas raskelt. Siis pomises ta, võttes kokku viimse jõu, et äratada end ning kaaslast:

„Mylady!.. Mylady!.."

Kuid see pööras vaevalt pea ta poole, tegi mingi ebamäärase viipe laskuva päikese sihis ja sosistas midagi otsekui tundmatul keelel. Kuid kuna ta sõnad näisid nii ebamäärased ja kauged, loitsid tema silmad sõnul seletamatut intiimsust ning lähedust. Ei iial olnud Allan elus näinud niisugust pilku, millega võrreldes ema ja armukese vaade oli külm ning karm. Oli otsekui aastatuhandete sõprus ses pilgus, valus kaastunne, haletsus ja tajumine, otse füüsiliseks saanud kõigesse süvenemine ning kõige mõistmine.

Siis pöördus naine ja lähenes aeglasel sammul laeva treppidele, pöördus veel kord ja vaatas Allani poole, ikka üks käsi üles tõstetud ja teine loorides, ning kadus siis alla.

Allan oli kui kohale naelutatud. Ta suutis vaevalt pead pöörata ja näha, et päike oli laskunud juba mere pinnani, see raskelt punas ja

laev heitis enesest sügava violetse varju veele. Siis astus Allan paar sammu, peatus jälle ja pühkis laupa. Kõik oli kui unes.

Ta ei märganud enam ise, kuis kaptenisillale tõusis, vanale merimehele lähenes ja ükskõikselt küsis, kuhu sõidab see noor inglise daam. Kapten pööras oma tuuldunud näo ta poole:

„Missugune daam?"

„Kes praegu seisis minuga laevaninas."

„Meil pole ühtki noort daami laeval," vastas kapten, pöörates pilgu jälle merele.

Ka see, mõtles Allan, tuikudes hajameelselt trepist alla, ka see on juba varem juhtunud. Eks jutusta sellest suur luuletaja oma põhjamaa Fausti, Cagliostro ja Igavese Juudi kodumaale jõudmise loos. Kui kaugel paistis juba Norra rand, torm merel tõusis ja Gynt tundmatu härra järele päris, siis vastas kapten niisama: meil pole säärast laeval.

Allan peatus käsipuu najal ja vaatas vette. Laev näis liikuvat kiiremini. Vesi voolas, hõõrudes vastu laeva külgi, mullid keerlesid, ehast roosad ja punased. See pilt äratas kui väikese nire Allani endisest mõtteojast. Keerlesid vahumullid, keerles üksainus sügav ja salatud mõte:

Ikka kiiremini, kiiremini liigub üliinimese hing. Kas ei võta ta lõppeks niisuguse hoo, et tema materiaalset kehastust enam ei näegi? Muutub läbipaistvamaks kui klaas, ja nii kõvaks, et teemantki ta kallal on pehme nagu tina —?

Ta teadis olevat läbipaistvaid kalu, mida ei võinud vees näha ja võrgus võis tunda ainult raskuse järgi. Kuid kas ei võinud olla ka nähtamatuid inimolevusi? Jah, inimesed! Kui olid kord nähtamatud salamandrid, keda võis näha ainult tulest läbimineku puhul, kas ei või siis olla üliolevusi inimeste hulgas, keda võib näha ainult siis, kui nad lähevad läbi teatud mõtteleegi? Ühelainsal silmapilgul, mil on keskendunud kõik mõttejõud kui ajude tuleklaasi, mil inimene on muutunud üheksainsaks mõtteks —?

Allan hingas ahmides õhku. Hämaruses, mis teda ümbritses, tundis ta valjemalt mere lõhna ja laeva rütmilist õõtsumist. Kihutas laev vastu kaugusele ja ööle. Kas ei paistnud juba taevarannal riba madalat vesihalli maad — kauge Põhja mandri randa? Ah, sinna ruttas Allan, et unustuda ja puhata raskeist unistusist! Kuid kas ei kannud ta sinnagi kaasa oma mõtted ja unistused? Kas on kohta väikesel maakeral, kuhu nad ei ulatuks, kus pääseks nende joobnustavast ning kohutavast mürgist? . .

Nüüd mõistis Allan: ta ei võinud maitseda inimkonna füüsilist üliinimsust ja tehnilist edu, ilma et tal nende taga ei viirastuks sügavamad perspektiivid. Kui tõuseb piloot aeroplaanil kõuepilvisse, siis lendab ta mõte sinnasamasse. Kui on peenenenud masinate mehhanism täiuseni, siis peab peenenema ka nende looja hing. Peeneneb teemanthing teraskehas!

Tema oli ainult vaene katsetaja. Ta püü-

dis oma ajuga kinni neid raadiosõnumeid, mis on läkitanud muilt planeedelt avarusse täiuslikumad olevused. See oli nii valus, nii lõpmatu valus! Ta oli progoon, kes peab läbi kannatama kõik aimlemisvalud, kuni loob kord geenius õiged aparaadid. Ta oli üliinimese eelkäija ja süütas oma ajudega seda tuld, milleks teised kord tarvitavad Inglise ja Ameerika kivisöe tagavaru, päikese soojuseenergiat, kuu keerlemisjõudu, mere tõusu ja mõõna ning maa külgetõmbamisseadust, võib olla, isegi inimkonna egoismi ja erootilist energiat. Kõike seda võib vahest kord vangistada masinaisse nagu õhu elektrit ja kasutada varem tundmatuiks otstarbeiks. Temal oli see nüüd keskendunud ainult ajudesse, vaestesse, valutavaisse ajudesse...

Oli läinud juba õieti pimedaks. Allan laskus trepist alla laeva sisemusse. Seina tühemes paljastusid talle masinad, hiigelvändad tõusid ja laskusid rütmiliselt, punases valguses pingutas poolalasti mees lihaseid, otsekui isegi osa masinaist, näkku pahvas vulkaaniline kuumus ja õlide vänge lõhn. Allan läks vankudes mööda pikka koridori, leidis oma kajuti ukse ja avas selle.

Elekter põles kristall-lambis vastu peeglit, ümmar aken näis must, punane mööbel ja vaip põrandal verirusked. Kokkupandaval toolil istus äsjane naine sinises looris, käed rüpes, silmad tõstetud üles ja suur süvenemisilme veelgi süvenenud.

Allan peatus nõutult kesk ruumi.

„Ära kõnele minuga," kuulis ta siis otsekui vastuseks oma mõtteile, mingil keelel, mis meenutas ainult ebamääraselt inimkeelt. „Ära küsi minu nime. Nimeta mind, kuidas sa ise tahad. Või ära nimeta mind üldse kuidagi. Sest ma olen suurem kui ükski nimi. Mind ei või kellelegi edasi jutustada. Mind võib ainult tunda. Vaata silmapilguks mind, keda varem keegi pole näinud."

3

Allan heitis veel pilgu üle areeni.

Rohelises trikoos naine kiikus üleval lae all nii peenel nööril, et see näis ämblikuniidina. Ta keha ümber oli seotud sinine sall, mille nurgad paistsid selja taga nagu väikesed tiivad. Valgus paistis temasse alt ja ta käed ning jalad valendasid selle napis ehas. Kuid kuna ta keha rütmiliselt liikus, oli ta nägu surnukahvatult liikumatu. Üksnes ta silmad näisid ahastavalt elavat. Ta pilk oli pööratud ainuüksi Allani poole, kui kaevates ja abi paludes. Näis, nagu oleksid nad levitanud fosforikuma, valgustades purjeriidest tsirkuskummi.

Ta all vaibal seisis atleet mustas trikoos, mille üle heidetud veriruske mantel. Tema koonusekujuline pea oli üles tõstetud, ta hallid härjasilmad olid pööratud õõtsuva naise poole ja oma hiiglakäega tegi ta liigutusi, otsekui hoogu andes kiikujale. Ta viie harali sõrme

vari langes üle liiva. Ta oli hirmus kui timukas.

Areeni äärel istus trio kollases ülikonnas ja mängis tukkudes. Motiiv oli melanhoolne, kordus flöödi hale määgatus, oboe mõkitus ja jälle trumm. Publik tukkus pool-tühjel pingel, nägudel kollane igavus.

Siis tõusis Allan ja astus välja. Naine lae all nikutas talle vaevalt peaga, öeldes otsekui nägemiseni.

Mees peatus palagani ees. Selle püramidaalne kogu mustas, seest kostis ikka veel monotoonne mäng. Kuskil metsade taga kustus kaugeneva rongi ragin. Suurte lux-lampide värisev eha tõusis vaksali hoone tagant, mille katuse must tiib lõikas teravalt valgusse. Semafor õhetas kaugel kui verine silm, roopad läikisid. Oli soe öö.

See pilt oli nii imelik, nagu poleks Allan seda iialgi varem näinud. Ta vaatas nõutult ümber, kuhu minna. Eemal mustasid vaksali kaubalaod, viirastusid mõned rööbastel magavad vagunid ja veelgi kaugemal mõned pimedad majad, kuid kõike seda piirasid metsad. Keegi kustutas vaksalis tulesid, kustusid ka lux-lambid vaksali taga. Jäi elavana järele ainult vaevalt häälitsev tsirkus, mille pragudest siin-seal välkus tulekübet, ja Allan selle ees.

Ta mõtles hajameelselt. Kogu elu oli nagu kuhugi ära langenud, oli taandunud kaugusse, tema oli jäänud otsekui õhku rippu. Ja ta alistus ainult sellele pildile, mida nägi, ilma mõtle-

mata seda aja ning ruumi raami, milles viibis. Selles oli koos kõik igavik ja avarus.

Teda äratas sest meeleolust ainult mõte kodule. Ta hakkas aeglaselt astuma pimeduses, saadetud trummi sügavast kõminast kui neegrite gongi häälest. Ta pöördus teelt jalgrajale, kõrge kastehein lõi ta põlvi, kuskil mädanes mingi aedvili. Siis hakkas ta kahe kaljuseina vahel mäele tõusma. Maa oli konarlik, kivid pääsesid ta jalge all veerema, ta komistas üle suurte puujuurte ja puudutas õlaga külma, niisket kivi. Siis taganesid seinad, kahel pool kerkisid ainult üksikud suured kivid ja mustasid männikontuurid. Jalge all kumises sile kalju kui põrand.

Allan tõstis pea. Ta ees kalju lagedal lael mustas maja kitsas ja kõrge siluett. Selle ümber seisid saledad, alt oksalagedad männid kui piiniad. Maja kohal liikus jahenevas öös rühm heledaid tähti.

Allan vaatles neid silmapilgu sügavas nukruses ja astus siis trepile, mille üle ulatus katus neljal kõrgel sambal. Lõhnasid niisked sügislilled, raskelt kui mädanev rohi. Ta avas eesukse, läks läbi koja, kus kriiksus põrandalaud, ja astus tuppa.

Suurest aknast, mille kvadraati poolitas ainult üksik puutüvi ja piiras alt kasepõõsas, õhkus hämarat valgust. Selles mustasid vaasililled laual. Mõned väikesed portreed valendasid voodi kohal valgel aluspaberil. Piirdusid Nietzsche ja Whitmani profiilid, nende vahel

keegi tundmatu, võib olla, neist veelgi suurem. Kollased eesriided vaskvardal olid tõmmatud piitade juurde volti.

Allan vajus voodisse nagu oli, riietes. Padi ta pea all tundus imepehmena, kogu voodi näis õõtsuvat ta all, nagu oleks ta enese heitnud vee kohal kummarduvaile pajuoksile. Ta vaatas lakke, kus värises valguse pehme kuma. Selle alt laskusid tapeti heledamad ja tumedamad joad. Kogu vastasseina täitsid madalad raamaturiiulid, vaevalt eralduvate köidetega. Üle nende kummardusid mõned vaasililled, hämaruses süsimustad.

Nii kerge tundus Allanil. Ta hingamine õõtsutas voodi vedrusid kui hällitades. Ta haige süda tuikas aeglaselt. Ta sulges silmad. Kus oli ta nüüd? Kemi ilusal maal, Jaro kauneil kaldail? See oli ükskõik. Veri surises ta soonis, liikmed tundusid nii sulgkergetena, nagu oleks ta olnud õhunemas laiali ses imelikus ümbruses.

Ja siis tundis ta äkki, et elas oma elu suurimat ning saatuslikemat silmapilku. Siia orgu oli ta laskunud, aimeldes ja ahastades, ning nüüd pidi algama tõus. Siia veepoolitajale oli ta tõusnud, rutates ja hingeldades, ning nüüd pidi ta nägema kui uut maailma Nebo mäelt: muinasjutulisi losse palmimetsis, mille kohal säravad purskkaevude vikerkaared. Oli jõudnud Tšinavati sillale, kus hinnatakse hingi. Tiigripäised käskjalad vaagivad neid ookriste kätega suurtel kaaludel, ehivad neid jaanalinnu

sulgedega ja saadavad jumalate juurde, kes mängivad igavesti haljail niitudel punapehmet käsipalli...

Olid kadunud kaugele maised kired. Olid ununud mõtted, nii mustad ja rasked. Olid ununud tundmused, nii rasked ning mustad. Oli ununud kõik, mis tuleb valvates, mida toob kuum päike ja tormine tuul, maa puhkemine õitesse ning viljade küpsemine sügisel. Oli jäänud ainult olemine, vaikne ja sügav.

Ta sirutas end voodis. Oli, nagu oleks ta organism muutunud samal salapärasel viisil, nagu muutub lehe roheline klorofüll sügisel kollaseks ksantofülliks. Maa elab oma magavat elu, vaevalt hingates, aga ta juuksed koltuvad ja varisevad, et puhkeda kevadel uuesti õilmitsema. Ta oli nagu taim, mis õitseb kord saja aasta tagant. Nüüd oli ta elanud ühe aastasaja ja tundis, kuis ta õienupud hakkasid avanema.

Ja siis kostis ta kõrvu läbi hämara kui sfääride muusika, kauge ja ebamäärane:

Je ne vois plus rien.
Je perds la mémoire
Du mal et du bien.
O la triste histoire!

Kõlises kui mingi keel, mis tõmmatud avarusest avarusse, liikus nägematu sõrm üle planeetide kandle, kostis uuesti *Sagesse*'i lauliku nukker ja magus motiiv:

Je suis un berceau,
Qu'une main balance
Au fond d'un caveau.
Silence, silence!

Mõni ta uni oli ainult kui hääl, kui lillelõhn, kui valguskuma. Ta ei näinud midagi konkreetset, ei mingit sündmust, kuju ega joont, vaid ainult valgustuse vahetust, rohelisi, roosasid ja ultramariinseid laineid, mis tõusid ja langesid. Kostsid pehmed helid kui oreleist, kandleist, linnulaulud, ohkused, kui metsa suma ja mere koha. Ja siis lõhnasid ta ümber lilled, vaevalt tunduvalt, reseeda saatis pimedas diskreetset lõhna, lõhnas mesiristik, langesid läbi õhu teerooside vanikud ja girlandid.

Neist valguse, häälte ja lõhnade unedest hakkasid viirastuma läbi jõerannad ning sillakaared. Vesi voolas tinaraskelt, kaldad olid kaljused, ülespääsmatud. Siinpool silda kasvas kõle kõrkjas, sealpool mingi lillhein, mille kohal lendlesid vikerkaarena lindliblikad, koolibrid, jõhvlinnud.

Allan viskles voodis, murdes käsi ja õhates. Ta ajud värisesid mõttepalavikus. Ta unenäo silmad suurenesid kui kuristikud.

Siis muutusid uned äkki valus-tormitsevaiks: vihisesid alumiiniumist merirood, suur tulipunane tiiger hüppas läbi roogude, põlevail silmil, kisendades metallise häälega. Šaakalite parved kihutasid ta kannul läbi terasmetsa, vaskne maa kumises tiigri jalge all. Ja siis kor-

raga üks imelik hääl, üks hääl vaskpasunaist, kiskjate jaht meriroogudes!

Allan avas vabisedes silmad. Toas oli hommikune rohekas hämarus. Hirmus uni kihutas rohelist õhku mööda laiali. Akna kristall-klaaside taga kõikusid kollased kased.

Ja uuesti kasvasid ta voodi ümber unenägude alumiiniumist pillirood, ajades terasjuuri ta madratsi voltidesse ning kõigutades ladvus valgeid pääsukesi. Allan sirutas käe ja silitas magavaid lindusid. Äkki kihutas tuul üle roogude ja pääsukesed langesid lahtiste tiibadega läbi õhu šaakalite suhu. Pesade puuvill vajus keereldes kui lumi. Siis pingutas Allan end suures ahastuses, ta valu kasvas kui liaan, ta armastus ja härdus ajasid õislehti, kummusid õisnupuks, kuni lõid pillirood õilmitsema lillheintena. Ja siis tõusid äkki pääsukesed surevate šaakalite suust lindliblikate kirendava sambana, laiudes õhku laulva vikerkaarena.

Ta oli üle silla, teispool kõrgeid kaari, mis tõusid tinavoogude süngest sügavusest.

Siis kuulis ta väljast hüüdu. See tõistus mitu korda, madal ja pehme.

Ta avas silmad. Hämardus rohe-hommikune tuba. Ta tõusis küünarpäile ja hingas pikalt. Akna taga sadas lund, laia nagu villa. Õhk oli täis kui kutset.

Allan astus välja. Trepil seisis naine, üks käsi üles tõstetud, teine sinises looris. Lumi langes ta üle, kuid ta ei näinud seda tundvat.

Ta silmad naeratasid läbi saju, mis tundus pehme ja paitav, nagu valge loor üle sinise loori.

„Tule!“ ütles naine.

Ja Allan astus ta järel, palja päi, lume pehmesse riiki. See peitis kogu maa, puud olid lookas ta koonalde all, kivid kandsid kui valgeid turbaneid. Kogu maailm oli nagu hiigla udusulevoodi.

Nende ees läksid sügavas lumes kellegi suured jäljed. Mineja oli taarunud kahele poole kui joobnu, ta sõrmejäljed olid lumega peidetud kividel, kust ta oli komistades kinni haaranud. Siis nägi Allan äkki seda eelminejat ennast.

See oli suur mees, mustas trikoos, ruske mantel õlul. Ta oli kui jooksul kukkunud kahe kivi vahele ja ta mantel oli paiskunud laiali. Ta nägu oli viril suurest kannatusest ning ta avatud suust voolas vereoja lumele. See oli helepunane, ilus värv. Mees oli surnud.

„Kes on see?“ küsis Allan imeliku värinaga.

„Ära küsi,“ vastas naine. „See pole enam keegi. Kui ta veel elaks, tunneksid sa valu. Ta oli möödaminev. Teda pole enam.“

Allan tõstis näo üles. Suur rahu oli ta vallanud. Ta tundis imelikku kergust. Talle näis, nagu oleks ükskõik, kas liikuda maad mööda või tõusta õhku. Kõik aine seadused tundusid kerged nagu lumehelbed, mis keerlesid spiraalides.

Ümber tõusis mets, kõrgem kui ta kunagi näinud. Suured kuused laotasid laiu oksi nagu

valgeid tiibu. Nende vahel tõusis tee pikkamööda kõrgele mäele. Siis omandasid puud imeliku kuju, nagu oleksid nad pööratud oksadega allapidi, need laiusid kui kandvad käed ja lumetordid neil muutusid nagu mingiks lehestikuks. Ja siis paistis puude vahel väike tempel. Seda piirasid sakilised tornid ja ta kuplid kasvasid kui lillenupud.

Nad peatusid trepil, ja naine vaatas Allani silmi mingi surutud nukrusega. Ning Allan nägi, et see polnud enam inimnägu, vaid seletatud kui vaimul.

„Kardad sa?" küsis naine. „Kuid see on su saatus. Lähed edasi, tuled tagasi. Oled üle silla, oled jälle siinpool silda. Oled teadlik, kaotad teadvuse, et teda kord jälle leida. Ja nõnda lõpmatuseni. See on su saatus."

Allan astus templisse. Selle kuppel tõusis kullatud kõrgusse, sealt laskusid nikerdatud puuviljad ja linnud. Kesk kuldhämarat ruumi põlesid ringis heledad hiigelküünlad kui tunglad, hoovates valgust ja aroomi. Küünalde vahelt tõusval hiigellootoslillel istus väike laps, igavesti naeratava näoga, käed sirutatud tulukeste sõõri poole, mis värisesid ta ümber kui heledad õislehed.

1921.

ÕHK TÄIS ON KIRGE.

Leitnant Lorens sõitis õhtul välja.

Harilikult käis tal ihukaitslane kaasas. See oli venelane, kelle ta kord öisel pealetungil isiklikult kinni püüdis, talle harjumuse vastu elu kinkis ja kes nüüd koerana igal sammul ta järel käis. Kuid täna tahtis Lorens üksi minna.

Ta oli selleks liiga endasse süvenenud. Ta rõõmustas ja mõnules ootuse õnnes. Ja orja rumal nägu segas teda.

Õhtu oli soe, kuigi maa külmunud. Mingi tuuleõhk ei liikunud. Raagus metsad seisid vesihalli joonestikuna sombus taeva all.

Lorens ei tahtnud täna harilikke teid sõita. Ta laskis hobusel huupi minna, kaudu niitude ja põldude. Sõita oli ainult penikoorma võrra, ja sellepärast ei kartnud ta eksimist. Liiatigi oli ta seda maad mitu korda käinud.

Külast sõitis ta välja kihutades, kuid teelt pöördudes laskis ta hobusel sammu käia. Härmas muld murdus kargelt looma kapjade all.

Siis pöördus ratsanik niitudele.

Metsatukad mustasid siin-seal õhtu videvikus, põõsad seisid paljaina kui vitsakimbud. Niidu lohkudes säras sile jääpeegel, pikendades puid ja põõsaid kahekordselt. Kogu maastik oli kui üksainus vaikne park.

Esialgu kuuldusid veel mõned tumedad mürtsud selja tagant, kuid siis vaikisid needki. Ratsanik oli jäänud üksi kesk sügistumma loodust.

Ta polnud unistaja, kuid ometi mõjus ümbrus temasse. Ta laskis valjad hobuse kaelale, toetas jalad kindlamini raudu ja laskis hobusel omapead astuda, selle liigutusist ise rütmiliselt kõikudes.

Teda valdas jälle nagu teele minnes magus ootus.

Ta kalk, kuid kaunis nägu, mida vaevalt märgatav haava arm laubal ainult ilustas, muheles. Ta liigutas pisut küünilises naeratuses ülemist huult, mida katsid lühikeseks lõigatud vurrud. Ja ta hallid, muidu nii kalgid silmad ähmenesid mingi vägivaldse, kuid magusa mõtte puhul.

Ta oli juba mitu päeva oodanud tänast sõitu. See pani ta olevuse niisama ootuskirest värisema kui sööst elukardetavasse võitlusse. Ta oli ühteviisi sõdur kui elumees.

Ta armastas mõlema kutse kirge ühteviisi. Seda rohkem, mida suuremaid närvikogemusi nad pakkusid. Seda rohkem, mida kindlamini nendes avaldus distsipliin ja vägivald.

Ta oli lugenud samuraide kasvatusjuhtnööre. Juba poisikestena pidid nad õppima verd nägema. Neid viidi vaatama, kuis timukas inimesi surmas, ja nad ei tohtinud härduda. Ja koju tulles anti neile toitu, mis oli hanguva vere sarnane ning mida pidi sööma ilma silmi pilgutamata.

Sellest sai Lorens aru kui millestki isiklikult lähedast. See oli distsipliin verise vägivalla jaoks.

Kuid ta oleks tahtnud samasugust valju distsipliini teise niisamasuguse vägivalla — armastuse jaoks.

See oli talle niisama isiklikult lähedal. Ta mõistis sedagi kui verist, maguskohutavat sõda.

Ka selleks peaks kasvatatama, mõtles ta. Mitte kõiki, sest kõik pole seda väärt, vaid üksikuid valitud kire-samuraisid.

Kõik don juanid on olnud asjaarmastajad, arvas ta. Nende mõttekujutust on toitnud unistus ja luule. Kuid armastus elukutsena — see pidi olema midagi niisama armuheitmatut ja hirmsat kui sõda.

Ja tal polnud ses kahekordses sõjas mingisuguseid piire peale oma egoismi. Mis oli talle inimkond või härdus hulga vastu!

Ning sõites üksikute niidule pillatud puude kui mustade tornide vahel joobus ta sest valjust tundmusest. Lihalik viirg tõusis ja täitis ta olevuse pealaest jalatallani. Künism ja õrnus segunes selles kui alkohol viinamarja-mah-

las. Hõisata oleks ta tahtnud kesk surmavaikset loodust!

Ta kujutles võimalusi, mis teda täna ootasid. Ta nägi õrnu loore naise alabasterõlul ja siniseid silmi, mis sulasid palvetuseks ta pilgu ees. Armastust, alistust, palvet ja kutset voolasid need silmad kui allikad. Tema aga oli südametu nagu linnade vallutaja!

Ta kannustas äkki hobuse galoppi. Puud lendasid tast mööda, põõsad vilkusid all, oja välgatas vasakul ja paremal pool. Ja jälle sirutusid ta ees harvade puude vitsastikud ebamääraseina üles.

Siis muutus maastik künklikuks. Vähese taimestikuga tõusid mäenõlvad, alanedes väikesteks orgudeks. Öö oli juba alanud ja pimeduse sein nii lähedal, et ta vaevalt mõnekümne sammu kaugusele ümbrust seletas.

Ta ootas juba suurt maanteed, mis pidi umbes siin läbi metsade lõikama, kuid see ei tulnud. Ta peatus, silmitses ümbrust ja pöördus paremale. Ta sõitis mõne aja, kuid ikka veel ei tulnud teed. Siis pöördus ta pahemale ja sõitis edasi hea õnne peale.

Nüüd muutus maastik ikka võõramaks. Pikkade lainetena tõusis ja laskus maapind. Lorens sulges silmad roidumuses, ja nüüd näis talle hobuse rütmiline liikumine, kui oleks ta tõesti venes üle loivade lainete liuelnud.

Ta avas jälle silmad ja nägi, et maastik oli veelgi muutunud. Maa oli täiesti must, kus vaevalt mingit rohtu kasvas. Puud tõusid siin-

seal, kuid nad olid peagu täiesti oksadeta ja näisid süsimustad.

Maa kumises hobuse kapjade all ja mingi peen tolm tõusis sealt ning pani hobuse puristama. See komistas kändudes ja näis pelguvat mustade puusiluettide keskel.

Kui Lorens imestades seda võigast maastikku vaatles, nägi ta äkki mäeharjal suurt lõket, nagu oleks õitsituli maas põlenud. See ilmus ja kadus. Siis äkki kerkis ta silmapilguks kõrgele, helekollasena ja kohutavana. Ja nüüd nägi Lorens, et see oli tõusev täiskuu.

Ta vaatas kui ärgates enese ümber. Kus oli ta?

Niikaugele kui silmad kandsid, ulatus kuu heledas valguses see must ja oksadeta mets. Ja nüüd mõistis ta, et see oli põlenud laas.

Süsimustad puusiluetid liikusid aeglaselt üle kuu heleda põhja, oma oksakägaratega kui luukered. Mõnel mäeharjal olid nad ühele poole lüngi nagu marus tardunud.

See pilt võttis Lorensil viimse usalduse ümbruse tundmisse. Ta ei teadnud enam, kustpoolt ja kuhu sõitis. Tal oli ainult tundmus, et tõusis ikka kõrgemaile ja kõrgemaile küngastele. Iga silmapilk avas talle uusi ootamatuid väljavaateid. Need täitsid rahutusega kõik ta mõtted.

Ta laskis valjad vajuda ja andis enese hobuse otsustamise hoolde.

Kuid hobune aimas sedamaid peremehe sihikindlusetust ja muutus niisama kahklevaks.

Raskelt ja vastutahtmist tõusis ta üles küngastele, et ettevaatlikult ja pelglikult alla orgudesse laskuda.

See kestis kaua. Lorens katsus kella vaadata, kuid see ei õnnestunud, hoolimata kuu heledast valgusest. Kogu õhk oli täis nagu mingit kollast tolmu.

Siis laskus ratsanik seliti hobuse seljale, hoides ainult jalgega looma kere ümbert. Ta oli harjunud nii sõitma. See oli kui õõtsumine karavani kaameli seljal.

Kahel pool ta kõrval tõusid mõned mustad oksad, kuid varsti kadusid need ja ta üle laotus ääretu taevas, mida kollatas kiiresti kerkiv kuu. Lorensi silmad suurenesid, vaadates seda imelikku valgust: ümmar, hiigelsuur apelsinivärvi kuu, ümbritsetud mingi vaevalt märgatava valgussõõriga. Ta silmad hüpnotiseerusid sesse valguskerra, mis näis olevat ainus elav olevus ses surmariigis.

Oli täielik hääletus. Ainult hobuse jalgade kobin paatunud maas kostis Lorensile. Isegi ta enese südametukse näis peatuvat.

Ja uneraugus valdas Lorensi. Ta oli kaks ööd kaardilauas istunud, ja väsimus, mida kesk tegevust ei pannud tähele, tungis nüüd ses hääletuses ning üksinduses vaenlasena kallale.

Kuid siis ajas ta enese jälle äkilise hooga püsti. Ta oli võidu saanud sest loiust ja unistavast meeleolust. Pidi ometi midagi tegema, et mitte hommikuni niiviisi sõita!

Sel silmapilgul nägi ta eesoleva mäe tipul

mustavat metsatukka ja selle all tulukest. Näis, nagu oleks hobune veel varem seda märganud, sest ta kiirustas sundimata sammu. Ja siis seletas Lorens puude all isegi madala maja mustavat kogu, mille aknast tuli vilkus.

Ta juhtis hobuse kahklemata selle poole.

Maja piirasid aiad, kuid need olid pehkinud ja maha varisenud, nii et sõitja üle nende õue pääses. Maja ise oli üksik, must ja vaikne. Ta räästad ulatusid igalt poolt kui kaabu servad kaugele üle seinte, suurendades maja ümbritsevat varju. Ainult üksik aknaruut hõõgus.

Lorens peatus akna ees, kaheldes, kas inimesi hüüda või hobu seljast maha tulla. Ta seisis kesk heledat kuuvalgust ja tema ning hobuse vari langes mustana murule. Ta viivitas, imestades maja ümbritsevat vaikust. Siis nägi ta äkki otse hobuse nina ees rääsita all inimkogu, kes oli nähtavasti algusest saadik seal liikumata seisnud.

„Hei, kes siin on?" hüüdis ta jahmatades.

Kulus paar silmapilku, siis vastas madal, vaevalt kuulduv hääl:

„Eks selle maja rahvas, kes muud." Ütleja hääl oli vana, alandlik ja pelgunud. „Aga kust võõras tuleb, kui küsida tohib? Kas kaugelt?"

Lorens ei vastanud vanamehe küsimusele, vaid päris, kui kaugel oli mõis, kuhu ta sõita tahtis.

„Oh härra," vastas jälle umbne hääl, „see on kaugel, versta kakskümmend on sinna."

„Kakskümmend versta!" imestas Lorens.

„Jah, härra, veel enamgi. Ei ükski sõida sinna ööse1. On vahel suured sood ja metsad. Ei ole ühtki teed sinna. Ja ajad on rahutud."

Lorens peatus üllatatuna ja mõtles. Ta oli nähtavasti ammu vale sihil sõitnud. Ta sirutas käerandme akna valgusse ja vaatas kella. Ta oli enam kui kolm tundi teel olnud. Siis küsis ta pahaselt:

„Kas siin mõnd muud maja on ligikaudu?"

„Ei," vastas hääl, „siin ei ole kedagi. Aina metsad ja sood. Viis versta on külla. — Ja ajad on rahutud."

Lorens raputas vihaselt pead. Ta oli hiljaks jäänud. Ta ei jõudnud enam milgi moel peo ajaks pärale. Kuid tagasi sõita ei suutnud ta ka enam.

„Või nii," ütles ta, „hea küll, ma pean siis siia jääma. Ma puhkan teie juures välja."

Ja ilma öömaja palumata hüppas ta hobuse seljast maha. Vanamees kuulas ta kannuste tärinat ja vaikis. Lorens sirutas ja õiendas mõõga rihmu.

„Kas teil talli on?" küsis ta.

„Ei ole," vastas vanamees. „Aga siin on suur räästaalune. Sinna võib hobuse siduda. Las ta sööb ja puhkab."

Ta võttis hobuse käe kõrvale ja talutas katuse alla, mis maja otsas mitu sülda seinast üle ulatus. Lorens jälgis umbkaudu looma ja inimese musta kogu.

Siis tuli vanamees jälle maja ette.

„Noh, olge nii head," ütles ta ja lükkas maja ukse lahti.

Äkki voolas hele silmilõikav valguse vööt õue. Lorens kummardus madalal uksel ja astus mõõgaga vastu künnist kolistades tuppa. Ja äkki nägi ta mitut inimest, kelle olemasolu ei võinud aimatagi ses vaikses majas.

Laual põles lamp ja selle ümber istus kolm meest ning üks naine, nähtavasti õhtusööma lõpetades.

Vanamees — nüüd nägi Lorens, et see tõesti oli vana ja hall — vanamees ütles paar sõna võõra tulekust. Istujad tõstsid näod ta poole, kuid imestuseta ja sõnata, otsekui oleksid nad tema tulekut oodanud. Nad nihkusid kõik akna alla pingile, vabastades tulijale kogu laua. See istus ilma mingi sissejuhatuseta laua äärde ja küsis:

„Kas ma saaksin midagi süüa?"

Talle toodi piima ja leiba ning ta hakkas isukalt sööma. Kestis mõni minut vaikust. Lorens sõi ja majarahvas vaatas teda pead pööramata, viiekesi reas.

Siis hakkas vanamees üht ja teist küsitlema, et midagi rääkida. Kuid Lorens ei tahtnud anduda mingisugustesse kõnelustesse. Ta vastas ainult üksikute sõnade kaupa või jättis üldse vastamata. Ja peagi rauges jutuajamine täiesti.

Kuid sedamööda, kuis Lorensi isu kustus, hakkas ta rohkem enese ümber silmitsema.

Tuba oli ruumikas, kuid madal ja ta nurgad

kadusid hämarusse. Siin tundus mingi kitsikuse ja rusuvuse painet.

Kuid kõige rohkem peatusid ta silmad inimestel. Ta ei hoolinud neist, nagu üldse kõigist, kellega tal polnud isiklikult asja. Kuid kui ta kord pilgu oli üle nende rea lasknud, ei võinud ta jätta seda teist korda tegemata.

Nad äratasid temas tundmust, mida võis pidada peaaegu võikaks.

Kolm nooremat meest olid kõik peagu ühevanused ja ühesarnased, nii et ta neid vendadeks pidas. Kõigil olid ühesugused räbaldunud riided, kõik vurrudega ja ainult ühel oli punane pulstunud habe.

Kuid kui ta neid kauem vaatles, pani ta tähele nende näol üht tunnust, mis sarnastas neid veel enam üksteisega. See oli toorus — toorus mingis üliinimlikus ja võrratus mõttes. Oli võimatu eritleda, milles see just avaldus, kuid see näis otsekui voolavat nende vaikivaist, üksisilmi vahtivaist nägudest.

Need olid mingisugused koerte näod, koera silmiga, loperguseks litsutud ninadega ja mõlkivajutatud otsaesistega. Nende suud aga vaikisid jõhvvurrude all sest toorusest, millest silmad kõnelesid. Nii istusid nad liikumata, suured soonilised käed kahele poole pingile toetatud, nagu koerad käppadel.

Need olid inimesed, kelle töö ja üksindus oli muutnud metsolevusiks ning kelleni Lorens iial ei soovinud alanduda. Ta põlgas neid loomu-

sunnilise hoolimatusega, ilma et seda tundmust oleks tahtnud eritledagi.

Ainult vanamees näis olevat elavam nende sõnatu liikumatuse kõrval. Ta asetas end edasi-tagasi istmel ja küsitles ikka jälle uuesti, isegi vastust saamata.

Kuid nüüd pani Lorens tähele imelikku vastuolu vanamehe olevuses. Ta kõne oli rauklik ja arenematu, kuid ta nägu äärmiselt kaval ning silmad naasklitena teravad. Kogu ta olevus näis immitsevat seda salalikkuse vaimu, mis oli nii vägev, et mõjus vaatajasse otse kehalikult.

Ja Lorens pööras vastikusetundes silmad ta näolt naise poole.

See istus kehaga taha vajunult, pea vastu palkseina, ja vaatas silmi pööramata Lorensi otsa. Tal oli punane kuub seljas ja käsivarred pooleni paljad. Ta jalad olid liikumata üksteise kõrval ja suured käed põlvil. Valgus langes madalast lambist ta näkku, valgustades rohkem lõuaalust kui nägu ennast. Ja oli imelik ta nägu ses valgustuses.

Ta oli noor ja lopsakakujuline. Ta põsenukid ulatusid kõrgele, ta silmakulmud olid peaaegu ühte kasvanud ja otsaesine lai ning madal. Kuid selle näo võikus oli koondunud suhu. See oli suur, punane ja kisendavalt himur. Ta paksud, pisut lahti huuled vestsid sest loomalikust toorusest, mis ta vendade silmad. Nad olid ette ulatatud, otsekui õhust midagi imedes. Ja nende kohal üleval läikisid alla-

lastud laugude all niisked ja ähmased silmad, teadvusetud ning loomalikud.

Lorens oli äkki isu kaotanud. Ta lükkas söögināu eemale ja tõusis üles.

„Kas ma ei saaks siin kuskil välja puhata?" pöördus ta vanamehe poole. „Hommikul sõidan edasi."

„Mirandola —" käskis vanamees ja pööras näo naise poole.

See tõusis kohe ja läks õõtsuvalt üle toa. Ta juuksed olid ruuged ja lopsakad kui hobuse lakk. Ta avas toa nurgas ukse ja kadus teise ruumi. Kuid peatselt tuli ta tagasi ja vaatas isale otsa.

„Olge nii lahked," ütles see võõrale, ise tõustes ja lampi võttes.

Lorens astus tuppa, mis oli nii väike, et vaevalt võis käsi vabalt igale poole sirutada, ilma seina põrkamata. Ta näis oma kitsuse man kõrge kui kaevandus. Aken oli mingi raske riidega kaetud. Lamp põles laual ja valgustas süngeid seinu ning voodit.

Vanamees soovitas kavalaid silmi välgutades rahulikku ööd ja kadus.

Lorens oli üksi.

Ta oli nii väsinud, et oleks silmapilk tahtnud pikali visata ja magama jääda. Kuid samal ajal hoidis mingi ärevus teist poolt ta ajudest ometi ärkvel ja pingul. Ta vaatas toas ringi, katsus akent — see oli kitsas ja paksude raamidega, siis ust — seda oli võimatu seestpoolt sulgeda. Ta vaatas ümber.

Kuid siis muigas ta äkki endamisi, tegi käega hooletu liigutuse ja hakkas rõivaid päästma. Kuid peagi mõtles ta ometi ümber, päästis ainult kaeluse lahti, pistis revolvri peaaluse alla, kustutas tule ja heitis voodisse, nagu oli. Isegi mõõk jäi ta puusale.

Ta oleks tahtnud magada, kuid nagu ikka, nii tuli tal ka täna enne magamajäämist mitmesuguseid mõtteid, teadmata kust ja millest esile manatud. Need olid enamasti erootilist laadi. Ta kujutles mitmesuguseid olnud ja olematuid elamusi nende füüsiliste eeldustega. Need unistused olid õieti konkreetsed ja üksikasjalikud. Ta mõtles rohkem keha kui ajudega, ja keegi polnud kaitstud siis ta mõtteliste kallaletungide vastu.

Täna tundis ta kahetsust nende võimaluste pärast, mis jäid kasutamata. Ei võinud keegi üles arvata neid kaotusi, mis langesid ta osaks tänase eksimise pärast. Võib olla, enam iial ei kordu nad! On midagi ära pillatud, mida enam kunagi tagasi ei saa!

Ja ta eritles neid võimalusi viimsete üksikasjadeni. Noore naise õrn olevus paljastus ta unistes mõtetes aste-astmelt, kuni ta oli tema ees riidetuna, saadavana. See oli liikumatu ja hääletu vägivald selle õrna, neitsiliku, alles õispuhkeva naise kallal, kes puhkas vast praegu kuski teispool pimedaid metsi ja soid süütut und, ohates läbi une kaeblikult oma vägistaja poole.

Siis hakkas Lorens ta nägu enesele kujut-

lema, ta silmi, juukseid, huuli. Kuid mida üksikasjalisemalt ta neid kujutles, seda visamalt hakkasid need muutuma ja teisenema. Ja juba valgusid need õrnad, peened näojooned laiali, toorenesid ja loomastusid, ning ta poole sirutusid äkki paksud, punased, himurad huuled...

Lorens võpatas.

„Mirandola —?" küsis ta äkki eneselt jahmatades. „Kas polnud ka selle tüdruku nimi Mirandola? Kas ei hüüdnud nii teda vanamees? Milline imelik ühtesattumus! Too seal ja see siin —!"

Ta viskles voodis rahutult edasi-tagasi, kiusatud mõttekujudest. Kuid lõppeks vajus ta unne. See polnud rahulik uni, kuid ta ei mäletanud ometi midagi unes näinud olevat. See oli rohkem tarretus kui uni. Pilkane pimedus peitis ta noore ja võimsa keha kõigi ta kirgedega.

Ta ei teadnud, kui kaua oli maganud, kui äkki unest võpatas. Ta hüppas istuli.

Kuskilt eemalt, väljast või maa alt, kostis imelik hääl, mingi surutud kisendus või inisemine. Ta kuulatas mõne silmapilgu, siis mõistis äkki: see oli ju tema hobuse hääl! See otsekui tahtis hoiatada või appi kisendada mingi tundmatu hädaohu ees!

Lorens tormas ukse juurde, leidis selle hädavaevalt pimedas, ruttas üle pinkide komistades läbi kuuvalgese eestoa ja avas välisukse.

Kuid seal toibus ta, ja mingi ettevaatuse vaim tuli ta peale. Ta astus tasa välja ja hiilis rääastaaluse süsimustas varjus maja otsani.

Ta hobune seisis hääletult, kuid kui Lorens käe ta kaelale pani, tundis ta, kuis loom oli üleni märg ja värises kogu kehast. Lorens rahustas ja meelitas teda vaikselt kui last, kogu aeg ettevaatlikult ümber vahtides.

Kuu oli kõrgele taeva tõusnud ja maja vari langes murule. Mingi hõbedane vaikus täitis taevaalust. Oli nagu veelgi soojemaks läinud kui oli õhtul.

Üle õue mustasid kuuvalguses metsatuka paljad ladvad. See seisis üksikuna mäe tipul kui hiis. Mingi põõsarida ühendas puid õuega ja heitis omalt poolt varje üle maa.

Kui Lorens seda rahustavat pilti vaatles, nägi ta äkki valendaval murul imelikku varju üle õue libisevat. Ta tõstis varju järele silmad taeva ja nägi seal niisama hääletult imelikku kogu puude poole liikuvat. See polnud lind, ta tiivalööke ei võinud aimata; ta oli nii ümmarik, et tal tiibu üldse ei näinud olevat. Kuuvalguses paistis ainult mingi tume viir ta taga. Ta kadus silmapilgu pärast metsatukka ega tulnud sealt enam välja.

Lorens pidas seda esimesel hetkel mingiks viirastuseks, kuid siis näis talle, et oli käsitamatu side hobuse kisenduse ja selle imeliku nähtuse vahel õhus. Kuid mida, mida pidi see tähendama? Või magas ta alles ning nägi und?

Ta silmad vahtisid ikka veel kuuvalguses tumenevat hiielatva. Ja nüüd näis talle, nagu oleks õudne lendaja puuladvas tombuna mustanud. Ja kõik oli nii võikalt vaikne! Jälle mitte

kedagi selle üksiku maja juures, peale tema ja hobuse!

Ta lausus veel hobusele mõne rahustava sõna ja hakkas räästaalust mööda edasi liikuma. Ta jõudis põõsareani ja leidis selle taga kraavi, mis läks puhmastega ühes joones. Ta laskus kraavi ja astus põõsaste varjus kummaras metsatuka poole.

Vaevalt oli ta pool teed ära käinud, kui metsast hakkas imelikke hääli kuulduma. Need polnud loomade hääled, kuid inimeste omad ka mitte. Nad olid inimsõnade sarnased, kuid kõlatud kui korin kurgu põhjast. Ja nad ei tulnud maa pealt. Ei, nad kostsid taevast!

Lorens oli põrutatud sest nähtusest. Ta suurendas oma ettevaatust, liikudes vahel poolest jalast vees, vahel põlvili maas. Ta vabises õudsest ärevusest.

Nüüd oli ta juba puude all ja vaatas üles. Sel silmapilgul nägi ta, kuis must kera eemalt vihinal lähenes, tiiru raagus puu ümber tegi ja oksale laskus. Ja samal silmapilgul nägi ta, et see oli inimpea, samuti kui nägi, et puus oli neli samasugust pead ees.

See oli kui raagus palm viie kookospähkliga!

Lorens tundis, kuis juuste juured ta peanahas liigahtasid!

Kuid ta ei saanud imestusest veel toibuda, kui puusse lendaja kõnelema hakkas:

„Ma lendasin. Ma tegin tiiru üle metsade.

Ma ei näinud kedagi. Kuu paistis ja kõik oli vait. Kõik oli vait."

Selle peale vastas teine pea — ja nüüd tundis Lorens häälest, et see oli vanamehe oma:

„Olgem ettevaatlikud. Nad on kavalad. Nad on halastamatud. Nad on hirmsad. Olgem ettevaatlikud!"

Kraaksus vastu teine pea:

„Ta on rikas. Tal on palju raha. Tal on tore hobune. Ma tahaksin ajada selga ta kuue ja istuda ta hobuse turjale. Oh, oh, ta rahakukrut tahaksin ma raputada!"

Purskas vastu kolmas pea:

„Äh, maha tuleb ta tappa. Silmapilk tappa. Nagu koer tappa. Koerale ka koera palk."

Vastas neljas pea:

„Ei, elavana kinni püüda. Puuri tahaksin ma ta panna. Puuri kui kirju pärdiku, kõigi ta riiete ja riistadega. Nuumata kui siga tahaksin teda, enne kui veristaksin."

Ja pea naeris kähedalt ning toorelt, nii et oks ta all õõtsus.

„Tasemini! Tasemini!" köhis vanamees. „See on suur lind, oi, see on suur lind. Nägite, kuis oli ta uhke. Uhkus on suuruse märk. Ta maksab elavana ja surnuna. Teda ei jõua kullaga kaaluda. Ettevaatust! Ettevaatust!"

Lorens oli põõsasse kokku vajunud. Ta ei mõtelnud midagi, kuid ta enesekaitse loomusund oli valvel. Ta katsus revolvritaskut, kuid laskeriist oli ununud majja. Ainult mõõk oli tal kaasas.

Siis kuulis ta pead jälle kõnelevat:

„Kas nägite, kui ilusad olid ta riided? Tema käib siidis ja sametis, kui meie külmame! Kas nägite sõrmuseid ta sõrmes? Ma ütlen, ka unes pole te sääraseid näinud. Ooh, kuis raputan need surnukeha sõrmest! On tulnud aeg! Ka meie tahame härrad olla — ho ho hoo!"

„Ta on rasvane ja söönud," vastas teine pea. „Ta põsed on punased ja käed piimvalged. Ta on sulgpadjus maganud, kui meie higis orjasime. Ta on priisanud, kui meie nälgisime. Küllalt on ta imenud rahva higi! Nüüd on meie aeg! Nüüd maksame kätte kõik kannatused! Nüüd nülime ta kui angerja elavana!"

Äkki rabises raagus oks, mustad juuksed hõljusid poole puuni, ja kostis Mirandola kirglik kisendus:

„Kas nägite ta silmi, — küüntega rebiksin need ta peast! Ta suu on punane kui lill, — hammastega näriksin ta huuled puruks! Oh, ma tunnen teda: see on naistepetja, süütute vägistaja, ausate häbistaja — ise ikka aus ja süütu! On tulnud kättemaksutund kõigi uulitsaile lükatute, ülespoonute, ärauppunute eest! Andke ta mulle! Andke ta mulle! Mina tahan tasuda tema ja ta isa ning isaisa eest, kõigi pisarate eest, mis nende pärast valatud, kõigi valude eest, mis nad teinud. Andke ta mulle! Andke ta mulle!"

Ja kogu peastik puus kisendas kraaksuval kähinal: „Kättemaksmist! Kättemaksmist!"

„Tasemini! Tasemini!“ manitses vanamees. „Ta elab veel. Ja tal on kõrvad. Oi, neil kõigil on head kõrvad. — Lennaku üks vaatama, mis ta teeb.“

Sedamaid tõusis üks päist lendu, tegi tiiru puu ümber ja liugles siis maja poole, vaevalt märgatavalt tiibkõrvu liigutades. Ta kadus nagu nool, ja kõik ootasid hääletult, oksil kui tukkudes. Kuid ta ilmus silmapilgu pärast tagasi ja kisendas juba kaugelt:

„Ta pole seal!“

Kohkusid teised: „Ei ole seal?!“

„Ta pole seal! Ta hobune sööb räästa all, aga teda ennast pole seal. Ma olin ta toas, ta säng oli tühi, ta mõõka pole seal, midagi temast pole seal. Ta on läinud!“

„Eks ma öelnud,“ kraaksus teine pea süüdistades, „te lasete ta ära minna. Kohe oleks pidanud ta maha lööma. Nüüd on ta läinud! Nüüd on ta läinud!“

Kesk seda sõnelust kriiskas äkki naise hääl:

„Vaadake, ta on seal, põõsa all, see kangelane! Vaadake, vaadake, ta lamab kõhuli poris, see suur härra!“

Kõigi silmad pöördusid Lorensi poole — ja siis tormasid kõik äkki vilistades, ulgudes ja hambaid kiristades ta kallale, nii et raagus oksad ragisesid. Nende silmad leegitsesid ja pikad hambad avanesid, paljastades must-punast keelt.

Lorens hüppas surmahirmus püsti ja haaras mõõga. Ta vehkis meeleheitlikult siia-sinna,

piiratud igalt poolt peade, juuste ja neelavate lõustadega.

Pead hüplesid üles ja alla kui kummikerad. Nende ulguval vihal polnud piiri. Iga mõõga riivus andis neile ainult hoogu.

Äkki mässus Lorensi mõõk naise juustesse. Sõnul kirjeldamatu rõõmurõkatus kostis avatud lõustadest ja nad tormasid lohedena ta kallale.

Surmliku pingutusega pööras Lorens mõõka — ja lõikas peast peo juukseid ühes peanahaga maha. Pea kukkus kisendades uperpalli põõsastesse.

Nüüd sai Lorens hoogu. Ta raius paremale ja pahemale poole, ta keerles kandadel, ta taganes ettevaatlikult seljaga vastu puud — ja virutas äkki kõige jõuga hoobi vastu üht pärani suud. Kolp langes murdudes kui kivi.

Kuid järelejäänud tungisid peale. Nad langesid haavatuina maha, keereldes rohus kui pallid, purres meeletus vihas puutüve ning külmunud maad. Ühel lõikas mõõk kõrva ära, ja pea lendas uperpalli, kuni veeres põõsasse, pekstes teise kõrvaga vastu maad, nagu kala sabaga. Maa ja põõsad ümber olid verised.

Siis jäi kõik vaikseks. Lorens oli üksi. Ta peatus ja pühkis surmahigi laubalt. Ta hingas sügavalt otsekui hauast tõustes.

Korraga tundis ta äkilist tõuget küljele, nii et oleks pikali lennanud. Ta hüppas õhku ja pööras silmad pahemale poole. Üks haavatud pea oli põõsast välja hiilinud ja hammastega ta varrukasse karanud.

Lorens pingutas kätt, kuid ei ulatunud mõõgaga pea juurde. Siis raputas ta varrukat, peksis vastu puid ja maad, kuid asjata. Pea ei liigutanud, vaid hoidis kramplikult hammastega.

Ja Lorens nägi, et see oli naise pea. See oli hirmus. Mustad verised juuksed rippusid pulstunult alla. Peast tunginud silmad vahtisid klaasiselt, täis nõrgunud verd.

See pea oli surnud, kuid surnunagi hoovasid need ajud leppimatut, kõike põletavat viha.

Siis hakkas Lorens ühes rippuva peaga maja poole jooksma. Kolp koormas teda ja verised juuksed jäid ta jalgu, kuid ta ei peatunud. Ta päästis hobuse ja tõi rääsita alt välja. Hobune norskas, puristas ja kargles püsti. Kuid Lorens hüppas ta selga, mütsita ja palja mõõgaga, ning põgenes õuest.

Sest rännakust, mis nüüd järgnes, ei teadnud ta hiljem midagi. Ta mäletas ainult mingit pimeduse riiki, kuhu kadus. Oli see öine mets, kehastunud hirm või nõdrameelsuse pimedus — ta ei teadnud seda.

Kuid ta oli ses pimeduses kaua teel. Ta ei sõitnud mingisuguseid teid, vaid kihutas huupi. Oli soid, tihnikuid, kottpimedaid põlismetsi, puutuid künkaid. Ja ikka ainult pimedus, pilkane pimedus, mida ei suutnud valgustada teadvuse kuudam.

Ta oli nõnda sõites kole: hirmust virildunud näoga, püsti juustega, üleni verine, surnu pealuu varruka küljes. See polnud enam inimene,

kes nõnda läbi öö ja metsade huupi ratsutas. See oli mingi vaimude sõdur.

Korraga ärkas Lorens. Oli hommiku videvik. Maast tõusis roosa udu. Sõitja oli mingi metsa ääres. Ees laius udutsev nõmm karjateega. Eemal paistsid majad puude all.

See oli küla, kus peatus ta väeosa.

Kui ta seda pilti uimaselt ja tõmbilt vaatas, kuulis ta äkki enese taga hüüdu:

„Härra! härra!"

Ja põõsastikust sõitis välja oma hobusekronuga, kes üleni vahutas, Lorensi ori. Ta hakkas kohe, ilma et oleks juurde jõudnud, oma hädaldav-haleda lobisemisega:

„Härra, ma hakkasin öösel nii teie pärast kartma. Ma ei tea, millest see tuli. Ja keegi kui ütles: tõuse, tõuse üles, su härra on hädas! Ning ma panin hobuse sadulasse ja sõitsin, sõitsin kogu öö, kuid kätte ei saanud, enne kui —"

Ta peatus äkki ja ta suu jäi ehmatusest lahti.

„Mis sa vahid?" ütles Lorens tuimalt, kui kaudu une.

„Teie juuksed on — valged —" kogeles venelane.

„Valged —?" küsis Lorens ja tõstis käe, et sõrmedega läbi juuste tõmmata. Kuid selle juures tõusis verine pea, mis seni oli ta varjul olnud. Juuksed rippusid alla kui käsivarrele heidetud salli pikad narmad.

Silmitu hirm kajastus venelase näol, ja ta kihutas kisendades ning ulgudes küla poole.

Lorens ratsutas üksi ja aeglaselt külla. Inimesed kahvatusid ja taganesid ta ees. Tema aga ei näinud midagi. Ta jättis üleni vahus ja äraaetud hobuse väriseva orja kätte ning astus oma korterisse.

Ta võttis kuue seljast lõikas mõõgaga pea varruka küljest ja asetas lauale. Kõik ta liigutused olid aeglased, otsekui automaadi omad. Siis istus ta pea ette ja hakkas üksisilmi selle näkku vahtima.

Paar verihaava läksid üle siniseks tõmbunud palge. Silmad olid pärani, hõõgudes kollast viha, ja huuled virildusid, tulvates põletavat needet. See oli kui Meduusa pea, mille pilk vere soontes tarretab. Ja see pilk sõi läbi Lorensi elu.

Ta mõtles, aegamööda ja kiviraskelt:

On elu uni, on võigas, hirmus uni. Mina elan, kuid olen mõistmatu elu sees. See pea on surnud, kuid kannab endas saladust. Ma ei tea midagi ja pea ei ütle midagi. Kas magasin ma enne elu ees, või magan praegu?

On elul kaks palet. Olin tunnud enne üht. Nüüd tunnen teist. Olin ühele ise hirmus. On teine mulle hirmus. Ma ei taha näha enam kumbagi palet. Ma ei taha näha ennast ega maailma.

1920.

POEET JA IDIOOT.

1

Ormusson tegi paar tiiru puiestikus. Mõtteis lähenes ta varemeile, pöördus Inglisillale ja sealt tagasi Baeri sambale. Selle ees tõstis ta üllatatuna pea.

Metallrauk istus oma tugitoolis, raamat põlvel lahti, juukselokid kõrvadele vajunud, ja näis lugevat. Kuid siis kandis tuuleiil koltunud lehe raamatule, aga vanamees ei liigahtanud, otsekui puulehelt edasi lugedes. Ta näis võigas oma hajameelsuses.

Ormussoni silmad kandusid läbi pika allee, mida mööda oli tulnud. See oli tühi, raagunud puud seisid liikumata, mõni koltunud leht valendas maas, üksik jalutaja siluett pelgus kauguses. Kõike looris sõnatu sügisnukrus.

Ormusson astus aeglaselt mõned sammud, peatus mäe rinnakul ja vajus pingile.

Alt piiras ta vaadet pügatud põõsasterida,

pahemalt kirju, eksootiline torn, eksinud kui kaugelt lõunamaalt siia, paremalt aga raagus puuderühm. Ja nende raamide vahelt avanes linna katustik, aedade hall räbu ning üle kõige tinane sügistaevas.

Siit ülevalt oli ta seda linna ikka armastanud. See pink ja see panoraam olid seotud ta elus paljude mälestustega.

Siin oli ta istunud noorukesepõlves suvehommikuil, mil harva läks magama enne päikese tõusu. Siin oli ta kuulanud alt aedadest ööbikulaulu, hinganud jasmiinide uima ja joobunud rahvuslikust heroismist.

Ja siia oli ta hiljem tulnud pärast kireöid, üksi, vaadanud, kuis teispool jõge mõni suur puumaja kui tungal põles, kuna linn magas, ilma ühegi hädakellata, vaikne nagu surnud. (See oli noil aastail klassiline tulikahjude linn.) Must suits tõusis sirgena avarusse, paistis kõrge hele tulesammas, mille kõrval taevarannal ilmus punane päikeseketas, aga ikka veel oli linnas vaikne... Ja see vaatlus oli pimestavas kokkukõlas Ormussoni meeleoluga: see lõõmas niisama kui hiigla õitsituli, kuid kõik oli vait tema ümber. Ta joobus, ta nautis sest pildist nagu Nero põleva Rooma kohal. Põles, sai hukka kõik ta kirgede neelus, kuid ta ahmis ikka enam ja enam, — armastust, kunsti, naisi, lillesid, — ikka küllastumatu, ikka rikas, ikka pillates.

Kuid see ümbrus oli teda näinud ka ahastavat elu ja kunsti suures heitluses, mil ta hinge

kandis kohutav askees. Ta oli nagu munk, keda mattis sügismust öö ta kongis, täis kohutavaid nägemusi ning meeleheidet.

Nüüd vaatas ta väsinult ja nukralt alla linnale.

Kesk linna kerkis Jaani kiriku tömp torn, kaugel taevarannal Peetri kiriku lame siluett ja teisel pool hullumaja punetav katus, ning nende vahel aedade hallid rägastikud ja telliskivist, karrast ja papist katuste kandikud, halli taeva all rasked ning ähmased.

Kuid veel nüüdki armastas ta seda inimpesa siit ülevalt, eemalt, vahemaa tagant. Ta unustas viha ja vastikuse mudaste tänavate ning tuimade inimeste vastu. Kõik kadus kuhugi kaugusse, kõik paistis veel läbi mingi klaasseina. Ta tundis ainult, et oli pärit siit ja seotud selle linna ning taevarannaga.

Ainult mitte neid inimesi näha! mõtles ta. Mitte tunda nende rumalust enese ümber, mis tõi otse füüsilist valu! Mitte näha nende igapäevast askeldust, nende ajalehti ja vürtspoode, nende laatasid, koosolekuid, pidusid ning matuseid! Mitte kohata neid advokaate, poeselle, lodjavenelasi, üliõpilasi ja seltskonnadaame! Mitte minna raamatukauplustesse, kus unine kärbes kõnnib aabitsa kaanelt testamendi kaanele ja teises toas istub idioot ning kirjutab juhtkirja! Ainult veel siit vaadata seda linna — ja siit veel armastada teda — valusa ning nukra armastusega.

Ja ta hinges tõusis samasugune vaikne kur-

bus, kui oli tärganud ta südames, vaadates Igavest Rooma ülalt Monte Pincio rinnakult.

Selle juures ei pannud ta tähelegi, kuis üks inimkogu raagus puude all talle lähenes. See kõndis ruttu, pisut ettepoole lookas ja kätega vehkides. Ta tuli, peatus mäe rinnakul, pomises midagi enese-ette, pöördus, nägi Ormussoni, kergitas kübarat ja läks edasi, niisama ruttu.

Ormusson vastas vaevalt tervitusele, sest ta ei tunnud seda inimest. Ta vaatas hajameelsena ta järele. Mehel oli kulunud palitu küürus keha ümber, palitu kaelus püsti, üks püksisäär katkise kamassi taha üles jäänud ja luitunud nokkmüts sügavale pähe litsutud. Ta küljetaskud olid nii täis topitud, et riie oli selja kohal pingul.

Kuid vaevalt oli ta paarkümmend sammu edasi läinud, kui järsku ümber pöördus ja jälle Ormussonile lähenes.

Nüüd nägi see ta nägu. See oli kahvatu, harva halli habemeudemega ja sinaka suuga, mis näis aeg-ajalt liikuvat. Ta müts oli nii silmile litsutud, et mõlemad kõrvad olid painutatud välja, kahele poole peakatte kõrvale.

Võõral paistis ülestõstetud palitu kaeluse alt määrdinud rinnaesine, kuid kraed ega kaelasidet tal polnud. Ka põuetaskud näisid tal midagi pingul täis olevat, nii et ta keha paistis muhklik ja kühmuline nagu paistetanud. Ta varrukad olid nii lühikesed, et luised sinakad käsivarred olid kaugele näha.

Ei, Ormusson ei tunnud seda hulgust. Ta

arvas selle olevat mõne kerjuse ja pistis juba käe tasku, et võtta rahakotti. Siis aga kuulis ta võõra imelikku, madalat häält:

„Ma näen, sa ei tunne mind enam, Ormusson."

„Ei —" vastas Ormusson kaheldes, puudutatud võõra familiaarsusest.

„Aga mina tunnen sind hästi, kuigi oled muutunud," jatkas võõras. „Pole ime, pole ime," kõngutas ta pead. „Sellest on juba viisteist aastat — eks ole? Või rohkemgi veel?"

See peab olema mõni koolivend, mõtles Ormusson põlgliku muigega. Kuid ta oli need viimseni unustanud, nagu oli püüdnud unustada kõike ebameeldivat oma minevikus. Ta ei mäletanud peagu ühtki nägu ega nime. Kuid ta juhtus vahetevahel ikka veel mõnd kohtama, mõnd postiametnikku, äriomanikku, põllumeest või maa kooliõpetajat. Siis ei võinud ta iial mõista, kuis oli võinud kord elada kaasa nii palju rõõmusid ja muresid nende elatanud, kivinenud ning tömpunud inimestega. Ta nägi mõnd neist pühapäevahommikul lapsevankrit linnast välja lükkavat, kuna paks, piima nõretav naine kõrval tammus, söömapunt käes, — need pildid panid ta läkastama.

„Me istusime siis kõrvu," jatkas võõras, otsekui aimates Ormussoni mõtteid. „Kaks aastat istusime kõrvu."

„Kobras —?" küsis Ormusson aimeldes.

„Jah, mina see olen!" rõõmustus võõras süngelt. „Mina, just mina."

Ormusson ulatas vastu tahtmist käe, mida võõras pigistas külmade, luiste ja higiste sõrmedega.

„Mina see olen," kordas ta. „Ja kui ma sind ei sega, siis vabanda, et silmapilguks su kõrvale istun. — Olen väsinud, see maa on nii kauge, sealt pärmivabriku tagant."

Ormusson vaatles võõrastades meest enda kõrval, vaevalt pead ta poole pöördes.

See ta siis oli, nüüd tuli tal meelde. Ta oli olnud kahupäine, elav ja rõõmus, peente näojoontega, nõtke kui osi. Ta oli üks neist, kes oli minevikust veel kuidagi meeles püsinud, mingi heleda laiguna, kui väike vinjett kooli mälestuste tuimal leheküljel. Kuid kui ammu oli see kõik olnud!

Vaheajal võttis Kobras kübara peast ja pühkis paar korda kui kärbes kahe käega üle näo. Ja nüüd nägi Ormusson selle pea täielikku armetust.

Ta juuksed olid välja langenud, mõned tuhkhallid udemed katsid seda dekadentlikku kera. Kõik oli tuhm ja ähmane, võib olla, veel enam ses kollakashallis sügisõhtu valgustuses. Ainult ta aukulangenud silmad läikisid mingi rahutu eluga.

Ta pühkis nägu ja jatkas:

„Sa oled mu unustanud — oo, ma saan sest aru. Mõistan väga hästi. Pole väärtki muud. Kuid mina olen su elu ikka silmas pidanud. Ja see on jällegi arusaadav. Kõik on arusaadav. Ma olen lugenud iga su rea. Võiks öelda, iga

su koma on mulle tuttav. Olen sinu suur austaja."

Ta peatas sõnavoolu, et jatkata:

„Tõsi küll, on olnud sääraseidki kohti, millega ma pole võinud päri olla, vabanda mind. Sa oled pisut i l u s, — maailm ei ole nii ilus. Inimene on vastik loom! Ja sa kirjutad nii palju naistest, kuid kas sa ei näe, et nad polegi nii tähtsad? Nad pole tähtsad m e h e l e. Ilma nendetagi võib läbi saada."

See mõte üllatas Ormussoni. Tal olid ka enesel samad eitavad mõtted oma toodangust. Ta vaatas imestades Kobrasele.

„Maailm on palju kavalam asi, kui sina tahad näha," jatkas see. „Ta on väga kavalate olevuste päralt, — ta on ü h e kavala olevuse päralt. Ja see olevus on m e h i n e, mitte naine." Ta rõhutas eriti viimaseid lauseid, andes neile kui erilise tähenduse. „Aga seda salatakse. See on varjul, see mõte. Ollakse kui kokku räägitud, et seda mitte kõvasti öelda. Kuid kas pole sinagi seda mõelnud iseeneses? Ütle, kas pole sa, kes oled nii palju mõtelnud, ka sellele mõelnud? Et see on kaval, tark ja mehine olevus?"

Ormusson tõmbus rääkijast loomusunniliselt eemale. Ta kõrval oli hull, idioot, kuis polnud ta seda kohe alguses mõistnud! Kuid see näis olevat rahulik ja hädaohutu hull, keda ei tarvitsenud eriti karta.

Kui palju oli ses linnas igasuguseid degenerante ja kurjast kiusatuid! Vist kuskil kogu

maailmas polnud neid nii palju kui ses vaikses pesas. Mõnel päeval näis, kui oleks pool elanikest hullumajast tulnud, linna laiali valgunud, õiendades oma haledaid ja õudseid asju.

Ta oli neid näinud igapäev peatänavail liikuvat, neid prohveteid, geeniusi, Opheliaid lilledega, väepealikuid, ehitud üleni kardaurahadega, tuhande-aastase riigi kuulutajaid, ärisiltide ees põlvitajaid ja päikese poole palvetajaid, avaruse kartjaid või hullude sammudega ruttajaid suurvaime, juuksed lahti ning silmad lõkendamas. Nad kirjutasid salme, tegid poliitikat, jutlustasid, valitsesid riike, sõid rohtu, leinasid igavest leina, naersid lõpmatut naeru, igaüks tardunud ühte poosi, hullumeelse muutumatu ilme ning kostüümiga. Ja vahel näis Ormussonile, et see linn ainult nende õnnetute pärast polnud lõplikult neetud.

Nüüd oli ta kõrval jälle üks neist, üks uus, keda ta seni polnud näinud, kes oli lohistanud enese puiestikku oma tundmatust urkast kuskil pärmivabriku taga.

„Jah, ma olen sellele mõelnud," muigas Ormusson kurvalt. „Kuid see on mulle liiga sügav küsimus."

„See on s ü g a v k ü s i m u s!" haaras Kobras kinni ta sõnast. „Sügav! Ma olen sellele palju mõelnud. Mu pea v a l u t a b vahel sest mõttest, kogu keha valutab. Aga nüüd olen ma ta saavutanud. Nüüd on ta mul käes!" Kuid siis muutis Kobras oma hõiskava hääle arglikuks sosinaks, kummardades pead Ormus-

soni poole. „Aga vahel tahab ta siiski mu käest ära minna. Ma hoian teda kõigest jõust, aga ta rabeleb ja kipub minema. Ja ma kaotan ta mitmeks päevaks ära. Mõistad sa, mis tähendab oma mõtet mitmeks päevaks ära kaotada? See on hirmus. Siis käin ma ringi, olen haige, kõik minus valutab, ja otsin teda. Kõik tahavad teda mult ära võtta ja ära peita, et ma teda avalikult ei saaks kuulutada. Kõigil pool on tema vaenlasi. — Sa arvad, et nad ei kuule, kui ma sulle sest mõttest kõnelen?" küsis ta äkki, osutades kirikutornide poole. „Nad kuulevad. Nad tunnevad. Nad teavad. Nad on selleks kui piksevardad püsti, et mu mõtet kinni püüda, et see maailma ei purustaks. See alles oleks tulikahi! Kuid sellepärast peangi olema alati valvel ja hoidma oma mõtet."

Ta vaikis hetkeks, ja Ormusson ei tahtnud midagi pärida. Ta vaatles ainult oma kõrvalistuja kurba, endasse süvenenud nägu.

Sel silmapilgul möödus neist vene üliõpilane, kimp mingi looma luid kaenla all. Üliõpilasel polnud palitut, hoolimata vilust sügisilmast. Luud ta rusket särki vastu paistsid veel enam pleekinud. Pealuu hambad olid kaeblikult irvi.

„Luukere on surma sümbol," ütles Kobras, sest pildist ärgates. „Me kõik kanname endas surma sümbolit. Aga keegi ei mõtle sellele, et temas on luukere peidetud. Keegi ei taha sellest kuuldagi, kuni ta sööb, joob ja armastab naisi, kes pole niisama midagi muud kui peide-

tud luukered. Niisama on ka minu mõttega. Ta on kõigis, aga keegi ei taha seda tunnustada. Et mõista seda mõtet, selleks peab unustama kõik muu. Peab saama mungaks, kes paastub ja suretab liha. Mina olen seks saanud. Ma kummardan teda tões ja vaimus."

„Kavalat olevust —?" osatas Ormusson aimates.

„Teda ennast. Nüüd olen ma ta saavutanud. Nüüd ei põgene ta minust enam. Ja kui ta varem põgenes, siis ikka ainult sellepärast, et ma ise polnud küllalt kindel. Ma polnud ise teda väärt. Ja et ma nüüd kord nii kaugel olen, siis ongi mulle sind vaja."

„Mind —?" imestas Ormusson.

„Sind, just sind!" hüüdis Kobras välkuvail silmil, mis panid Ormussoni jahmatama. „Sa arvad, et ma sinuga ainult kogemata kokku sattusin? Hoopis mitte. Ma olen kaua sinu järele valvanud. Paar korda oleksin su kätte saanud, kuid siis võeti ja peideti mu mõte minult ära. Ja mis oleks mul sulle siis öelda olnud? Mis tähtsus on minul ilma selle mõtteta? Täna kõndisin ma kaua sinu järel, ja mu mõte oli minuga. Täna oleme kõik koos, sina, mina ja mu mõte!"

Ormusson tundis õuduse värinat kogu kehas ja vaatles kahklevalt ringi.

„Milleks sa siis mind vajad?" küsis ta ettevaatlikult.

„Ma ütlen sulle oma mõtte, ja siis pead sina mind aitama!"

Kobras laskus seljatoe najale ja vaatas pärani silmil Ormussonile, lõpetades kõneluse nagu lepinguga.

„Aga ma ei teagi ju veel su — mõtet," pomises Ormusson.

„Sa saad selle varsti teada!" hüüdis Kobras võidurõõmsalt. „Kuid see on pikk lugu. See pole lihtne asi. Selles on ajalugu ja filosoofiat, moraali ning teoloogiat. Teoloogiat, kui soovid, pahupidi, kuid ometi teoloogiat. — Ma tahan sulle kõnelda uuest usust," sosistas ta, kummardudes Ormussoni kõrva juurde.

„Usust? Kuid sa peaksid teadma, et ma pole usklik. Mulle on iga usk vastik. Ma ei või lihtsalt rääkidagi neist aineist."

„Jaa — aga usu ja usu vahel on vahe. Ma nimetan seda usuks, sest mul pole teist sõna. Kuid see on midagi hoopis muud. See on mõte! Kui ta esimene kord mu peale tuli, siis kisendasin ma kui inimene, kel maa on alt tõmmatud, aga õhust ei oska kinni hoida. Ja kui sinagi seda kuuled, siis ei vaata sa enam nõnda mulle otsa."

Ormussonil on piinlik olla. Ta oleks tahtnud vabaneda sest meeletusest, kuid ühtlasi hakkas teda vaevama mingi uudishimu. Ta tundis kitsikuse ja lämbumise tunnet hullu läheduses, kuid ei tahtnud ometi järsult tõusta ning minna.

Kõik viimaste päevade kibedad ja mõttetud elamused näisid saavat siin lõpliku krooni. Oli tarvis vabatahtlikult minna mööda seda

meeletuse ja mõttetuse spiraali kuni viimse võimaluseni.

„Jutusta siis," ütles Ormusson alistudes.

„Sa ütled, jutusta. Kuid kuis saab mõtet jutustada? Mõtteid tahaksin ma edasi anda, — mõtteid, tundmusi, teadvust, mitte sõnu! Kuid kõik, mis inimene räägib, on sõnad. Mu mõte rabeleb minus, ja kui ma ta sõnusse saan, siis pole ta enam minu mõte."

Ta peatus jälle, otsekui kogudes ennast.

„Vaata," ütles ta, „sa nägid meest, kes läks mööda luudega. Luis on sügav tarkus. Luud on traadid, mis hoiavad mõtetki püsti. Mollusk ei mõtle, olgugi et elab. Aga mulle näib, et muumia mõtleb, kuigi on surnud. Milline mõte võib liikuda tühjas, pleekinud pealuus, mida ei sega ajude pehme sodi! Mitte viina ei jooda pealuukarikast, vaid filosoofiat. Minagi tahaksin väljendada oma mõtte meelsamini alles siis, kui mu liha on keedetud luilt ühes Džengiskhani neljakümnest katlast."

„Siis pole enam kõneandi," muigas Ormusson.

„On! See on silmakoopais, hambais, lõualuis."

„Kuid, lõplikult, siis pole sulle sest enam mingit kasu."

„Jah, see'p see on, kasu pole. Kuid mis kasu on mul sest praegugi? Vahel mõtlen: kas pole see kõik ainult tühi töö ja vaimu närimine? Kuid siis tunnen jälle: ei, sa pead, sulle on see usaldatud, ära varja küünalt vaka all.

Ja," ta painutas hääle sosinaks, „täna öösel ilmus ta mulle jälle ise ja ütles: mine ja kuuluta mind, mine, kas sind või kividega surnuks heidetaks!"

„Kes?" küsis Ormusson värisedes.

„Tema Ise, Saatan, Beltsebub, Kurat," lausus Kobras pikkamööda ja pühalikult. „Mine ja kuuluta mind, ütles ta, sea jalule õigus, mida seni on tallatud, ehita üles ohvrialtarid, mis on laiali pillatud, kuuluta mu nime kõigile, kes elavad maa peal, maa all ja lendavad õhus. Minu aeg on tulnud, minu riik on lähedal. Maailm on küps, maailm januneb mu järele, aeg on mul tulla. Alates sest suurest võitlusest kaoses, mil tõmmati võlts piirid valguse, õiguse ja vooruse vahele, mil pääses inimteadvuses võidule mu Vend, pole maailm veel iial nõnda valmis olnud mu vastuvõtuks kui praegu. Vaata mere põhja: seal liigub terasinimene klaassilmiga ja luurab ringi. Vaata õhku: seal lendab tiibinimene ning piilub alla. Nad otsivad mind. Kõik inimese tarkus ahastab mu järele. Kunst, filosoofia, isegi usk, jah, isegi usk on mulle teed teinud. Vanade templite müürid on õõnestatud tühjaks. Tuleb suur päev, mil nad müriseva põrmuks. Ja see on minu päev! Mine ja kuuluta seda! — Ja mulle ei jäänud muud üle, kui teha teoks, millele olen mõelnud nii palju."

Ta pühkis palet ja jatkas rahulikumalt, otsekui ettekavatsetud esitust:

„Kuula siis nüüd minu mõtet. See algab

kaugelt. Kuid ta on selge, nagu võib olla selge ainult tõde ise.

„Kas pole sa kunagi lähemalt mõelnud inimese ja ta Kuradi ning Jumala vahekorrast? Kas pole sa tähele pannud, et iga rahvas ja isik loob ainult omaenese hinge ulatuse ja mõttekujutuse järgi endale Kuradi ning Jumala? Mida toorevaimulisem inimene, seda toorem tema Kurat ja Jumal. Mida komplitseeritum inimhing, seda komplitseeritumad ka tema ülimad geeniused. Seda mööda, kuis muutub inimpsüühika, muutuvad ka need, ütleme j u m a l a d antiik-mõttes: evolutsioneeruvad, materialiseeruvad, idealiseeruvad ja abstraheeruvad vahel nõnda, et saavad peaaegu olematuiks. Kuid see puutub ainult nende mõistmismeetodit, ega mitte nende olemusse endasse. Kõigepealt puutub see Kuradi ja Jumala rahvuslikku ilmesse. Ja see on minu mõtte tähtsamaid aluseid.

„Me teame, et jumaluse omadused on esinenud kord erijumalate kujul, lahutatud mitme jumala vahel. Need olid spetsialistid-jumalad sõja, armastuse, kunsti või mõne elukutse jaoks. Nad tegutsesid omal kitsal kutsealal ja võisid sattuda isegi vastuollu teise jumalaga. Nii oli Egiptuses, Kreekas, Roomas. Alles juutide juures ühinesid need erikutsete esindajad ühes kollektiivses Jumalas. See oli suur allaheitja ja ühteliitja, monarhist ning tsentralist, suur jumalate autonoomia hävitaja. Muinasjutu järgi virutas ta oma ainsa Võistleja, kes ju-

malate kodusõjas nähtavasti veel ellu jäänud, troonilt alla sügavusse.

„Kuid see ainuvalitsejaks tõusnud Jumal oli ikkagi ainult rahvuslik Jumal. Tema ulatuse määrasid rahvuse piirid. Ta õnnistus küündis ainult üle ühe rahva, väljaspool seda oli ta ainult kuri Jumal, kui soovid, Saatan.

„Kuid paari tuhande aasta eest hakkas juutide ainujumala-usk üle maailma veerema. See oli nagu batsill, mis sõi läbi teiste jumalate lihased. Juutide rahvuslik Jumal muutus rahvusvaheliseks, tema psüühika kosmopoliitiliseks. Kuid sellega kaotas ta ka kõik teravalt-rahvuslikud tunnused, ta nägu tõulise ilme, ta karakter puhta kontuuri. Ta polnud enam indiviid, vaid mingi karakteritu, kohatu ja nimetu olevus. Suure visadusega püüdis ta veel sellisenagi säilitada omi rahvuslikke vorme. Süürias tantsisid naised kristlikes templites tema auks ja Abessiinias liitus ta lähedalt endiste usujäänustega. Alles katolitsismi täielik võit määras lõplikult tema ilmetu ja vormitu olevuse.

„See rahvusvaheline Jumal sündis enne, kui oli sündinud rahvusvaheline hingeelu — ja see oli tema õnnetus. Ta kaotas orgaanilise sideme oma austajatega. Ta polnud enam luu rahva luust ega liha tema lihast. Terveid rahvaid võis surra, ilma et see Jumala olemusse oleks kuidagi mõjunud. Kuid kuis oleks võinud surra juudi rahvas ja tema Jumal siiski ellu jääda! Juba Nietzsche — loe teda, ta on mu eelkäija! — juba Nietzsche osutas, et Jumal

kosmopoliitiliseks saades tingimata degenereerub. Tema tõug halveneb, tema stiil tumeneb, sest ta koosneb paljudest stiilidest. Ta on nagu tõlkekirjandus — see kõigisse keeltesse ja meeltesse tõlgitud Jumal. Tema temperament lõdveneb, tema agressiivsus loidub, sest tal pole võistlejaid. Ta ei toeta enam ühtki rahvast eriti, sest tal pole oma rahvast. Ja kui meeletu on see, kui vaenlikud rahvad paluvad ühelt ning samalt Jumalalt endale sõjaõnne!

„Ja ometi, niipea kui lõdvenes Rooma kultuuri ja katolitsismi assimileeriv mõju, hakkas seegi üldjumal võtma rahvuslikke värvinguid. Sünnivad rahvuslikud kirikud ja lahkkonnad. Suured euroopa tõud on loonud enesele igaüks oma rahvusliku ristiusu, mida ainult piibli kivine traditsioon takistab lõplikult erinemast. Veel enam, katolitsismis eneseski on jumalus purunemas tuhandeks kohalikuks eriülesandega pühakuks.

„Ainult väikerahvad, kel on puudunud poliitiline ja kultuuriline iseseisvus, pole võinud iial anda oma Jumalale rahvuslikku ilmet. Nad pidid laenama nii maapealse kui taevase ülemuse. Neil polnud kummagi kohta midagi ütlemist.

„Ristiusu vastuvõtt näis olevat kõikjal paratamatu. Paganust ei võinud päästa enam miski jõud. Ristiusku nõudis aja vaim. Ka meie, eestlased, poleks sest karikast varem või hiljem pääsenud. Ta oli teatud tingimustes vahest isegi tarvilik. Ja kahtlemata oleksid vanad

eestlased kord vabatahtlikult, ka ilma ristirüütlite sunnita, ristiusu vastu võtnud. Nad oleksid seda teinud küll hiljem. Võib olla, mitte enne 1400. aastat, võib olla, veelgi hiljem. Ideaalseis tingimusis oleks see olnud igatahes mingi kompromiss paganuse ja ristiusu vahel, kus vanad ja uued müüdid oleksid põimunud ühte, mingi paganlik kristlus; halvemalgi puhul oleks sündinud vähemalt täiesti iseseisev kristlik kirik, nagu jällegi Abessiinias. Igatahes oleks selle usu Jumalas peegeldunud rahvuslik hingeelu.

„Kuid õnnetuseks suruti meile ristiusk peale liiga suure jõulise ülevõimuga. Me saime muutmatult võõra usu ja Jumala. Visalt püüdis kogu meie keskaeg säilitada paganlust, eraldi ristiusust, kuid nende kompromissist ei tulnud midagi välja. Kui sakslased hiljem oma Jumala suhtes revideeringu ette võtsid ja selle olemust oma laadi järgi pisut muutsid, siis tõid nad viimase sel kujul ka meile. See on reformatsiooni-aegse Saksamaa väikekodanluse Jumal, kes pole hiljem enam palju edenenud. Meie kirik pole olnud iial rahvakirik ja rahval pole olnud iial mingit mõju Jumala tüübi loomisse. Härraste kirik, härraste jumal. — Kuulad sa mind, Ormusson?" küsis Kobras, äkki kui ärgates oma kõnest. „Saad sa minust aru?"

„Jah," vastas Ormusson võpatades. „See on selge."

„Kuid mis ei õnnestunud ühel pool, õnnestus ometi teisel," jatkas Kobras, nüüd aga juba

madalamal häälel, poolsosinal. „See sündis Jumala vastandi, Kuradiga. Jumalast on eemal püsinud rahva loov vaim, ja Jumal on eemal püsinud rahvast. Kõik meie rahva usulisloovad instinktid on pöördunud Kuradi olevuse poole. Ja siin on nad ka midagi korda saatnud!

„Huvitav, et ainujumala usk pole kunagi nõudnud ainukuradi usku. Monodemonism pole olnud iial ühegi usu tingimuseks, kuigi see ristiusus peaks loogiliselt nii olema. Hoopis selle vastu, kirik on ikka rõhku pannud kuradite paljusse ja mitmekesisusse. Tead sa, kui palju elab demonoloog Bodinuse järgi põrgus saatanaid? 72 kurjuse vürsti ja 7 405 926 vähemat kuradit mitmesuguses aukraadis! See on rikkalik kogu, mille vastu polnud kirikul midagi öelda. Veel vähem tahtis kirik takistada rahva fantaasiat sel alal. Hoopis selle vastu. Ta toetas omalt poolt iga algatust ses sihis. Mida rohkem, mida koledamad kuradid, seda parem! Seda rohkem vajati kiriku abi!

„Eriti on meie rahvas oma jõudu näidanud Kuradi hingeolemuse uurimisel. Kahjuks sündis see kõige tooremal orjaajal ja ümbruses, kus me ei või nõudagi peenemat ning valitumat mõttetööd. Kuid tähtis polegi saavutus, vaid tendents. Võib arvata, et meie keskaegses kuratluse harrastuses veel vana šamanism edasi arenes. Ainult ses harus kujunes mingi kompromiss endise ja uue usu vahel, sest et siin kirik nii valjult ei valvanud. Loe meie rahvaluulet, ja sa näed! Millised kogud vanapagana-,

tondi- ja kratijutte! Mis võiks kristlik rahvaluule asetada selle kõrvale! Rahval on Kuradi nimetuseks tosin nimesid. Mis leidub Jumala kohta peale ametlikkude, kiriku antud nimede! Millise intiimse hellusega on liikunud rahva fantaasia Kuradi isiku ümber! Ta teab, et mitte ainult inimesel pole hea üksi olla, vaid ka Kuradil. Nii näeme Saaremaa juttudes, et Kuradilgi on naine. Selle madonna nimi on Babiloona. Ja sel perekonnal on poeg, kelle nimi Kurit. Me oleme loonud kuradeid, keda pole tarviski usule. Me oleme neid varieerinud, leidnud nende hulgas lõbusaid, robustseid, inimlikult huvitavaid indiviide. Me oleme nendesse suhtunud psühholoogiliselt, asetanud nad kohalikesse oludesse, kuna vahekord Jumalaga on külm-ametlik, väljaspool aega ning ruumi. See on lopsakas, iialgi tühjendamatu fantaasia, mis avaldub meie kuratluse harrastuses. Eesti rahvas tarvitab igapäevases elus kümme korda enam Kuradi kui Jumala nime. Kui me Jumala järgi otsustades oleme kristlased, siis oleme oma kuradite valgusel täiesti satanistid. Ja me peame oma rahva fantaasia tendentsi Kuradi poole täielikult ekspluateerima. — Saad sa minust aru?" hüüdis Kobras kirglikul sosinal. „Mõistad sa mind? — Ei, sa ei saa minust aru. Aga lase ma seletan. Ma ei väsi iial seda seletades. Selles on koos kogu mu mõtte sügavus. Ja kui sa seda ei mõista, siis ei mõista sa minus midagi.

„Mitte sellest Kuradist ei kõnele ma, keda tunneme seni ristiusu ja algelise rahvaluule kaudu. Ma kõnelen ainult tendentsist, mis avaldub viimastes. Olen ikka tunnud lugupidamist selle geniaalse idee vastu, juba siis, kui olin alles pime ja mu silmad sõgedad. Juba lapsena meeldis ta mulle usuõpetuses ja jumalateenistusel enam kui ükski muu mõte. Ma olin kui see näkist saadud naine, kes kirikus nägi, kuidas Kurat suikujate nimesid hobuse nahale kirjutas, nahka hammastega venitas ja pead vastu müüri peksis. Siis naersin ma, sest olin alles sõge! Temast mõtiskelles kasvatasin hiljem oma fantaasiat ja harjutasin end aatelisele mõttetööle. Milliseid horisonte on avanud tema geenius mulle! Ta on minus äratanud arusaamist teaduse ja kunsti vastu, sest kõik teadus ning kunst on kuratlik. Ja seda kõike mõistsin ma juba siis, kui mul polnud veel oma m õ t e t. Ta on minusse istutanud kalduvusi kuratlikku meditatsiooni ja õpetanud vaatlema maailma ning olemasolu hoopis teiste silmadega. Aastate jooksul on mu huvi ta vastu paisunud intiimseks sõpruseks. Ja ma võin tunnistada hooplemata, et tunnen Kuradit isiklikult mitmes ja mitmes olemisvormis. Usu mind, nii on mu teated ta kohta kõige otsemast allikast! Ja nüüd tean ma, et kõik, mis on minus, on pärit temalt, temas mina elan ja temas mina suren. Mõtle siis järele sinagi!

„On just tähtis, et Kurat pole saanud rahvuslikust olevusest rahvusvaheliseks. Kuid

ühtlasi pole ta omandanud ka ühegi rahva juures kindlalt kinnistatud kuju. Ta pole kollektiivne, vaid individuaalne nähtus. Tema olemus pole kivinenud üheski dogmas, üheski kaanonis. Ükski Augsburgi usutunnistus ei määra täpselt tema piirjooni. Ja ta ei nõuagi üldsunduslikku katekismust. Talle on küllalt ainult meeleolust. Mitte kristlikku usutunnistust, vaid kuratlikku hardust!

„Kõik, mis temast kirjutatud, on enamvähem isikuline, olgu siis härra Miltoni igavad lood või pappide vaimuvaesed pamfletid. Võib koguni öelda, et kirjeldades tema omadusi on oldud liiga fantastiline. On liialdatud Kuradile kõige mõnitavamas mõttes. Ja see pole ime, sest seni on temast kirjutanud ainult ta vaenlased! On oldud lihtsalt tendentslik, ühekülgne ja ülekohtune, omakasupüüdest ning orjalikust alandusest Jumala ees. Temale, keda on peetud vaenu ja vale isaks, on kõige vähem armastust ning õiglust osaks saanud. Kuula, ma küsin sinult, kas on ühegi kristlase ligimesearmastus ulatunud Kuradi armastamiseni? Ja ometi on ta meile rohkem kui ligimene. Vahest ainult Kaukaasia kainiidid on tema eest Jumalat palunud, teda sellega õieti alandades. Millistesse vastikuisse asjadesse on kistud Kuradit, milles kõiges teda süüdistatud! Teda on kasutatud kõige närusemate patukeste vabandamiseks. Ta on sealgi pidanud olema süüdlane, kus pole kedagi süüdlast peale armetu inimese enese. Nagu huvitaks Kuradit tõesti i g a ü h t kiu-

sata! Oh ei, inimene pakub talle üldiselt õieti vähe huvi. Tal on enesega küllalt tegemist. Tal on selleks liiga hea maitse, et joosta iga pahelise järele. Kui tal vahel leidub inimese vastu armastavat tähelepanu, siis ainult nende puhul, kellest Goethe ütleb:

Und hätt' er sich dem Teufel nicht ergeben,
Er müsste doch zu Grunde geh'n!

Kobras haaras Ormussoni käest kinni. Ta käsi hõõgus, ta silmad sätendasid läbi kasvava hämaruse, kui ta sosistas:

„Kuid kõik ülekohus ei tähenda Kuradile midagi. Ta on seda ignoreerinud. Ta on sellesse pööranud vähe tähelepanu. Kuna Jumal enese kindlate piiridega on ümbritsenud ja igaüht nende muutmise eest kõige valjemalt nuhtleb, siis on Kurat salliv ning heatahtlik. Ta ei takista kellegi fantaasiat. Ta alistub sellele nagu inimlikule nõrkusele. Ta ei kaitse armukadedalt oma olemuse vorme. Ta lepib selle vormiga, mida suudab talle anda igaühe fantaasia. Ta rõõmustab igast tõelisest püüdest ja heast soovist. Ta on armulik ja pikameelne. Ta ei tungi enese isikuga peale. Ta ootab kannatlikult. Ta ei janune avalikku austust. Kui harva leiab ta tunnustust rahva geeniusena! Kuid ta ei pane seda pahaks. Ta teab, et inimene on nõrk ja unustaja. Ta mõistab just sellepärast nii hästi inimest, et temas endas on nii palju inimlikku. Ta tunneb inimese nõrkusi ja pahesid, kuid ei tee neist suurt numbrit nagu

Jumal. Ta koguni toetab ja kaitseb inimest neis nõrkustes. Ta ei hooli õnnelikest, vooruslikest ja häist. Oh, need saavad tematagi läbi. Kuid ta mõistab nii hästi koormatuid ja tagakiusatuid. Sest ka tema on pidanud kandma sedasama saatust. Ta pole asetanud oma ainsusprobleemi inimesele kunagi teravalt ja kategooriliselt. Ta lepib, et teda kummardatakse tuhandes teisendis, et ta on üldsuse teadvuses alles kreeka jumalate seisukorras. Kuid ta ei kannata selle all, ta ei võistle, tal pole sallimatut egoismi nagu kristlikul Jumalal. See pole talle tähtis! Jah, ta ei vihastu sellegi üle, kui inimene isegi tema olemasolus kahtleb. Oh, ta tunneb ise nii hästi seda kõikesöövat kahkluse mürki. Ta jätab isegi selle võimaluse inimesele vabaks. Ja, lõplikult, see ei mõju ju ometi tema absoluutsesse olemasollu. Kuid veel enam! On võimalik, et ta on ainult tema enese kujutluse vili. Ja see oleks tema imeväärsemaid omadusi. Millist aukartust peab äratama tahtevõim, mis on loonud tahtja enesegi! Mitte maailm nagu kujutlus ja tahe, vaid kujutlus ning tahe kui maailm. Too vana hull filosoof, kelle sapine pilk ringles maailmas, hakkas aimama asjade tõelist väärtust. Ta aimas, ta aimas, kuid ei usaldanud seda öelda..."

Oli läinud hämaraks. Vilu tuuling tõmbas paar korda läbi raagus puude. Oksad kõikusid kõledalt ja kriiksuvalt. Mõned mustad lehed keerlesid istujate jalge ees ja jäid siis liikumata maha.

Aga Kobras rääkis. Ta oli joovastuses. Ta kõneles kui unes. Ta haaras aeg-ajalt Ormussoni kätest kinni, vahtis oma hullumeelse silmil ta näkku ning sosistas hingeldades.

Ja Ormusson oli andunud ta voolavate sõnade mõjule. Ta ei püüdnudki enam sest vabaneda. Ta tundis ainult mingit kehalist ja vaimset painet. Igalt poolt piiras teda hullu meeletus. See tõusis raagus puist, ähmaselt paistvast linna rägastikust ja süngest taevarannast. Ning idioodi hääl kostis ta kõrvus veel ainult kui nõrk mänguriist ses hulluse orkestris.

„On suur vale valitsenud maailma juba aastatuhandeid," kähistas Kobras. „See on võlts käsitusviis Kuradist. Tingimused selle arenemiseks on olnud kõige ebakohasemad. Kunst ja filosoofia on Jumalat idealiseerinud, peenendanud, süvendanud. Kuradist pole keegi hoolinud! Keskaegne inimene oli selleks liiga toores, et mõista Kuradi peent olemust. Ta oli metslane, kes maitses inkvisitsioonist ja piinapingist. Ja ta kujutles enesele Kuradit samasuguse metslasena. Luther, kel olid mõnesugused kavatsused usu uuendamiseks, ei leidnud Kuradi suhtes midagi vaimurikkamat, kui virutada temasse vulgaarselt tindipotiga. Milline naiivsus! Kurat on siiamaale ainult keskaeg. Ta on Dante Inferno ja Piisa Campo Santo fresko. Neis oludes ei võinud ta edeneda. See polnud tema aeg. Ta säilitas oma individuaalse ja sellega ka hingeelulise olemasolu, kuna Jumal rahvusvaheliseks ja üldiseks

saades ka hingeeluliselt õõnsaks muutus. Kurat ootas paremaid, ilusamaid, lootuslikumaid aegu! Nüüd on ka temasse puutumas filosoofiline mõte. Temagi tuleb vabastada skolastikast. Temagi suhtes tuleb toime panna reformatsioon, mis väärt tõesti meie aega. Ja kui ta nüüd lõppeks saab universaalseks, siis leiab ta eest tõelise kosmopoliitilise inimese kosmopoliitilise psüühikaga. Nüüd alles võib alata pandemonismi suur kuldne aeg!

„On tarvis peent ja sügavat hinge selle mõtte mõistmiseks. Jumal on suure karja Jumal, tema riik on vaimust vaeste päralt. Mitte nende hulgast ei leia Kurat enesele tõelisi mõistjaid ja imestlejaid! Tema kogudus koosneb mõtlejaist, uurijaist, otsijaist. Need on lähedal temale ja tema nendele. Neid ühendab see elu mürgine janu, igatsuse ja kahkluse leek, mille mõistmiseni ei ulatu iial need, kes kolm tundi nädalas kirikus magavad. Kurat on selleks liiga hingeline ja elastne mõiste, et mitte kannatada praeguse materialistliku ning väikekodanliku mõtlemisviisi all. Tema traagiline poos on aristokraatlik. Mõista seda, ja sa mõistad minu mõtet!

„Jatkub Kuradi sügav, segamatu meditatsioon, kesk avarust ja hääletust. Jumal lõi maailma ja jäi magama. Kurat lõi maailma ning jäi mõtlema. Ta seisukoht oma mitmesuguste kehastuste vastu, ta olemuse seisukoht olevuste vastu — selle üle mõtleb ta. Leida kokkukõla enese olemuse ja olevuse vahel, see on olnud ta

püüd igavesest ajast. Ah, temagi on igatsenud lõplikku vormi nagu Jumal. Temagi on janunenud absoluudi järele, kuid seda iseeneses ega mitte inimese kujutluses nagu Jumal. Ka temagi oleks tahtnud lõpetada rännakut ühest vormist teise, kuid tema nõuded on suuremad kui Jumalal. Tal on olnud loendamatuid juhuseid meelemuutmiseks, et esineda uuesti Jumala kõrval selle vennana. Kuid kas selleks algas ta kord oma iseseisvat olemasolu, oma suurt languse müsteeriumi! Tema õilis auahnus käib suurema peale. Tema unistuseks on, lõpetades kord oma individuaalset olemasolu, saada üldiseks, eraldumatuks kuratlikuks absoluudiks. Kuid see peaks olema midagi täiuslikumat kui Jumal. Ta peaks sisaldama kõiki hea ja kurjuse pooli, esitama kõiki pahe ja vooruse tendentse ühel hoobil. Hea- ja kurjatundmise puu on olnud alati tema sümbol. Ja kord tuleb see sünteesi päev!

„Selle juures jätkem mõte, nagu oleks Kurat kunagi olnud taevas Jumala ingel või vasall. Ei, see on vale. Isiklikult saadud teadete põhjal võin kinnitada, et see o n vale. Kurat pole iial sõdinud Jumala vastu. Tal pole mõttessegi tulnud Jumalat tõsiselt võtta. Oh, tal on liiga palju tegemist iseendaga! Ta on näinud kõike nagu läbi viirastuse loori, ja nii on Jumalgi paistnud talle tihti ainult unistusena. Ning ses kahkluse nebuloosas on ta mõte tihenenud, selle uduspiraalid koomale kiskunud, ikka tihedamaks, nagu laotuse munarebu, mil-

lest peab sündima kord päikene. Ja lõppeks, kui on tõusnud ta mõttepinevus kõrgeimale tipule, sünnib sest kiirgav valgus-ookean, nagu sünnib piksepilvis elektri tulemeri!"

Kobras lõõtsutas vaimustusest. Ta oli üles tõusnud, kummaras Ormussoni poole. Ta kähises:

„Ja nüüd ütlen ma sulle oma mõtte: me asutame uue usu, uue religiooni, uue kiriku. See oleks Saatana Kirik. Tahad sa? Tahad sa?"

„Mina?" pomises Ormusson kui unest ärgates. „Mis peaksin mina siin tegema?"

„Sina? Sina oled prohvet. Sina oled, kes hüüab sõna maailma nagu tuleleegi. Sina teed imesid, et nad usuksid. Sind nad kuulaksid. Sind — kui nad kedagi kuulavad."

„Ei," raputas Ormusson pead. „See oleks sinu teha. Sina oled tulnud sellele mõttele, sina pead ta ka teostama."

„Oh, ei ole minul sõnu hulga ees kõnelemiseks!" ahastas Kobras.

„Siis kirjuta."

„Kas arvad, et ma pole seda teinud? Vaata, vaata!" hüüdis ta, kõigist taskuist paberikimpusid välja kiskudes. „Vaata, siin olen ma kõik kirja pannud, mis olen mõtelnud nädalate, kuude, aastate kaupa. Olen alanud ikka uuesti ja uuesti, jätnud pooleli ja alanud jällegi. Siin on mu teos, mille nimi on „Kuradi apoloogia". Ainult sellepärast polegi ma enam kaotanud oma mõtet, et olen ta kirja pannud. — Kuid

mitte nii ei peaks see olema!" õhkas ta. „Mitte niiviisi ei tuleks seda kirjutada. Tulisõnu oleks tarvis! Välktähti oleks vaja! Kuid mul pole neid. Mina olen vaene. Minu mõte ei jookse ja sõna ei lenda. Seda peaksid sina tegema. Ja sina oskad. Sind ustakse. Sina pole hull, nagu nad mulle on öelnud."

„Hull? On nad seda sulle öelnud?"

Kobras nikutas kurvalt pead.

„On. — Kuid ma pole ometi mitte hull. Ainult see mõte teeb mu meeletuks. Kuid milline mõte ongi see! Mõistus pimeneb, kui sellele mõtled! — Tahad sa mind aidata?"

„Ei!" vastas Ormusson, end otsekui millestki vabastades.

„Sa ei taha! Sa ei taha!" oigas Kobras meeleheites. Ta langes uuesti pingile ja vaikis silmapilgu. Siis haaras ta Ormussoni käe ja hakkas jälle kirglikult rääkima: „Kuula, see polnud veel mu mõtte viimne piir. See ulatub kaugemale. Selle viimset piiri ei näe ma isegi. See kaob mu ees ääretusse, mille poole ma jooksen, iialgi pärale jõudmata. Aga kuula, kuula, nii kaugele kui mina näen!

„Mäletad veel Jumala evolutsiooni paljujumalate teenistusest rahvusliku ainujumala kaudu rahvusvahelise üldjumalani? Seda teed käib ka minu Jumalkuradi võidukäik! Nagu Jahve sai juutide rahvuslikuks ainujumalaks, nii saab Kurat kord rahvuslikuks eesti jumalaks. Tema on see, kes annab meile jõudu, kes kasvatab murdumatuks meie mõistuse ja käsi-

varre. Mõistad sa seda unistust? Kuid siis, kui ta on võtnud kuju meie hinge järgi, kui ta on saanud indiviidiks, kui ta on elanud läbi selle arengu, mis tegi Jahve iisraeli rahva keskel, — siis hakkab ta tungima väljapoole meie rahvuse piire. Mõistad sa nüüd, mis ma mõtlen? Ulatub su pilk üle selle perspektiivi? Mõtle, meie ees on lahti maailm, meid juhib tulesammas kõrves, me oleme messiarahvas, meie hulgas sünnib uus Jumal, kes pärib maailma! Oh, mu ajud sulavad kuumusest, ainult mõeldeski seda!

„Mäletad, samal kohal, kus istume praegu, unistasime poisikestena nii tihti eesti rahvuse tulevikust. Me olime vaimustatud, me lõkendasime, meie plaanidel polnud piire, me vaatasime alla linnale ja tundsime: see on m e i e linn, selle ümber laiub m e i e maa, kus elab m e i e rahvas. M e i e r a h v a s! Milline tundmus valdas südame! Kuid me olime kui juudid Egiptuse orjapõlves, võõra voli all, sest meil polnud jõudu ja meil polnud ühendavat aadet. Nüüd olen ma selle leidnud. Mõtle, see on meie kultuur, mis veereb kulutulena üle maailma. See pisuke maa on kord kui väike Palestiina, mille paigad on pühad. See jõgi seal all on kui Jordan, mida tullakse vaatama kaugeilt mailt. Eesti rahva senine ajalugu oleks kõigile tuleviku rahvastele vanaks testamendiks. Ei iial ole olnud peale juutide ühegi rahva saatus säärane kui meie oma!

„Kui sina aga tahaksid! Kui sina aga tahaksid! Ma kummardaksin sind. Ma ei ta-

haks midagi olla sinu kõrval. Ma oleksin su alandlik Ristija Johannes või, kui tahad, Ristija Juudas. Ma oleksin kui vari su kõrval, ainult sina oleksid ja mina poleks midagi. — Tahad sa?"

„Ei!" hüüdis Ormusson järsku üles hüpates. „Kui ma hulluks pean minema, siis luba mul teha seda vähemalt oma retsepti järgi! Ja miks kiusad sa mind? Miks ei pöördu sa mõne teise poole, keda need asjad rohkem huvitavad?"

„Või pole ma pöördunud!" sosistas Kobras kurvalt. „Kuid mis on sest kasu? Ma püüdsin alguses ise teha propagandat. Ma esinesin igasuguseil koosolekuil ja kõnelesin, tõsi küll, peidetud kujul sest mõttest. Ma esinesin kirjanduse seltsi aastakoosolekul, kuid viis liiget, kes olid koos, valisid mu ettepaneku läbivaatamiseks ainult seitsmeliikmelise komisjoni, kes ei tulnud iial kokku. Ma rääkisin põllumeesteseltsis, kuid seal kahtlustati mind sotsialistiks; ja majaomanikkude seltsis polnud keegi ristiusustki midagi kuulnud. Siis tahtsin ma oma „Kuradi apoloogiat" välja anda; üks kirjastus kuulutaski seda kolm aastat, kuid ei annud ometi välja. Siis pöördusin ühe suure päevalehe toimetaja poole, et selgitada talle oma mõtte rahvuslikku tähtsust ja paluda talt kaasabi, kuid ta ei kuulanud mind lõpuni, vaid ütles: kuulge, noormees, kas te ei rakendaks oma jõudu mõnesse tegelikku töhe? Siis pöördusin veel ühe usundeist huvitatud doktori poole,

kuid ta vastas kõigile mu seletustele: jaa, kui võiksite Lembitu usu kohta selgust saada... Nii võeti mind vastu. Sina olid mu viimne lootus. Mis pean ma nüüd tegema?"

Kobrase hääl oli kurb ja katkeline. Ta oli väsinud suurest mõtte ja keha pingutusest. Ta mõtted kippusid seginema ja ta kõneles juba kogeldes. Lõppeks vaikis ta täiesti.

Nad seisid üksi pimedas puude all. Linn mustas. Seal süttisid tuled. Nad olid nagu kuristiku ees, mille põhjas vilkusid otsekui jaaniussikesed. Oli õudne ja üksik.

Ormusson vabises närvipingutusest. Ta oli kuulanud lõpuni oma uudishimu ja rahuldanud võikuse tarbe. Nüüd oleks ta tahtnud minna, valgusse, inimeste hulka — isegi nende inimeste hulka, kes askeldasid seal all. Oh, oli nii umbne, nii pööritav, nii karmune selle hullu seltsis!

Kuid ta ei pääsenud kuhugi. Ta teadis, niipea kui ta liigutaks, algaks hull jälle oma kõnet. Ainult võidujooks oleks teda vahest veel päästnud.

Kuid kui nad seal nõnda seisid, läks üks vastasseisva torni akendest valgeks ja hele tuli heitis ka mäe rinnakule laia, hämara valgusjoone. Ja samal silmapilgul nägid seisjad, kuis äsjane üliõpilane kahe pimedusmüüri vahel neile jälle aeglasel sammul lähenes, kondid endiselt kaenlas. Ta kergitas mütsi ja lausus Ormussonile:

„Seltsimees, kas te ei sooviks ahvi luid osta?“

„Ahvi luid?!“ üllatus Ormusson.

„Head luud,“ elustus pakkuja. „Puhastverd *Pithecia Satanas*. Kinnitan teile, täielik komplekt. Ainult viimne sabalüli puudub.“

„Aga mis ma nendega teeksin?“ imestas Ormusson.

„Te pole zooloog? Kahju. Aga jumala eest, hea skelett. Ei raatsiks, kuid raha puudusel pean ära müüma.“

„Kahjuks — pole tarvis.“

„Aga ehk ostaksite siiski? Kingiksite mõnele tuttavale, või mälestuseks enesele? Ah?“

„Ei.“

Äkki sosistas Kobras:

„Osta nad siiski ära.“

„Aga misjaoks, taevas hoidku?“

„Kingi — nad — mulle,“ pomises idioot. „Ma riputaksin seinale krutsifiksina. Rist mul on, aga Kristust pole.“

Ormusson kahmas ruttu rahakukru ja maksis nõutud summa. Kuid sel silmapilgul, kui Kobras luid üliõpilaselt vastu võttis, hüppas Ormusson valgusjoonest välja ja kadus pimedasse puiestikku.

Oli sünge sügisöö, põhjatu ja mõttetu kui ürgkaos. Igalt poolt tõusid varjud nagu meeletuse fantastilised kehastused. Ja nendesse näisid laiali valguvat inimese viimsedki loogilised mõtted.

2

Ormusson jooksis lõõtsutades oma korteri trepist üles. Teisel korral polnud mingit eeskoda, trepp lõppes otse ukse taga. Näis, nagu oleks ta jatkunud ka teispool ust. Uks oli ainult kui lukustatud vahesein ühtsoodu tõusvate treppide reas. Ja ees oli lõõtsutav jooks ikka edasi, mööda lõpmatuid treppe, uute lukustatud vahejaamade kaudu. . .

Ormusson tõmbas taskust võtme, leidis kobades lukuaugu, avas ukse ja poetas enese lapiti sisse. Kuid siis pöördus ta ruttu, pistis võtme uuesti lukku ja käänas riivi ette. Ühendus teda jälgiva välishullusega oli katkenud. See haigutas kaevuna tema taga.

Ta viskas sügisniiskusest raske kaabu ja palitu varna ning süütas tule. Lamp laual kumas kui koit üle mustava mööbli, raamatute ja piltide. Siis tõmbas Ormusson eesriided akendele, ja üks kuup sügisöisest avarusest oli eraldatud ning täidetud kaitsva valgusega.

Ormusson peatus kesk tuba. Oli imelik pärast kõike seda veel midagi teha, liigutada end paremale või pahemale poole, astuda või istuda. Võis ainult olla veel ja imestada jubedalt.

Kõik näis silmapilguks tühine. Miski suur oli temast üle veerenud, olgugi ainult suur hullus. Pool linna on leekides, — peab ta veel muretsema markide kollektsiooni eest?! Kaua aja takka oli ta näinud jälle suurt mõttekirge, ja kuigi see tõusis hullumaja kohalt, — see oli

mõte ning kirg! Mis maksis selle kõrval markide kollektsioon!

Ormusson viskus sohvale, kukal vastu üht seljatoe nurka, lakk-kingade kannad teise nurga kohal põrandal. Ta keha oli põiki üle veriruske mööblitüki, raskelt ja järsult. Eemal põles lamp, ümbritsetud valguse kollaka oreooliga.

Ta oli tüki aega täiesti mõtteta. Tundis ainult närvide leegitsemist, mis oli äratanud temas hull. Hirm lahtus lukustatud uste taga, üksi iseenese seltsis. Jäi ainult see tormava mõtte tulijoon, mis tõmmatud läbi särisevate närvide. Ta nautis sellest mõne aja kui oopiumisuitsetaja.

Avanesid pahupidi paradiisid — hullude, küürakate, kääbustega. Paistis pandemoonium, mida valvas väravail kaks musta paposileeni, kandes kui kariatiidid turjal uute väärtuste koormat. Mingi šamaani-nägemused põdranahast telgi suul, — möödusid kahekümne küüruga mõttekaamelid. Oli hea vaadelda seda rongkäiku — ise ilma mõtteta, ilma igatuseta...

Tüdimus, mis oli seni vindunud spleenina, oli muutunud leegitsevaks. Nii kaua polnud ta võtnud enam tuld. Näis olevat kõik kustunud ta keskealise, blaseerunud hinge tuha all. Nüüd plahvatas äkki see väsimus, sai pateetiliseks kui tragöödia.

Mis sest, et need olid ainult ideede negatiivid, et see oli üksnes pahupidi ideoloogia, mida kandis paatos *à rebours?* Nendes oli

siiski jõudu, mis pani kahvatama inimese kasetohuna ja tõstatas juukseid peas kõrkjatena. Ses meeleolus oli ükskõik, kas hõõgus tuli Prometheuse pilliroost või hullu ajudest.

Äkki hüppas Ormusson sohvalt ja tormas paari pika sammuga raamaturiiuli juurde. Ta haaras siit ja sealt raamatute vaikivaist ridadest volüüme ning viskas lauale. Siis istus ta ise nende ette ja lõi juhuslikult pealoleva lahti. See oli ligi kuuesaja-leheküljeline köide ja kandis tiitlit:

HISTOIRE DU DIABLE. Tome premier. Contenant un Détail des circonstances, où il s'est trouvé, depuis son Bannissement du Ciel, jusqu'à la Création de l'Homme... Tome second, qui traite de la Conduite qu'il a tenue jusqu'à-present & des moïens dont il se fert pour venir à bout de ses Desseins... Amsterdam, MDCCXXIX

Kas ei tunnud Ormusson seda kõike isegi! Kas polnud ta lugenud pisut demonolooge ja gnostikuid, kellel leidus materjali selle aine kohta. Lugenud alles hiljuti Püha Augustinuse poleemikat vana Manese vastu, kes huvitas oma järsu dualismiga. Ta oli sisustanud oma elu mõttehaigete raamatute kui mööbliga.

Kuid teda oli vallanud suur küllastus selle mööbli vastu. Raamatukogu oli kui tuiskav liivakõrb, ilma taimestiku-loomastikuta. Ei olnud ühinemispunkti elava inimhingega mõtteil, mis ammu lausutud. Liivatolm tuiskas silma foliantide reast!

— Oh ei, tõelist mõttetuld võib süüdata ainult elav inimene, kes otsib oma kirele sõnu, olgu need ka kogelevad, käsnased ja sünnitusvalust käristatud. Kannatades uuesti mõtte ümber just sel silmapilgul ja neis oludes kaevab ta kõrvesse kaevu ning istutab palmid. Ta sünnitab oaase nagu naine lapsi, ise kisendades valust.

— Kuid kui on küpsed kookospähklid, saabuvad kaubakaravanid ja veavad vilja maailma turgudele. Kuskil kateedril saeb keegi pähklikoort, kaalub tuuma ja mõõdab pähklipiima imevaile lastele. Kuid samal ajal käib saamum punasena kaudu kõrve, tuul tuiskab liiva üle oaasi ja nomaad raiub kuivanud palmitüve laagrituleks...

Ormusson puhkes kibedalt naerma. Jälle kord mässas temas enese ümberhinnangu tuulispea. Ta rabeles oma elu makulatuuris siia ja sinna, — ning pühkis äkki raamatud käsivarrega laualt. Need langesid tumeda müdinaga üksteise järel põrandale, nagu maha raiutud kääbuste peakesed tapalavalt.

Ta mõtles juba rahulikumalt: Ükski mõte pole tõeliselt enam mõte, kui on välja tõstetud oma ümbrusest. Mõtegi lahtub nagu viin ja muutub literatuuriks. Ühelainsal aja ning ruumi meridiaani punktil on ta süütav-tuline. Samm paremale või pahemale — ja ta on ainult leige vale!

Ja jälle meenus talle Kobras. Selle hullu mõttes oli midagi ajast ja oludest. Kes vastu-

tab, et need ei leia tõesti pinda? Kuid pärast seda tuleb alles küsida, kes on hull, kes terve mõistusega? Meeletus, sula meeletus! Aga täna oli see tema närvisüsteemile ometi valus tõde.

Ormusson kustutas lambi ja viskus uuesti sohvale. Ta lamas liikumata ebamugavas asendis. Ta ei tahtnud isegi enam mõtelda. Näis olevat kõigest küllalt. Tahtis ainult olla kuidagi, tundes kogu kehas närvipalangule järgnenud roidumust.

Esialgu ei seletanud ta silmad midagi pimeduses. Siis nägi ta akna eesriide vahelt väikest valgustuiget. Mõned inimsammud kobistasid kõnniteel, eemalt kostis vankripõrin. Oli nii veider tunda teiste inimolendite olemasolu. Kuid siis kustus valgustuige ja vaikisid hääled tänaval. Jatkus üksindus ning vaikus.

Ikka jälle pöördusid mõtted endistele radadele. Hoolimata vastupanust ei suutnud ta end vabastada Kobrase ideede maailmast. Ta oli juba osanik selles, ta pidi harima seda takjate ja orjavitsade istandikku. Osa neist mõtteist oli juba tema oma ja ta hakkas neid ümber kujundama isikukohaselt.

Ta mõtles lähenevas univirus: Ajud destilleerivad mõtet. Sama mõte võtab iga uue aju järgi värvingu, raskuse ja temperatuuri. Ühed ajud puhastavad mõtet nagu söed mudast vett, teised ainult reostavad. Kuid ükski idee, ka kõige idiootlikum, ei möödu sinust jälgi jätmata. Muutuvad mõtted, kuid muutuvad ka

ajud. Iga mõte kõlbab su elu, su mõtte- ja tundeilma kriteeriumiks. Iga mõtet omast peast läbi lastes annad sa näite oma mõtlemisvõimeist.

Kuid siis jahmatas ta võpatades: Olen ma tõesti juba alistunud sellele pöörasusele?! Eks ole see ju ilmne hullus?!

— Kui Goethet segas kord kesk filosoofilist kõnelust koera kära, siis pistis ta pea aknast välja ning käratas koerale: „Vari, mind ei saa sa oma võrku!" ja seejärel oma jutuseltsilisele: „Meie oma planetaarses nurgataguses oleme sunnitud elama üheskoos täieliste monaadide jätistega; kui sellest teistel planeetidel teada saadakse, siis ei tee meile säärane seltskond au..."

— Kuid on veel küsitav, kas vari siiski ei saa meid oma võrku. Vari läheb üle ja muudab värve, isegi koera vari. Protsess varju pärast pole kaugeltki mõttetu. Maakeral, mis juba ükskord planetaarne nurgatagune, on veel omakorda nurgatagune — kuu. Ja kuis muutuvad siis värvid maakeral, kui kuu juhtub päikese ette! Inimeste näod on sini-kollased kui uppunuil, linnud lakkavad laulmast ja temperatuur langeb. Miks ei või siis Issanda Jumalagi nägu muutuda, kui temasse langeb idioodi vari? Ja miks ei või mina konstateerida seda värvide muutumist?

— On salapärane maailm inimese ajud — täis keldreid, koopaid ja konge, mis peidavad endas tolmu ning ämblikuvõrku, kuid ka ülla-

tavaid mõtteid. Täna olen ma vaadanud ühe keldrikummi alla, mis pakatab umbrohtu, vesivõsusid ja katkumaranaid, kuid mille ühes nurgas õitseb sõnajalg lilla leegiga.

— Ja see leegikandja tiirleb nüüd taevarannal, otsides mind — pärmivabrikust Tivolini, hullumajast tapamajani — ikka edasi-tagasi, edasi-tagasi, ahvi kondid kaenla all. Otsib igatsedes, otsib ahastades, et kuulutada mind prohvetiks ja messiaks. Ümber mustavad majad, tuikavad üksikud tulukesed, linnaservad laskuvad vaesusse ja mudasse ning nende taga algab maa, kaetud nagu igavese ööga. Linn magab, maa magab, üksnes meeletu rändab väsimata, hoides oma tuikavat mõttetulukest. Selles pildis on nii palju valu ja ahastavat ilu. Kuid väsinud oma asjatust otsimisest vangub meeletu viimaks läbi piserdava sügissaju koju —.

Koju —? jahmatas Ormusson, — kelle koju?

Mõttepalavikust õhetavasse ajju voolava vere tõttu tundis ta äkki peas tulist sädemete lendu, nagu elektrituisku. See valgus laienes kerana, kontsentriliste ringidena, ta tuum tihenes tulipallina, millest purskasid kui päikese protuberantsid. Oli silmipimestav värviline valu ses nägemuses.

Siis laius valgus ühtlasemalt, värvid segunesid, täites kogu ruumi ähmakasruske õhetusega. See oli sama tuba, kuid kõrgema laega, mis kummus gooti võlvidena. Raamatuseljad riiuleil ja pildiraamid seintel kaotasid reljeef-

suse, sulasid ühte seintega, muutudes kui arabeskideks, gobelääni kirjadeks. Oli ristjalgadega tammelaud kesk tuba, selle ümber seitse kõrgeseljalist tooli. Laual põles seitsmeharuline küünlajalg mustade küünaldega. Iga küünla ümber lillatas oreool, mustad vahapisarad jooksid aeglaselt mööda küünlaid. . .

Siis kostsid ukse tagant treppidelt lõõtsutavad sammud. Keegi tuli lohisedes ja midagi lohistades. Uks avanes sumbunud raginal ja sisse astus Kobras, õlal ahvi luukere. Ta oli palja päi, udust niisked juukseudemed seisid kohevil, iga karva otsas mikroskoopilised pisarad.

Ta astus ringi vaatamata akna juurde, mille sisemisi raamipuid Ormusson nägi mustavat kõrge ristina. Äkilise liigutusega sirutas Kobras luukere ristile. Sinna jäi see rippu, pea akna kõrge ülakaare raamis nukralt alla paindunud. Valendas ahvinimese luustik kui süütu talle jäänus, kes kannud inimkonna arenemispatud.

Kobras seisatas kesk tuba oma krutsifiksi ees ja ohkas sügavalt. Ses ohkuses väljendus alghardus ja igiigatsus. Ta silmad loitsid fosforse tulukesega ahvi irevil hammaste poole. Siis pöördus ta aeglaselt, istus tammise laua taha, toetas pea kätele ja vajus kössi. Ta kaelus oli ikkagi kuklas püsti, taskud pingul täis paberit, palitusiilud kahel pool põrandal tiibadena laiali.

Ormusson vaatles seda sündmust, võimetuna liigahtama. Mingi tuikav valu vaevas

teda, nagu jäsemete suremisest. Peas kubisesid mõtted, moondudes piltideks ja kujudeks samasuguse inspiratsiooni loogikaga, nagu sünnib see kunstteost luues. Ta kannatas selle all, ega suutnud ometi talitseda mõtete lendu. Süttis otsekui rida tunglaid üksteise järel, valgustades kuristikku.

Sest äkki kuulis ta rutulisi, järske sammusid laskuvat mööda treppe alla ja jõudvat ukseni. Samal ajal tõusid teised õõtsuvad sammud alt üles, kuni jõudsid samuti läveni. Kes tuleb seal veel? mõtles Ormusson ahastades, kuid ühtlasi haiglase uudishimuga. Kes tuleb veel? Avanes uks ja sisse astus kaks meest, lähenedes lauale, üks järsul ning teine õõtsuval sammul. Nad istusid kõrvu toolidele.

Üks meestest oli pikk ja kõhn, lühikese süsimusta juukse ning samasuguse habemetüükaga. Tema käskiv-kannatava joonega huuled olid valjult kokku pigistatud. Ta silmad sähvisid sinna-tänna mustade kortsus kulmude alt, otsekui käskusid jagades. Tema lahtise palitu alt paistis rida aurahasid ja ordumärke.

Ormusson tundis seda meest. See oli Kuningate Kaitseseltsi Peamees, Liiduriikide Ühendaja ja Seadusemeister ning esimene Euroopa Peavalitseja. See oli Maailma President, Valitsev Maailma Vürst, Rüütel ja Riigikrahv. See oli Maailma tähtsaimate leiduste Omanik, Loodusvägede Ülemvalitseja ning Ainus Ilmameister. See oli Kunstnik, Luuletaja, Helilooja ning Mõttetark. Veel eile oli Ormusson teda näinud

ruttavat tänavail, nägu murekortsudes poliitikataeva pilvede pärast. Tema taskud olid täis kõrgete isikute poolt antud volikirju, tunnistusi ja diplomeid ning aumärke, mis ei mahtunud rinda.

Tema kaaslane oli paks ja õhetav. Hele juus kattis ta madalat otsaesist. Ta põsed hõõgasid tervist ja vererohkust. Huuled tema kollakate vurrude all liikusid järelejätmata.

Ormusson tundis sedagi meest. Tedagi oli ta näinud liikuvat alles eile oma aeglasel, õõtsuval kõnnakul läbi puiestiku. Tal oli tegemist, et rahustada eneses peituvat kaht võõrast isikut, kelle vaated erinesid põhjalikult. Nad vaidlesid ägedalt omavahel, kumbki eri häälega, ja ta oli sunnitud kummagi eest kätega vehkima. Kui nad aga pilgukski peatusid, siis naeris ta ise laialt ja üleolevalt: ho-ho-hoo! Sest see jutt oli lõpuni lapsik tema meelest. See igavene valvelolek oli kasvatanud temas kannatlikku meelt. Otsekui lapsi kohtles ta neid riiukukkesid, tasandades oma heatahtliku naeruga nende tuliseid kokkupõrkeid.

Ormusson imestles nende võõraste ilmumist. Neil oli ju igaühel oma ideederiik, mida valitsesid. Nad ei esindanud esimest, teist või kolmandat, vaid neljandat, viiendat ja kuuendat dimensiooni. Nende riikide rajad ei puutunud iialgi ühte. Mis oli neil tegemist Kobrasega?

Kuid siis tärkas Ormussoni huugavasse meelde: See on mõtte kirg, mis tõmbab nende teed ühte sõlme. See on tunde tulikahi, mis

ühendab nad samaks perekonnaks. Ja haiglase uudishimuga hakkas ta jälgima oma fantaasialendu.

Otsekui vastuseks neile mõtteile kuulis ta trepil jällegi jalgade astumist. Kuid üks tulijaist tõttas nii kergel sammul, et oli juba ukse ees, kui teine alles trepi keskel. Uks avanes järsu, kuid ometi taltsutatud liigutusega. Lävel seisis pikk munk maani kuues, peakott üles tõmmatud. Selles mustas raamis helendas ta luine, lubivalge nägu. Silmad ses veretus palges liuglesid üle toasolijate, riivates krutsifiksi. Ta kortsutas valjult silmakulme.

Samal ajal jõudis ta kõrvale lühike, lõõtsutav mees. Tema ümmara keha ümber oli must maani kuub, paksu kõhu kohal valge laeva väljalõige: muistne brigg lahti purjede ja lehvivate lippudega. Tema nägu oli sidrunkollane ja ümmar kui kuu. Ainult paksud punased huuled erinesid sel kollasel sõõril. Ta pea oli paljas, isegi juusteta.

Võõrad astusid tuppa ja asetusid lauda, munk endassesüvenenult teistest eemale. Ormusson vaatles neid mõninga aja, mõlgutades mõtteid, kus oli neid näinud. Siis äkki välgatas meelde.

Eks olnud see aastate eest Pariisis, Ülemaailmse Geniaalse Lapsikuse Ordu asutamiskoosolekul? Siis seisid need mehed Alcazari saali estraadil, ümbritsetud usklikest naistest. Ja nende ees laulsid vaimuliku seminari õlitatud juustega õpilased harmooniumi saatel kiledate

häältega ladinakeelseid liturgilisi laule. Dominikaanlane kõneles sünge paatosega. Süsimustad silmad ta lubivalges näos leegitsesid.

Programmis olid märgitud tema tiitlid: Ülemaailmse Lapsikuse Ordu Kindral-Provokaator, Ida- ja Lääne-Euroopa Geeniuste Juht, Don Quijote de La Mancha asemik, Kuldlaeva I Gamma Geenius Tonika. Oli provokaat aine kohta: kunst ja elu, kuid polnud kõnet ei kunstist ega elust. Kindral-Provokaator arendas teese: 1) Meie ei tunnusta ääretut aega ruumis, 2) Lapsikuse seisund ei vaja tõendusi, ja 3) Mingi tõendus pole veenav geeniusele.

Siis kõneles munga kaaslane — kunstnik — musta Veenuse kujur. Ülistas apaatselt oma Nuubia Veenust — uut madonnat, kühmulist, küürakat, kärnast. Leidis olevat ülima ilu inetuses, juurejändrikes, kivimürakais; suurima esteetilise ja eetilise täiuse lapsikuses, mõttetuses, naerukortsus idioodi otsa ees. Tammus ühelt jalalt teisele, laotas käsi, lõi kämblaga vastu kõhtu, vandus rooma galeeriorjade nimel.

Oli pime sügisõhtu, väljas kallas vihma. Õhk muutus saalis raskeks kui leitsak. Hullus kasvas lae all udutsevate elektripirnide vahel. Lauljate hääled lämbusid. Silmapilguks selgus küsimus: Miks siin see katoliku kiriku rituaal, miks siin see tõeline dominikaanlane, miks sünnib see toimetus kiriku kaitse all? Kuid siis sulas loogiline mõte küünlavahana laiali. . .

Äkki kostsid Ormussoni trepil pehmed sammud, vaevalt kuuldavad, liuglevad kui nahk-

hiire liigutused. Näis, nagu oleks keegi hüpeldes üles tulnud, ikka kaks astet üles ja üks jälle alla. Hääletult praotati uks ja väike pea nõtkel kaelal pisteti sisse. Tulija piilus mõlemale poole, poetas enese lapiti tuppa, sulges tagakätt ukse ja lähenes siis küljega lauale, nagu lenneldes.

Kõik temas näis nõtke ja vedrutav. Tal nagu polnudki kindlaks määratud pikkust. Ta võis oma käsi ja jalgu kokku tõmmata ning välja sirutada tarvidust mööda kui katsesarvi. Ta vilajad silmad liuglesid ühest teise, kumbki eri sihis, ja näis, nagu oleks ta võinud pöörata oma peadki ühel hoobil kahele poole. Nii fantaasiarikas oli tema kael.

Seda meest tundis Ormusson juba kaua, oli tunnud koolipõlvest peale. Kas polnud see tema, kes oskas võtta omad sõrmed nii pihku, et need näisid olevat võõra omad, — ja pakkus neid siis müüa? Kas ei võta ta nüüd võõraid sõrmi nii pihku, et need näivad omad, — ning paku siis müüa nende tõelisele omanikule? Kuid peaasi: ta oli leiutanud ümber nurga vaatamise aparaadi, võttis sellele patente ja tegi reklaami. Plaanitses raadioprille ja kavatses kaugemaa-käsi. Oli ise kui kameeleon: muutis juuksevärvi tahtmist mööda ja kasvatas küüned slimapilgu jooksul pikaks. Liigutas kõrvu iga tuule järgi ning kuulus kõigisse erakondadesse.

Ta kummardas magusalt igale poole, tõmbas enese kokku ja istus lauda. Kuid kui ta juba kohal oli, ajas ta enese laiali: ta vedurjad

jalad sirgusid laua all teisele poole, ta nõtked käsivarred venisid kui piitsad üle laua, peened sõrmed liikusid nagu polüübi sarved mööda lauaveert.

Selle mehe siinolek täitis Ormussoni äkilise vihahooga. Tema — ainus kaval ja kõver hing ses uhkete unistajate ning kannatajate peres! Tema — kõigi ideede kompromiss, dimensioonide segu, hea ning kurja vääratanud embrüo! Ja Ormusson tundis jälle valu ajudes, tõusis tulesädemete lend, vahetus valgus.

Kui see selgus, oli laua ümber alanud vilgas kõnelus. Oli alanud sümposion — joobnustavaks aineks mõttekirg, väljendusvahendiks katkeline sõna, kantud summutatud, valusast paatosest. Kuus istujakuju olid viskunud kokku fantastilisse rühma, kehad virildunud, näod poolpõiki, käed liikusid kui raagus oksad mustis sügistuulis. Kostis kõnelus kui kaugelt udu tagant. Polnud loogilisi sõnu, oli ainult lendav mõte!

K o b r a s: Aeg ülim on! Aeg ülim kummardada teoga Issandat! Viia kõik kurjatundmine suure loogikani, viia kirg selge mõtteni! Maailm ootab! Rahvad ootavad kui metsa puud tulikahju.

Ü m b e r n u r g a (ta hääl kostab kõrgelt ja valelikult; ta nihutab end kõneldes väledalt edasi-tagasi; ta niisutab oma kitsaid huuli nagu ussi keelega): Kuid Hauakaevaja pole siin, suur Jumala Surnumatja, he he... Kõigi reaalsuste hauakaevaja, et võiksid valitseda ideed...

Sirgete joonte hukkaja, geomeetria timukas, loogika mõrtsukas, suur unede ordumeister... he he he...

Kobras: Aeg kulub. Me oleme vanad mõtteist. Iga aasta käib tuhande eest. Aastad on täis mõtet nagu kaevud. Nad on laetud kui dünamiidiga. Aeg süüdata, aeg süüdata!

Dominikaanlane (järsult, liikumatu näoilmega): Mitte seda teed mööda ei saabu Kurja valitsus, vaid ainsa õndsakstegeva katoliku kiriku kaudu. Temas on peidetud kõik võimalused. Ta arendab Kurjagi tipule, kui saabunud on aeg. Ta viib sellegi võidukäigule, kui nõuab otstarve!

Ümbernurga: He he he! On viinud küll kaugele kahe tuhande aasta jooksul! Mõni Borgia paavstiks, mõni naispaavst Johannes, kes tänaval sünnitab, mõni Torquemada.... he he he!

Kobras: Ei saa Kurja viia võidule ainult pahede abil, kui pole ideoloogiat. Kurjus on voorus! On vaja mõtet!

Musta Veenuse kujur (mõmisedes): Ideoloogiat — ei mingisugust. Ainult karvane, kärnane. Must. Naissugu. Allaminek. Tagurpidi. Nuubia. Laev sõidab ära. Ees burbuhti.

Maailma President (valjult): Seda kutsutakse anarhiaks. See on loodusevägede vastu. See on lubamatu. Ei ole ette nähtud põhiseadustes.

Kolmainusmees (noomivalt): Ei

saa aru, kui segatakse. Ho ho! Rääkigu üks korraga. Teine oodaku. Üks korraga!

Kobras: Ka teistel planeetidel on elu. Vahest teisil arenemisastmeil, kuid siiski elu. Avaldub sealgi abstraktne mõte. Areneb sealgi jumaluse ja kuratluse idee. Kuid maailmu sünnib ja sureb, ning sellepärast peab maailma loomine ning viimnepäev olema jatkuv protsess. Kuid igavesti jatkuvas ei või olla esimest ja viimset punkti. Kuratluse ideed ei tule sellepärast siduda meie kohaliku pattulanguse või viimsepäevaga. Ja sellepärast eksib vend dominikaanlane, kui arvab küsimuse lahendavat ainult meie maise kiriku seisukohalt.

— Tuleb mõelda suuremalt, avaramalt — interplanetaarselt! Meie kohalik müsteerium on ainult väike detail üldises müsteeriumis, kesk kosmilist tolmu. Kui otsustame ainult selle järgi, siis oleme nagu lapsed, kes ei tea, mis sünnib nende mängukambri seinte taga.

— Kui kitsas on ristiusu mõte! Kas võib jutlustada keegi noil kaugeil planeedel, olnuil ja tulevail, ühest imetegijast maakera nurgataguses juudi provintsis, kes lahendas lunastusprobleemi kogu universumis? Lapsikus, lapsikus!

— Või kas peab igal planeedil korduma seesama Kristuse kannatusmüsteerium, mis maakeralgi? Kuid siis peaks Jumalal olema palju poegi — müriaadid! Ja tema kutseks oleks ainult poegade ristipoomine!

— Või kas peab esinema sama Kristus kor-

damööda igal planeedil? Kuid siis on see interplanetaarne teater, tuhat korda lõpetatud, tuhat korda uuesti alustatud. Kristus peaks olema elukutseline imetegija ning ristilsurija. Juudas peaks teda müriaadid korrad müüma ja ennast pooma. Kes ütleb, et meil oligi selle näidendi premjäär? Võib olla, korrati tükki miljon ja esimest korda? Kas ei sündinud see juba kümme miljonit aastat varem kuu Kolgatal — Alpetragiusel või Regiomontanusel? Kuid keda võib lunastada teatriga?!

— Rahvaid on petetud! Nad on tõsiselt võtnud selle näidendi! Rahvuste hardus on maha visatud! Ristisõjad on asjata olnud, asjata inkvisitsioonikohtud ja misjonäride vägiteod! Asjata on kõrbenud usukannatajad tuliriidul! See kõik pole olnud midagi muud kui ainult kordumine, tuhandes järeltrükk, teadmatu plagiaat teistelt planeetidelt!

Dominikaanlane: Kui Kristus kuskil varem on esinenud, siis oli see ainult Kuradi plagiaat eeskätt. Miks mitte? Ta teadis ju Kristuse tulekut, juba pattulangemisest peale. Jäljendas ka Budhagi oma eluga Kristust, kes tuli ometi hiljem. Elas kui Kristus, tegi imetegusid ja õpetas kui Kristus, kuid polnud siiski mitte Kristus! Muil planeedel võisid olla plagiaadid, ainult maakeral tõeline müsteerium.

Kobras: Tahate siis öelda, et teiste planeetide elanikud kas Kuradi plagiaadi tõttu „õndsaks" saavad või viimseni hukka lähevad?

Hüva! Kuid siis on ka selge, et Jumala huvidesse sisaldub ainult maakera, kogu universum on aga Kuradi päralt! Ristiusu jumalamõiste on liiga kitsas. Kurja idee on aga väljaspool aega ja ruumi. Ja sellepärast kandkem oma uskki väljapoole meie mannetut maakera, päikesesüsteemi ning linnurada. Sulgegem oma hardusse kogu universum, mille ajalugu pole poolitatud mingi lokaalse üksikjuhtumi, pattulanguse, lunastuse või viimsepäevaga! Tundkem endas avaramaid ideid!

Ümbernurga: Ja ärgem piirdugem ainult inimesega. Eks ole suurem osa elu väljaspool teda — loomades, taimedes. Juut Kristus ütles: laske lapsukesed minu juurde tulla. Juut Heine oletas aga juba aega, mil ka ahvid ja kängurud on pööratud ristiusku. Õigus! Sealt kohalt edasi! Loomade surnuist tõusmiseni, tigude taevaminekuni, alglima õndsakssaamiseni... he he he... On juba neegerpiiskoppe, miks ei või nendeks saada siis paavianid?

Dominikaanlane: Veli Kuradi apologeet, te segate tõsiasju. Jumala printsiip on niisama universaalne kui Kuradi oma. See on samuti puhas idee...

Ümbernurga: On see puhas headuse printsiip?

Dominikaanlane: On.

Ümbernurga: Aga öelge siis, vend dominikaanlane, kuidas võib hea olla paha? Kuidas võib absoluutne hea olla tige, maksa kätte, hävitada? Kas ta ei võta sellega Kuradi

käest leiva? Seletage mulle see vastuolu, he he he...

Dominikaanlane: Olete siis teie Kuradi advokaat, et kaitsete tema huvisid?... On üks loogika: Jumal on pannud Kuradi inimesi kiusama ja maksab üleastujaile kätte...

Ümbernurga: Nii pole siis Kurat muud kui Jumala abiline? He he he...

Dominikaanlane: Jah, sel põhimõttel rajaneb õndsakstegev kirik, kes takistab Kuradi tegevust ja on nõnda siis teine Jumala abiline.

Ümbernurga: Suurepärane plaan: asetada võistlevad abilised ja mõista siis ise kohut! Suurepärane! Kuid misjaoks Jumal üldse katsetab, kui ta oleks võinud luua inimese juba eeskätt absoluutselt eksimatuks? Eks olenenud see ju ainuüksi temast? Või siiski kellestki teisest? Mõnest abilisest? Ha ha haa!

— Kuid ta ise pole absoluutselt hea ja täiuslik. Sedamööda ka tema kätetöö, — ja selles on kogu probleemi lahendus. Temasse on segatud nii headuse kui kurjuse printsiibid, kuigi ebamääraseis proportsioones. Ta on salakaval ja uudishimulik. Ma ei tea küll, kas Kurat on täiuslikum, nagu usub seltsimees Kobras, kuid mulle näib, et nad on väga sarnased. Tahaksin aga küll teada, kumb neist lõi tõeliselt maailma? Kumb neist on loonud kumma? See on minu hinnamõistatus, he he he...

— Jumal on algus ja ots, väljaspool teda polnud mingit tahet. Kust sai siis Kuri maa-

ilma? Inglite mäss? Mäss kõigevägevama, kõiketeadva absoluudi vastu, kes lisaks muidugi need inglid just säärasteks lõi nagu nad olid? Ja nende hulgas oli ka Kurat ise, kellest Jumal juba luues p i d i teadma, et ta mässama hakkab? Sellepärast minu teine hinnamõistatus: kas võib Jumal olla naiivne ja teha, mida ta isegi ei tea?

— Lõplikus kokkuvõttes: absoluutne headus loob inglid, kellest kindlasti teab, et nad mässama hakkavad; loob inimese, kellest kindlasti teab, et ta langeb; ja lõppeks, kui miski enam ei aita, siis tapab oma poja, et edasi katsetada inimese kallal... Kõige lisaks: inimese „vaba tahe" nende kahe peremehe valitsuse all... he he he... Eks ole see pisut loogikavaene lugu, veli dominikaanlane?

D o m i n i k a a n l a n e: Jah, selleni ei tungi inimlik loogika. Selles ongi usu suurim müsteerium.

K o b r a s: Selgem on Manese kompromiss Zoroastri õpetuse ja ristiusu vahel. Kaks ühesugust algjõudu: Ormuzd ja Ahriman, hea ja paha, valgus ning pimedus. Hea jumal lõi Aadama, paha — Eeva. Nende lapsed kannavad rinnas kaht hinge: valgus-hinge ja kurathinge. On olemas paha algjumal, ja sellepärast on inimene paha tehes süütu. Ta kõigub kahe algprintsiibi vahel...

Ü m b e r n u r g a (pihku kihistades): Just nagu Jeesus ristil kahe röövli vahel... hi hi hi!..

K o b r a s: Ainult gröönlased mõtlevad loogiliselt: Headus ei vääri tähelepanu, sest ta on iseenesest hea e g a v õ i olla paha. Ta ei või teha kurja ega isegi tahta seda teha. See on ta loomuse vastu nagu veele põlemine. Jah, kuigi Jumal oleks kõikvõimas, oleks üks tal võimatu: loobuda oma jumalikkusest. See oleks ta enesetapmine. Jumalalgi pole vaba valikuvõimalust, — eks ole imelik? Kuid sellepärast pole ka inimesel mingit põhjust arvestada Jumala soove, kes niikuinii ei saa teda nuhelda üleastumiste eest. Ainus, keda peab paluma ja lepitama, on Kuri. Sedasama mõtles ka Gediminas, kui ütles: „Kui end ristida tahaksin lasta, siis kõigepealt Kuradi poolt!" — Ainsad loogilised mõtlejad inimkonnas! Kuid see mõte tuleb avardada polaarmaa šamaani ja soo-leedulase targutusest suureks filosoofiliseks süsteemiks.

K u j u r: Šamaanid. Must öö. Karvased telgid. Trummid. Tants karunahast kasukas, ikka ühel kohal ümberringi, ümberringi, kuni pimeneb kõik, ees süsimust kaev. Lõplik süüvimine. Burbuhti.

K o b r a s: Ideed on vaja!

Ü m b e r n u r g a: He he he — ideed! Kellele neid vaja! (Sosinal.) Ekspluateeri inimlikku rumalust — selles on geniaalsus. Mitte tarkust — see ei kanna kaugele. Inimlikule rumalusele, eelarvamustele, auahnusele, lapsikusele võlgnes Napoleon. Leia üles inimkonna vaimutuimuse keskproportsionaal — ja sa saavutad kõik.

— Ideed! he he he... Ükski usk ei põhjene vaimurikkail ideedel. Ideed on valituile, kuid valitud ei vaja usku. Kari ei tarvitse midagi vaimurikast ja uut. Ta on alalhoidlik ja umbusklik. Sellepärast varieeri ainult vana, kohenda pisut olude järgi. Kasuta meeleolusid, mis valitsevad juba praegu massis. Ükski usk pole tekkinud täiesti uuel põhjal: nad on kõik ainult vana ülessoendused. Ükski usu asutajaist ei teadnudki, et ta usku asutab. Segasid esialgu ainult pisut vett vanus astjais. Hiljem paisus see maruks, mis neid kas või endidki uputas.

— Sellepärast olen õieti nõus vend dominikaanlasega: ka kurjuse usku tuleb arendada kiriku kaitse all. Vähemalt esialgu ja näilikult. Kogu enese ümber vanad naised ja kuuluta neile, et siitpeale pole pühapäevaks mitte pühapäev, vaid näiteks reede. Ei mingit muud uuendust! Siis jooksevad nad su järel, nii et nendega kõik võid teha. Ja siis mürgita neid tasahilju ning tähelepanemata. Täitsa uue ideega aga ehmatad nad surnuks. Täitsa uue ideega ei panda maailma liikuma. Täitsa uue idee pärast ei pooda isegi mitte risti, vaid pistetakse ainult hullumajja!

— Vaata kõõrdi, vaata kõõrdi, — selles on kogu elu filosoofia. Ava ainult natukehaaval omi kaarte, kõige muu kohta ütle: see on müsteerium. Vaata kõõrdi! Muidu ei lähe su äri...

K o b r a s: Äri! Kas on meie unistus äri! See on esmakordselt prometheusliku inimese

sirguajamine, peaga tähtedesse, ajudega avarusse. See on esimene tõeline maailmarevolutsioon, kõigi koormate heitmine, dogmade purustamine, üleastumine usust säärasena. Esmakordselt saab inimene Jumala sarnaseks!

Kobrase paatos muutus tulesädemete särisevaks lennuks. Selles pateetilises illuminatsioonis möödus aeg. Langesid sõnad kui säravad meteoorid. Mõtted transformeerusid tuleks ja valguseks. Kulus nagu igavik.

Siis kostsid äkki kesk sündinud vaikust alt trepilt rasked, ühetaolised sammud, mis lähenesid kella löökide järjekindlusega. Ikka kõvemini, ikka lähemal, kuid mitte kiiremini. Nüüd olid nad ukse taga. See avanes aeglaselt ja raskelt ja niisama aeglaselt ning raskelt astus tulija sisse.

„Suur Hauakaevaja on tulnud!" lausus Kobras pühalikult, ja kõik tõusid püsti. Tulija lähenes aeglaselt ainsale tühjale toolile laua otsas ja istus, kellelegi vaatamata. Kõik teisedki istusid. Jatkus imelik hääletus. Küünlad põlesid. Seitse musta varju langes seintele, suured ja fantastilised.

Ormusson vaatles jubeda uudishimuga uustulnukat. Selles oli midagi nii võõrast ja ometi nii tuttavat. Tema selg oli küürus otsekui raske pea kandmisest. Tema juuksed olid segatud valgete kiududega ja nägu uuristatud ääretust mõtlemisest. Ta oli vananenud raskeist mõtteist tuhandeaastaseks. Veel eile oli teda Ormusson näinud, kuid sellest oli kulunud tuhat

aastat. Mõte oli viinud ta välja ajast ja ruumist, nimetusse absoluuti. Ta oli — absoluutne fantastika.

Äkki tõstis võõras käe, nagu kavatsedes rääkida. Ormusson nägi tema sõrmes omaenese sõrmust, mille kivi kujutas Ledat sülelemas luigega. Ja siis mõistis ta äkki kohutavat nägemust nagu välgu valguses. See tundmus laienes silmipimestavaks, pea muutus nagu tulekeraks, mis lõhkemas iga silmapilk. See oli ääretu valguse tundmus, segatud ääretu valu tundmusega. See oli leegitsev kannatus.

Külm higi kattis Ormussoni otsaesist. Pääsmist, pääsmist! sosistasid ta hirmust kohmetunud huuled. Talle tundus, otsekui oleks ta und näinud. Kuid unede üle valitses ta. Ta pingutas oma tahtejõudu, mis oli üksnes unes võimas. Tema liikmed muutusid nagu terastraatideks, heideldes selle fantastikaga.

Ta hüppas kui elektrihoobist üles ja ärkas alles siis, kui leidis enese istumas sohva serval. Kogu keha valutas ebaloomulikust asendist. Peas tuikas teravalt puurides. Kahvatu valgus täitis tuba.

Ormusson vaatas uni-segaste silmadega enese ümber. Seal istus ju Kobras, seal dominikaanlane, seal kujur ning seal — too nii võõras ja ometi nii tuttav. Kuid kes vastutas, et nad veel hiljuti tõesti seal ei istunud —? See mõte oli raske ja rammestav, nagu jatkuv uni.

Siis paelus ta tähelepanu ikka enam imelik

valgustus. Selles oli siiski midagi unenäolist, see ei võinud olla reaalne. Mingi külm, helehall, muutlik valgus.

Ja Ormusson tõusis, et minna vaatama akna juurde. Kui ta tuikudes kesk tuba oli jõudnud, nägi ta aknast vihisevat mööda mingisuguseid valgeid diagonaalseid jooni. Ja samal ajal kuulis ta katusel ning akendel mingit rütmilist rabinat, mis oli nii tihe, et tundus kohinana: väljas sadas erilise hooga rahet. Suured raheterad hüplesid vastu telegraafitraate, poste, aknaluuke, langesid kekseldes maha nagu valged herned.

Tänav oli tühi, iga eluline oli pugenud oma urkasse. Ainult nurgal seisis voorimehe vanker, mille ülestõmmatud kummi nüpeldasid raheterad. Hobune seisis nukralt, pea paksude põlvekeermeteni longus, kõrvad ripakil. Kummi ääre alt paistsid voorimehe saapalohmakad. See pilt oli elutu nagu natüürmort.

Äkki tuli vastaspoolsel kõnniteel nähtavale Kobras. Ta rühkis edasi, ettepoole lookas. Tema nägu oli sinine rahe hallis valenduses, ainult peast eemale hoiduvad kõrvad roosatasid kui kalauimed. Nii sõrkis idioot kinnilöödud ustest ja akendest mööda ning kadus rahesse, mis peksis ta paljast pealuud nagu jaanalinnu muna.

1924.

NÄGEMUSED.

Näen pilte maadest kaugetest ja aegadest läinutest, mida pole kunagi näinud ega iial elanud. Näen nii selgelt, et nende äratatud õudus on hirmsam kui kõige kohutavam mälestus. Mis on uni nendega võrreldes, mis palavikuhaige sonimus!

1

On kuum päev, päike paistab kui tulekera. Miski rannatänava tolmune kivistik. Lumivalged, päikeses pleegitatud ehitised, üle rõdude valged ja punased riiekatused. Väravais haigutavad orjad.

Istun, galeeripingile needitud, ja vaatlen palavikusilmil seda pilti. Mu kõrval magab seltsimees, suu lahti, süsimust nägu higine, kahu pea lõhnab vängest rasvast.

Meri on liikumatu kui õli. Päike lõõmab. Mul on janu.

Siis tuleb tühja tänavat mööda saatkond: neli orja kerge kanderaamiga. Raami kõrval jookseb väike moorlane, mustas käes punane siidvari pika nõtke varre otsas. Raami ees ja taga kõnnivad eunuhhid, paksud ja habemetud, tumepunaste turbanitega.

Kanderaamil istub noor naine helekollases mantlis, mida palistavad kuldsed narmad. Ta põsenukid on värvitud ja ta suured kõrvarõngad kõiguvad, kõigutades peadki eneste järele. Ta on laisalt taha vajunud, liikumatult, silmad pool-kinni, ainult ta veripunane suu elab kui haav.

Kes on see naine? On see printsess Berenike, on see Arsinoe?

Saatkond möödub ruttu ja hääletult. Näen veel, kuis kaugel kõigub punane vari nõtke varre otsas. Kuid siis tõuseb kivistikust kollane tolm, nagu puhuks äkiline tuulekeer, ning kõik kaob.

Kõik kaob...

Midagi imelikku tärkab mu meelde. Kus olen ma? Katsun ennast liigutada, kuid mu jalad on kinni kui unes. On see mingi eksitus, on see viirastus? Need päikese pleegitud ehitised, see liikumatu meri ning magav neeger mu kõrval —?

Mu keel on suulakke kuivanud kui potikild.

2

Ruttan mööda randa, mida uhavad rahutud lained. Ühel pool ruske liivanõlv, teisal tinahall meri. Rannajoon kaob ääretus kauguses. Taevas on täis raskeid, madalaid pilvi.

Mina aga ruttan, ruttan.

Õhtu läheb pimedamaks. Merelt lõõtsub kõle tuul. Siin-seal valendab läbi hämaruse mõni lainehari. Sumpan raskelt läbi märja liiva.

Mu hing jääb rindu, mul hakkab kuum, mu käed higistavad. Tõstan need palge ette, — nad on verised. Paksud hurmelaigud katavad pihkusid ja sõrmi.

Peatun äkki õudses hämaruses. Mingi aimus viirastub mulle, mingi mõte, mingi kohutav mälestus. Kuid ma ei suuda seda lõpuni meelde tuletada.

Hakkan jooksma, ja mida kiiremini jooksen, seda enam kasvab mu hirm. See tõuseb üle mu pea, see matab mu hinge, see nöörib mu liikmed.

Kelle eest ma põgenen, — mida pakku, — kuhu —?

3

Koopa põrandal põleb tuli. Nõrk leek kõigub suitsedes siia-sinna. Üle pea ripuvad mustad kaljurahnud, mille vahelt laskuvad jämedad puujuured kui sõlmes ussid.

Istun tule ääres, jalad enese alla tõmmatud

nagu türklasel. Ja minuga istub kolm kaaslast.

Esimesel on suur kõht, rippuvad põsed ja pisukesed seasilmad, kuid otsaesine puudub täiesti. Teine on värvitud palge ja õlitatud juustega ning tema sõrmed on üleni sõrmustes. Kolmas on aga surmani kõhn, pikkade, hõredate juuste kui harjastega, aukulangenud silmade ja halli näonahaga, ning tema hingamine on läila nagu raipest.

Meil on külm ja õudne, kuid me katsume seda salata. Me nihkume tulele lähemale ja püüame olla üksteisele seltsiks. Kõhn räägib, mingitu leelutab kergemeelseid viise ja paks õõtsutab naerda.

Kuid ikka vähemaks jääb tuli. Koobas läheb ikka pimedamaks ja jahedamaks. Tundub imelikku kitsust, nagu jääks õhku vähe. Kõhn ahmib suuga kui kala, sõrmustes rudistab sõrmi, paksu naer läkastub.

Siis tõstan äkki pea. Hirmsad juurepuntrad on allapoole laskunud, mustad, muhklikud, kui sõlmes ussid. Näen, kuis nad silmanähtavalt kasvavad, uusi kiude ajavad, paksemaks paisuvad. Nad puudutavad juba meie päid.

Ja nüüd näen jälle oma kaaslasi. Paks on selili vajunud kui suures naeruhoos, sõrmustega on ette looka langenud ja kõhn on keskelt otsekui pooleks murdunud, — ning kõik on liikumatud. Ainult raipe lõhn tundub selgemalt.

Mis see on? Kes me oleme? Kus me

oleme? Ons see haud? Oleme ammu kalmu all? Juba aastaid, palju õudseid aastaid —?

Ja maakamar kasvab üle meie peade, puud ajavad juuri, mahl voolab juuri mööda üles, pungad löövad lahti ja õrn kevadtuul painutab rohelisi latvu sinise taeva all, kus sõuavad lumivalged pilved, kerged ning kaunid kui õnnelikkude uned —?

1915.

SUINE MELANHOOLIA.

1. VETE RANNAL.

All punase kalju, ääres vaikiva vee olen istunud palju päevi. Hommikuil, mil roosad pilved üle metsa pelgusid kui looriparved. Päevil, mil päike põudses taevas rändas, põletav palg pööratud maa ning vee poole. Ja õhtuti, mil mets vaikis, mil taevas õhkus hõbedana ning kuu kerkis kuldsena läbi mu nukruse pimeda laine. Palju päevi olen istunud nõnda su rannal, tuhandesilmine, tuhandehuuline vesi.

Ah, kõik sa nägid, kõik sa sosistasid mulle, ainsale kuulajale. Peegeldasid helepilvi ja sinisügavust, kajastasid kõrkja koha ning põudse kõue kauget kõma. Ja pannes palge su lähedale, sulgedes silmad su sära ees, kuulsin kuma otsekui kaugeilt meretaguseilt mailt, suurte saabumiste sadamaist, suurte lahkumiste valgmailt. Kõik sa jutustasid mulle — peegline

pind, põhjatu ja salapärane nagu su õde avarus seal üleval.

Istudes nõnda hakkas viirastuma mulle üksiku mõlamehe kauge sõud. Päevad olen istunud, päevad teda oodanud. Seal kaljude, saarte ja salude taga ta läheneb. Kuulen, kuis venesangad nagisevad ja võimsad aerud vett löövad. Pannes kõrva vastu rannakaljut kuulen vahu kobrutust vene keulas, vee sulinat päras, kuulen lainete lokset, mis piirab saarte randu.

Kes lõikab seal nõnda su pinda, kiretu ning vaikiv vesi? Kes sihib seal edasi, visalt kui vana kalur ulguvetele, vastu tuultele ja öödele? Kas on see mustamantline ja luukäeline kalastaja, liivakellaga keulas ja jõhvvõrguga päras? Jah, kas on see tema, armuheitmatu ning taganematu Viimne Mõlamees?

2. PÄEVAD.

Eile ja üleeile punusin pärgi, kauneid pärgi, õitsvaid pärgi. Oma erakumaja ukse piirasin kauniste pärgadega. Omad aknad matsin lillelooriga. — Kuid näe, kuis närbuvad pärjad, kuis longutavad päid kõik lilled.

Ah, tunnen jälle: aeg ruttab, aeg ruttab. Aeg ruttab üle su pärgade.

Ühe peegli, — kaks peeglit, — kolm peeglit heitsin täna allikasse. Hukkasin hulga maailmu, hämmendasin paljude palgete puna, kustutasin loetlematute silmade tule allika vees. Hulga maailmu hukkasin ühes peeglitega allikais.

Ah, aeg ruttab, aeg ruttab. Aeg ruttab üle peeglite ja allikate.

Õhtu jõuab, eha toob pilvi, öö siravaid tähti. Õhtusse, pilvisse ja tähisse tahaksin minna siit ära. Sinna tahaksin peita oma igatsuse, nukruse ja üksinduse — õhtusse, pilvisse ning tähisse.

Ah, aeg ruttab, aeg ruttab. Aeg ruttab läbi õhtu, pilvede ja tähtede. Aeg ruttab üle su enese.

3. HAAB.

Sina armas, kuis väristad sa ikka oma hõbedasi lehti! Kas palistagu koit pilvi või õhkugu valus eha, — ikka sa värised. Kas lõõmaku kõik taeva päikesed või matku must surmaöö maad, — ikka värised sa. Sina armas, kui palju nukrust on peidetud su otsatusse värinasse!

Ütle, kas kardad sa sügisöil? Kas on sul hirm südames nagu minul, kui sügistuul lõõtsub ja talvine maru lööb? Kas tunned sa siis kõige kaduvuse ahastust nagu mina, kui vaskne kuu kumab üle jäise välja ning kõrgel laiub avaruse teras?

Näe, õitsenud on kevad ja närtsimas suvi. Läinud on linnud, lähen minagi. Võib olla, ei näe ma sind iialgi enam.

Kas pead sa midagi meeles? Ons sul mälestusi?

Ma ei palu sinult palju: mõtle vahel minule natukene. Ära unusta seda, kes enam iial sinu kombel ei või alata uut elu.

Tuleta mind meelde, kui on varane kevad, kui sul on jälle noored lehed ja maa su ümber uuest' haljendab ning taevas on jälle sinine.

Tuleta meelde seda, kes kord sind armastas enam kui inimesi. Kes pani tähele su lehti õrna värinat hommikuti ja õhtuti. Kes mõistis loodust, võib olla, paremini kui iseennastki.

Mul oleks siis kergem minna ja musta mulla all magada.

1917.

TEILE JA ISEENESELE.

1

Sel õhtul, mil teekollane kuu lopsakate puusalkude kohal õhkub, niiske maa uimastavalt lõhnab ja kõik kõneleb ühestainsast suurest armastusest, ei või ma olla Teile mõtlemata.

Olen liiga kurb, et võiksin olla Teile ülekohtune. Olen liiga õnnelik, et võiksin olla Teile õiglane. Andke mulle andeks, et olen selline, nagu olen. See vähenegi õnn, mis võiksin Teile pakkuda, on piiratud kõigi mu vooruste ning pahedega.

Ses üksindases toas, vabiseva küünla ees, ümber surnud raamatute tõed ja rinnas igavesti elavad valed, nii mõtlen Teile. Mu mõte kasvab kui taim, kui kibuvitsamets, kui kristalline väätkasv lookleb ta läbi mu tõe ning unistuse maastiku. Mu õnnes ja valus, rõõmus ning kurbuses on tal osa. Võib olla, see mõte on

tõelisem kui kõik, mis minus on nähtavat ja olemasolevat.

Lubage, et sel hilisel tunnil vaatlen Teid ja maailma selle ühe sõnatu mõtte valgusel, mu armas.

2

Kaugel tulevikus, — nii mõtlen, — maakera ääretus tellingute metsas, sildade, tunnelite, ahervarte lõpmatus kõrves, ähmase päikese all, vaevalt nähtava kuusirbi paistel tõuseb prohvet. Viimne Prohvet.

Veel sõidab ta linna lennukil, teeb imesid staadionil ja sööb tehaste alasitel õhtusööma-aega. Inimesed ja juhtumused korduvad veelgi, kõik näib nagu tagasi tulevat, uueks saavat, kuigi kõige kohal põleb Suur Möödaniku täht.

Tahaksin näha sinnamaale. Üheainsa mõttekese nagu katsesarve tahaksin sirutada nende mõtete ja tundmuste maailma, mis mässavad siis inim-ajudes ning rinnas. Miks elan ma täna! Miks mitte tuhat aastat varem või hiljem! Mis tähtsus oli saatusele minu elul, mulle aga on see kõik.

Mul pole midagi muud, kui üksainus Tänapäev ja Siinpaigas.

3

Üksainus Tänapäev ja Siinpaigas! Armsam, ses mõttes on midagi, mis jäätab mu elu-

tunde, täidab kohutusega mu uned ja riisub minult sellegi tänasepäeva ning siinsepaiga. Sellesse süvenedes tunnen, kui võrratult vähe võin Teilt saada, kui vähe Teile anda. Sellesse süvenedes tunnen, kui seisaksime maantee ääres, millel jumalad mööda kihutavad, seisame kätest kinni hoides ja tolmupilvedes — tänapäev ning siinpaigas!

4

Nõnda läheb mul valvates palju kaduma, kuid unes olen kaotanud ometi palju rohkem. Ühtki mõtet ja meeleolu pole ma päeval nii teravalt tunnud kui magades. Ükski maastik pole olnud nii reaalne ja ükski sündmus nii tõeline. Kuid olen need unustanud. Ah, olen pillanud oma kauniste ööde saavutused!

Nii pole ma valvates ka iial Teid nõnda armastanud, kui süüvides unede sulgpadjusse. See polnud mõte, vaid vaevalt aimatav meeleolu; see polnud sõna, vaid vaevalt kuulduv akord. Olen sellesse kadunud kui udude jõkke, see on mind õõtsutanud lapsena, kiigutanud sulena — üksainus meeleolu ning akord. Kuid ärgates olen kõik selle unustanud. Kuis võiksin Teile veel sõnul seletada selle rannatu armastuse tulelaine magusust?!

5

Kuid ärgates kuulen läbi pimeduse ainult üht kiusaja häält:

Mina — see oled sina.

Nõnda olen ka mina kord olnud nagu sina: Mul oli himusid, ja ma täitsin neid, kuigi neid vihkasin. Mul oli valusid, ja ma kannatasin nende all, olgugi et mu mõistus tõendas nende viirastuslikkust. Ja mul oli õnnesilmapilke, ning, ah! ma maitsesin neid, kuigi teadsin, et kõik oli uni, paljas uni!

Mina — see oled sina.

Näed sa mind, võid sa mind puudutada, võid eraldada pimedusest? Ja eks näi mu häälgi sulle vahel nagu paljas viirastus, meeldetuletus, su enda ajude habras unistus?

Mul pole enam kuju ega värvi, mul pole paika ega asendit. Ma pole olemine ega mitte-olemine, rääkimine ega vaikimine, tulek ega minek. Kõik läheb läbi mu meelte, ja miski ei rõõmusta ega kurvasta mind enam. Sa arvad, et olen õhk. Oh ei, oh ei, olen palju vähem kui õhk!

Kord oled sinagi, kord oled sinagi nagu mina!

6

Siis aga tunnen, kuis kõik elujõuline minus tõuseb selle kiusaja vastu. Läbi hõretava ao ja pelguva une sirutan enese võitlusse tema vastu. Olen sõjavalmis kui pingul vibu, padjusse su-

rutud ja käsivarred õhku ulatatud. Jälle voolab eluenergia mu liikmeis tormiselt ning noorelt.

Jah, kannatan nõnda selle pimeduse laine all, sest et nõnda armastan. Olen liiga kirglik, ja sellepärast tunnen kõiki valgete ja mustade inglite tulimõõku oma mõtte ning ihu kohal. Olen liiga himuline, ja tunnen nõnda kaduvuse mürki oma himuras ning hapras kehas!

7

Kuid nii unistuse kui kire sööstis jääb mu viimne mõte siiski sõnatuks. Ja kas ta ongi mõte? Mu viimne tundmus ei tungi iial teadvuseni. Ning kas ta ongi tundmus?

See on peidetud puusse, maasse, õhku. Meri veeretab seda üle maa. See on peidetud mu unne, mu ohkesse, mu unenäo unesse.

Sel pole kuju ega, võib olla, ka sisu. Sel pole värvi ega raskust. Võib peaaegu arvata, et seda pole olemaski. Ja ometi on see mu armastuse viimne tõde, lõplik kokkuvõte kõigest sellest, mis ma olen.

See on suurem kui ma ise, see on kõrgem kui ma ise. See ei tunne piina ega ahastust, see ei nõua vastuarmastust ega kaeba kadestuse valus. See on universaalne ja panteistlik nagu jõud, mis „kannab päikest ning tähti muid".

8

Kuu on teinud kuldse tiiru üle maa. Öö on kulunud hommikusse. Küünlad on alla põlenud.

Olen väsinud, kuid mitte enam kurb.

Ah armas, ma ei tea ega taha enam muud kui Teid. Ma ei mõtle enam muule kui Teie palgeile patjade keskel. Ma ei tunne enam muud, kui Teie pehmeid käsi palakate vahel.

Tahaksin peita palge Teie paljale rinnale, põimida käsivarred Teie kaela ümber, suruda huuled Teie huulile, sulgedes kogu oma inimliku armastuse sellesse ühesse andumusliigutusse, unustades sünge öö ja raske üksinduse, mis piirab meie unustatud maja ning väikest voodit kesk ääretuid avarusi.

Sest meie päralt pole midagi muud, kui üksainus Tänapäev ja Siinpaigas.

1917.

ÕHTU SAABUB.

Surnud sügissuvine keskpäev. Tuline päike tolmkahvatus taevas. Lõpmatu ojana valgub ta lõõsk katusekarrale, paele, asfaldile. Rändab päikese lohe üle linna, pekstes punase sabaga torne, monumente, sildade kaari.

Mingi Pariisi ääretänav, kuskil Euroopas ja Prantsusmaal. Allee tolmunud puudega, kauges perspektiivis pleekinud fassaadid, teises otsas linna raudne värav.

Sammuvad raskelt ardenni hobused siniste boadega, vankreil marmori ja pae hiigelkuubid. Majad värisevad kui kahurväest. Ajureil sinised kuued ja kurguhääled. Ümber ragin ning tolm.

Siis neeldub kõik kuhugi alla, tsentrumi, sinised kuued ja kurguhääled ning majade põrumine. Ja lõplikult suhteline vaikus ning üksindus.

Väike kohvik tänavale ulatunud rüpega, milles neli-viis marmorlauda, raudtooli ja mürdi-

potti. Lävel garçon'i püksid ja põrandal saepuru. Ning ruumi hämarusest sifooni purskamine kui aevastus kükloobi koopast.

Istun kohviku ees, ta rüpes, ta dekoltees, ei tea, kust tulnud. Olen saabunud kui kuu pealt, voorimeheks Wells või mõni muu. Ta on lennanud ära, mina olen maha jäänud, mul pole kuhugi ruttu.

Tõrvatud puutänav mu ees läigib laiguliselt. Teispool kasvavad pärnad peegelduvad vastu. Nende kohal räbalad valkjassinist taevast, nende taga fassaaditükke, palkonite võreräbu, vihmatorude fragmente, kilde aknaist ja katkeid uksist.

Madalamal raudvarvastiku taga nülitud hobune ja komplekt Apise sisikonda. Kaupmees toetub timukana pakule, käes verine kirves. Tema põll on värvirikas kui natüürmort Durand-Rueli juures.

Kõrval aknas mannekeenid erepunaste vahast nägudega. Härrad valkjate vurrudega, joonkamminguga, käised vaid tühjad kui invaliididel. Preilid naeratavate silmiga kui mõrsjad altaril, — siiski sigimatud, et ei või sünnitada nukkegi.

Ja edasi kivisüsi ning paber ja aedvili ning antikvariaat ja käekatsuja M-me de Thèbes'i ning kollase Maggi silt. Ja lõppeks pool määratu paksu meest poe uksel, ühe punase põse ja blond vurru ning väljasirutatud püksisääre kui elevandilotiga.

Kõik katkeb paksu puutüve taha, kui kääridega lõigatud.

Mingeid rattaid veereb mööda: lapsevankreid, rändava tsirkuse üleni maalitud maja, härgade veetud õlekoorem ja tühi katafalk. Kutsar nukrustab selle pukis oma Napoleon-kübara all kui keiser Pühal Helenal.

Ja läheb inimesi: naine toredavolüümiline ja lauskrinnaga neitsi, poeet värsirulliga ja zuaav armsamaga; lähevad neeger ning albiino.

Kuid üldiselt oleks nagu Euroopas ja Prantsusmaal ning Pariisis: kandub kuskilt veini, bensiini ning uriini lõhna.

Otse mu laua kohal ripuvad riidevarju poolkuulised, punasega palistatud sakid. Nende üle kummarduvad pärna lehed, mida pole pesnud roomlaste ajast peale ei kaste ega kõuevihm. Nende tolmukorrale võiks kirjutada kogu Mahabharata.

Pärn ise on unustanud, et ta on puu, et ta kasvab, et tal on lehed ja juured. On unustanud, et tal on sugulased hiiesaludes ning metsades. Temas on sama palju värsket elu kui vihmatorus või laternapostis.

Temalgi on kaelas sinine boa ja rauad suus ning ta juured on pigistatud maas kivide ja torustiku vahele kui hiinatari jalad.

Näe, korsettigi on talle tahetud teha. Ristikust tõusevad ümber ta tüve raudkepid, ühendatud üleval kardvitsaga. Nii toetavad nad tema neitsilikku büsti ning kaitsevad vanatüdruku voorust.

Ja näe, tal on oma austajagi, kes heitnud ristikule rinnuli, silmi tõstmata, täis alandust ning hardust. Nagu pulstunud peaga luuletaja lamab ta oma daami ees, nina pistetud korseti luude vahele —

Tänavakoer, kuskilt tapatallidest — tõutu, peremehetu, nimetu. Halli ja rusket ja punast värvi, nälginud ja haavades ning kärnades — kui ärakadunud poeg.

Sellesse pilti kiinduvad silmad. Tänava perspektiivi, vitriinide natüürmorti, korsetitatud puusse, koerasse ta ees kummardamas. Olen muutunud isegi osaks sest pildist, kujuks ta äärmisel äärel.

Ja aeg veereb, päike kõrvetab, tolm tungib kurku ning jook tundub läägena. Tuukririidena koormab mind olemine.

Tõusevad mõtted millestki muust kesk asfaldi Saharat. Hingitsevad unistusnired kivikõrvest. Mingi virvendus oaasitu Gobi kohal:

Tuulehingust luhtadelt, linnulaulu koidu ajal, päikese tõusu mere kohal, ürgmetsa rohirohelist lopsakust tundmatu taeva all —!

Tõeliselt mitte midagi säärast. Ainult kivid ja tolm. Kivide vahel sifooni rästiku sihin. Tolmus klaasipuru läige.

Kuid mõte liigub rahutuis spiraalides. Silmatera suureneb otsimisest, kõrv süveneb kuulamisest. Näen esemete varjus lillasid toone, kuulen õhus lakkamatut põrumist. Nagu seismograaf püüaks kinni võnkumisi universumis.

Ja mõte kasvab, kerib, uuristab. Mõte mõttetumast, tunne tundmatumast. Aeg vajub kuidagi lõmmi, ruumid pressuvad üksteise. Pole asjul enam kolm või neli, vaid kümme dimensiooni. Näen iga klaaspurukese eraldi välgatust.

Kesk vaikust ja liikumatust on elu minu ümber: Keegi tuleb, keegi läheb, keegi ostab minu ees ja müüb minu selja taga. Vanderbilt ja Rockefeller loevad oma raha ja Zola ning Sinclair eritlevad nende ahnust.

Keegi käseb ja kedagi kästakse; keegi laskub kaevandusse ja keegi tõuseb üles; keegi ehitab torni ja keegi algab miinikäiku ta torni alla. Üle maailma sirutub tegude valdas kui kooditäht.

Kuid äkki tundub see kõik mõttetuna. Tahaksin tabada sügavamat, olulisemat. Tahaksin leida asjade lõplikku tuuma.

Mis oleme meie ise? Meie sisemine, oma sihi ja otstarbega? See elu, mille lainetust pinnalt ei näe, mille pulbitsust ei kuule, kuid mis on? Kust, kuhu, mistarvis?

Või oleme määratud niisama ebateadvusse, nagu see karvane kavaler oma puust daami ees? Sünnime teadvuseta, elame vaistudest ja kirgedest ning sureme samuti teadvuseta —? Ja sellega on kõigel lõpp —?

Ja võiks meid kõrvalt niisama vaadelda, nagu vaatlen mina teda praegu: ta keha pingutusi, suu õhuahmimist, südame põksumist karvalagedas küljes —?

Nii avaldab ta oma tundmusi, kirgi taltsutamatuid: rida hambaid välgub kerkinud huule tagant, kärbes pelgub haava kohalt. See tema armuromantika, liblika lend unistussfäärides.

Siis äkki painutab valus kramp koera selgroogu, hambad paljastuvad üleni, kurgust kostab hädakisa. Kärnades ja paljas keha väriseb, nagu elaks iga ribiluu eraldi.

Niisiis haige, kõveras valust, koon puu korsetis. Kodutuna, vanana, päikese leilis — surma-agoonias. Lõplik müsteerium, põrutava draama viimne vaatus.

Ja ometi on see elu siginud kord kires ja energias, sigitanud ise kui Don Juan, kihutanud ringi vedurjail jalul, kiselnud välkuvail kihvul ning nautinud elu nii palju kui iial võis. Ja nüüd —

Ütleb filosoof Gangese äärest: „Ei ole ulatust inimese tegudel, ei jõudu ega tugevust inimesel, ei ole temal valitsemisvõimu; kõik teod, kõik hingetõmbed, kõik olev, kõik elav — kõik on jõuetu, saamatu, võimetu; saatuse ja looduse seaduste järgi läheneb kõik ainult oma eesmärgile."

Nii meiega, inimestega, looduse kroonidega! Eks siis veel tuhat korda enam sinuga, kes viskled seal agoonias?

Mis on saatnud korda sinu tahe, su eluenergia, su mõte ja unistus! On unustatud juba nüüd sinu teod. Keegi ei leia sind puudu, pole sind kellelegi vaja. Ainult minu silmad jälgi-

vad su tahte viletsat lõppu. Sured kuningas Learina, unustatuna.

Päike lõkkab üle maja harja, kallates soolvett koera haavusse. Ta vintskleb tõmmetes, ta alasti nahalaigud punavad, lillatavad. Ja ma ei näe muud kui seda valu.

Mingeid jalgu läheb mööda, möödub teisi koeri. Talutatakse peeni loomi pilbasjalakestel, vaibastatuid, lõhnastatuid. Jookseb keskseisuse liikmeid, kel pole isandailt vaipu ega lõhnu. Longib kodutuid, lohmakaid, näljaseid.

Ei tunne ükski igavikku ega surma. Loidunud tahteavalduste ühistakt, ei ole huvi teise kannatuste vastu. Tõstavad ainult jalga, lõhnastavad, lähevad edasi.

Ja päike paisub punasemaks. Vajub pallina üle fassaadirea, riivab puid, praeb tänava perspektiivis. Kui kaua see kestab, ei tea. Aeg on kui seisatanud.

Mu meeled tajuvad ainult valguskiire nobedust ja häälelaine kiirust. Üksnes see on vastuvõetav ses valus. Kõik muu näib liikumatuna.

Ikka ägedamaks muutuvad surija vapustused. Keha tõmbub loogana kokku, sirutub vibuna välja, siis ainult lakkamatu värin. Koon pikeneb kannatusist, suu avaneb, keel ripub metallil, ja ma näen kui surmahigi ta otsaesisel.

Aeglaselt avanevad ta silmad, pahupidi pööratud, valged, nagu sündideski sõgedad. Keda nad näevad, keda otsivad, keda kutsuvad? Siis

sulguvad nad sama aeglaselt, nägemata, leidmata.

Jääb kauaks vait. Lahkunu lamab liikumata. Ma kummardan pea.

Sinu eluenergia, sinu tahe, su hing — millist metempsühhoosi algab ta nüüd? Siirdub ta siniboaga hobusesse või sinikuuega ajurisse, jatkates vaevade teed? Või — olen kord mina sinuna ristikul maas agoonias ja vaatled sina mind taga marmorlaua, mõte riivatud igaviku hingusest —?

Olin võõras sulle, ei võinud aidata sind surmaheitluses. Olin suur sulle kui jumalus mulle, ei sa näinud, ei tunnud mind. Kelle liikumatud silmad jälgivad kord minu agooniat, — on see Brahma — Maailma Hing — sama nägematu mulle, võõras, aitamatu?

Ja mis on kasu siis mu mõtlevast ajust ning unistavast hingest? Mis jälg jääb mu tahtepingutusist, mis rada energiaavaldusist? Selle sünge, sõnatu ja tumma ees kaob kõik. Jääb paljas agoonia ning lõpuks laip. Algab võigas protsess, all pimedas, kesk roomajaid.

Päike saadab kiiri piki bulvarit. Puud on punased, riidevarju sakid kui veres. Kuskil all, päikese pool, lõõtsutab keegi — hingab raskelt õhtupalavikus Heliopolis.

Ütleb jällegi filosoof: „Läheme Gangese lõunapoolset randa mööda, algame tapmist ja tapmisele avatlemist, hävitamist ja hävitamisele avatlemist, põletamist ja põletamisele avatle-

mist — kõige sellega ei võta me enese peale mingit vastutust; süüteole ei ole karistust. Kui me sõuame üle Gangese põhjapoolsele kaldale, hakkame almuseid jagama ja ohvreid tooma, — seda ei loeta heateoks; sääraste tegude eest ep ole tasu."

Kõik on pööratud kui pahupidi. Ei pea vastu tõelisus, mis ümbritseb, murdub marmor küünarpea all, paindub asfalt pilkude ees. Kuid veelgi hapramad on tõed, paiskuvad segi väärtused, voorused kaotavad hinna.

Milline tusk lõõtsutab hinges! Tahaks kuhugi ära, ükskõik, mil viisil ja kuhu. Ainult eemale sest varjude maailmast, mis tõuseb nähtava tagant. Ainult kaugemale mõtteist, mis uuristavad läbi valgusseinast ega leia siiski midagi — peale pimeduse.

Tolm kullaneb, kahvatub ja tuhmub. Siis langeb üle asfaldi, puude ja majade kui sinine loor. Vormid muutuvad, hääled teisenevad, kaugused unestuvad.

On silmapilk, lühike ja põgus, mil kogu tänav, kogu Pariis ning Prantsusmaa näeb kui sinist und.

Videvik!

Siis loobub Sate-päev ja saabub Hathor-öö. Ja siis süttivad tuled, löövad lõkendama laternad, puhkevad tulepallid, reklaamilambistikud, ning üles taevasse paisatakse valdav eha nagu tuhandeist põlevaist laevust.

1925.

SISUKORD.

RASKUSE VAIM. Lk.

Merineitsi 7
Kangastus 36
Inimese vari 53
Taevased ratsanikud 78
Arthur Valdes 99

HINGEDE RÄNDAMINE.

Androgüüni päev 151
Rändaja 201
Õhk täis on kirge 227
Poeet ja idioot 250

*

Nägemused 307
Suine melanhoolia 312
Teile ja iseenesele 316
Õhtu saabub 322

*

Kaas Jaan Vahtralt.